

OSVK

10.256

~~25/2~~

KLASSZIKUS

REGÉNYTÁR

—

KELLER

ZÖLD HENRI

II

N. M.

**MAGYAR NEMZETI MUZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA**

OLVASÓTERMI KÉZIKÖNYVTÁR

011200

KIKÖLCSÖNÖZNI NEM SZABAD

Klasszikus Regénytár

Klasszikus Regénytár
3.

Klasszikus Regénytár

Szerkesztik

Ambrus Zoltán és dr. Voinovich Géza

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

Zöld Henrik

II

Irta Keller

Fordította Ignotus

BUDAPEST

RÉVAI TESTVÉREK IROD. INT. R.-T.

1909

~~2. Ad. S.
6980~~

A. M. M. MUSEUM
KÖNYV-
TÁRA

22

10.256 / 25 / 2

R
1965

A. M. M. MUSEUM KÖNYVTÁRA
Könyvtár- és kiadványügyi osztály
10 670

KILENCZEDIK FEJEZET.

A kis kutyabőr.

Mily rég ideje is, hogy a fentieket megírtam. Alig vagyok már ugyanaz az ember, kezem írása rég megváltozott, s mégis az az érzésem, mintha most ott folytatnám az írást, a hol tegnap hagytam el. Az élet változatlan szemlélője számára jó csillagzat, bal csillagzat egyformán mulatságos, váltakozó helyért látatlanban fizet napokkal s évekkel, míg tovaszálló pénze ki nem fogy.

A forduló, mely első ifjúságomnak és Juditnak eltűnésével észrevétlen közeledett volt, annak szükségében mutatkozott meg, hogy művészeti gyakorlataimat most már valamely mód be is fejezzem. Arra került sor, hogy én is megtegyem azt a messze világba való útát, melynek naponként annyi ezer ifjú indul neki, kik közül nem egy sohasem tér többé vissza. Éz a mindennapos dolog az én számomra úgy volt elrendezve, hogy még egy darab időre kenyérgondok nélkül vethettem magam a tanulásra, ám biztos kilátásával egy meghatározott napnak, melyen majd magam lábára kell állanom.

Egy apai részről évek előtt rám esett kis örökség törvényes előírás szerint nagybátyám kezelésében volt; őt rendelték ki gyámomnak, de csak ritkán avatkozott dolgaimba. Mivel ezt a pénzt arra szántuk, hogy a művésziskolára való járásomat tegye lehetségessé, árvaszéki tárgyalásra volt szükség, hogy iolyósítsák s

én felélhessem. A mi falusi világunkban az ilyes eset egészen új volt; senkiséem emlékezett rá, hogy az árvaszék derék falusi emberei valaha is olyasmi felől ültek volna széket, hogy egy ifjú muzsafi összeszedhesse-e vagyonát s elutazhassék-e hazájából, hogy azt a vagyont betű szerint felélje. E helyett egy idő óta eleven példáját látták maguk előtt egy embernek, a ki e míveletet az ő hozzájárulásuk nélkül cselekedte még s a kit a kígyó-evőnek hívtak. Valahol messze, könnyelmű és tudatlan szülék oltalma alatt nevededvén fel, ő is, mint én, festő akart lenni, s bársonykabátban s szűk nadrágban, hosszúra növesztett hajjal s a lábán sarkantyúval hánykolódott az akadémiákon, míg elpusztult a vagyon s elpusztultak szülei is. Ezután még úgy látszik, gitárral a hátán esztendőig eléldégélt valahogy, a nélkül, hogy ezen a szerszámon valami rendeset tudott volna játszani, míg nemrég mint öregedő embert hazaszuppolták a faluba s bedugták a szegényházba, a hol egy tuczat öregasszony, vízfejű ember és legutolsó rendű, olaja fagyott életművész lakott együtt s néha úgy lármáztak és kiabáltak, mintha purgatóriumban ülnének. A multja homályos volt, mint a regék. Senkiséem tudott semmi biztosat a felől, hogy volt-e valaha tehetsége, tudott-e, nem-e, valamit, — s mintha neki magának sem lett volna már erről emlékezése. Semmi nyilatkozata, vagy cselekedete el nem árulta, hogy valaha művelt emberek közt s valamely művészetnek élt, legfeljebb ha alkalomadtán eldicsekedett, hogy valaha szép ruhában járt ... Egyetlen ügyessége az volt, hogy ezer úton tudott egy korty pálinkához jutni és kígyót fogni, a mit úgy süített meg és fogyasztott el, mint az ángolnát; télire pedig egy fazék siklót tett el, mintha orsóhal volna, s a fazekat egyik sarokból a másikba czipelgette, hogy elrejtse kincsét a többiek elől, kik haszonlesés dolgában semmivel sem voltak ártatlanabbak, mint akár a legelső rendű életművészek.

S mint a hogy egy ilyen szerzet egész vidékeket letarolhat s minden múzsadolog ellen bőszihető: ez a kígyó-evő is az én számomra rossz órában bukkant föl, mikor éppen nekiindultam, hogy a mondott tárgyaláson ott

legyek. Mint valamely gonosz démon, úgy jelent meg magam előtt is, mikor egy percze megálltam az úton, hogy egy nagy tavalyi kórót, mely olyan volt, mint az yperni halál, könyvecskémbe rajzolja, s a vén ember két döglött kígyót veszszön hordva a vállán, egy percze megállt, nézte, mit csinállok, vigyorgott s fejét csóválva ment tovább, mintha valami különös vonulna át emlékezetén. Nyakig begombolt hosszú, lyukas kabát volt rajta, mely valaha rozsdabarna lehetett, meztelen lábán papucs, melyre színük veszett rózsák voltak hímezve, fején pedig osztrák katona sapka; mintha most is itt látnám csoszogni.

Nyilván ez a kísértet motozott fejében a három-négy községi előjárónak, a ki árvaszékül ült egy asztal körül s személyemet egy perczig ovatos kíváncsisággal szemlélte, mert a bácsi úgy látta jónak, hogy magamat mutassam be nekik, s hogyha szükséges, előadását kiegészíthessem s közelebbről megvilágíthassam. Az előjárók olyas ábrázattal nézegettek, mint akik valamely kelletlen dolgot félig-meddig előre látnak, s azt mondják: no hát itt van! Nyilván már régebben csodálkozással szemlélték, a mint esztendőök óta bekószáltam nyaranta erdőt és mezőt s itt vagy ott kifeszítettem fehér vászon-ernyőmet, a nélkül, hogy vidékük ezáltal különösebben híressé lett volna, vagy idegen utasok kerültek volna ide, hogy a nevezetes földet megszemléljék. Hogy vidám mesterségem hoz-e valamit, s megkeresem-e vele kenyeremet, ezt a kérdést mindeddig nem bolygatták, mert senki sem kért tőlük semmit; s íme egyszerre kibukkant a dolog.

Most ugyan eleinte igen tartózkodóan viselkedtek, mialatt a bácsi az ügyet eléjük tárta s megmagyarázta. Egyikük sem akart elsőül okosság vagy átlátás nélkül valónak mutatkozni, vagy olyannak látszani, a ki szerénytelenül lenézi azt, a mi előtte ismeretlen. Mindazonáltal nem vesztették szem elől, hogy egy kerek darab vagyon, mely most oly biztosan fekszik elzárva a ládában, mint Lázár az Ábrahám kebelében, meghatározott időn belül betű szerint eltűnik majd. Mindegyikük, kiki a maga helyzete és személye szerint, hamarjában elképzelte, mit lehetne ezzel a pénzzel csinálni. Az egyik földet vett

volna rajta, a mi örökbe szálljon fiúról-unokára, legelőt, a melyen élél egypár darab jószág; a másik egy szép tábla szőlőre vetett szemet, jó helyen, a hol még legrosszabb esetben is iható bor terem; a harmadik gondolatban megvette szomszédjától az útra való jogot, mely a földjét hosszában szegi át, a negyedik végre azt sejtette, hogy ő azt az értékczimet, mely egy ódon kis kutyabőr volt, mint jó kamatozó záloglevelet, a minőt sohasem kell tovább adni, egyszerűen megtartaná. Míg ilyenformán mérő vesszejüket hozzámérték a láthatatlan valamihez, melyért én legelőt, szőlőhegyet, úti jogot, kutyabőrt odaadok, az a valami mind láthatóbban jelentkezett, csakhogy értéktelen köd gyanánt, kézzel nem fogható párául, s a legöregebb végre fölbátorodott s száraz köhögéssel megczifrázva, adta elő kifogásait. A többiek rendre követték.

Úgy vélték, hogy mégsem tanácsos az egyétlent és keveset, a mi je van és biztosan kezében van az embernek, elcserélni a bizonytalannal, mert senkisémm állhat jót arról, hogy elérem czélomat s valóban meg tudom tanulni, a mit akarok. Erre az esetre az volna talán okosabb ha már most feltennék, hogy nincs meg az a pénzem s valahogy másként próbálnék magamon segíteni. Ekkor majd betegség vagy nyomorúság vagy elszegényedés napjaiban egykor nagyon jól eshetik majd s óvatosan fel lehet használni.

Hiszen olyasmit csak hallottak, hogy nevezetes tudósok vagy művészek kora éveikben kilöketve a világba a maguk szorgalmas munkájából voltak kénytelenek magukat eltartani s egyben meg is tanulni s nagygyá is tenni művészetüket, — sőt, hogy éppen az ekkor megszokott munkásság és serénység ilyen embereknek életük hosszát javukra vált s a legnagyobbat érte el velük. Ezt a nótát ime másodszer hallottam már rövid életemben s még mindig nem telt benne gyönyörűségem.

A férfiak, a kik ekképp tárgyaltak, egy kerek asztalt ültek körül, s mindegyikük előtt ott volt a pohár gyenge, savanyu bora; én ellenben, mint tanácskozásuk tárgya, magam ültem egy hosszú asztal mellett, melynek vége az ajtó tájékán vészett bele a félhomályba. E

homályban guggolt a kígyó-ember, a ki észrevétlen osont volt be, míg én az asztalfő körül nagyobb világosságban ültem, előttem egy üveg sötét vörös borral. Ez persze öreg hiba volt, tapintatlanság, noha a községi korcsmárosnét terhelte, ki a bort elém tette s a kit elutasítani nem voltam elég meggondolt. A bácsi, ki az elüljárók közt ült, ugyanezen borból ivott, gyenge gyomor baja miatt, a hogy a parasztoknak mondta.

Ezek közül az egyik, a ki a maga kis darab fehér kenyerével úgy bánt, mint a mézeskalácscsal, s az asztalra hullott morzsákat oly gondosan csipegette fel, mintha aranypor volna, így folytatta:

Ő nem ért a dologhoz, de mindenesetre megfelelőbbnek tetszett volna neki, ha a fiatal ember a helyett, hogy erre a kis örökségre támaszkodott volna, az évek rendjén, melyeket anyjánál töltött, keresetben gyakorolta volna magát s a világ legkényelmesebb módján takarította volna meg, a mire most szüksége van. Akkor már nem kellene a jövőért aggódni, mert a ki idejében megszokta, hogy a holnapra gondoljon és semmit ne végezzen a nélkül, hogy értékét ne nézze, az erről a szokásról többé nem is tud letenni s mindenütt tud magán segíteni, mint a katona a harcmezőn. Ez is szép művészet ám és mentül előbb meg kell tanulni; ennél fogva egyenest azt ajánlaná, hogy friss kedvvel, kevés költőpénzzel s azzal a szándékkal eredjek útnak, hogy már most átverjem magam a világon. Hiszen a sok esztendő során csak megszereztem valami képességet, — vagy talán nem?

Erre a kérdésre, mely helyesen is volt feltéve, nem is, mindnyájan megfordultak s rám néztek. A kígyó-evő a homályosságból lassankint közelembé csúszott s figyelmesen pislogott boromra is, a beszélőkre is; így aztán mindhármunkat, a veresbort, a kígyó-evőt és engemet, szemügyre vettek s én éreztem, hogy elveresedem, mint a bor, mikor sokatmondó csöndesség állott be. A finom ital szerénységem és takarékoságom ellen vallott, a szomszédom érvei mellett és pedig oly hangosan, hogy senki nem ítélte szükségesnek, hogy egy szót fűzzön hozzá.

Ezért, már miután a hivatlan vendéget kiküldték is, még egy darabig csend volt, míg a bácsi meg nem szólalt, hogy a zátonyra jutott hajócskát megint megindítsa. Azt mondta, hogy a dolgot mégsem lehet úgy nézni, mint a hogy az előljáró urak gondolják; olyasmi volna ez, mintha a paraszt a véka búzáját a helyett, hogy elvetné, eltenné éhinség idejére, s addig másokhoz járna nap-számba. Bölcsen tudhatják, hogy az idő is pénz s nem volna helyes egy fiatal embert arra kényszeríteni, hogy esztendőkön át elkinlódjék keservesen és fáradságosan, annak megtanulásával, a mit rövid idő alatt elérhet, ha kockára meri tenni kis örökségét. E gondolatra nem véletlenül jutottak, hanem elejétől fogva számítottak az örökségre, hogy annak idején felhasználják; különben hallgassák meg magát öcscse urát, az majd megmondja, a mit mondhat.

Az elnök most nekem adta át a szót s én félig meg-rökönyödve, félig felháborodva egypár kérdésként vágtam ki. Hogy rég túl vagyunk már azon az időn, mikor a művészet mesterséggel volt egybekötve s a muzsafinak városról-városra lehetett vándorolnia, mint egyéb mesterlegényeknek. Ma már nincs ily fokozatos egymásután, hanem a kezdőnek egyetlen jól megcsinált első munkával kell a maga lábára állania. Ez pedig csak valamely művészi székhelyen lehetséges; ott nemcsak a szükséges mintákat találja meg az ember mindenfajta művészi gyakorlat számára, de a sok együtt törtető tanulságos versengését is s végre és egyben elismerését annak, a mit végbe vitt, piacot a munkái s a jólét kapuját a jövő számára. E kapu előtt leroskad és tönkremegy, a ki nem hivatott s nincs meg benne a géniusz magasztos lángja, mint teszem a szegény kígyóevőben, a kit az elébb itt láttak. A többiek azonban merészen belépnek rajt s hamar jó-módhoz és tisztességhez jutnak, úgy hogy még azok a legkisebbek közöttük, a kiknek csakhamar egyetlen egy munkájuk árából megtérül minden költségük s felér egy legelő, egy szőlőhegy vagy egy szántó föld árával!

Mint a hogy már sorsa a jó falusiaknak, hogy hiszékenységükben mindig újra prédájául esnek a vérmes emberek nagy szavainak, ezek az emberek is beszédemtől

megingottak, ha ugyan nem úntattam őket. Ujra rövid szünet következett; a hallottak után egyet-egyet köhintettek, majd az elnök hirtelen azt mondta, hogy tudni kívánja, vajjon a bácsi mint gyámom megmarad-e ajánlata mellett; mert végre is tulajdonképpen az ő dolga határozni, s ő arra való ember is, hogy szavát meghallgassák. A bácsi megismételte véleményét, hozzátéve, hogy el kell mennem, ez mindenképp szükséges; ám sem előre úgy nem gondoskodtak, sem nem vagyok, a hogy a dolgok állanak, arra való, hogy pénz nélkül menjek vándorolni s menten megkeressem kenyeremet. Ha nem volna miből s ha egyáltalában teljesen árva volnék és senki barátom nem volna, akkor, ezt felteszi rólam, friss kedvvel mennék sorsomnak eléje; ok és szükség nélkül azonban egy ilyesmire el nem készült ifjat nem kényszerítenek erre.

Az elnök sorra és körbe kérdezte a többi elüljárót, s ezek azt felelték, hogy megmondták volt véleményüket, a hogy gondolták, de arra nincs okuk, hogy különösképpen ellentálljanak, kivált mert szívesen bíznak a szóbanforgó gyámolt úrfinak tehetségében, szorgalmában és erkölcsös magaviseletében, kinek persze, ha a jólét kapujában bekíván nyitni, egyelőre le kell tennie arról, hogy menten a jobbik borból igyék, a hol leül.

Mialatt ezt a kis czélzást lenyeltem, a kis árvavagyon kiadatásáról határozatot hoztak, azt jegyzőkönyvbe foglalták s a bácsi is aláírta velük.

A láda, melyben a gyámság alatt állók értékeit őrizték, egyéb ügyek miatt már oda volt készítve, s a hatóság kijelentette, hogy legjobb az én vagyonomat menten kivenni, s így az ügygyel remélhetően mindenkorra végeznek.

A három lakattal elzárt faládát az asztalra állították s felnyitották, az elnök, a pénztárnok s az írnök, kiki egy-egy kulcsot véve ki zsebéből s betéve azt a megfelelő kulcslyukba s vigyázva megforgatván benne. A fedél felnyílt s a ládában egy halomban feküdt az özvegyek és árvák vagyona, mint a birkanyáj, egy sarokba szorúlva, a hogy a ládát vitték és megrázták.

„Sok sors ment már át ezen a ládán!” szolt az ír-

nok, mikor a különböző csomók felírásait olvasni kezdte; nem mind vonatkozott nőkre és kiskorúakra, fogva lévő, pazarló, vagy lelkibeteg emberek vagyonrésze is volt köztük. Végre az írnok rábukkant egy borítékra, elolvasta rajta, hogy „Lee Henrik, néhai Rudolf után“ s átnyújtotta az elnöknek. Ez egy megbarnult kis kutyaabórt húzott ki belőle, melyen félig elmorzsolódott, szürke viaszkepecsét lógott. Feje köré tette bádogpápaszemét s kinyitotta a tisztes írást, messze maga elé tartván azt.

„Annak az írnoknak sem fáj már a foga,“ — szolt, — „a ki ezt a levelet megírta; 1539. Márton napjáról van dátálva; jó régi értéklevél.“

Egyben komoly pillantást vetett rám, ki azonban pápaszemén át, mely csak olvasásra volt jó, ködbe burkoltnak látszhattam előtte.

„Háromszáz esztendő óta szállt“, — így folytatta, — „ez a tisztes írás nemzedékről-nemzedékre s mindig öt százalékot hozott kamatba!“

„Ha csak mind megvolna“, — vetette közbe bátyám nevetve, — „hogy az újra felémforduló figyelmet megzavarja; hiszen öcsém csak tíz esztendeje, hogy gazdája ennek a levélnek; nincs még negyven éve, hogy a klastromé volt, melynek apátja a forradalom idejében adta el. S különben sem lehet így számolni; egészen olyan hiba ez, mint mikor azt mondják, hogy ez a három öreg ember együttvéve 270 esztendős, vagy a házaspár 160! Dehogy; az a három öreg ember együttvéve csak 90 esztendős, asszony meg ember 80, mert ugyanazon esztendők azok, a miket leéltek. Így ez a fiatal művész sem háromszáz esztendőnek a kamatjait pocsékolja el, mikor ezt a leveleskét eladja, csak éppen annak egyszerű értékét!“

Ezt nyilván az ülnökök is tudták; de mivel mind-egyiküknek akadt a gazdaságában efféle ódon, megvált-hatatlan kötelezvénye, s kiki magát mind az örök kamatok fizetőjének tekintette, a váltakozó hitelezők elfogadó kezét is ily halhatatlannak tekintették, s az illető papirosnak valami titokzatosan nagyobb értéket tulajdonítottak, mint a mennyi megillette. Így végre a tárgyalás fontoskodása az én lelkemre is ránehezedett s elszorította

szívemet. Komoly felszólítás és jogi eljárás tárgyául látam magamat; tárgyul, de egyben felelősen is, a nélkül, hogy valamit elkövettem, vagy szándékom lett volna elkövetni, legalább így gondoltam s kettőzött buzgalommal igyekeztem e rab helyzetből kikeveredni. „Ördögöt tudják ők, hogy mi a szabadság!“ éneкли a deák a nyárs-polgárokról, nem véve észre, hogy maga is csak most indul neki, hogy megtanúlja.

TIZEDIK FEJEZET.

A koponya.

A kis kutyabőrt szépen eladtuk, egy kevés nyereséggel, valakinek, a ki az efféléket gyűjtötte és elérkezett az az idő is, hogy küszöbön volt elutazásom. Április utolsó napján, mely szombati napra esett, összeszedtem magammal viendő czók-mókomat, a mi soha nem látott jelenetet okozott szobánkban s anyámat igen felizgatta. Egy viaszos-vászonba göngyölt nagy papirtok, tele eddigi munkásságom kétes gyümölcseivel, már oda volt támasztva a falhoz, s némi vígasztalásúl legalább tetemes volt a súlya; a szoba közepén azonban nyitva állt a ládám, egy fenyőfából való kis bárka. A fenekére már be-raktam, a mi könyvet magammal vigyek, s a könyvekből erős rekesztéket építettem egy halálfej számára, hogy biztosan legyen eltéve az alján. Ez a koponya egy idő óta dolgozó kamrácskám ékessége volt, ezenfelül az emberi termet tanulmányozására is szolgált, mely ekkor persze mindjárt az alsó álkapczánál véget ért, úgy hogy egyelőre csak a mindenféle fejcsontokat tudtam nevükön nevezni. E földi maradványt egy temető sarkában fedeztem fel, hová úgy látszik épen maradt volta miatt tehette a sírásó; mert ifjú ember koponyájának látszott s még minden foga megvolt. Közeliében egy kidöntött régi sírkő hevert, melyet körülbelül nyolczvan esztendő előtt emeltek, felírása szerint egy akkor elhalálozott Zwiehan Albertus számára. Noha semmiképen nem volt bizonyos, hogy az a koponya ennek a Zwiehannak a ko-

ponyája, én mégis olybá vettem, mert egy szomszéd házbeli kéziratban maradt családi krónika szerint igen csodálatos kis történet fűződik ahhoz a névhez.

A mennyire ki lehet hüvelyezni, egy Zwiehan nevű embernek fattyáról van szó, a mely Zwiehan hosszú éveket töltött Ázsiában s ott is halt meg. A holland néembernek, a kitől ez a fia volt, volt azonkívül még egy más törvénytelen fia is, valami nyomaveszett embertől. Ezt a fiút Jeromosnak hívták, s az anyja jobb szerette, mint az ifjú Zwiehant. Már most az asszony iránt való szerelemből és az ő rábeszélésére az idősebb Zwiehan ezt a másik fiút annak rendje és módja szerint fiának fogadta, ellenben elmulasztotta, hogy az asszonyt utólag elvegye s ezzel saját fiát tisztességben törvényesítse. Ám a fiúnak fogadott fattyú, mihelyt megnőtt, elment a háztól s csakhamar nyoma veszett, szakasztott úgy, mint igazi apjának, s mikor végre az öreg Zwiehan s a gazdasszonya kevéssel egymásután itt hagyták e síralom völgyét, az örökség nélkül maradt Albertus fiú maga maradt gondviselője a gazdátlan háznak és birtoknak, s nem sokat gondolkozva, valami ügyes módon az örökségre egyedül jogos fogadott fiú helyébe tette magát, az öregnek szerzett vagyonból összeszedett a mit tudott, s hamarosan ott hagyta az ázsiai gyarmatot, hogy apjának régi hazáját felkeresse.

Mivel egykor azt álmodta, hogy féltestvére belefulladt a tengerbe s szentül hitt az álmokban: a mit tett, nem is tette éppen rossz lelkiismerettel, noha volt anynyi esze, hogy apja szülővárosában, a hol őt még sohasem látták, elhallgassa saját létezését, s a magával hozott írások szerint magát a másiknak mondja. Jó tágas házat vásárolt, csöndes, barátságos kerttel, melyben ugyan finoman sétált föl és alá. Itt persze a szomszédok kíváncsian megfigyelgették. Eleinte nem vette őket észre, s csak mikor már tisztességesen berendezkedett, kezdett megelevenedni a szomszédság, mint mikor valamely szigeten az oda vetődött utas előtt lassankint bukkannak fel a benszülöttek. Kereskedő emberek révén híre kelt, hogy az új jövevény tetemes jövedelmet húz és befektetések tesz, a mi rendezett viszonyokra vall. Így aztán

az utcán itt-ott már meghitten köszöntgették s az ő utczája túlsó felén nem egy ablak megnépesedett, mikor ő megmutatkozott a magáéban, hogy megnézze milyen az idő. Egy keskeny erkélyablakban egész nap ott ült a rokkája mellett, háttal az ablaknak, egy fiatal nőszemély, vissza nem nézve, úgy, hogy az arcját nem tudta meglátni. Így, mivel szerelem szülöttéül maga is szerelmes természetű, egyelőre a fonó hölgy csinos hátába szeretett bele s fejének kecses hajlásába. Am mikor egy nap, ezen elgondolkozva, a háza túlsó végén időzött a kertben, egy női hangtól váratlanul a Kornélia nevet hallotta kiáltani, a mire a szomszéd kertből egy másik hang felelt. Ez a következő napokban többször megisméltődött, úgy, hogy Zwiehan Albertus elfelejtette a fonó hölgy hátát s beleszeretett a láthatatlan Kornélia szép nevébe, mivel magát a Kornéliát jázmin-bokrok fala rejtette el előle. Mennyire elcsodálkozott azonban, mikor e bokrok hirtelen ketté váltak, s egy eddig észrevétlen kis rostélyajtón át egy női alak lépett át a Zwiehan-kertbe. A szomszéd kerthez tartozó ház ugyanis nem állt ugyanabban az utczában, hanem az egész utczanegyed egy másik felén, s mind a két házat rég időktől fogva kötelezte a szabad átjárás, kerten, udvaron s folyósókon át, bizonyos czélokra s bizonyos napszakokban.

Nem éppen szép, de nevető szemekkel megáldott, hosszúkás teremtés volt, a ki a meglepett ember előtt állott, s kitanította őt a szolgálat felől, mikor észrevette a férfi tudatlanságát. Az úrnak is kell a kis kapúhoz kulcsának lenni, — szólt a szomszédhoz; az kihozott egy fiókot, tele mindenféle régi kulccsal s a leány segítségével szerencsésen ki is halászta azt, a melyik a kis kapu zárjába illett. Mialatt a leány hegyes fehér újjjaival elbabraálgatott, a férfi kedvvel legeltette szemét soványka növényén, mely igen szűk ruhában szinte a karcsú teliség benyomását tette. Ezek után nevéen szólítva a férfit s magát is megnevezve, kinek valóban a szépen hangzó Kornélia volt a neve, a leány elmondta, mit akar. Udvariasan azt a jogot követelte, hogy a Zwiehan udvarabeli s vízzel bőven ellátott kúttól mozgó vezetékot vezethessen mosókonyhájához, hogy a most elkövetkező félévi nagymo-

sáshoz a legfőbb hozzávalót megkapja, írásba foglalt régi jus szerint. Mivel Albertus épp ily udvariasan könyörgött, hogy rendezkedjenek be kényelmük szerint, a Kornélia intésére csakhamar több mosónő sietett elé, tából és bádogból való vályukkal és csövekkel, a darabokat összerakták s lebegő vízvezetéket állítottak elő, ezek után ismét eltűnván a sűrűben, a honnan kibújtak voít. Kornélia is visszasurrant, minek utána meghajolt, s Zwiehan uram magánosan állt az ő drágalátos kútvízének folyása mellett, s kedve lett volna vele együtt átmenni. Másnap azonban újra megjelentek a mosónők, felszedték a vízvezetéket s egy nagy, testes asszonyságnak adták át a helyüket, a ki akkor préselte át magát a kis kapun. Vigasztaló képet mutatott arról, hogy idővel és jó táplálékkal sovány kisasszonyok mily testessé válhatnak, — mert amá bizonyos Kornélia anyja gyanánt mutatkozott be, a ki szegény nem merészkedik megint zavarni a szomszéd urat. T. i. kétséges, hogy a nap egész nap süt-e majd, s ezért kívánatos, hogy a ruhát egyszerre szárítsák, a mit viszont lehetségessé tenne az az engedelem, hogy a ruha egy részét a Zwiehan-kertben és udvaron teregezzék fel. Így lehetett ez nyilván az előbbi esztendőknben is, noha nem nőtt szolgálommá, mint a vízvezetési jog, épp ezért kötelességtudóan maga jön át, hogy a barátságos engedelmet kikérje. Zwiehan Albertus nagy örömmel felelt meg menten a kérelemnek, mire az asszony köszönettel vonult vissza, s helyette a kisaszony lépett ki a jázmin-bokrok közül egy pár ruháskosár élén s maga czeplelvén orsóra felcsavarva a szárító kötelet. Ám hogy ezt mind az ott lévő czövekre, kampóra és faágra felkösse, arra még az ő termete sem futotta mindenütt, akárhogy lábújjhegyre állt, s így magától értetődött, hogy Albertus kisegítette, a kötelet zegzúgban vitte körül és meg-megerősítette, Kornélia pedig utána vitte és legombolyította. A leány kecsesen és kellemetesen mozgott közben, s a fiatal ember ettől úgy neki buzdult s neki hevült, hogy itt-ott egy-egy sárga violát vagy szegfűt is eltaposott, Mikor aztán a ruha felteregetésére került a sor, Albertus férfiatlan módon a kertben maradt, s megint segített a kosarakat czepleni s mi egy-

ben-másban a leánynak kezére járni. A kisasszony barátságosan megjegyezte, hogy a saját és legjobb testi ruháját hozta ide át, a régibb fehérneműt pedig oda át hagyta, hogy az idegen területen ne jelenjék meg túlságos koldusan. Az egész udvar megtelt így a leány ingeivel, harisnyáival, mellkendőivel s éjjeli fejkötőivel, s mivel kis szellő támadt, a hófehér vászonnemű oly pajkosan kezdett röpködni, hogy két kézzel volt dolguk, hogy a szellős vitorlácskákat lefogják.

Dolga végeztével Albertus uram izgatottan tért szobájába, melynek ablakából szakadatlan őrizte a tartalmas kertet. Senkisémet volt most ott s nagy volt a csend, csak a mintegy légi manóktól lélekre kapott asszonyi hüvelyek lengették halkán ide-oda, míg egy szélroham hirtelen fel nem kavarta az egészet, — a hosszú fehér harisnyák rugdalódtak, mint a kisértetek lába s egy elszabadult kis fejkötő mint valami léggömböcske szállt el a háztető felett. Zwiehan Albertus gondba borúltan sietett újra le, hogy megmentse, a mi, úgy érezte, már közelebb van hozzá, mint a maga bőre. Derekasán megküzdött a szelekkel, ám a harisnyák fültövön csapták, az ingek feje körül röpködtek és befogták a szemét s meg nem tudott bírkózni a megvadult vászonneművel, míg a nevető asszony nép segítségére nem sietett s a ruhát le nem szedte.

Néhány nap múlva az asszonyok kávára hitták, hogy lerójják hálájukat szivességeért. Először lépett a szomszéd kertbe; az asztal egy nyitott kis teremben volt felterítve, mely a jázminfal mögé volt rejtve. Az öreg és az ifjú hölgy nagy barátsággal sürgött-forgott körül s még aztán fel kellett mennie lakásukba, hogy egy kis estebéddel is megvendégeljék. Természetesen mind e kedveskedéseket viszonzta is, s maga is meghívta szomszédnőit, már a hogy egy vén szolgáló segítségével megtudta őket vendégelni; egyszóval állandóan összejöttek s a kisasszony meg Zwiehan Albertus is ki-ki magával hordta a kis kapu kulcsát. Nemsokára az asszonyság magára hagyta leányát az idegennel, s a fiatalok százféle meghitt beszélgetésbe keveredtek bele; Kornélia apróra kikérdezte Albertust mindenfelől, a mit valaha megért, vagy a mi másképp érdekelte, az embert meg boldoggá

és büszkévé tette ez a kíváncsiság s ez a részvét és hogy a leány barátságát meghálálja és mintegy egészen odaadja magát neki, titkolódzás nélkül megvallott neki mindent, származása, vagyona, legfőbb titka felől is, csak abban az egyben térve el a valóságtól, hogy eltűnt féltestvéréről azt mondta, hogy igazán vízbe fulladt, nem csupán álmában.

Az új barátságnak csakhamar híre kelt s természetesen úgy beszéltek a dologról, mintha már az eljegyzés is megtörtént volna, vagy legalább is küszöbön állna. Ezt a szerelmes ember számára egypár névtelen levél bizonyította, mely egymásután érkezett hozzá, s mind a frigyől óvta, melyet most volt megkötöben.

A levelekben az állt, hogy a két nő csak színre van jó vagyoni állapotban, valójában semmijük sincs, vagy semmi egyébük, mint nagy szorgalmuk a kölcsönkérésben, a mihez viszont ugyancsak értenek. Mindenfélére úgy rendezik el, hogy ne beszéljenek a dologról, mert értenek hozzá, hogy csak nemeslelkű és titoktartó áldozatokat fonjanak be, ha szorul a kapcza, itt-ott egy keveset vissza is fizessenek, természetesen még mások rovására, de a dolog mégis nyílt titok, s az ember nem nézheti, hogy ily kitűnő polgártárs, ki előtt a legjobb házak is megnyílnának, mint rohan vesztébe. Mivel hogy a hol egy bűn lakozik, ott nincs messze a második s harmadik sem, s a pénz hítja minden bűnnek ajtószarka. Többet nem mondanak.

Mikor Albertus elolvasta e leveleket, sem el nem búsult, sem meg nem mérgesedett, hanem inkább felvidult, mert irigységből irottaknak tekintette mindet s azt jelentőnek, hogy csak ki kell nyújtania kezét, mivel ime a közvélemény lehetségesnek, sőt közellévőnek tekintti a házasságot. Sőt gyengéd részvéttel azt szerette volna, ha a két nő valóban nyomoruságban lett volna, hogy mint segítőkük puhán vesse meg ágyát a hálás szerelem karjában. Még arra az esetre is, hogy azoknak csakugyan annyi kellene, volt egypár terve, hogy jövedelmét a szükséghez képest gyarapítsa; a nélkül is az volt a szándéka, hogy a keleti kereskedelmi viszonyokban való otthonosságát értékesítse, kényelmesen s óva-

tosan kereskedő házat alapítson s még ifjú éveinek megfelelő munkásságba fogjon. Ily gondolatoktól kergetve járt-kelt izgatottan szobájában s nagyjában kidolgozta üzletének tervét s a jövőnek csillogó képét, miközben egyre melegebben dagasztotta mellét a befolyásos védőnek s megmentőnek, a szerencsésé tevőnek s a hatalmas teremtőnek érzése. Hogy e hullámokon egy pillanatra megpihenjen, odaállt az ablakba s véletlenül meglátta a szemközi fonó hölgyet, a kiről egészen megfeledkezett már s a ki kilépett erkélyére s maga is épp ily véletlenül megpillantotta Albertust, mielőtt visszaült rokkájához. A hölgy, mint rendesen, megint hátával fordult neki, mely oly ismerős volt előtte, de mikor most még egyszer visszanezített s hosszú pillantással szemlélte a férfit, teljesen és nyugodtan megmutatta titokzatos arcját, melyet Albertus előbb csak felvillanni látott, mint a villámot. Ez a szinte szívformájú arcocska gyenge kis álban végződött s inkább fehér elefántcsontra festett képecskének tetszett, semmint húsból s vérből valónak; csak szája volt pirosas, mint a ki nem pattant rózsa-bimbó és sokkal kisebbnek tetszett, mint nagy, sötét szeme, mindezt pedig idegenszerűen patyolatkendő folyta körül. Végre a nő ismét elfordult, s megindította a rokkát; mintha érezte volna, hogy a szomszéd szeme ott tapad rajta, felkelt s beljebb ment a szoba homályos mélyébe. Ott kinyitotta az ajtót s végigment egy esti fénytől bepiroslott folyosón, míg annak tulsó homályában el nem tűnt, mint a kísértet.

Ebben a szempillantásban eloszlott minden elébbi terv és légvár, s Albertus oly teljesen megfeledkezett valamennyiről, mintha nem egy pár pillanat, hanem száz esztendő telt volna el azóta. Ott állt egy helyben s átbámézkodott az erkélyre, melyen belül a háttérben mind jobban elhalványodott a napszállat pirosra s a homály eltelte a szobát, míg el nem sötétedett, mint a saját szobája. Csakhamar titokzatos szemek pillantása világított még tovább agyában, még éjszaka álmában is, míg fel nem tűnt az égen a hajnali csillag, melynek fénye éppen a szeme héját érhetette, mert egyenesen azt látta meg, mikor fölébredt. Azt álmodta fölébredése előtt,

hogy mélyen elrejtve ott ül a Kornélia kerti szobájában a leány s az ismeretlen fonó hölgy között, kik azonban mindketten hites feleségei s mindketten ölelgetik, miközben mindegyiket átölelve tartja egy-egy karjában. Ez igen elfogadható és kellemetes állapotnak tetszett előtte s meg is húzta magát benne csöndesen, mint a levegő s mint a mozdulatlan jázminbokor, mikor az ismeretlen hirtelen felkelt s kimondhatatlan édes pillantással intett neki, hogy kövesse. Ám Kornélia oly szorosan átölelte, hogy nem tudott megmozdulni s úgy kellett néznie, mint lebeg tova a másik, egy végtelen hosszú fasorban, valami világító-mécsesel a kezében, mely tovasiettében egy fát a másik után felcsillantott, majd ismét sötétben hagyott. Végre eltűnt a nő a kék éjszakában, melyben csak a mécsfény maradt látható, s éppen ez volt a hajnali csillág, vagy a Luczifer, melyre ébredésekor pillantása esett. Tele elviselhetetlen vágyakozással, alig tudta az illendő időt kivárni, hogy végre közelebről kérdezősködjék az ismeretlen után, s megtudakolja, mint juthatna hozzá. Elég furcsán a Kornéliáék kis kapujának a kulcsa került előbb is a kezébe s ő átosont s betért az asszonyokhoz reggeli látogatásra. Az asszonyokat egy pár láda berakásánál találta, mert egy-két hétre egy kis fürdőhelyre készültek s már várták a régi bérkocsit, mely minden esztendőben odaszállította őket. Mikor Zwiehan a szomszédos fonó-hölgy után kezdett kérdezősködni, Kornélia abbahagyta egy perczre a rakodást s az egyik lánán térdelve, meghökkenve nézett a kérdezősködőre. „Az nyilván a Mayluft Afra Zigionia lesz!“ szolt, nem annyira csodálkozva, mint inkább meglepetve, mert már régebben csodálkozott, hogy Albertus nem ismeri azt a különös szép teremtetést. Mikor azonban észrevette, hogy a férfi csillogó szemmel ismétli a hallott neveket, hirtelen azzal a meghívással szakította félbe, hogy kísérje el őt meg anyját a kis fürdőhelyre. Ha — tette hozzá elpirúlva, — érdeklődik ama hölgy iránt, útközben majd többet mondhatnak róla, s azonfelül úgy tudják, az maga is eljön majd a fürdőre, hogy ismerősökkel találkozzék. Ott majd legjobb alkalmá lesz, hogy a szép hölgyet szabad társalgásban láthassa s megismerkedhessék vele. Albertus

azonnal hazarohant, hogy útra valóját elhozza s egy óra múlva már ott ült a két nővel a bérkocsiban s megtudta tőlük, hogy Mayluft Afra Zigonia kisasszony voltaképp nem is oda való születésű, csak mint árva rokon tartózkodik egy idő óta abban a bizonyos szomszéd házban, különben jámbor és szent számba megy, sőt úgy hallatszik, hogy félig-meddig már beletartozik abba az evangélikus testvéri rendbe, melyet Herrnhutereknek hívnak. Kornélia s az édesanyja e felvilágosítás után nagyon szemügyre vette Zwiehan uramat, hogy meglátják-e rajta az elrettentő hatást, melyet ez adatoktól reméltek. Ám Albertus annál álmatagabbul bámult maga elé, édes gondolatokba elmélyedve; a mit megtudott, még inkább, mintha csalogató kilátást nyitott volna előtte valamely ismeretlen boldogságban való részvételre. Barátnői ezért, mihelyt a fürdőhelyre értek, menten bevonták, hogy elszórakoztassák, egy vidám társaságba, mely mulatságukra odajött fürdővendégekből állott s a melytől külön szakadva buzgólkodott egy kis csoport egyszerű viseletű férfi meg asszony, egészsége ápolásában. Mindig más útakon vitték, mint a minőkön e csöndes emberek módjával való elbeszélgetés közben sétálgattak, s így történt, hogy bár a mondott Afra Zigonia egy este valóban megérkezett, ő a leányt csak akkor fedezte fel, mikor az másnap korán reggel, kettővel amaz egyházi személyek közül egy utazó-kocsiba szállott. Alig, hogy tanúja volt a csöndes, de meghitt barátságának, melylyel az ott maradók az úti ruhába búrkolt alakot körülvették s elkisérték, mikor a kocsi már tova is gördült, s csakhamar el is tűnt szem elől, míg az ott maradtak ájtatosan elégedett ábrázattal vonultak el előtte, mint olyan emberek, kik egy szívükhöz nőtt és drága ügyet jól intéztek el. „A drága gyermek most jó helyen lesz, hallotta mondani, most megy üdvösségének eléje s nemsokára az Úrnak kertjében fog járni-kelni.“

Elmondhatatlan gondolatok nehezettek e perczen Albertusra; szorongó szívvel sietett barátnőjéhez, hogy megtudja az imént átéltek jelentőségét. A nők mosolyogva közlötték vele, hogy éppen most beszélük meg mindenfelé az újságot: az hallatszik, hogy Afra Zigonia

elutazott Szászországba, hogy felvétesse magát Herrnhutban a testvérek rendjébe, s ott töltse további életét.

„Ez az, a mit álmodtam!” — szólta magában Albertus, — „íme, így lebeg a mécscesel az éjszakán át a hajnalcsillag felé, de én nem hagyom, hogy ez a Kornélia viszatartson, hanem ezúttal utána megyek!” Tettetett nyugalommal még egy pár napig ott maradt a fürdőben, aztán azonban egy kora reggel búcsúztatlan hazautazott, vagyonát egy közjegyzőre bízta, házáat a szakácsnéra, pénzt is vett magához, s ezek után eltűnt a városból, hogy utána fusson az álomképnek. De mivel a nyugati világ földrajzi állapotai nem igen voltak előtte ismeretesek, s ő útvonalát senki előtt nem akarta felfedni, csak hosszas bolyongás után jutott el Herrnhut vidékére. Mind közelebb körben kerengett a kegyesek tanyája körül, végre behatolt s felvételét kérte községükbe. Ám mivel sem külseje, sem beszéde, sem pillantásai, sem mozdulatai nem árulták el semmi rokonságát, vagy ismeretességét azzal, a mit állítása szerint el akart érní, s egyáltalában magával tehetetlen mennyei barbárnak mutatkozott, idegenkedve s gyanakodva fogadták, s egypár kérdés után elutasítással küldték el. Szomorúan és tanács-talanul állt ott s bizony könny is állt szemébe, hiába történt utazása miatt, mikor egy kar hajadon vonúlt el előtte s köztük utolsónak Afra Zigionia. Mikor Albertust megpillantotta, mintha ráismert vagy ráemlékezett volna, hogy ezt az embert már látta valaha, mert egy percze megállt, figyelmesen végignézve az emberen, a ki ezt menten felhasználva, alázatosan köszönve közeledett a nőhöz s eladógtá a vallomást, hogy iránta való heves szerelemből követte, de elutasították abbéli könyörgését, hogy felvegyék testvérnek. A leány, legalább a férfinak úgy tetszett, épp oly meglepetve, mint szerető részvétellel nyugtatta Albertuson szemét, mely mint egy belső világítástól fénylett fel szeliden, aztán halk, de szép csengésű hangon szólott hozzá, hogy neki, a férfinak, inkább Urunkhoz és Megváltónkhoz való szerelemre volna szüksége, mint földire, de nem kell eltaszítatnia, s egy-két napig még várjon a fogadóban.

Ezek után szelid komolysággal köszöntötte s ment

a többi után. Ám már másnap reggel felkereste Albertust egy előljáró s újra kihallgatta és megvizsgálta. Akár az tette, hogy az álmatagul édes reménység, mely Albertust újra eltöltötte, valamivel ájtatosabbá formálta külsejét, akár hogy a Mayluft-leánynak nagy volt a hozzászólása: próbára felvették s az ujonczok legalsó osztályába sorozták, nyilvánvalóan abban a hiszemben, hogy egy idő elteltével alá kell majd vetnie magát végképp való felvétele dolgában a sors döntésének, a mint hogy — mint tudva van — e móddal fontosabb dolgokban szívesen éltek, hogy az isteni akarat egyenes megnyilatkozásának szabadságot hagyjanak.

Mostantól fogva annak igaz módja szerint kellett olvasgatnia, imádkoznia, énekelnie, tanulnia, szerénynek, csöndesnek és dolgosnak lennie, mindenekfelett pedig bünyös és nyomorúságos volta felől elmélkednie; mivel azonban mindebből belül semmit sem érzett s csak arra gondolt, a kit szeretni vélt, Afrára, a dolog nagyon nehezeére esett s mindennap elárulta magát pogány pillantásokkal és szavakkal. Imádottját csak messziről láthatta az istentisztelő gyülekezeteken, hol a leány a hajadonok sorában ült, míg ő a nőtlen férfiak karában sóhajtozott. De mintha mindannyiszor szemmel kereste s egy pillanattig odanézett volna a leány, hogy ott van-e, s mindig azzal a tágra nyílt tekintettel, mely annak idején oly hirtelen megragadta. Ilyenkor megint megtalálta szívét s tovább fáradt a szentté válásban. Csakhogy ez oly keservesen sikerült, hogy egypár hónap leteltével, mielőtt további fáradságot vesztegettek volna rá, csakugyan elrendelték az isteni orákulum megkérdeztetését. Ünnepi gyülekezetben, melyben még egy pár hasonló esetnek kellett eldőlnie, titokzatos gyertyák pislogásánál térdelt Albertus külön a földön, mialatt imádság és ének telte el a helyiséget, míg csak az urnához nem vezették s ő mély csendben nem húzott sorsot. A sors kedvezett neki s valamivel elébbvaló próba-osztályba nyitotta meg előtte a kaput. Mikor Albertus megint ott ült a társak sorában, annyira meg volt rendülve, hogy elfeledkezett énekről s imádságról, pedig az újra megkezdődött, mivel most a Zwiehan Albertus helyén egy tekintélyes és sokat utazott hit-

térítő térdelt magában. Ennél a hittérítőnél arról volt szó, hogy elküldjék-e, mint minden áron követelte, egy gyilkoslevegőjű afrikai állomásra, vagy hogy meg kelljen-e elégednie egészségesebb levegővel, mint kimerült állapotára való tekintettel a község óhajtotta. A sors neki is kedvezett, — mire visszatért helyére, majd megint letérdelt; az énekszó újra felcsendült s Zwiehan Albertus, ki ezenközben valahogy összeszedte magát, felhasználta a növekvő lelkesedést, hogy felkeresse Mayluft Afra Zigoniát, kit még nem látott. A leányt nem találta szokott helyén, mert Afra csöndesen térdelt a küldetéses férfi oldalán, hol is az Albertus keresgélő szeme váratlan ráakadt. Mert ő nála meg arról volt szó, vajjon akarja-e a gondviselés, hogy a hittérítővel menjen, mint annak a felelőse, a forró és rideg pusztába, avagy személye nem túlságos finom és gyengéd, nem túlságos elmélyedt és előkelő-e erre? Ám a sors az ő kívánságát is teljesítette, mikor az urnához vezették, — s mikor így, kézbe kéz a kiválasztottal a rögtön való eljegyzéshez lebegett, egyébkor oly nyugodt szeme szinte egy kissé túlságos melegen s túlságos fényben ragyogott egy ezen világból való dologhoz képest.

Holtra válva, tátott szájjal ült helyén Albertus s csak mert még fellélekzeni vagy sóhajtani sem volt ereje, azért tudta a többiek figyelmét elkerülni. Mire mindennek vége lett, hangtalan lopózkodott fekvő helyéhez, s irtózatos éjszakát töltött rajta; iskolátlan, tudatlan önzése körülcsavarodó kígyó módjára fojtogatta szinte szívét. E közben egyre Afrát látta, kézbe-kéz tovalebegni a hittérítővel. Ez volt hát az a mécs, mely ama csalfa álomban ott fénylett a leány kezében! Kimerülten és leverten került másnap a többiek szeme elé, úgy hogy immár érettnek találták az isteni kegyelemre. Hogy frissítő mozgásba és cselekvésbe helyezték, kiséítőnek rendelték egy más hittérítő mellé, ki éppen elutazóban volt, hogy bejárja a grönlandi, labradori és kalmukföldi telepeket. Ellenkezés nélkül türte az előkészületeket, s elutazott lelki mesterével, a nélkül, hogy Afrát újra látta volna. Csak egy szépen bekötött, vastag kis könyvet küldött neki emlékül a leány; a könyvben az év min-

den napjára volt egy mondás vagy egy versike, s ezenfelül egy elefántcsont pálczácska volt hozzáerősítve, találomra való prófétaí beleszúrásra. Ezzel a könyvecskével kezében ült Albertus egypár hónap múlva egy napon egy grönlandi tengerparton St.-Jean közelében; gyenge napfény világította meg a vizeket, melyekből imitt-amott egy-egy íóka bukkant fel. Ez álmatag állapotban találomra beleszúrt a könyvbe, mert fáradt volt egy kicsit a raktár- s az írószobabeli munkától, s tovább álmadozott, mikor már javában olvasta a következő furcsa versszakot:

Túl egy kis kertet tudok,
Ott a lelkek boldogok,
Galambszárnyát kútjába'
A szent lélek megmártja;
Jázmin illat, menyeyei,
A hív lelket elteli,
Úgy csókolja oda át
Völegénye az arát.

Az utolsó sorok elébb félig, majd egészen felébresztették; egyszerre maga előtt látta a háza mögötti kertet s benne karcsú szomszédnőjét, Kornéliát, a mint átbúvik a jázminbokrok között, s noha a könyvecske, melyet kezében tartott, jó pár esztendeje ki volt már nyomtatva, mégis a versecskét egyenes izenetnek érezte, jobban mondva Afrától csoda útján kimesterkedett felhívásnak arra, hogy menjen haza s vegye el Kornéliát, ki, mentül tovább gondolt rá, annál kívánatosabbnak tetszett előtte. Afra Zigonia iránt is először érzett ama sorshúzó kaland óta valami hálás jóakarát félét, azt látván át, hogy a leány bölcsebb volt mint ő s végre visszavezette arra az útra, melyet sohasem kellett volna elhagynia. Ez lehetett az értelme az álombeli elmenetelésnek s a mécsnek, melyet felé csillogtatott. Még azon éjszaka összeszedte minden ingóságát, megszökött előljáróitól, egy bálnavadással délnek tartott, s szakadatlan hazafelé igyekezett, hol egy este becsengetett házánál, pontosan akkor, mikor éppen végére járt magával vitt készpénzének, mert már tizedik hónapja volt otthonról távol. Éppen azon gondolkozott, vajjon ha majd szürkülni kezd, még ma át-

lopódzzék-e a kerti ajtócskán s jóságosan meglepje-e elhagyott barátnőjét, mikor a ház kapuja megnyílt s egy idegen formájú ember állt előtte, himlőhelyes, olajbarna, hajlott orru férfi, vastagbajuszú és kerek szemű, kinek otthoni viseletül török papucs volt a lábán s hosszan lefityegő veres sapka a fején, a minőt a Földközi-tenger vidékén s valamivel messzebb is, gyakran látni tengerészembereken. Az ember azt kérdezte, mit akar.

— A házamba akarok bemenni, — felelte Albertus elcsodálkozva, — én Zwiehan Jeromos uram volnék!

— De már az én magam volnék! — recscent rá amaz, s becsapta orra előtt az ajtót.

Egy darabig még ott állt Albertus, míg végre eszébe jutott, hogy felkeresse a közjegyzőt, kinek csak tudnia kell, hogy micsoda lakó foglalta le a házat. Ám a közjegyző, kit éppen vacsora közben zavart, csodálkozva nézett rá, majd rászólt, hogy no, csakhogy láttatja magát végre, minek utána oly sok ideig nem hallatott magáról! (Mivel akkor még nem ismertek annyi közzétévő módot ismeretlen tartózkodásuak felhívására.) A házbeli lakó nem más, mint az elhalálozott öreg Zwiehan fogadott fia s egyetlen örököse, vagy legalább is valaki, a ki ugyanazon mód annak adta ki magát s ugyanolyan írásokkal, mint ő. Sőt ez és az a Kornélia kisasszony, kit pedig az ő jegyesének tartottak, már törvény előtt tanúskodott, hogy ő Albertustól magától tudta meg titok rábízása útján, hogy ő nem a féltestvér, a vízbe fulladt Jeromos, hanem maga az öreg Zwiehan törvénytelen fia. E tanúság folytán a váratlanul megérkezett Jeromosnak egyelőre megengedték, hogy beköltözzék a házba; mert ha a dolog valóban úgy áll, akkor idevaló örökjog szerint nem a törvénytelen fiú Albertus, hanem az örökbe fogadott fiú a jogos örökös, s Albertus mehet a hova akar, már a menyinyiben nem csukják be családi állapot ellen való vétség miatt. Hogy mit szól ehhez?

Albertusnak ugyan ettől fogva kevés oka volt már, hogy álmainak higgyen; ám a keserves szükség rákényszerítette, hogy Jeromost ezúttal még vízbe fulladtnak tartsa; megzavarodottan és felindultan dadogta, hogy mindebből semmi sem igaz és nem lehetséges, a mi könnyen ki fog

derülni; ám a közjegyző csak vállát vonogatta s alig lehetett rávenni még annyira is, hogy a boldogtalannak a rábízott vagyomból egy kevés pénzt kiszolgáltasson, hogy valahol meghúzhassa magát. Valóban úgy történt, hogy a nyoma veszett testvér, kevéssel Albertus elutazása után, váratlan megjelent Kelet-Indiában, s követte az elutazott nyomait ide Svájczig. Hogy hol hányódott, vetődött annyi esztendeig, az sohasem világosodott ki egészen, suba alatt olyasmit suttogtak róla, hogy a tengeri rablók közt élt s egy jó zacskó aranyat összeharácsolt.

Így hát perre ment a vita, hogy a két féltestvér és fattyú közül melyik a könnyelmű halott apának fogadott fia? Mindegyiküknek volt ügyvédje, a ki körömszakadtig harczolt a reménybeli zsákmányért, s egy darabig úgy tetszett, hogy az eredeti színhely távolsága és tanúknak hujja folytán a harcz nem tud eldőlni, mígnem a Jeromos ügyvédje, Kornélia kitanítására, felhajszott egypár idősebb embert, kik még jól ismerték az öreg Zwiehan fiatalabb éveiben, kivándorlása előtt. Ezek a férfiak azt vallották, hogy Albertusnak kell az öreg saját fiának lennie, mert világos emlékezésük szerint úgy hasonlít hozzá, mint egyik tojás a másikhoz, miáltal a per az igazi Jeromos javára dőlt el s ezt az Albertustól ideczepelt egész örökségbe beleültették, Albertust ellenben családi állás bitorlása miatt, bár enyhítő-körülmények betudásával, egy esztendőre becsukták. Így vesztette el Zwiehan Albertus természetes jogát, s így látta egy vad idegen kalandor sarjadékát, ki maga is ilyen volt, a saját szülő anyja hibájából az apjától szerzett egész vagyonba beleülni, míg ő koldusbotra jutott. Ellenben Kornélia, kinek szépen hangzó neve egykor úgy megejtette az együgyű Albertust, haladék nélkül egybekelt a tengeri rablóval, Hogy a boldogtalan Albertust még büntetése leülése után is tovább kínozhassa, rávette urát, hogy isten nevében fogadja be házába. Ez meg is történt, s a nyavalyásnak itt a béres, jobban mondva a szolgáló munkáját kellett elvégeznie, mivel egyelőre nem volt egy garasa sem, melylyel elutazhatott vagy valamely üzletbe foghatott volna, s így mindent szó nélkül kellett vállalnia.

Gazt irtani, salátát tisztítani, vizet hordani: mindez kevésbé bosszantotta, mint mikor azt a bizonyos vízvezetéket kellett beigazítani s a ruhát kellett felteregetnie, a mit Zwiehan Kornélia asszony gúnyos nevetéssel szokott ráparancsolni. Változatossággal a családi krónika leírása szolgált neki, mely egy zwiehani származású öreg asszony tulajdonában volt, kitől azt Zwiehan Jeromos kölcsön vette. A derék férfi ugyanis, mint a valaha nem jelentéktelen nemzetség most utolsó törvényes fenntartója, leírás útján kívánta elődeit megállapítani, mivel a makacs öreg asszony nem akart lemondani az okmányról. Maga Jeromos nem értette a német betűvetést, Kornélia pedig, a kit felvetett a jómód, vonakodott a másolattal bajlódni.

Albertus csak leírás közben ismerte meg, mily tekintélyes és méltóságos volt a familia, a melyből származott s most ime kitaszított; mert még törvénytelen sarjadéki mivoltát sem tudta bebizonyítani, mert ennek számára semmiféle okmány nem találtatott. Igazi családi állapotának elhallgatásával a nyavalyás hazátlanná tette magát, s apjával való hasonlatossága, mely elegendő volt arra, hogy megfossa örökségétől, nem tekintetett elégségesnek, hogy megszerezze magának apjának nevét és polgárjogát, mivel effelől nem találtatott semmiféle ítélet vagy feljegyzés.

Hogy új életének legalább valami nyoma maradjon, titokban beírta sorsát az eredeti feljegyzések közé, a mire egy sor üresen maradt levél futotta, s dolga végeztével menten visszavitte a könyvet az öreg asszonynak. Az a beigtatott történetet nagy részvétellel olvasta, főképp mert az új törzsfentartót nem szívelhette, s mikor Zwiehan Albertus nemsokára erre belebetegedett sorának, sőt személyének és azonosságának elvesztésén való keserűségébe, az öreg asszony állított neki sírkövet, s beírta a krónikába, hogy ővele temették el az utolsó igazi Zwiehant, s valaki netalán a jövőben e néven kódorog a világban, csak idegen csavargó, tengeri rabló ivadéka.

Meleg nyári éjszaka volt, mikor annak idején átvetettem magam a temető falán, hogy elvigyem a koponyát, melyet egy temetés alkalmával láttam ott heverni.

Nagyranőtt zöld gaz között feküdt, mellette az álkapczája s belülről halvány, kékes fény világította meg, mely gyengén sugárzott ki szemgödreiből, mint hogyha a Zwiehan Albertus üres esze tokja, már a mennyiben igazán az övé volt, még mindig népes volna a hajdani álomlelkektől.

Valójában két Szent János-bogárka helyezkedett el benne, talán nászi szándékokkal; én azonban feltettem, hogy a Kornélia s az Afra lelkei, s odahaza egy kis üveg borszeszbe dugtam őket, hogy véget vessek életüknek; mert szentül hittem, hogy az állhatatlan embert a kegyes Afra is szándékosan babonázta meg s vitte romlásba hátával.

Minekutána így az úti ládám alja a belefalazott koponyával együtt szépen ki volt rakva, anyámra került a sor, hogy annak rendje és módja szerint berakja új fehérneműmet s nekem az efféle dolgok iránt való gondosságot lelkemre kösse. Mindent, a mi így előkerült, maga font és szövettett, egy csomó finomabb inget még ifjú éveiben, mert mivel a ház megnövekedése idejekorán megszakadt, szorgalmának tartalékai jórészt érintetlenek maradtak, s viszont ezekből is én csak egy részt vittem magammal, a többit eltette anyám az én, mint remélte, idejében való visszatértem napjaira.

Ezek után egy rend ünneplő ruhám következett, először életemben tisztességes fekete; mert most már arról volt szó, hogy a boldogulás útjáról a köteles szokás megsértésével le ne sodortassam; ezenfelül úgy vélte anyám, hogy az ünneplő ruha birtoka összefüggésben tart majd az isteni világrénddel, aminthogy aligha gondolt rá, hogy valaha idegen földeken vasárnap is, hétköznap is ugyanabban a kabátban futkoshatnék. Ezért berakás közben megismételte gyakran hallatott intelmeit a ruhák jókarban tartása felől, hogy egyszeri elhanyagolás, egyetlen rövid visszaélés már kezdete egy-egy ruhadarab kora pusztulásának, s mily kevéssé becsületes dolog, ha egy félretett kabátot később szegénységből megint csak elő kell venni, a helyett, hogy elejétől fogva kimélnék s lehető sokáig megtartanák tisztos közepszerben. Így a sorsnak elegendő mozgó szabadságot hagy-

nak, ha jóra akarna fordulni, míg ha a ruhát hamar tönkre teszik, semmi jó nem történhetik, míg egészen el nem nyútték és rongyokban nem málik szét.

Miután a többi ruhaneműt meg apróbb kelengyedolgaimat is berakosgattuk, s bedugdostuk közbe szegényes fényüzesem apró értéktelenségeit, lezártuk a ládát s egy ember elvitte a kis bárkát a postakocsira, melylyel másnap reggel voltam elutazandó. Anyám leült s ijedten nézett a padló üres helyére, melyen egész nap ott állt volt a láda; a tokokat is már elvitték, s így mindabból, a mi engemet illetett, már csak a magam személye maradt ott, az is csak egy rövid éjszakára. Ám anyám nem sok ideig engedte át magát az egyedülvalóság előérzetének, hanem mivel szombat volt, még egyszer neki látott, hogy a szobát szokott derekas módján kitisztogassa s ne pihenjen, míg mindent el nem végzett s csendes tisztaság nem várta a vasárnap reggelt.

Ez ránk is virradt, csudaszép májusi nappal, mikor már hajnali szürkületben felébredtem, s a városból föl szaladtam egy szomszédos magaslatra, csak hogy türelmetlenségemben az időt elverjem s utolsó pillantást vessek szülőföldemre. Az erdő első fáit közt álltam, a megett pirosan rezgett a napkelet, egyben azonban a déli hegységnek keletre néző legcsúcsai, hegyhátoi és falai is kipirosodtak, szokatlan vonalakban, a minőkben véletlenül még sohasem láttam. Meredekek és szakadékok, lassanként egész magasan fekvő tájékok és helységek bukkantak elé, a melyekről sejtelmem sem volt, s mikor végre a lábamnál elterülő város ódon templomaira is rávetődött valamely hegynyílásból a hajnal pirosa s ezenfelül felhőtlen ég ömlött el az egész vidék felett s körülöttem felcsendült a madár-dal, szülőföldem oly újnak s idegennek tetszett előttem, mintha a helyett, hogy elhagynám, most kellene vele megismerkednem. Egyike volt ez azoknak az eseteknek, mikor valami megszokott, közelfekvő dolog csak abban a perczen, melyben elfordulunk tőle, fed fel ismeretlen bájakat és értékeket és sietségünk és korlátozottságunk fájdalmas tapasztalatát ébreszti fel bennünk. Itt most az a puszta körülmény, hogy a szóbanlevő dolgot egyszer betű szerint más oldalról látom

megvilágítva, elegendő volt arra, hogy megnehezítse búcsúzásomat, s a megbánás és bizonytalanság érzését keltse fel bennem, sőt hogy arra a mindeneknél meddőbb eltökélésre bírjon, hogy majd szorgalmas, koránkelő s idővel gazdálkodó leszek, mint hogyha földműves, vadász, vagy katona volnék, a kiknek valóban már hajnalban mezőn a helyük. Eltökélésemnek s megjavult kötelességtudásomnak jeléül felvettem a földről egy kékkal, fehérrel csíkozott szajkótollat, mely a mi régi kantoni rendünk színét mutatta s feltűztem bársonysüvegemre. Ezzel megint lesiettem a városba, melynek utcáit most elöntötte a reggeli napfény s eltöltötte az első harangszó. Míg anyám utolsó reggelimmel fáradt, én körüljártam, hogy elbúcsúzzam a lakóktól, a kik házunk egyes emeletein zsellérkedtek.

Legalul egy bádogosmester lakott, ama hasznos matéria megmunkálója, mely magában szinte értéktelen, csak végtelen sok vágás, kalapálás és forrasztás útján válik valamivé és soha másodszor nem vehetni hasznát. Látnivaló, hogy minden a kialakított formán fordul meg, melylyel ezer ürességet kerítenek körül és mivel a matéria értéktelenségénél fogva senki nem szán rá sokat, a reggeltől estig tartó szakadatlan munkán fordul meg, hogy a kikalapáltak sokasága lehetségessé tegye az embernek való keresetet. Ennek rendjén, valamint a folytonos óvatosságtól, mely a csurgónak az ereszre való veszedelmes felszegezéséhez szükséges, a mester egy kicsit morcosos formalista lett, a ki szigorú volt legényeihez, s feleségéhez és gyermekeihez sem volt barátságos. Bizalmatlan szerénységből sohasem mert volna boltot nyitni s nem merte volna üzletét kiterjeszteni, hanem arra szorítkozott, hogy sötét műhelyében, mely egy félreeső utcában húzódott meg, kora regeltől késő estig dolgozzék, mikor legényei már ágyban voltak vagy korcsmában. Mindig pontosan fizette a házbért s anyám iránt tisztességtudóan viselkedett. Engem azonban félvállról nézett és kurtán bánt velem, mert — mint már észrevettem, — az én eddig oly szabad s gondtalan életemet, pályámat s egyáltalán a mit csak tettem, semmit sem nézett jó szemmel. Annál jobban meglepődtem, mikor most derülten s barátságosan

fogadott s váratlan vidámságát még frissen beretvált ábrázattal és ünneplő ruhával is nevelte, a mi persze nem állta útját, hogy egy pofonnal hamar meg ne ríkasson egy kis fiút, a ki a reggeli mellett ülve még egy kis tejet kért. Nyomban utána egy kis lánynál is eltörött titokban a mécses, a kinek hirtelen megránczigálta hajfonatát, mert leejtette kenyerét a földre. Miután az ember egy szigorú pillantására az asszony a gyerekekkel visszavonult a konyhába, a gazda vidám hangon beszélte meg velem utazásomat, a városokat, a melyeket látni fogok, ismertető emlékeiket, melyeket nézzek meg s több ilyesfélét megnevezett, a mint a vándorló-legények hagyják örökbe egymásnak, itt egy kőből faragott embert, amott egy görbe tornyot, egyebütt egy fa-majmot a városházán. Aztán ételt, italt tett szóvá, hogy itt vagy ott, mit jó inni, s mit nem tanácsos, a jó nemzeti ételeket, a melyeket sohasem tud elfeledni s a melyekkel majd megismerkedem, országok szerint, nehogy ebben szűken tartsam magam.

Egyszerre lassú léptekkel tartott íróasztalának, kivett belőle egy kis papírt, melybe egy brabanti tallér volt beleszavartva és — mint mondta — szerény útravalóul nyujtotta át nekem, hogy jó egészséggel költsem el. A szokás tiltotta, hogy el ne fogadjam, megtartottam hát, szépen megköszönve s feljebb mentem egy emelettel. Csak később tudtam meg, mi volt a nyitja a barátságának. Azért volt oly vidám és színre jóakaró, mert az volt a hite, hogy most majd megtanulom, mi az élet s mit tesz dolgozni s a sors iskolája, melynek most oly ártatlanul utazom elébe, majd ránczba szed amúgy istenigazában, mert a sok nemzeti étel, a miben, — mint állította, — vándorlegény korában része lett volna, nem volt fenéig tejfel. Megismerkedett éhséggel, szomjúsággal, végig szenvedett mindenféle nyomorúságot, nem a maga hibájából, hanem mert balcsillagzat alatt született. Vidám búcsúzása hát voltaképp átokfajta volt, melyet útravalóul adott nekem, noha — mint hitte — javamat akarta.

A következő emeleten egy kis mechanikus lakott, a ki mindenféle népies precziós szerszámmal kereske-

dett, mérlegekkel, mérővesszőkkel, czirkalmakkal, aztán kávédarálókkal, ostyasütővel, almahámozó-masinával, mindezeket kívánatra s egy öreg munkás segítségével meg is reparálván. Egyben azonban egy kis járás mérték hitelesítője is volt, kipróbált rőföt és fontot és belevéste, beleverte és beleköszörülte jegyét az illető tárgyakba. Főképp a sok korcsmárossal állt folyton hadilában, a kik mindenféle csalafintaságokkal s üvegedényük gyakori kicserélésével akarták megkerülni a törvényt. Indulata nemcsak arra vigyáztatta, hogy az edény becsületesen legyen hitelesítve, hanem arra is, hogy tisztességesen legyen megtöltve, s egyik korcsmából a másikba ment megnézni, hol marad az ital a vonal alatt s a vendégek hagyják-e. Ez alkalmakkal maga sem tudott mértéket tartani s belekeveredett sok félmesszely megivásába, a miből nem tudott kikeveredni, bármily szorosan és élesen vett is szemügyre minden egyest, mielőtt bekebelezte. Még beretvátlan és hétköznapi ruhájában várt reggeli kávéjára, melyet felesége csöndesen főzött számára, mert az asszony okosan elnyelte csípős kukliprédikációt, míg el nem párologott a boros kedv utolsó maradéka is, melyből az ember erőt meríthetett volna az el-lentállásra, s csak a gyengeség maradt meg, melyet az asszony minden nap haszon nélkül vagdalt össze szókkal. A hitelesítő egy kis kürtformájú üvegbe, mely csöpp mennyiségek kiegészítésére és kimérésére volt rendelve, felöntött egy kis cseresnye-pálinkát, mert az asszony irigységből vagy rosszaságból eltörte utolsó kis pálinkás poharát is.

Ezt az ürmértékes frissítőt helyezte elé, mialatt ő magának egy nagyobb pohárba töltött egy jókora kortyot, kívánatos eszközzül, hogy védekező képességének állapotát meghosszabbítsa. Fésületlen hajában vakaródzva, kiveresedett szemével, pislogóan nézett rám és szidta azt a rossz szokást, hogy szombat esti hosszú fennüléssel előre elrontják a vasárnap reggelt. Aztán így szólt:

„Az édesanyjának, Lee úr, még tartozom a leg-utolsó házbérrel, nem illenék hát, ha még oly szerény utraváló ajándékot is felajánlanék magának. E helyett

azonban egy jó tanácsot adnék útravalónak, ha megfogadja, hasznát veszi. Mindig sokat adjon jó kedvre s jó társaságra; aztán legyen bár gazdag vagy szegény, szorgalmas vagy lusta, ügyes, vagy ügyetlen: nappal sohase menjen korcsmába, várja meg mindig az estét! Ez az erkölcs a rendes és művelt embernek, a minő én, sajnos, már nem vagyok! S este is inkább későn menjen, mint korán; nincs senki, a ki oly tisztos volna s kellemetes, mint az a vendég, a ki utoljára jön, föltéve, hogy nem más korcsmákból vetődött oda. Persze, nem mindenki törekedhetik erre a tisztességre, mert valakinek vagy valakiknek csak kell az elsőnek lenniök, másoknak az azután következőknek és így tovább; akkor is a maga kiszabott porcióját eltökélten kebelezzze be s menten kerekedjék fel épp ily eltökélten, vagy legalább ne gunnyaszson unalmas fecsegés közt üres poharak mellett; inkább töltesse meg azokat újra, hogysen a korcsmárosnak ily haszontalan módon lopja az éjszakáját, mint a naplopók az Istennek a napját! Most pedig búcsúzóul meg akarom magát akózni, hogy minden dologban mértéket tartson.“

Egy hosszúkás tokot kerített elő, kivett belőle egy hivatalos mértéket, finomat, csillogó érczből valót, hozzáam illesztette a nyakamig s így szólt:

„Eddig s ne tovább érjen jó sors, balsors, öröm vagy bánat, gyönyörűség, vagy nyomorúság! A mellében vihar dúlhat vagy tenger háboroghat, a lélekzet a torkán akadhat: a feje felül maradjon mindhalálíg!“

Mivel a fényes érczpálcza érintése hideg volt, a nyakamon olyasmit éreztem, mintha valóban végbement volna valami parancsoló beavatkozás, s nem tudtam, bolondság vagy bölcsesség beszél-e ebből az emberből. Maga is nevetett velem együtt, mikor hozzáült reggelijéhez s én tovább mentem útamra.

Most már zárt ajtót találtam, a mit tulajdonképp sejtettem volna. Itt ugyanis legényember lakott, egy kishivatalnok, ki minden vasárnap, ha az idő csak egy kicsit is megengedte, korán elment s egész nap elmaradt, nehogy valami előre látott tennivalóra vagy munkára hív-

ják el. Így is dobta el minden nap, mihelyt hatot ütött, a tollát, s elhagyta a hivatalt, ha mégoly sürgős volt is a munka. A hivatalát szakadatlan átkozta, noha évekig futkosott utána s szinte térdenállva könyörögte ki. „Megcsalatkozott elvek“ áldozatának vallotta magát s csak olyan társaságokba járt, hol fellebbvalóikat szidni szokták, s ott azt terjesztette magáról, hogy azért nem jut előre, mert nem tudja derekát meggörbíteni. Egyhelyben maradásának valódi oka persze az volt, hogy képtelen volt valami nagyobbra vagy rendesebbre, aminthogy a „megcsalatkozott elvek“-ről való szavajárása is azt bizonyította, hogy a helyes beszéddel sincs tisztában. Ropant elégedetlensége közben azért kapaszkodott a hivatalába, mint a kullancs, és csákánynyal sem lehetett volna lefejtteni onnan, mert ha nem is fényes, de biztos és kényelmes keresete volt belőle. Vigyázott is, mivel lustasága eltökélt volt s e dologban ura volt magának, óvatosan vigyázott, nehogy túllépje azt a vonalat, a melyen túl elcsapnák, míg ellenben időközönként való dorgálásokkal vagy biztatásokkal nem sokat törődött. Ezt a lakónkat annál kevésbé szerettem, mert bármily kevéssé volt mintaszerű jellem, mégis olykor csendes szemrehányás volt számomra, mivel anyám, az ő gondtalan és nyugodt életére való tekintettel, nem egyszer felvetette a bátortalan kérdést, hogy nem lett volna-e jobb, ha mint ama tanácsbeli úr tanácsolta, én is olyan pályát választottam volna, melyen ilyen semmi ember olyan kényelmesen elkoczog, míg nekem világgá kell mennem, s Isten tudja, mi lesz belőlem. Én azonban megelégedtem annyival, hogy rámutassak arra, milyen semmi-embernek tetszik azután az ilyen fráter, a ki semmi magasabbat nem ismer s nem is tapasztalt. Mikor így az ajtaja előtt álltam, melyen csinos kis réztáblácska mutatta nevét és hivatala címét, belülről kihallottam, a hogy a faliórán az inga lassan s barátságosan lengett ide-oda. Olyan mély csend és nyugalom volt lakásában, hogy az óra szinte mintha örült volna, hogy a nyughatatlan szerzet nincs otthon. Az ajtófélfához támaszkodva egy darabig elhallgattam az időmérő szerszám egyhangúan sokatmondó nótáját, azét a szerszámért, mely soha

kétszer nem méri ugyanazon pillanatot. Kihallottam belőle valamit, de nem azt, a mit kellett volna, mert fiatal voltam, — s végre felrohantam a magunk lakásába.

Ott már várt anyám, utolsó közös étkezésünkre, melyhez a hozzávalót ő készítette; a legközelebbit már magában kellett majd elköltenie. A reggeli nap megtöltötte a szobát fényével, s a hogy hallgatagul ültünk az asztalnál, én, a csendességtől mintegy meglepetve, sorra vettem szemmel az egyszerű fehér függönyöket, az ódon fali deszkázatot, a bútorokat, mintha mindezt utoljára láttam volna. A reggeli a rendesnél valamivel bőségesebb volt, főképp azért, hogy ne legyek majd egypár óra múlva már éhes s ne kelljen pénzt kiadnom, de meg mert anyám a maradékot el akarta magának tenni, hogy a maga számára ne kelljen ma már többet főznie. Mikor ezt így mellesleg megmondta, én egészen elképedtem s azt akartam felelni, hogy ezt ugyan ne tegye, ha nem akarja, hogy szomorú gondolattal menjek el hazulról. Ám efféle nyilatkozatokhoz hozzá nem szokva, egy szó nem fért ki torkomon, miközben anyám is kereste a szavakat, hogy azokat az utolsó intelmeket intézze hozzám, melyeket különben az apa szokott elmondani. Mivel azonban nem ismerte sem azt a világot, sem azt a munkásságot, s életmódot, a mely rám várt, s mégis érezte, hogy valami bökkenője van az én történeteimnek s reménységeimnek, a nélkül, hogy rá tudott volna mutatni, hol és miben, végtére csak arra szorítkozott, hogy intett, ne feledkezzem meg Istenről. Ezt az általánosságot, mely persze mindent magában foglalt és kifejezett, a mit mondhatott volna nekem, ki érintetlen istenhívő hitet és érzést vallottam lelkemben, azzal a fajta hallgatással fogadtam, mely már magában is helybenhagyás. S mivel egyúttal a harangok is közbevágtak, s hirtelen egymásra következők összecsendültek, ez a szó volt az utolsó, melyet egymással ejtettünk, mert elérkezett a perc, mikor el kellett indulnom. Felugrottam, fogtam a köpenyem s az izákom, búcsúzóra kezet adtam anyámnak, a szobaajtónál, mikor végig akart kísélni, gyengéden visszatoltam, befettem magam után az ajtót s magam siettem a postára, hol nemsokára egy olyan ötlovas, nehéz gyors-

kocsiba ültem, a milyen minden reggel csörömpölve üget lefelé a hegyi városka rosszúl kövezett, meredek utczáin.

Vagy öt órával később egy hosszú fahídon hajtottunk át. A hogy kihajoltam a kocsiból, hatalmas folyót láttam magam alatt elvonúlni, melynek magában is tiszta zöld vize, visszatükrözve a gyenge bükklombozatot, mely a part meredekeit befedte s hozzá elegyítve a májusi ég mélységes kékjét, oly csudálatos kékeszöld színben csillogott fel, hogy látása valósággal megigézett, s csak mikor a látomás hirtelen megint eltűnt s azt hallottam, hogy: „Ez volt a Rajna!“, akkor kezdett a szívem nagyokat dobogni. Mert ezzel, ime, német földre értem s ettől fogva megvolt az a jogom és kötelességem, hogy a könyvek nyelvén beszéljek, a melyeken ifjúságom felnevelkedett s a melyekből legszebb álmaim keltek ki. Hogy ne élhessen képzeletemben, hogy a régi Alemanianak mennyire csak egy vidékéből mentem át a másikkba, a régi Svábországból ugyancsak a régi Svábországba, arról tett a történelem, s ezért a Rajna vízének, kékeszöld lángjának gyönyörű csillogása olyan volt számomra, mintha lelkek integetnének egy csodálatos mesevilágból, a melybe most értem.

Sajnos, ezekből az álmaimból váratlan módon kizavarodtam, sőt tovább utazásom a legfurcsább penitencziára változott, a minőt valaha tettek, mert a szomszédországbeli posta első lóváltó helyénél ott volt a vám is, az országos czímerrel, s mialatt a többi utas podgyászat csak éppen hogy kinyitották s könnyedén átvizsgálták, az én formátlan ládám nagy figyelmet keltett a vámszedőkben; a mit tegnap este oly gondosan berakosgattunk, irgalmatlanul ki kellett venni és széjjeldobálni, le, a láda aljára rakott könyvekgig, sőt ezeket meg éppen külön kellett kiszedni. Így került napvilágra a szegény Zwiehan koponyája, s megint másnemű kíváncsiságot keltett, egy szóval addig nem nyugodtak, míg ládám egész tartalma szétszórva nem hevert az idegen földön. A katonás háttörök aztán hideg mosolygással nézték, a hogy sebesen és gondbaborúltan dobáltam és nyomtam be a czókmókomat újra a ládába s nem igen tudtam, mint fér majd minden bele, mialatt a többi útas már benne ült az új posta-

kocsiban s a kocsis már sietségre biztatott. Segített a fedelét lenyomnom és elzárnom, s mikor a szolgák a nehéz bútort elvitték, a koponya csakugyan ott hevert az üres helyen, a hogy a láda elállta volt előttünk s mi megfélekedtünk róla. Különben sem fért volna már be. Fölvettem hát, hónom alá csaptam, odavittem a kocsihoz, egész úton ölemben tartottam, egy kendőbe bugyolálva, melyet a nyakamra vittem magammal, ha éjszaka netalán fagyna. Valami természetes fajta kegyelet vagy lelki félelem visszatartott attól, hogy a kényelmetlen jószágot útközben egyszerűen kidobjam vagy elhagyjam, ha már egyszer bolond fővel elloptam a temetőből, — a minthogy a legfejeveszettebb ember is mindig talál rá módot, hogy valami emberséges vonással igazolja magát, ha még oly mesterségesen kieszelttel is.

Másnap, napfelkeltével, elértem utazásom célját, a nagy fővárost, mely feltornyozott köveivel s nagy facsoportjaival ott terjeszkedett a messze síkságon. Kezembem a bebugyolált halálfővel csakhamar felkerestem a megjegyzett fogadót, s ilyenmód a város egy jó részét bejártam. A napszállat utolsó fényében görög homlokzatok és gót tornyok izzottak, a rózsás fényben még megmártották fejük díszét az oszlopsorok, fényes, ujjonnan öntött ércszobrok csillogtak ki a szürkület félhomályából, miközben festett, nyitott csarnokok már lámpafénytől voltak világosak s czifra népek sétáltak benne. Magas oromzatukról hosszú sorban kőszobrok meredtek a sötét levegőbe, paloták, színházak, templomok, nagy együttes képpé álltak össze, minden lehetséges építőrendben, — újak voltak, ragyogóak s így váltakoztak a tanácsházak s a polgári hajlékok megfeketedett kupoláinak s tetőinek sötét testével. Templomokból s roppant korcsmákból muzsika szólt ki, harangszó, orgona és hárfa; titokzatos cifrázatú kápolna-ajtókból tömjénfelhők szálltak ki az utcára; művész-alakok, szépek, vagy figura-formájúak, csoportosan vonultak el, változva zsinóroskabátú s ezüsttel hímezett sapkájú deákokkal, fényes, aczélsisaku vértesslovagok kényelmesen s kevélyen lovagoltak éjjeli vártára, mialatt meztelenvállú kurtizánok a kivilágított táncztermekbe igyekeztek, a hon-

nan dobszó és trombitahang hallatszott ki; vastag vén-asszonyok hajlongtak vékony fekete papok előtt, kik nagy számban akadtak; viszont nyitott tornácokon jól táplált polgáremberek ültek, sült libáknál s hatalmas söröskorsóknál; hintók vágattak végig az utcán, szerecsenekkel és vadászokkal a bakjukon, egyszóval volt mit látnom, akárhová léptem, s úgy elfáradtam bele, hogy örültem, mikor végre a szobában, a hová a korcsmából utasítottam, letehettem köpenyemet és a halálfejet.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A festők.

Ha emlékezetben visszaszállok akkori életemre, körülbelül olyan időtájt látom megint világosan, mikor már vagy másfél esztendőt töltöttem többé-kevésbé incognitóban e múzsák székhelyén. Mert sem készültségem, sem életismeretem nem volt elegendő, hogy tettemet, vettemet hamarosan határozott formájúvá alakítsam . . .

Ez átmeneti árnyékban keresgélve, úgy látom magam, a hogy egy kora délután megtisztogatom palettámat s kimosom ecseteimet, melyekkel az én hasból megkezdett pingálásom háborúját viseltem. Látom, a hogy fogom egyszerű, széleskarimájú kalapomat, melylyel rég felcseréltem a regényes bársonysüveget, s elindulok egy új ismerősömhöz, hogy még munkaközben találjam s még egypár perczig elnézhessem munkáját, mielőtt megbeszélte sétánkra mennénk. Minden ajánlás nélkül érkeztem volt meg s minden hozzávaló nélkül arra, hogy a siker megvetett ágyán nyujtózkodó valamely mester műhelyébe beszegődhessem, így hát arra voltam utalva, hogy a templom előudvarán ácsorogjak s itt-ott kandikáljak be a függönyökön, a minek mindig megvolt a bökenője, mert a milyenek általában a tanulók, nem igen lehet tőlük tanulni s mihelyt az ifjú emberek egy képecskéjüket eladván, már mester-palántának nézik magukat, menten begombolkoznak s fukaron juttatnak csak mes-

terségük titkaiból. Egyszer amúgy is pórul jártam, mikor egy ilyen fiatalembernél az ő kimondott meghívására bátortalanul jelentkeztem s ő az ajtóban azzal a kevély mentséggel küldött el, hogy éppen az írójával tart tanácsot, hogy „azt az embért“ egy új képe megbeszélése felől kitanítsa. A művészet ideális világában is több a só meg a paprika, mint az ambrózia, s ha az emberek tudnák, hogy micsoda kicsinység és alacsonyság uralkodik belül némelyik festőben, költőben, vagy muzsikusbán, bizony leszoknának egypár elfogultságról, melyekkel csak ártanak ennek a népecskének.

Ám az én új barátom, Erikson Oszkár, egyenes és egyszerű természet volt. Egész tagbaszakadt roppant természetével és sűrű aranyhajával, melyen lesiklott a magasból beeső világosság, ott ült egy picziny kép előtt, melyen dolgozott. Egyebet, egypár vázlatkönyvön kívül, a tágas szobában nem lehetett látni, csak a falon néhány vadászfegyvert, a padlón egypár feltámasztott vízállócsizmát s az asztalon, egypár ottheverő könyv mellett, puskaporos-szarúkat és serétes-zacskókat. Mikor a szobába léptem, az óriás kurta vadászpipájából hatalmas füstfelhőket fújva, éppen nyögve és dörögve fészkelődött a székén, fölkel, megint leült, a pipát elhajította, úgy, hogy a parazsa szétrepült, célba állította ecsetét és el-elharapta ádázódását.

„A teremtésit! Az ördög hogy rávitt, hogy piktor-nak menjek! Ez a nyavalyás ág is — telelomboztam, s ha száz esztendeig élek, se tudok ekkora lombozatot összeszepingálni! A fene rágott már, hogy ilyen bonyodalmas sűrűbe vágjam a fejszémet! Csak már ott is volnék a sárga fenében! Jaj, jaj, micsoda állapot ez; csak még ez egyszer kimászszam a hinárból!“

Kínjában hirtelen nagyhangosan elkezdett énekelni:

„Ó bár viharzó tengeren
Fognám keményen a kormányt!“

s ez, úgy látszik, megtörte a jeget, mert ecsetje most eltalálta a kellő helyet s egypár perczig vidáman tovább dolgozott, miközben a megkezdett nótát egyre nyugodtabban s fojtottabb hangon ismételte, míg végre elhall-

gatott s némán festett tovább. Ám, nyilván, hogy ne sokáig kisértsen istent, váratlanul felugrott, s egyet lépve hátra, s a Dessau-marsot füttyörészve, nagy elégedetten nézegette munkáját. Majd, a füttyöt szóra váltva, összereste dohányzó-készségét, hozzádudolva, hogy: „Csak így vagyunk, csak így vagyunk, mindennap így vagyunk mi . . .“, míg végre észrevette, hogy ott vagyok.

„Látja, hogy' kell vesződnöm!“ kiáltotta, elfogulatlan rázva meg kezemet, „örüljön, hogy maga tanult komponáló és fejből való festő, a kinek nem kell tudni semmit, míg az ilyen magamfajta szegény bolti festő nem tudja, honnan kerítse elő azt az ezerfajta készpénzérő féltónust, ráfestett pontot és fényecskét, hogy a maga szobaképes negyven négyzethüvelykjét ne mázolja át túlságos szemfényvesztően!“

Ebben nem volt irónia; inkább, a derék ember újra bizalmatlanul méregette munkáját s megint nekiült, hogy még egy kis szerencsét próbáljon, miközben én feszülten néztem, hogy nagy palettáján mint keres ki szorongó óvatossággal tiszta és biztos színeket, hogy' keveri s rakja fel, a mondott módon, a vászonra. Mint később, mikor már meghittebbek lettünk, ő maga mondta magáról: nemhogy rossz festő lett volna (ehhez persze túlságosan értelmes is volt), hanem valójában egyáltalában nem volt festő. Az északi vizek szülötte volt, a német és skandináv világ mesgyéjéről származó, jómódú tengerész-ember fia, ki gyermekkorában kedvesen és ügyesen tudott lekapni mindent, a mi szeme elé került, s kivált az évvégi vizsgálatokra nagyszerű díszképeket tudott rajzolni fekete szénnel. Valami élhetetlen rajztanító, az a fajta, a ki az élete nyomorúságát el nem apadó lelkesedéssel akarja eltakarni vagy megjavítani s mindenütt kéznél van a maga szerencsétlen felbiztató kedvével, ráhatott egy szerencsés család szabad érzésére, mely így a gyereket, a magát még alig tudót, a művészet felé hajtotta, a tanítónak is kijárván tanácsáért és fáradságáért nem egy jó ebéd, de meg pengő pénz is. A nem közönséges pálya, úgy tetszett, jobban meg is felel az ifjú derült és vidám lelkének, féktelen duzzadó erejének, mint az apai írószobában való lebzselés. Így hát, sok ha-

sonló helyzetű ifjúval ellentétben, helybenhagyással és reménységgel jól ellátva és beajánlva ment el utazni a leghíresebb művésziskolákba, s a legnevesebb mesterek, a kik fel szokták tární műtermeiket, rendre jól fogadták. Fejlődése eleinte frissen és szakadatlan ment végbe, kivált mert a fiatal ember, ha nem volt is túlságos a buzgalomban s inkább a vidám élethez hajlott, de szorgalmában igazi szünetet sohasem tartott; s úgy pompás természetével, mint derüs és vidám komolyságával díszte volt minden műteremnek.

Am a haladás csak bizonyos fokig tartott, aztán kérlelhetetlen megállott, titokzatos módon, mert különben mindenki a legszebb reményekben élt felőle, s a férfiasan nyugodt növendék vezettetésében sem állott be változás. Erikson maga volt az első, a ki e jelenséget észrevette, s elébb azt hitte: küzdhet ellene, tehet róla, lebírhhatja. Helyet változtatott, minden téren megpróbálkozott, mestert-mesterre cserélt — hiába; érezte, hogy sem a kitalálás hatalmával, sem a kivitel teljességével nincs megáldva, hogy egy bizonyos világosan megállapítható ponttól fogva belső látása cserbenhagyja, legfeljebb olykor állít be, hatra-vakra, csak úgy játékos szerencse gyanánt, meg nem ismétlődve, s már éppen eltökélte, hogy letesz a megszügyenítő küzdelemről s hazamegy, mikor még ott érte az apai ház teljes tönkremenetelének híre. Oly teljes volt ez s oly reménytelen, legalább jó egypár esztendőre, hogy a fiú hazatérését csak még nagyobb bajnak tekintették volna s határozottan azt kívánták, lásson utána, hogy eddig oly dícsérendő szorgalma gyümölcseiből hogy' tudna ezentúl megélni.

Igy hát változtatnia kellett eltökélésén. Meg nem vesztegethető óvatos próbával átkutatta s összehasonlíttatta tudásának egész mezőségét, s érett végig gondolás után arra az eredményre jutott, hogy elegendő értéssel és biztossággal, de még hozzá némi kedvességgel és eléggé megkapóan tud megfesteni igen kis méretű s a lehetőségig egyszerű tájképecskéket, melyeket ovatosan beléjük festegetett figurák élénkítenek meg. Habozás nélkül nekifeküdt a dolognak és pedig becsületes és tisztességes lélekkel. Mert a helyett, hogy könnyű munkával

hamis hatásra vagy valami negédes módos mázolásra vetemedett volna, a mi, úgy szólván, magától pingálódik meg (s nem egy más embernek kedve szerint való lett volna), igaz úri emberül a becsületes előkészítés és végbevétel megszabásaihoz hű maradt, s ezzel minden újabb képecske új munkát és fáradságot jelentett számára. Mindjárt első kiállított dolga hamar elkelt s nem telt sok időbe, hogy a finomabb izlés hírében álló műértők az úgynevezett eriksonokat jó áron vásárolgatták meg.

Az ilyen eriksonnak előterében, mondjuk, egy világos csík homokföld sárgállott, volt rajta egy pár nagyobb karó, tökkel, felfutó indával, közepetájt egy vékony száll nyírfa, ezen túl messzi sík szemhatár, melynek néhány vonala jól és kiszámítással meghúzva s az egyszerűen felfogott levegővel együtt a munkácska iőhatását szerezte.

Bár ilyenformán Eriksont igazi művésznek tekintették, sem el nem hitte magát, sem kapzsi nem lett; mihelyt összeszerzett annyit, mennyire éppen szüksége volt, eldobott ecsetet és palettát s kiment a hegyek közé, a hol úgy belejutott a vadász czimboraságba, hogy még, ha ilyen akadt, medvevadászatra is meghítták. Az év javarészét így töltötte, távol a várostól.

Rávallott általában az életre s különösen az övére, hogy most kénytelen-kelletlen ettől a derék legénytől kellett ellesnem a mesterség titkait, a ki maga nem érezte magát mesternek.

„No de most már elég lesz! — kiáltott egyszerre Erikson, — így nem jutunk semennyire se. Különben is útközben lehíjuk egy pajtásunkat is, a kinél külön dolgokat láthat, már hogyha szerencséje úgy hozza! Ismeri Lyst, a hollandust?“

„Csak névről, — feleltem, — ugy-e az a különködő ember, a kiről senki se tudja, mit tesz s a ki senkit sem ereszt fel a műtermébe?“

„Engem felereszt, mert nem vagyok festő! Talán magát is, mert egyelőre még nem tud semmit s még nem bizonyos, hogy egyáltalában festőnek áll-e! No no, azért nem kell megorrolnia, — valami csak lesz s most is csak valaki! Tudja, Lys nem igen szorúlt rá, gazdag

és mindent tud, a mit akar, de ez nem sok, mert nem igen csinál semmit. A végén tán ő sem festő, legalább senkit sem kéne így híni, a ki nem igazában fest, ha csak olyan eltereltetései nincsenek, mint annak a bizonyos Leonardónak, a ki tallérokat hajígált a székesegyház kupolájára!”

Sietve segitettem rendbehozni szerszámjait, melyeket mindig olyan nagy rendben tartott, hogy most is körmömre nézett, jól csinálom-e? „Mert nem mindegy, mondogatta, hogy pizsokkal fest-e az ember, mikor pedig az a szándéka, hogy valami tiszta tónust találjon el. A kinek mindig szutykos az ecsetje vagy a ki meg nem férőt kever össze, olyan, mint a szakács, ki a patkánymérget a fűszerszámok közzé állítja. No de látom, hogy az ecsetjeim tiszták, az Isten áldja meg érte, ebben a dologban már feddhetetlennek lehet itélni. Az édes anyja igen rendes asszony lehet, vagy talán már nem is él?”

Miután egy pár utcát bejártunk, beléptünk a titokzatos hollandus tanyájára, mely úgy volt megválasztva, hogy a tágas és csak tőle magától lakott emelet ablakai a szabad szemhatárra s a tiszta égre nyitak s magából a városból semmi sem látszott, csak egy pár nemes épületvonal s néhány tömött facsoport. Ha ugyane vidéken az ember lenn járt az utcán, csak egy félig kész város szélét látott, deszka palánkoktól, régi barakoktól s gazdaságoktól beszegettet, s így a Lys úr ablakai, melyeken át nem látszott egyéb, mint ezek az arany fényben fürdő ideális dolgok, úgy látszik, jó izléssel voltak megválasztva. Legalább a nagy ablakokból való fényes kilátás a szoba berendezésének nyilvánvalóan tudatos egyszerűsége és nyugalma révén kétszeresen hatott.

Elcsodálkozásomra Lysben, ki bennünket barátsággal fogadott, semmi sem volt a hollandusból, már a hogy az ilyet el szokták képzelni. Középtermetű, karcsú ember volt, körülbelül huszonnyolcz éves, haja, szeme sötét, a nézése egy kicsit mélabús s ilyen volt csinos mosolyú szája is. Még jobban elcsodálkoztam, hogy a szobában, a melyben fogadott bennünket, semmi sem vallott a művészre, inkább valamely tudós vagy politikus szobájához

hasonlított. Elfüggönyözött nagy állványok egy határ könyvnek adtak szállást, köztük, — mint később megtudtam, — sok ritkaságnak s első kiadásnak. A falakon sem függtek képek vagy tanulmányok, hanem térképek, egy asztalon egy csomó mindenféle nyelvű újság feküdt, s egy széles íróasztal előtt Lys szemlátomást most kelt fel a munkától.

„Még az ebédutáni feketével tartozom magamnak, — szólt, mikor leültünk, — velem tartanak az urak?“

„Minthogy nyilván nem lesz rossz, mindenesetre!“ felelt Erikson mindkettőnk helyett, s Lys csengetett egy fiatal legénynek, a ki őt kiszolgálta. Én pedig ezenközben, nem igen tudva, mi a szokás, még mindig a szobában nézegettem körül.

„Ez is azt nézi, — kiáltott Erikson, — hogy ebben a múzsa-templomban hol vannak az állványok s a képek! Csak türelem, Akari úrfi, majd megmutatja nekünk ez az ember, ha szépen kérjük! De a mi igaz, az igaz, kedves Lys. Magánál az ember akár csak egy nagy publicista vagy miniszter dolgozó-szobájában járna!“

A másik kissé komor mosolygással azt felelte, hogy ma nem akarózik neki munkáit megnézni; már harmadszor megtörtént, hogy legényének este munka végzetlen kellett megint a palettákat eltenni, s ilyen körülmények közt meg lehet érteni, ha nincs kedve átmenni a műterembe, sem egyedül, sem másokkal. A mint hogy a legénynek, a ki a kávé tálczával jelent meg, ki is adta megint a parancsot. A tálcza meg az edény, kivéve a kínai csészeket, nehéz ezüst veretben fénylett s az előbbi évtizedek józan ó-görög stílusában készült, azt mutatva, hogy a hollandus szülei és családja eltűntek a föld színéről s ő mint egyedül hátramaradt, hordta magával ezt a családi jószágot, hogy elpusztult szülői házának egy utolsó csillanása még legyen körülötte. Később egy alkalommal Erikson bizalmasan elmondta, hogy Lys íróasztalában ott őrizi még az édes anyja aranyveretű imádságos könyvét is.

A barna ital a legfinomabb volt, a mit egyszerű életem rendjén eladdig ittam volt; ám az a szokatlanság, hogy egy vándor művésznél ilyen értékes családi jószá-

got látok mindennapos használatban, egy kicsit kiszalajtott a földet a lábam alól, mikor Lys újra körüljáró pillantásaimat látva, megszólított: „No Lehmann úr, megbarátkozott már a lakásom festőietlen formájával?“, a nevemnek ez az elfelejtése vagy semmibe vétele, valamint attól való húzódása, hogy munkáit megmutassa, egy kis kiszólásra bizgatott.

„A berendezkedési módja, vágtam vissza, talán valami egyébbel függ össze, a mit egy darab ideje látok, tudniillik a furcsa móddal, a hogy a különböző művészetek az ő műnyelvüket felcserélik. Így nemrég egy szimfóniáról olvastam ítéletet, melyben egyébről sem volt szó, mint a színezés melegségéről, a fény eloszlásáról, a mély hangok sötét árnyékvetéséről, a kísérő hangok elmosódó szemhatáráról, a középtájak átlátszó sötét világosságáról, a záró tétel merész körvonalairól — és így tovább, úgy, hogy az ember nem hitte volna, hogy nem képről van szó, — de mindjárt erre egy természettudós szónoki előadását, a ki az állati emésztést írta meg, egy hatalmas szimfóniával, sőt az isteni színjáték egy énekével hallottam egybevetni, miközben ama vendéglő egy másik asztalánál egy pár festő a híres akadémiai igazgató új történeti festményét beszélte meg, s egyébről sem folyt köztük a szó, mint logikus elrendezésről, a szegyet a fején találó beszédről, a fogalombeli ellentétek dialektikai különtartásáról, s az összes tónus igenlő tendenciájának székszisbeli összhangzó kicsengése közben mégis polémikus tehnikáról, — egyszóval: mintha egyik czéh sem találná helyét a maga bőrében, s mindegyik egy másik bőrébe kívánkoznék. Alkalmasint minden tudomány és művészet számára új tartalom kitudásáról és megszabásáról lehet szó, s mindegyik szól, nehogy a rövidebbet húzza.“

„Látom már, — szólt Lys nevetve, — mégis csak át kell mennünk, hogy meglássa, hogy mi legalább még mindig színnel festünk!“

Előre ment, — ajtót nyitott egy sor szobára, melyek mindegyikében külön állott egy-egy képe, a min dolgozott; külön, magában, a legjobb világításban, úgy hogy a tekintet ráterelődött és semmi nem vonta el

onnan. A kezdődő napszállat, mely már rajt feküdt ott künn a felhőkön, a messzi vidéken s a templom formájú épületeken, visszavetett és bevetődő fényével a már magukban is világító képeket még tündöklőbbekké tette, úgy hogy a szobák csöndjében különös ünnepiséggel hatottak. Az első kép Salamon királyt ábrázolta Sába királynőjével; a királyt sajátosan szép férfinak, a kitől egyformán kitelt az Énekek Éneke, de az a mondás is, hogy: minden hívságos a nap alatt! A királyné az volt asszonynak, a mi a király férfinak, s ketten, gazdag öltözetben, maguk ültek egymással szemben, s izzó szemükkel egymást nézve, forró, szinte ellenséges szóvialdalban, mintha valóságuknak, a bölcseségnek s a boldogságnak titkát akarták volna egymástól kicsalni. A furcsa csak az volt, hogy a szép király mintha magának Lysnek szépített s kimagasztosított képét viselte volna. A szobában ezenkívül nem volt egyéb egy sarokasztalkánál, s rajt lapos és kifényesített réztálon néhány narancsnál, a mik véletlen kerülhettek oda. A kép alakjai fél életnagyságúak voltak.

A szomszéd szobabeli kép Hamlet dán királyfit ábrázolta, de nem a szomorújáték valamely jelenete szerint, hanem a hogy valami jó festő a királyfi képmását festette volna meg, díszruhában ott álló ifjú és viruló herczegnek, kinek homloka, szeme és szája körül azonban ott lebeg már a jövő elfátyolozott végzete. Ez az alak is magára festőjére emlékeztetett, de olyan művészien belelopott módon, hogy az ember nem tudta, mi teszi. A szoba egyik sarkába aczélból és ezüstből gazdagon vert kosarú kard volt odatámasztva, mely nyilván mintának szolgált volt, vagy szolgált most is. Ez a magános jószág még fokozta az egyedülvalóság s a szelid bánat hatását, mely halk sugárzással ömlött ki a képből; különben térkép volt, teljes életnagyságú.

Ebből a szobából mentünk át az utolsóba, mely már teremnek is beillett. Mint a többi, itt is már eleve díszes és drága rázába foglalva állt a legnagyobb kigondolású kép, mely arra a szentírásbeli mondásra lehetett kadeneczia, hogy: Boldog ember az, ki a csúfalkodóknak székekben nem ül! Római villában, szöllőlugas alatt, félkörű

kőpadon négy vagy öt tizenhatszadik századbéli viseletű férfi ült egy márványasztal előtt, s előttük hosszú velencei poharakban pezsgőbor gyöngyözött. Háttal a nézőnek, a többiektől külön ült az asztalnál egy teljes termetű, ünnepi díszbe öltözött fiatal leány, lantot verve, s mialatt két keze ebben fárad, iszik is egy pohárból, melyet a vele legközelebb szomszéd férfi, egy alig tizenkilenczéves ifjú ember tart a szájához. Ez a férfi pedig, mialatt hanyagúl a poharat tartotta, nem a leányra nézett, hanem farkasszemet nézett a kép nézőjével, maga egy pirosképű, ezüsthajú aggastyánhoz dőlve. Az öreg is a nézőre nézett, egyik kezével hunczútúl és gúnyosan fittyet hányva, a másikkal az asztalhoz támaszkodva. Olyan betyáros barátsággal hunyorgatott szemével, olyan bőrébe nem férő pajzánsággal, mint egy tizenkilenczéves gyerek, míg az ifjú, daczosan szép alakján, tompán izzó fekete szemében s makranczos hajában, melynek ébenfeketésege átfénylett a hajpor maszatján, mintha egy aggastyán tapasztalatait hordozta volna. Közepűtt a padon, melynek finomfaragású magas támasztéka kilátszott a hézagokon, egy akasztani való jómadár vigyorgott ki a képből, nyilvánvaló csúfondároskodással fintorgatva az orrát, s csúfolódását azzal téve még bántóbbá, hogy úgy tett, mintha egy szája elé tartott rózsaszállal jólelkűen el akarná takarni. Ezt a legényt egy jól megtermett ember követte, katonaruhában, s nyugodtan, szinte bánatosan, de mégis résztvevő gúnynyal tekintett le, a félkört pedig, szemben az ifjúval, egy selyemrevereadás abbé zárta be, a ki, mintha éppen most figyelmeztették volna, kémlelő és szűrő pillantást vetett a szemlélőre, miközben egy szippantás tubákot emelt orrához, de megállt közben, annyira megkapta — az látszott rajta, — megkapta és gyilkos tréfákra bizgatja a nézőnek neveltséges, tökfajú vagy becstelen volta. Így szólt, az egy leányét kivéve, minden tekintet annak, a ki éppen a képet nézte, s mintha elháríthatatlan keresztüllátással kipécézték volna benne minden magacsalását, minden félszogséget, ábrándozását, titkos gyengéjét, maga előtt sem tudott vagy tudatos képmutatását. Igaz: az ő maguk homlokán s szájuk szeglete körül nyilván megismerszett

a reménytelenség, — ám noha, a veres öreget kivéve, holthálaványok voltak, azért felvetette őket az egészség, mint a halat a vízben, úgy, hogy a néző, a ki már maga sem igen tudta, fiú-e vagy leány, annyira szorongani kezdett tekintetük alatt, hogy az ember inkább azt főhászkozta volna: Boldog ember az, ki a csúfolkodóknak székök előtt nem áll!

Ha ilyen mód a kép szándéka és hatása csupa tagadás volt is, viszont a megcsinálás meleg volt az élettől. Minden egyes fej egy-egy teljes és tartalmas valaki volt, magában egy-egy egész tragédiás vagy komédiás világ, s munkátalan finom kezestől együtt kitűnően megvilágítva s megfestve. A különös úri emberek hímzett ruhája, a nőnek ó-római viselete, vakító nyakaszírtje s a körül a korálfűzér s fölötte fekete hajfonatai és fürtjei, az ódon márványasztal faragványai s még a talaj csillogó homokja is, melybe belenyomódott a leány lába, s e bokák s a rózsaszín selyemcipellő: mindez oly szélesen s biztosan s mégis keresettség és szerénytelenség nélkül, a legegyszerűbb lélekből lelkezetten volt megfestve, hogy a képnek csillogó vidámsága és próbaköves tárgya közt való ellentét a legfurcsább módon hatott. Lys e képet az ő „nagy bizottságának“ keresztelte, a vesékbe látók választmányának, mely előtt olykor maga is szorongó szívvel áll meg; s meg-megtette, hogy valamely szegény bűnöst, kinek bölcsen tudása és kenetessége nem igen származott a legkristályosabb menyországból, odavitt a kép elé s nézte zavarodottságát s hogy milyen képet vág.

A hogy így újra meg újra ide-odamentünk egyik képtől a másikhoz, s én egyik vagy másik előtt külön is ottmaradtam, a beszélgetéshez egy szóval sem tudtam hozzájárulni, hanem szótalan engedtem a hatásnak, melyet az igen határozott tudás tesz az olyanra, kinek figyelmét nem kerüli el. Ám Erikson, ki maga oly szűk és szerény földet szokott volt megmunkálni, viszont annyi mindent látott és próbált már, hogy könnyűséggel és hozzáértéssel tudott beszélni. Mondogatta is, hogy most már épp annyit tud a művészethez, hogy, ha a szerencse kedvezne neki és meggazdagodnék, tiszta fejjel megállhasson műbarátnak vagy gyűjtőnek, s ennek fejében

menten szegre akasztaná a keverő deszkáját. A minthogy valóban régít is, újat is jól megítélt, nem úgy, mint sok művész, a ki gyűlöl, lenéz vagy egyszerűen nem ért meg olyat, a mi nem vág az ő útjába. Persze, ez a szerelmes korlátoltság sokuk számára szükséges, ha meg akarnak maradni azon a ponton, a melyen túl nem futná erejük, — mivel ritka, ha szerencsésen vegyül egymással a mindenre való juss-tartás s a mégis mindent nem maroklás. Az Erikson bizonykodására mondta is olykor Lys, hogy bizony nem ártana, ha olykor olyik művész önként letenne a munkáról, hogy friss vérrel erősítse a hozzáértést; az íróemberek ugyan hasznosak a művészi dolgok logikai vagy kronológiai része, a leíró vagy életíró munka, a már megállapítottak törvénybeszerzése számára, — ám a jelenvaló előtt, ha az újnak vagy meglevőnek tetszik, rendszerint terméketlen és tanácstalan állnak; az első jelszavaknak a művészek köréből kell kiindulniok, miért is többnyire pártosak, a mely pártosságot aztán az írók, ha első fejtelenségüket lebírták, addig szövik tovább, míg a dolog elmulttá válik s ezzel alkalmassá az értelmes lajstromozásra. Keserves egy állapot ez! Ismert ő festőket, kik az istenben boldogult Rafaelt kellemetlen fráternek szídták, s el voltak telve a maguk kegyetlen kritikai erejének nagyszerűségétől; viszont találkozott akadémiai professzorokkal, kik a valóságos érczel való bearanyozást nem tudták megkülönböztetni a festett aranytól, s általában tehnika dolgában a vadak s a gyermekek álláspontján állottak, a kik az arcmásokon az orr árnyékát fekete foltnak tekintik.

Észrevettem volt ugyan, hogy Lys az ő képeivel sajátos módon járta meg a nagy olaszok iskoláját, a nélkül, hogy a lehetetlenben is utánozná őket, most azonban megtudtam, hogy elébb kemény német rajzolóvá képezte ki magát, ki a czeruzával s a szénnel való bánásban szinte utolérte híres mesterét, s a szint többé vagy kevésbbé szükséges rossznak nézte. Több évi olasz tartózkodás után azonban teljesen megváltozottan tért haza, mélyen lenézve régebbi módját. Mikor erre került a beszéd s Erikson sajnálta, hogy Lys egészen sutba veti a német rajz nemes mesterségét, holott az a maga nemé-

ben pótolhatatlan kincs és nemzeti sajátosság, Lys azt felelte:

„Eh mit! A ki igazán tud festeni, az rajzol csak igazában, és pedig a mit akar. Különben még üzöm olykor ezt a mesterséget, bár csak a magam multságára.“

Elővett egy drága papirosból bőrbe kötött nagyobb fajta albumot, mely aczéllakattal volt lezárva. Órája lánczáról egy kis kulccsal kinyitotta a könyvet, s levélről-levéltre a szépségnek s egyben kigúnyolásának olyan világát tárta fel, a minő ritkán találkozik még egyszer így össze. Egy sor szerelem története volt ez, a mit mind maga élt meg s rajzolt a könyvbe, finom czeruzahegygyel s a legérőbb német stílusban, akárcsak Dürer meg Holbein, Overbeck vagy Cornélius illusztrálta volna meg a Dekameront, egyenesen a karczóló-tű számára. Egy-egy történet, a szerint, hogy meddig tartott, több vagy kevesebb lapból állott; mindegyik a megfelelő nőnek fejképével kezdődött, majd ennek különböző felfogású változataival, majd teljes alakja következett, a hogy egy-egy szép nőszemélyt először lát meg az ember a piaczon, a templomban vagy valamely közkertben, majd a hőshöz — mindig magához Lyshez — való megmozdulás és vonatkozás fejlett ki, egészen a szerelem győzedelméig és diadaláig, mely után a hanyatlás kezdődött meg, veszedésekkel, egyoldalú vagy kölcsönös hűtlenségek kalandjaival az elkerülhetetlen elválásig, mely vagy a színre vigasztalhatatlan hős rövid úton való elűzetésének, vagy mindkét fél mulatságos közömbösségének formájában ment végbe. A rajzok rendjén főképp néhány duzzogó vagy síró szépség egyes alakja tündöklött, mint egy-egy valószínű emlékjele a bájosan szigorú stílusnak. Egy-egy elszabadult hajtincs, vagy vállon vagy lábon a ruhának egy kis lecsúszása vagy elcsúszása mindig nevelte a kép mozgalmasságát, mint a hogy a hajó megtépetten repkedő vitorlája azt hirdeti, hogy viharban járt. Nem lehetett megítélni, hogy e tragikus helyzeteket ájtatosan veleérző kéz ábrázolta-e, vagy halk iróniának van benne inkább része; ám illetetlen tisztességtevésben sugárzott egypár szép teremtés nőisége, kik diadaluk legmagasán mithológiai alakokban voltak ott megdicsőítve.

Lys oly elfogulatlan fordított át egy levelet a másik után, mintha valami lepkés könyvet mutogatna, s csak olykor nevezett nevén egy-egy képet: ez itt a Teréza, ez a Marietta, ez Frascatiban történt, ez Flórenczben, ez Velenczében!

Mi éppoly elcsodálkozva, mint a mily némán követjük szemmel a lapokat, melyeken annyi szépség és tehetőség repkedett előttünk, s csak Erikson tette rá olykor a kezét egy-egy lapra, hogy egy perczre megállítsa. „Meg kell vallanom“, szolt végre, „hogy teljesen érthetetlen előttem, mint lehet ennyi genialitást elnyomni magunkban vagy legfeljebb titkos léhaságokra pazarolni! Mennyi gyönyörűséget terjeszthetne maga, ha minde tudást valami komoly célra fordítaná!“

Lys vállat vont.

— Genialitás? Hol találni effélét? Az ám a kérdés! Mert a legvadabb e fajtabeli Isten-teremtésének is jámbornak s együgyűnek kell lennie, mint a gyermeknek, ha maga van és dolgozik. Énbelőlem tán a jámborság hiányzik vagy a megilletődés, és sosem vagyok magam, hanem mind a kutya körülcsahol, a ki rám van szabódva.

Valami túlságosan nem értettük e beszédet, mely ezenfelül azzal az elébbi kijelentésével is ellenkezett, hogy az ember mindent tud, én meg kivált nem tudtam, mit higgyek az egészről. Valami odavonzott ehhez a csinos, nyugodt sőt komoly emberhez, viszont a könyve tartalma olyanfajta istentelenségre vallott, a minőt az ember magának ugyan elnéz, de valamely komoly barátján nem kedvel. Volt abban valami abból a rettenetes felfogásból, mely a két nemet egymással ellenséges két természetbeli hatalomnak tekinti, a hol csak arról lehet szó, ki legyen a kalapács, ki az üllő, ki tegyen tönkre vagy menjen tönkre; mert, más szóval, a ki bárány, azt megessi a farkas.

Ezenközben elérkeztünk az utolsó telerajzolt lapig, mely után még egypár üres következett, s Lys hirtelen be akarta csapni az albumot. Am Erikson közbetette a kezét s az utolsó képet jobban szemügyre akarta venni, mert mind az eddigi szép személy olasz vér lehetett, de a

legutolsó nyilván német volt. A feje nem volt, mint a többinél, elébb külön tanulmányul megrajzolva, hanem, mintha a fejét igazsággal nem lehetne különválasztani, egy nádszál karcsúságú fiatal leány egész alakja volt odarajzolva, kinek nagy fonatokban feltűzött dús haja szinte megingatta a fejét, mint a szekfűt a szárán, noha finom hajlású nyaka és nyakszirtje csak kecsességből hajlott meg egy kevéssé. Két ártatlan nagy csillagszemen kívül szinte semmi sem foglaltatott ez arcban, melynek gyengéd vonásait elég könnyedén odalehelni alig tudta még az ezüstczeruza is, a mit a rajzoló ehhez választott. Annál biztosabban s határozottabban vált ki napvilágra, — bár az is gyengéd kézzel megrajzolva, — a ruha komoly redőin át a leány megjelenésének vaczkoros szüziessége, — nem volt az egészen egy vonás sem sok, vagy kevés.

— Teringettét! — kiáltott Erikson, — hol nyílik ez a virág?

— Itt a városban, — felelt Lys, — alkalomadtán ti is megláthatjátok, ha jól viselitek magatokat!

Ám én, meghatva a leányalak természetből fakadt ártatlanságától, meggondolatlan és esengve szóltam: — De ugy-e, ezt majd nem bántja?

— Ugyan, — szólt Lys nevetve, s a vállamra ütve, — hogy gondolja, hogy bántanám?

Erikson is nevetett, s közben felkerekedtünk, hogy esti sétánkat a hollandus társaságában tegyük meg. Elmenőben még egyszer felragyogott előttünk a három szép kép, előttem legutoljára, mert még egyszer, később, csak szürke pitymallatkor kerültek eléem, mikor nem igen ügyelhettem rájuk. Hova kallódtak, nem tudom; nyilvánosságra sohasem kerültek eléem, s maga Lys is később a lelke egy megingásával elfordult a művésztől. Ha, mint mondják, vannak csillagok, melyeket egy pillanattig világosan láttak, a hogy meginogtak, mért ne esnék ki egy gyenge ember is az ő pályafutásából?

Hármasban mentünk a város északi részéből át a nyugati partra, hogy a dél felől jövő folyó partján lassan, valami kényelmes pihenőhöz jussunk. Útközben elmentünk az én lakóházam előtt is.

— Megálljunk, — szólt Erikson, mikor mi többiek to-

vább akartunk menni, — nézzük meg hamarjában, hogy ez mit fest! A lemenő nap, mely éppen besüt az élhetetlen ablakába, majd segítségére lesz, hogy legalább egy kis szín is kerüljön a szemünk elé!

Húzódozva, de mégsem kelletlenül mentem előre, hogy kinyissam a szobát, s valóban úgy találtam az én roppant ábrázolataimat, alkonyat vörösében, mint valamely égő várost, úgy, hogy mindhárman hangosan felkaczagtunk. Volt köztük két nagy karton, ó-német bölényvadászati, egy formákkal megtöltött rengeteg hegyvidéki völgy, s egy germán tölgyfaerdő köemlékekkel, ősi sírokkal és áldozó-oltárokkal. Mind a két képet nagy nádtollal rajzoltam és vonalaztam kiadósan a hatalmas papírsíkokra, megszereztem szürke vízfestésű árnyékfoltokkal is, az egészet bevontam enyves-vízzel, ennek a fundamentumnak aztán nekiestem az olajfestéssel oly módon, hogy a félhomályos, átlátszó részeken mindenütt áttetszett a nádtollrajz. Semmiféle természet után való tanulmányt nem használtam hozzá, hanem zabolátlan alkotó dühömben első vonásától utolsóig szabadon eszeltem ki, s mivel ez a fajta munka csak olyan könnyű volt, mint mulatságos, a két színes karton még mutatós is lett, a nélkül, hogy az ember tudta volna, mit mondjon róla. Mert egyelőre nem lehetett tudni, hogy efféle képet valóban meg tudtam volna-e csinálni. A nyolczhüvelyk nagyságú figurákat egy fiatal földimmel rajzoltattam belé, a ki az akadémiára járt, s már nagyon ügyes volt a vázolásban. De ezeket még nem színeztem ki, s most még mint fehér kísértetek tettek bizonytalaná az erdőket.

E zászlók megett, melyek közül az egyik kulisszaformán volt félig a másik mögé dugva, a falon egy harmadik ágaskodott feléjük, egészen olyanfajta, mint ezek, de még színezetlen. Hatalmas, széles, hársaktól körülvett kis város építkezett ki a fatörzsek között s a sudarak közé, fölfelé egy hegyháton, sűrűre összeszorúlt, teméntelen sok toronnyal, ormos házakkal, vimpergákkal, párkányzatokkal és erkélyekkel. A görbe, szűk és lépcsőkkel épült utcácskákon át kis terekre lehetett ellátni, a melyeken kútak állottak, s át lehetett látni a székesegyház

harangnyílásain, a melyek megett a világos nyári felhők vonultak el, s mögéje lehetett látni a nyitott ivólugasoknak melyek belerajzolódtak a levegőbe s magammunkájú, kicsiny emberkék társaságának adtak tanyát. Valami építészeti gyűjteményes munka segítségével építettem össze ezt a különös várost, s a román és gót építómódok formáit tarka csoportosításban és túlzással úgy egymásra halmoztam, a hogy igazában alig fordúlt valahol elő, s e mellett felépülését időrend szerint jeleztem, a mennyiben a vár s a templom töve a legódonabb fajtájú építómódot mutatta. A magasra feltolt szemhatár még a hársaknak is felette vonult el s messzi vidéket határolt be, — majorságokat, malmokat, sűrűket, s egy komor árnyékos szögletben a kivégző-helyet.

Az előtérben, a nyitott kapun át, középkori lakodalmas menetnek kellett volna a felvonó-hídon át kivonúlnia, s egy bevonuló zászlóalj városi fegyveressel kereszteződnie. Ezt az embernyüzsgést egypár magyarázó szóval szóban tettem hozzá, mert egyelőre csak az üres helye volt meg.

— Pompás, — szólt Lys, — gondolt staffage, — ez a legkönnyebb s legkönnyedebb, a mi csak van! Különben is ennek az esti fénynek átkozott málna-levében a maga városa úgy izzik, mint a lángban égő Trója! De, hogy éppen eszembe jut: ezt a sok feltornyozott falat legjobb lesz veres homokkőből állatni, s ennek roppant hatása lesz a rengeteg fákhöz képest, s a fehérén csillogó felhők közelében! Hát ez micsoda itt?

Azt a falhoz támasztott kisebb kartont gondolta, mely szürkében szürkén az én hazámat ábrázolta a népvándorlás idejében. A vidék ismert vonalai felett egymás mellett és egymás felett őserdők vonultak el, melyeknek barázdái közt egy messzi hadsereg mozgott; az egyik hegytetőn római őrtorony füstölgött. Ám Lys már a második vázlatot is megforgatta, egy, hogy úgy mondjam, geológiai tájképet. Újabb hegységfajtákon, a melyeket tudományosan meg lehetett határozni, egy koroniformájú őshegység tört át, mely amazokkal együtt mégis egy festői vonal kialakítására igyekezett. Fa vagy bokor nem élénkítette a rideg és sivár vadont, csak a napvilág

vetett rá egy kis életet, mely a legfőbb orom felett nyugvó vihar sötétjének komor árnyékával küzködött. A közet közepett pedig Mózes fáradott, isten parancsára, a tízparancsolathoz való táblák megcsinálásával, a mely parancsokat újra meg kellett írni, minekutána az első táblák eltörtek.

Az óriás férfi megett, ki mély komolysággal térdelt a táblák felett egy gránitsziklán, ott állott, a nélkül, hogy a térdelő tudta volna, a praestabiliált Jézuska, meztelenül, s kezecskéit hátratéve, épp ily komolyan nézte a hatalmas kőfaragót. Mivel csak első vázlatról volt szó, magam alkottam meg a figurákat, a hogy tudtam, s ez a föld válságainak korához még közelebb tolta őket. Mivel Mózes sugárszarvakkal, a gyermek pedig glóriával volt ékes, Lys, nagy elégtételemre, menten megismerte a tárgyat, egyben azonban felkiáltott:

— Hát ez a kulcsa! — Tehát spiritualista áll előttünk, a ki a világot semmiből teremti meg! Maga nyilván retentő erősen hisz Istenben?

— Hogyne, — szóltam én kíváncsian, hogy mire akar kilyukadni; ám Erikson félbeszakított bennünket, s így szólt Lys felé fordulva:

— Kedves barátom, ugyan ne vesződjön egyre a jó Isten kigyomlálásával! Isten ugyse, több fáradságot vet rá, mint a legveszekedettebb hívő a beplántálására!

— Csitt, indifferentista! — vágott vissza Lys, s így folytatta: — Hát itt volnánk! Maga nem a természetre akar támaszkodni, hanem csakis a lélekre, mert a lélek csodatát mível és nem dolgozik! A spiritualizmus az a fajta munkakerülés, mely átlátásnak s a tapasztalat egyensúlyának hijából fakad, a való élet szorgalmát csodatetekkel akarja helyettesíteni, a követ kenyérré akarja változtatni, a helyett, hogy szántana, vetne, a kalász érését megvárná, aztán aratna, csépelne, örölné és sütné. Egy képzelt mesterséges allegórikus világnak elgondolásból, a jó természet megkerülésével való kiszövése, higyjé meg nekem, nem egyéb munkakerülésnél, s ha romantikusok és allegoristák, minden fajtájúak, egész nap írnak, költenek, festenek és fáradnak, ez mind csak lustaság, a cselekvékenységgel szemben, mely nem egyéb, mint a

dolgok szükséges és annak rendje és módja szerint való növése. A szükségszerűből fakadó minden teremtés élet és fáradság, mely magamagát emészti, mint a hogy a virágzásban már közeledik a hervadás; ez a virágzás az igazi munka s az igazi szorgalom; még az egyszerű rózsának is reggeltől estig egész testével kell helyt állania, s a végén hervadás a bére. De ennek fejében igazi rózsza volt!

Mivel csak félig értettem, mert mégis csak azt hittem, hogy az én munkám is munka volt, ezt meg is mondtam neki.

— Lássá kérem, — felelte. — A geognosztikus vidéket, a melyet ábrázolni akar, maga sohase látta, s fogadok, hogy nem is látja majd soha. A közepébe pedig két figurát állít, a melyekkel egyrészt a teremtést és a teremtőt ünnepli, másrészt azonban irónizál; ez jó epigramm, de nem festészet, s végre nyilvánvaló, hogy az alakjait, legalább egyelőre, nem is tudná maga megcsinálni, tehát nem is tudná azt a jelentőséget beléjük festeni, a melyet oly elmésen gondol; ilyenformán az egész históriával a levegőben lóg. Játék biz' ez, nem munka! De elég volt ebből és higye meg, hogy az én prédikációm nem is magának szól, hanem az egész fajtának, hiszen magában véve a maga dolgaiban már azért is örömem telik, mert ellenkezői az enyimeknek. Micsoda koponyája van itt, ez sohasem volt kifözve, a földből szedte ki?

A Zwiehan Albertus koponyájára mutatott, mely ott hevert a földön egy sarokban.

— A szó egy bizonyos értelmében ez is egy dualistáé volt, — feleltem én, s miközben elmentünk, egy pár szóval elmondtam neki a két asszony históriáját, kik közt ama boldogtalan ide-oda vetődött.

— Hiszen én is e mondó vagyok, — nevetett Lys, — vigyázzunk, hogy két szék közt a pad alá ne essünk!

Késő éjszakáig együtt maradtunk mind a hárman, s megbeszéltük, hogy majd gyakrabban találkozunk, — a mi így is történt, úgy hogy csakhamar jóbarátok lettünk, s mindenütt együtt láttak bennünket.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Mások szerelmei.

A szülőföldrünk egymástól való térbeli távolsága, mert egyik legmesszebb északon, a másik nyugaton, a harmadik délen fekszik, a régi birodalom határán, inkább összekötött bennünket, mint elválasztott. Mindhárman a közös származás ugyanazon belső vonásától voltunk átvívódva, és a nagy népcsaládnak közepére s tűzhelyéhez jutva, úgy voltunk egymással, mint a távoli atyafiak, a kik egy vendéglátó ház nyüzsgésében, másoktól meg nem figyelve, dugják össze fejüket, s a mi tetszik vagy nem tetszik nekik, annak dícséretét vagy megrovását kölcsönösen rábízzák egymásra. Persze, egy s más előítéletet hoztunk magunkkal, hibánkon kívül. Az az idő volt ez, melyben Németországot az ő harmincz vagy negyven tulajdonosa oly önfejűen és ügyetlenül igazgatta, hogy csapatostól kószáltak határaikon túl a száműzötteik és az idegent valósággal kitanították hazájuk szidalmában és kisebbitésében. Gúnyszavakat juttattak forgalomba, a melyek a szomszédok előtt eddig ismeretlenek voltak és csak a kicsúfolt ország belsejéből kerülhettek elő, s mivel a maguk gúnyolásának adományai, a melyeknek túlzásba vitele volt végre is ez a jelenség, Németországon kívül csak kevéssé számíthattak megértésre és kevéssé volt becsületük, az idegen ezt a szitkozódást utóvégre készpénznek vette, beletanúlt abba, hogy maga is éljen és visszaéljen vele, különösen mert ilyenmódon valósággal behízelegte magát a boldogtalanoknál, a kik, nem ismerve a világot, ettől segítséget és támaszt vártak. Mindegyikünk hallott már és szítt már magába effélet. Ám idővel, bizalmasabb beszélgetés rendjén, arra az értő megállapodásra jutottunk, hogy a kivándorlott és otthon maradott mindenkor két különböző fajta ember és hogy a ki valamely népet igazán meg akar ismerni, azt a maga portáján és a maga tűzhelye mellett kell felkeresnie. Otthon türelmesebb s ennél fogva jobb is, mint a kiválakozott, s ezért nem alatta, hanem felette áll, bár az ellen-

kezőjét mutatja a látszat, melyet végső soron mégis mindig meg tud semmisíteni.

Mikor effelől már megnyugodtunk, viszont egy más baj nyugtalanított bennünket, és pedig a déli és északi közt való ellentét.

Népcsaládoknál és nyelvi közösségeknél, melyeknek együtt kell egészét kitenniök, valóságos szerencse, ha van egymáson mit csúffá tenniök és piszkálgatniök, mert mint az egész világegyetemben és természetben, a különbség és a változatosság itt is összekötő-kapocs, s a nem egyforma, de mégis rokon jobban együtt marad. Ám a mit mi északiaktól és déliektől egymásnak szemére vetni hallottunk, az durván bántó és szeretetlen volt, mert ezek amazoktól a szívet és a lelket, amazok pedig ezektől az észet s az elmét tagadták meg, s a mily indokolatlan volt e hagyomány, annyira csak egy pár derekabb egyéniség akadt, mindkét félen, a ki nem hitt benne. Vagy legalább is kevesüknek volt bátorsága megszakitani az effajta lompos beszélgetéseket, ha maguk közt voltak. Hogy, legalább a magunk hasznára, helyreállítsuk a hiányzó ideális állapotot, megfogadtuk, hogy minden ilyes alkalommal, akár egyenként, akár társasan, adjuk majd a pártatlant és helyt állunk a hitünk szerint méltatlanul bántott félért. Néha sikerült némi meghökkenést keltenünk, sőt még jóindulatu fordulatot is előidézniük, máskor azonban magunkat is ide vagy amoda osztályoztak be, és származásunk szerint, kit együgyű bugrisnak és holdvilág-falónak, kit meg hiperkritikus, elmés éhenkórásznak csufoltak. Mivel ez azonban egyáltalán nem tett bennünket szerencsétlenné, sőt inkább kedvre derített, a társalgásnak legalább a hangja élet elvette és valami tűrhető egyesség mégis megszületett.

Ám a mi közvetítő-szerepünk egy napon fölöslegessé lett és egyben meglelte legszebb jutalmát, mikor az egész sokfelől jött művésznépség összeállt, hogy a közeledő farsangi időt megünnepelje és egy nagy látványos és ünnepi menetben felelevenítse az elpusztúlt hajdani dícsőséget, — nem vászonnal, ecsettel, vagy vésővel, hanem kiki a maga eleven személyével!

A régi Nürnberg városát akartuk megint feltámasz-

tani, a hogy azt mozgó ember-alakokban meg lehetett jelentetni, s a milyen az olyan időkben lehetett, mikor az utolsó lovag, első Miksa császár ült ünnepeket falai között és a város fiát, Dürer Albrechtet, ranggal és címerrel ruházta fel.

Egy fejben támadva a gondolat, menten fölkapta nyolczsáz férfi és ifjú, mindenfajta művész-ember, s mint mesterségébe vágó pompás matériát, kidolgozta és kicsiszolta, mintha arról lett volna szó, hogy az utókor számára alkossanak valami nagyot, s ebből a szakbeli és mindenfajtájú előkészületből akkora vidámság és barátkozás támadt, a melyet nagyságra magának az ünnepnapnak öröme ugyan felülmúlt, de az emlékezetben mégis mint az egésznek egy kedvesen derűs része maradt meg.

Az ünnepi menet három fő-menetre oszlott, melyek közül az első a nürnbergi polgári, művészi és mesterember-világot, a második a császárt s a fejedelmeket, a birodalmi lovagokat és a harczokat, a harmadik a régi maskarát foglalta magában, melyet a nevezetes birodalmi város vezetett el koronás vendégének színe előtt. Ez utolsó menetbe, mely mintegy álom volt az álomban, ide illeszkedtünk be mi hárman, hogy mint kétszerelesen képzeletbeli alakok vonuljunk el a múltaknak árnyék-képében.

A komolyság s az ünnepi dísz, melylyel a vállalkozás eleve megvolt tervezve, a női nem részvételét nem zárta ki; a művészeknek feleségei, leányai, menyasszonyai és ezeknek másrendbeli barátnői ehhez képest sürgősen készítették ünnepi ruháikat és a férfiak előzetes örömeinek nem legkisebbje volt, hogy régi viseleteket tárgyazó könyvek kapcsán vezessék ezt a fontos munkát és ügyeljenek, hogy a bársony- és arany-szövetek, a nehéz brokátok s a lenge fátyolok a karcsú alakok számára helyesen legyenek szabva és összerakva, hajakat annak rendje és módja szerint fonják be vagy terítsék szét, hogy mindenfajtájú tollaskalap, kucsma, fejkötő, vagy fejkötőcske mind jól illjék a helyére és mindnek megadják módját és formáját. — E boldogok közé tar-

toztak az én Erikson és Lys barátaim, kik közül mind-egyik a maga módján járta a szerelem útját.

Az évenkénti sorsolásnál, melylyel minden képkiállítás össze volt kötve, Erikson egy ízben eladta egyik kis képét, s ezt egy nagy serfőző özvegye nyerte meg, a ki nem állt nagy műbarát hírében s inkább a gazdag emberek effélében való kötelességtudásából vett részt az ilyesmiben. Mivel gyakran megesett, hogy ilyenmód nyert képeket tolakodó boltosok potom áron váltottak magukhoz, a művészek rajta voltak, hogy ilyen esetekben visszaváltsák képüket és maguk próbáljanak nyerni rajta.

Ez alkalommal Erikson is ilyesmit próbált, abban a reményben, hogy a képet olcsón válthatja magához és majd megint eladhatja, hogy egy új munkácska kitalálásának és megcsinálásának fáradságától ez egyszer megmeneküljön. Mert ő szerény lélek volt és nem hitte, hogy a világ megmaradása az ő szorgalma kimeríthetlenségén fordul meg. Ezért haladék nélkül fölkereste a nyertes úri asszony lakását s nemsokára ott állt az özvegyi ház előszobájában, a mely épület díszessége az elhalt serfőző gazdagságáról keringő híreket csak megerősítette. Egy öreg szolgáló, a kinek el kellett mondania, mi járatban van itt, hamarosan meghozta a feleletet, hogy úrnője örömmel átengedi a képet, csak tessék máskor odafáradnia.

Távol attól, hogy ebben a készségben kisebbitést lásson, vagy ez iránt érzékeny legyen, elment másodszor is, harmadszor is, és csak ekkor rökönyödött meg és bosszankodott egy kicsit, mikor a szolgáló végre tudtára adta, hogy a kényelmetes asszonyság a képet a megszabott ár negyedrészéért hajlandó eladni és a pénzt a szegényeknek szánja; a piktor úrnak, hogy ne legyen több fáradsága, tessék másnap minden bizonynyal eljönnie a képért s a pénzt is magával hozni. — Ám megvigasztalódott azzal a kilátással, hogy most legalább egy negyed évig nem kell festenie, és kémelve az időt, hogy jó vadásznapiakat ígér-e, negyedszerre is felkerekedett.

Az elkerülhetetlen öreg szolgáló bevezette az ő kis cselédszobájába és itt állatta, míg előkeríti a kis műre-

meket. — Azt azonban nem találták sehol; mind több inas, szakácsnő, szobalány, béres és kocsis szaladt ide-oda és kereste konyhában, pinczében, kamrában és szinben. Végre a lárma az özvegyet is odacsalta, s mikor az asszony, a ki a kis képről ítélve, azt hitte, hogy éppen olyan kis és semmi embert talál majd, a hatalmas Eriksont látta maga előtt állani, kinek arany haja csillogva omlott széles vállára, szörnyen megzavarodott, különösen, mert a férfi, csöndes mosolygásból feleszmélve, nyílt tekintettel vette őt erősen szemügyre, mint valami jelenést. — De szemrevaló is volt; az egészség s a friss élet lehe rózsállott rajta, alig volt huszonnégyszáz éves, termete és minden tagja egyenes, haja barna és selymes, szeme barna és nevető és egész alakját a szó legjobb értelmében aphroditéinek lehetett mondani, vagyis olyannak, mely tudja, s ezért nemes erkölcsessel őrzi magát.

Hogy a kölcsönös elcsodálkozásnak és zavarodottságnak végét vesse, a piruló asszony visszatérő lélekjelenléttel szobájába hívta a festőt, s mikor ott voltak, az fölfedezte a kis képládát, mely zsámolyúl feküdt az özvegy munkaasztala alatt, s az asszony nem ügyelt rá, vagy megfélekedezett róla.

— Hiszen itt van! — szólta Erikson, s kihúzta a ládikát. — Még föl sem volt nyitva, a fedele lazán rásrófolva még rajta volt. — Erikson fáradság nélkül lecsavarta s a kis kép az ő régi gazdag minta után faragott rájáiban, frissen csillogott a nappali világításban. Közben a fiatal asszony a dolgok állása közepett föl akarta magát találni és ki akart bújni mind a megszegyenülés alól, mely abból várhatott reá, hogy művészetbeli dolgokat ily hanyagul kezel. — Újból elpirulva azt mondta, hogy valójában nem tudta, miről van szó, most azonban, ha nem is szakértő, a kép igen értékesnek tetszik előtte, s azt hiszi, sértené festőjét, ha vételárának legalább is a felét nem kérné érte. Félve, hogy az asszony még följebb találja srófolni követelését, Erikson sietett kihúzni erszényét és az aranydarabokat leolvasni, miközben az úri asszony az egyszerű tájképecskét mind figyelmesebben szemlélgette, s szép szemeit úgy sétáltatta a napos vidéken,

mintha Nápoly vidéke és tengeröble állna előtte. Aztán mintegy megzavarodva nézett föl a daliára és újra kezdte, hogy mentül tovább nézi a képet, annál jobban tetszik neki, s most már egész árát kell érte kérnie!

A festő sóhajtva ajánlotta föl az ár háromnegyedét, hogy legalább valamit megmentsen. Ám az asszony egy csöppet sem röstellett megmaradni szöszegésénél, s kijelentette, hogy a képet inkább megtartja, hogysen értékén alul engedje át. „Ebben esetben szeretetlenség volna tőlem, hogy a képet megfosszam ilyen jó helyétől, — különben sincs okom, hogy ragaszkodjam az üzlethez, mely semmi nyereséggel nem kecsegtet!” Besöpörte a pénzt és indulni készült. Ám a szép asszony, szemét a képre függesztve, némi zavarodottsággal kérte, hogy maradjon még egy perczig. Csak most kínálta meg ülésel, hogy időt nyerjen az ilyen férfin elkövetett sértésért adott elégtételét teljessé tenni. — Végre eszébe jutott a legillőbb mód, s udvariasan megkérdezte Eriksont, hogy nem rendelhetné-e meg nála a képnek párját, mely épp ily barátságosan és békésen hasson a szemre, hogy úgyszólván külön-külön, mindegyik szemének legyen ilyen nyugvó pontja, mikor ott ül íróasztalánál, melynek föléje szándékozik függeszteni a képecskét. Ez az optikai csasiság belső vidámsággal töltötte el a festőt, s noha azért jött volt ide, hogy kevesebb munkája legyen, nem pedig többje, természetesen lekötelező módon igent mondott, mire azonban az özvegy hirtelen megszakította a társalgást, s a festőt szórakozottan búcsúztatta el.

A dolog eddigi menetét Erikson még az este elmesélte nekünk, mint valami csinos kalandot, ám később nem tért rá vissza, hanem gondosan hallgatott a dologról. Egy jelen azonban mégis észrevettük, hogyan áll a dolog, mikor egy napon az időközben elkészült második képről beszélgetve, nem kerülhette el, hogy megrendelőjét is meg ne említse, s az asszonyt meggondolatlanúl a keresztnévén említette, Rozáliának. Mi többiek csendben néztünk egymásra; mint őszinte barátai, a kiknek hajlandóságára rászolgált, nem akartuk útjain zavarni.

A leányt, ki maga is gazdag serföző familiából származott, régi családi politika rendjén jegyezték volt el a

nagy serfőzővel, mivel a klasszikus nemzeti ital alapja már magában is elég közönséges jelentőségű és fontoságú volt arra, hogy efféle hagyomány épülhessen rajta. — Am hogy a derék serfőzöt hirtelen elragadta valami veszedelmes hideglelés, özvegye egy csapásra benne találta magát a teljes szabadságban és önállóságban, melylyel azonban személyének időközben megérett tudata is összefűződött. Azzal a rendkívüli szépséggel lévén fölruházva, mely egyfelől épp oly ritka, mint a mily tökéletes másfelől, s egyben belülről az összhangzatos élet vágyától megihletve: az asszony eleinte a csendes szándéktalanság, sőt megnyugvás könnyű s mégis erős korlátaival vette magát körül, hogy kitérjen útjából minden megbánást okozó elszármításnak vagy erőltetésnek, de nyilván a határozott választás belső kikötöttségével, ha alkalmas órája megjő. Ez az óra az Erikson megjelenésével váratlanul megjött; ennek megismerésében vagy megsejtésében Rozália nem is szalasztotta el az első pillanatot, viszont tovább teljes nyugalommal és óvatossággal viselkedett. Értette a módját, mint tudjon Eriksonnak alkalmat adni, hogy mindenféle tanácsal megjelenjen nála; ez erőltetés nélkül, magától jött, mert az asszony valóban éppen azon volt, hogy házának és berendezkedésének véletlenségét és tarkaságát egyszerűsítse s meggazdagítsa. Titkos örömmel vette észre Erikson fölvilágosításaiban és kezéjében a nyugodt biztosságot, s hogy mennyire egészen megállotta helyét, ha helyről és eszközökről czélszerű módon lehetett rendelkeznie. Hogy jó családból való volt s jó nevelésű, ez nem maradt titok az asszony előtt, már a mennyire maga tapasztalatából meg tudta ítélni, s így haladt lépésről lépésre abbeli szándékában, hogy megfogja a medvét, kinek ő maga már foglya volt. — Mind több vendéget hívott meg, hogy Eriksont is gyakrabban meghívassa és asztalánál láthassa; arra is rávette, hogy barátait elhozza, úgy, hogy én is egyszer-kétszer odakerültem, a miben nagy hasznát vettem annak, hogy édes anyám kívánságához képest mindig volt egy elviseletlen vasárnapi ruhám. Lys barátunkat ellenben egyetlen egyszer sem vitte oda, a kulcsra járó album miatt nem, mint

a hogy nekem megvallotta, s a mit én komoly ábrázattal helyeseltem. Azt hiszem szinte, hogy a kiváltság a fari-zéusi hiúság egy fajtájával töltött el, s büszke voltam rá, hogy sohasem jutottam gazdagság, szabadság, világismeret és személyem arravalósága útján olyan helyzetbe, melyben erényem megállja a próbát. Mert egykori judithi ka-landjaimat semmikép sem írtam a magam javára; azon a pontján voltam az életnek, mikor az ember hosszú időre elfelejti az úgynevezett gyerekségeket, s kemény szigorúsággal mindent elítél, a mit maga még nem tapasztalt.

Mikor most a művészi ünnepre készülődtünk, a Rozália és az Erikson dolga úgy állott, hogy az asszony féligmeddig társa lehetett benne, mint a hogy teszem egy bálba való meghívást lehet elfogadni.

Lys azonban más utakon járt ünnepre való társnőt keresni. A belváros egy ódon vidékén egy kis oldalsó téren keskeny ház állott, fekete téglából épített s csak három emeletes, s mindegyik emelete csak egy, igaz hogy terjedelmes, ablaknyi széles. Az ablakoknak nemcsak foglalatum volt gazdagon tagozott, hanem hosszában, egymással is czifrasággal voltak összekötve, a mely viszont elhomályosodott fali festményeket foglalt be. Így aztán a ház valóságos kis torony volt, vagy még inkább afféle karcsú emléképület, körülbelül a mi fajtá-kat elmúlt századokbeli művészek építettek volt szívesen a maguk számára. A kapu felett egy fekete márványból való Mária-szobor, mely aranyozott félholdon állott, fel-ért egészen az első emeletig, az ajtón pedig még ott csil-logott a régi jó kopogtató, merészen előrehajló tengeri sellőt ábrázolván. Az alsó kép, az első ablak felett való, Perzeust ábrázolta, a mint Andromédát a sárkánytól megszabadítja, a második ablak felett való a Szent György viadalát, a mint a libiai királyleányt a sárkány hatalmából kimenti, a hegybefutó oromfalra pedig Mi-hály angyal volt ráfestve, ki a kapú felett álló Szent Szűz javára ugyancsak leszúrt lándzsájával valami szörnyete-get. Sok esztendő előtt, mikor az effajta emléképületeket lenézték, lerontották vagy átfestették, ezt a házacskát valami kis pallér potom áron magához váltotta, gondo-

san kitataroztatta, s így hagyta fiára, ki igen közepes arczképfestő volt és egyben helyettes a királyi lovas-testőrségben, szépen megtermett ember lévén. E piktor-testőr özvegye és leánya éldegélt az ódon házban a csekély özvegyi díjból, valamint egy bizonyos pénzből, melyet évenként azért fizettek az asszonynak, hogy felsőbb engedelem nélkül sem a házat el ne adja, sem homlokzatán ne rontson s ne javíttasson.

E leányról, kit Ágnesnak híttak, rajzolta volt a szépségismerő Lys az ő kapcsos könyvének utolsó képét, minek utána egyszer megnézte a házat, majd belsejét is megszemlélve felfedezte a drágakövet, melyet szekrényül magába zárt. Az anya nemcsak a leány s a ház szépségének volt őrzője, hanem a saját magáé is, a mennyire az egy még az ő holt ura kezétől származó életnagyságú arczképén ott csillogott. Feje felett magasra tűzött fésűvel, a homloka két felén keresztbe fekvő három hajfürttel: így uralkodott menyasszonyi állapota ragyogásában a szobán, s a kép előtt állandóan ott állt két rózsaszín viaszgyertya, a mely még sohasem volt meggyújtva. A lapos és ügyefogyott festésből is kivált a hajdani szépség, s csak azt nem lehetett megismerni, hogy valami fajta lélektelenség inkább a festő ügyetlensége vagy az asszony mivolta révén került-e a képre. Mindazonáltal a képpel még mindig uralkodott a házon, s csak egy pillantást kellett arra vetnie elmenőben, hogy ne hagyja fejére nőni a leánya szépségét. E pillantások napközben épp oly rendesen megisméltődtek, mint a hogy ujja hegyét az ajtó mellett függő kis szenteltvíztartóba be-bemártotta. A lélekből azonban, mely az élet rendjén abból maradás nélkül elsurran, egy rész a leányban került ismét napvilágra, persze oly lengén, csöndesen és természetből valóan, mint maga a test, melyben tanyát ütött. Mikor Lys az ő ügyes és kellemetes magaviseletével annyira bejáratos lett, hogy a képet megrajzolhatta, bár nem abba a bizonyos könyvbe, hanem egyelőre nagyobb formában, külön tanulmánylapra, — sem kedve, sem bátorsága nem volt, hogy az egész rendes ciklust végigcsinálja, s az albumba való első rajz, melyet a tanulmány után csinált meg szeretettel és gonddal, meg-

maradt egyúttal utolsónak is. Olykor egy estét töltött az asszonyokkal, egyszer-egyszer elvitte őket a színházba vagy sétatérre, s akárhol megjelentek, az Ágnes különös megjelenése olyan általános és egyben tiszta tetszést keltett, hogy semmiféle pletyka vagy rossz hír nem kelt utána. Nyugodt mozdulatai egyszerűek voltak, s csak legközelebbi céljukra szántak, tehát bájosak is; ha valami megkapta a szemét, az olyan őszinte ártatlanságban csillogott, mint a fiatal állaté, melylyel még sohasem bántak rosszul, s így történt, hogy Lys, a helyett, hogy az ő szokott fajta szerelmeskedésébe fogott volna, önkéntelen tisztességes komoly viszonyba került vele, mely eddig ismeretlen szükséggé erősödött számára. Megilletődése csak nőtt, mikor az anya, hogy gyermeke jócságát kidícsérje, a leány távollétében elmesélte, hogy az nem tudott még tréfából sem hazudni, s már legzsengebb éveiben minden kis vétkét maga árulta be, és pedig oly nyugodtan, sőt kíváncsian a következesek iránt, hogy lehetetlen vagy felesleges volt megbüntetni. Az anya aztán a maga módján, nehogy maga is ostobának tessenek, nem tudta elhallgatni azt a célzást sem, hogy leánya nyilván nem a legelmésebb, de annál becsületesebb és teljesen őszinte. Ám Lys már tudta, hogy Ágnes voltaképp okosabb, mint az édesanyja, ha tán még maga sem tudja ezt; ugyanígy felülmúlta anyját ügyesség dolgában is, mert a festő észrevette, hogy a leány a házi dolgokat ügyesen és nesztelenül látja el, és semmit el nem tör, míg az anya mindent nagy ide-odajárkálással, beszéddel és zörgéssel végez, s cselekedeteit nem ritkán valamely kettétört edény csörömpölésével zárja le. Ilyenkor a leány valami magyarázó vagy vigasztaló megjegyzést vetett oda, mely felért a legbájosabb elmésséggel és mégis mély komolysággal tisztán a tárgyra volt vonatkoztatva és megmondva. De hogy a szép teremtés leglelke milyen, az titok maradt előtte, és ha felfedezéséért szerencsét kívántak neki, s mondogatták, hogy Ágnes a legpompásabb művész-feleség lesz, a kit csak találni lehet, csöndes, harmóniás s kifogyhatatlan forrása a szép mozdulatoknak: Lys a fejét rázta és azt tartotta, hogy csak nem vehet el valami természeti csodát!

Mindazonáltal folytatta a karcsú házacskában való látogatásait, melyben ott lakott a karcsú teremtés, csak attól óvakodott, hogy valami szerelmeset cselekedjék, vagy mondjon. A leány szeme olybá tűnt fel előtte, mint a csendes víz, melynek ugyan nincs ellentállása, de jó úszó számára sem veszedelem nélkül való, mert nem lehet tudni, micsoda állatokat vagy növényeket rejt mélységeiben. Ilyen veszedelmek homályos elgondolásától zaklatva szokatlan gondok nehezettek rá, s olykor-olykor egyet sóhajtott, bár maga sem tudta; e sóhajtások pedig lángra gyújtották az igaz hajlandóság titkos izzását, mely az alig tizenhétéves leánykában hosszabb ideje, hogy felgyulladt. Ez a kedves lobogás szemmel látható volt; mi barátai is észrevettük, mikor Lys a két nőnél olykor vacsorát rendezett, s minket is meghítt hozzá, hogy ne kelljen magának ott lennie, sem a házat ne kelljen kerülnie. Láttuk, hogy a leány menynyire nem veszi le róla szemét, szomorúan elfordúl, majd megint közeledik, mialatt a férfi kényszeríti magát, hogy ne vegye észre, noha szemlátomást százszor is erőt kell vennie magán, hogy megrezzenő kezével hozzá ne érjen a leányhoz. Viszont ha a leánynak sikerült olykor azt tetetnie, hogy megérti és méltányolja a férfi rideg és atyai módját, és közben egy perczre rajtafelednie a kezét a Lys vállán, vagy éppen ártatlan gyermek módjára egy pillanatra rátámaszkodnia: boldogság sugárzott ki szeméből és egész este elégedett volt és megelégedett ennyivel.

A dolog mind komolyabbá és fogasabbá kezdett válni mindannyiunk számára, az anyát kivéve, a kinek jól esett háza megélénkülése és nem kételkedett, hogy Lys egy napon komoly kérő gyanánt jelentkezik majd, éppen mert annyira tartózkodó. Erikson, ki egyebütt volt elfoglalva, szintén nem sokat fáradt a dologgal és kivált a mint együtt mentünk el a csinos házacskából, menten a maga dolgára ment, — míg én Lyssel vagy az ő vagy a magam kapuja felé ballagtam és ott órák hosszat tárgyaltam vele. Annyira nem merészkedtem, hogy a leány felől nyíltan kérdőre vonjam, — ebben igen kurtaszavú volt, s mentől tanácstalanabbnak érezte

magát, annál inkább olyan valakinek mutatkozott, a ki tudja mit cselekszik és mit kell cselekednie. E helyett metafizikai disputákkal kerültem neki, mert a könnyelműséget, melylyel őszinte fájdalomra vádolnom kellett őt, egybevettem az istentelenséggel, melyet e késő órákban épp oly buzgóan és hóbortosan védett, mint a hogy én szakadatlan támadtam. Olykor oly hosszan és hangosan veszekedtünk az éjszaka csöndjében, hogy a városi őrzőket az alvó polgárok kíméletére intett bennünket. Egyszer, mikor már készültünk a művészünnepre, Lys a beszédemet, melyről nagyon jól megértette, hová akar kilyukadni, hirtelen félbeszakította és nyugodt szóval jelentette, hogy Ágnest hívja majd meg az ünnepre társnőjéül, s az ünnep lefolyásán forduljon majd meg, hogy kialakúl-e közöttük állandó összeköttetés. Efféle alkalmakkor az elfogult emberi állatok mintegy kifeledkeznek magukból és sorsukra vallóakká válnak, mint közönséges napokon. S az ő dolga is úgy áll, hogy a véletlenre kell bíznia a döntést, mert a vágy ereje pontosan egyaránt él benne a hibás lépéstől való félelemmel.

Ágnes azonnal új reménységtől virúlt ki, mikor az imádott férfi az üdvösség szavát intézte hozzá, mert rejtett bánattal már lemondott volt a gondolatról, hogy amaz ünnepi öröm ragyogása közepett még csak közelében is lehessen. De nem akarta ezt az üdvösséget szóval megverni és kezesen és alázatosan engedelmeskedett a férfi minden rendelkezésének, mikor az pompás szöveteket hozott a ruhák számára, melyek majd karcsú alakját befogják s tiszta veretű szépségben fejezzék ki termetét. De mialatt Lys a leány fekete hajhullámain, melyek három leányfejre futották volna, előre átpróbálta és átfuttatta ujjai között és új formákban rendezgette s a leány hangtalan tartotta oda fejét: ugyanezen fiatal fejében, némán és ünnepélyesen eltökélte, hogy csakis azon lesz, mint tudja a férfit, ha ideje megjő, karjába igézni, s a maga életét feloldhatatlan az övéhez kötni. E merész eltökélés csak gyermektegyül együgyű, de izgalomtól felkorbácsolt lélek szüleménye lehetett.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

Megint farsang.

A székváros legnagyobb színházát átalakították teremmé, s ez teljes kivilágításban már magába fogadta az ünnepi sereg két testét: az előadókat és a nézőket. Mialatt a karzatokon s a páholsorokban a néző-világ vára-kozott összeseregelve s egyelőre önmagát szemlélte felékesített mivoltában, az oldalsó termek és folyosók nyüzsgtek az elrendezkedő művészcsapatoktól. Száz szín és csillogás hullámzott itt egymásba. Kiki magában is tartalmas jelenség és egyéniség volt, és, maga valami rendeset jelentvén, örömmel nézte szomszédját, ki szép viselkedésében most ugyancsak oly jól festett és erővel teljesnek látszott, a hogy az ember nem várta volna tőle, noha az ünneplők javarésze nem volt pusztá figura vagy ivópajtás, hanem magasra törő, lélektől fűtött ifjakkból és komoly munkában rég kiérett férfiakkól állott, kiknek volt mért tartaniok a just, hogy kipróbált őseiket megjelenítsék. A festőkön és a szobrászokon kívül ott mentek a menetben pallérok, ércöntők, üveg- és porcellánfestők, fametszők, rézkarczolók, könyomók, éremverők és sok egyéb hozzátartozója egy egészen kiteljesedett művészvilágnak. Az ércöntőkben éppen tizenkét ősök szobra állott a királyi palota számára; most készültek el; tizenkét láb magasak voltak és tűzben aranyozottak. Teméntelen sok szobra hazai meg idegen országbeli meg lélekbeli fejedelmeknek, ki lóháton, ki gyalog, a talapzatukra való szoborképekkel együtt: mind ki volt már öntve és szétszórva a világba; roppant vállalkozások indultak és az ércöntőkben szinte oly hatalmas és nagyerejű volt az élet, mint ama fiórenczbeli öntőműhelyben, a hol Benvenuto az ő Perseusát öntötte. Beláthatatlan sok falat bepíngáltak már freskókban és viaszokban; házmagasságig festett ablakokat égettek és raktak össze olyan szín- lángban, mely méltó volt egy elpusztult művészet feltámadásához, hogy megfelelően ünnepelje. A mit a múzeumok ritka és pótolhatatlan kincset mulandó vásznon őriztek meg, tartós másolatban való megőrzése gyakor-

lott munkások igénytelen szorgalommal porcellántáblákra és nemes edényekre vitték át olyan művészettel, mely csak néhány esztendeje, hogy ily sokra vitte. A kikben pedig e művészi világ élt, nagy és kismestereknek, legényeknek és tanítványoknak nevelte értékét az ilyen korszak ifjú kiérésének rájuk vetődő tisztább csillogása, melynek nemes vidámsága ugyanazon korszakban ritkán tér vissza, inkább már itt is, ott is körüllebegik a torzulás s az elfajulás könnyed árnyékai. Mindnyájan, az idősebbek is, még fiatalok voltak, mert egész idejük fiatal volt, s a puszta és érzés nélkül való tudás nyoma még nem volt számos.

Végre feltárultak az ajtók, s a kürtösök és a dobosok, a kik zenezóval jelentek meg, elfedték soraikkal a mögöttük dagadó menetet, úgy hogy a nézők várakozva nézték, mint nyomúlnak előre, hogy helyet adjanak maguk mögött a kifejlő gazdagságnak. Mögöttük a menetet két kikiáltó nyitotta meg, Nürnberg városának czímerébe öltözve, sasmadárral kék-vörös köntösükön, mögöttük pedig karcsún és nyalkán, hatalmas levélkoszorúval a fején, aranyozott bottal a kezében, lépdelt a mesterdalosok tetemes czéhének vezetője. Mindnek koszorú volt a fején, s így vonult fel a derék csapat, jelmondatos táblájával, elől kurta ruhában a vándorló kedvű ifjúság, utánuk az öregek, a tisztas Sachs Hans köré seregelve, ki az ő sötét prémes köpenyegében olyan volt, mint egy jól sikerült életnek képe, az örökifjúság napsugarával fehér feje körül . . .

Am a polgári nótázás az időben oly gazdag volt s oly túlbúzgó, hogy ott volt minden czéhnek kíséretében, s így vonult fel az ezután következő borbély czéh zászlaja alatt és olló és habszappanozó tál mögött. Itt jött Rosenblüth Hans, a köpölyöző, a sok földet bejárt tréfa- és czímerköltő; púpos, ferde és vidám legény volt az istenadta, nagy klistélylyel a hóna alatt. Mögötte hosszúakat lépett a nyurga wormsbeli Foltz Hans, a nevezetes borbély s farsangi játékok és tréfák költője, ilyenül Rosenblüthnek czimborája, s a Sachs Hans beharangozója. Két borbély meg egy varga ápolta ilyen mód a német színpad ifjú csemetéjét.

Nótás volt mind a többi czéh is, mely sorra következett, kiki a maga színével ruháján s zászlaján, a kádárok és a serfözök, a hentesek pirosban, feketében, rókaprémmel szegett köntösben, a pékek kékesszürkében és fehérben, a viaszöntők kellemetes zöld, fehér, pirosban és a híres mézeskalácsosok világosbarnában és sötétvörösben, a halhatatlan vargák feketében, mint a szurok és zöldben, mint a reménység, a szabók pedig tarkán összefoltozottan. A takácsokkal és szőnyegszövőkkel már magasabb mesterségnek nevezetesebb mesterei jelentek meg, mert ők gyártották a fejedelmi szőnyegetek és szöveteket, melyekkel a nagy kalmárok és czivisek házai voltak felékesítve.

Az ezután sorrakerülő czéhek valóságos köztársaságával voltak tele az erőtől és leleménytől duzzadó mesterembereknek és művészeknek. Derekasságuk megosztott a legények között, a kik közt akadt nem egy nagyra hivatott ifjú, de a mesterek között is. Már az esztergályosok közt is ott volt Gärtner Hieronimus, ki gyermeteg áhítattal, Isten dicsőségére egy darab fából cseresznyét íaragott, mely ingott a csumáján és legyet is, a mely rászállott, — oly finomat, hogy szárnya és lába megrezzent, ha ráleheltek, — ki azonban egyúttal tapasztalt mester volt mindenféle vízimunkában és mesterséges kútak fúrásában.

E kúsza forгатagból, melyben majd minden jelenésnek megvolt a maga bájos meséje, nem egy él még most is emlékezetemben, pedig csak kevés az egészhez képest. A kovácsok közt, a kik vörösben és feketében voltak, tűznek és szénnek színében, ott haladt Menyhért mester, ki a nagy vaskígyókat pusztá kézzel kovácsolta ágyúnak; a puskaművesek közt a leleményes Danner Hans legény, ki már akkor úgy gyalúlt forgácsot az érczekből, mintha puhafa volna a keze alatt; mellette Leonhard testvéröcscse, a faltörő nagy srófok kitalálója. Elvonult Danner Wolff mester is, a kováspuska feltalálója, mellette Pöheim, az ágyúöntők mestere, kik az ő csillogó és díszes ágyúikat, mozsaraikat, taraczkjaikat és pattantyúikat világszerte nevezetessé tették. A fegyverkovácsok czéhe maga is egy egész külön világ sokféle művészi ércz-

munkát foglalt magában. A kard-, a sisak-, a pánczélovács a lovagi vértetzből kiki a maga részében a legnagyobb tökéletességre vitte és foganatos művészetet épített rája. A szigorú beosztás csodálatosan átolvadt abba a szabadságba és sokoldalúságba, melylyel ez egyszerű mesteremberek viszont a legfontosabb cselekedetekig és találmányokig jutottak el és mindnyájan mindent tudtak, gyakran csak éppen írni-olvasni nem. Ilyen volt Bullmann Hans, a lakatos, a ki a planétajárásos nagy órákat készítette és tökéletesítette; Heinlein András, ki oly kicsiny órákat gyártott, hogy sétatotok fejében elfértek; még Hele Péter is, a ki a zsebórát tulajdonképp kitalálta, tenyeres-talpas lakatosmesteri néven ment itt a többi között.

A fametszők közt is még szinte ott látok macskaprémés mentében egy kicsiny emberkét, Rösch Hieronimust, a macskák barátját, kinek csöndes műhelyében mindenütt ott kuporogtak a durúzsoló állatok. S mindjárt a feketeszürke macskák barátja mögött felviláglanak előttem égszínkék és rózsaszín köntösükben és fehér köpenyegükben az ötvösök, majd égő pirosban, fekete selyem, arannyal gazdagon hímzett köpenyegükkel az aranyművesek. Ezüst képeket, vertarany edényeket vittek előttük; ezüst bölcsőben mosolygott itt a képfaragó művészet és az újszülött rézkarczolatnak is érczes eredete itt volt, külön a fametszettől, mely a sötétes könyvnyomtatással ballagott együtt.

Még itt látok magam előtt a rézművesek közt egy finom formájú embert, kinek meséje különösen megtetszett, Lindenast Sebestyént, ki az ő rézedényeit és csészéit oly szépen és ékesen véste, hogy a császár szabadságba adta neki, hogy bearanyozhassa munkáit, a mit senki másnak nem volt szabad. Mily szép vonatkozás a mester és a nemzet fejedelme között ez az abbeli szabadság, hogy a hitvány érczet nemes formája kedvéért aranyi sorba emelhessék!

Mindjárt mellette ott láttam Stosz Veitot, a ki különös elegyű férfiú volt. Oly szépséges Szűz Máriákat faragott fából és oly gyönyörűségeesen befestette, kirakta aranyhajúval drópakővel. hová akkori költők lelkesen zen-

gették munkája dicsőségét. Ehhez mértékletes és csendes férfiú volt, bornemissza és szorgalmas munkás, mind új, kegyes képeket faragva az oltárok számára. Ám éjszaka hamis bankót gyártott, hogy vagyonát nevelje, s mikor ezen rajtakapták, mindkét orcáját átszúrták nyilvánosan tüzes vassal. De meg nem töretve ily szégyentől, szépecskén elélt még kilenczvenötéves koráig, közben domború térképeket metszván egész vidékekről, városokkal, hegyekkel és folyóvizekkel; ezenfelül festeggett is és rézmetsző is volt.

Ám egész és teljes hírű mester gyanánt most, egyszerű rézöntő és vörösrézöntő néven, Vischer Péter következett sorra, mind az öt fiával, valamennyivel rézöntővel. Fürtös, sűrű szakállával, kerek nemezsapkájával és bőrkötényében olyan volt, mint maga a derék Hephaistos. Barátságos nagy szeme azt hirdette, hogy sikerült nekie a Sebaldus-síremlékben el nem múló emléket állítani magának, hosszú évek munkájával gazdagon és a görög élet visszfényétől besugárzottan, sok faragott képnek tanyáját, melyek az emlékmunka világos térségében ott őrzik a szentnek ezüst koporsóját. Így élt maga a mester is az ő öt fiával és ezek feleségeivel és gyermekeivel, ugyanazon házban s ugyanazon műhelyben, új munkáknak fényében.

Nem kevésbé tetszett a kőművesek és ácsok menetében Weber György — súlyos lépésű, nagy darab ember, kinek szürke ruhájához számlálatlan sok rőfposztó kellett. Ez a derék ember nagy erdőpusztító volt; legényeivel, kiket mind oly óriásoknak keresett ki, mint a milyen ő maga volt, hatalmasan dolgozott fák és gerendák között, oly tudósan és szépségesen, hogy nem akadtt párja. Ám daczos népbeli ember is volt, s a parasztháborúban a parasztoknak zöld erdei fából épített faágyúkat. E miatt Dinkeldühlben fejét is vették volna, ám a nürnbergi tanács, a miért oly nagy és hasznos mester volt, kiváltotta és megtette városi ácsnak. Nemcsak szép és teherbíró tető- és menyezet-gerendázatot tudott építeni, hanem malmokat és emelő-darvakat is, roppant társzekereket, s minden akadályra, minden súlyteherre tudott ellensúlyt az ő kemény kopo-

nyájában. S e mellett nem tudott sem írni, sem olvasni.

Így következtek egymásra, mivel egy egész korszakot összefoglaltak, csoportostól a nevezetes alakok, kik valaha mind éltek, míg a menet e része a festők és képfaragók czéhével és Dührer Albrecht megjelenésével le nem záródott. Közvetetlen előtte vitte a nemes apród a czímerpajzsot, melyre két mezőben három ezüst pajzsoska volt festve, s melyet Miksa császár a nagy mesternek az egész művészi czéh számára adományozott volt. Maga Dührer, az ő Wohlgemuth mestere és Kraft Ádám közt ballagott. Megszemélyesítőjének saját világos fürtjei két oldalt elválasztva azon mód hullottak le a válla széles prémgallérjára, mint az ismeretes önarcképen, s a karcsú férfi kellemes ügyességgel viselte az ünnepi méltóságot, mely rája nehezedett.

Miután ily mód elvonult minden, a miből egy város épül s a mi díszíti, most már úgyszólván maga a város került sorra. Szakállas két alabárdos kíséretében mindenekelőtt a város nagy zászlaját vitték. A nyalka zászlótartó magasan emelte a lengő lobogót, gazdag hasítékos ruhában, bal öklét délczegen nyugtatva csipőjén. Utána jött a városkapitány, harczias díszben, pirosban, feketében, vértesen, a fején tollaktól hullámzó széles kucsmával. Őt követték a polgármester, városbíró, tanácsurak, köztük nem egy birodalomszerte nagytekintetű és hasznos férfiú, s végre a városbeli familiák ünnepi sora. Selyem, arany, drágakő teméntelen bőségben csillogott itten. A kalmár patriciusok, kiknek jószága minden tengereken ott úszkált, s kik egyben a sarkukra állva maguk öntötte ágyúkkal védték a várost, s résztvettek a birodalmi háborúknak, felülmúlták a köznemességet úgy pompára és gazdagságra, mint közérzésre s erkölcsi méltóságra. Asszonyaik és leányaik úgy suhogtak el, mint a nagy eleven virágok; némelyiknek aranyháló vagy főkötő volt szépen befont haján, másoknak lobogó toll a kalapján, egyiknek patyolat ömlötte be nyakát, másiknak drága hattyúprém szegte be meztelen vállát. E fényes sorok között egypár velenzei úriember és festő ballagott, kiket vendégekül

gondoltak oda, — költőien beburkolódzva az ő olaszos bíbor vagy fekete köpenyegükbe. Ez alakok a képzeletet a lagunák városa felé fordították, s innen messze a középtenger minden partja felé.

Egy újabb széles sor kürtös és dobos, feje felett a kétfejű sassal, harsogó zeneszóval végre magát a birodalmat vezette elő, mindenestül, a mit bátrat és fényeset a császár köré tudott seregeltetni. Egy csapat zsoldos, tagbaszakadt kapitányával az élén, menten élénk képet mutatott arról a háborús időről, s nyugtalan, vad és nőtázó embereiről. Négyrőfös lándzsák erdején át, a mely alatt tova lépkedtek, belső szemmel az ember ellátott völgyre, hegyre, látott erdőt, mezőt, várakat és erősségeket, német és idegen földeket szétterülni, minekutána elébb a falövezte gazdagépítésű város tárult volt fel előtte. E hadfiak csapata, ifjú népből s egy pár vén hunczutból álló, viseletben, erkölcsben és nótákban annyira beleélte magát történelmi mintájába, hogy, az ünnep rendjén, képben és szóban valóságos külön zsoldosvilág tárult elé, s a napsütötte meztelen nyakszirtek és borostás nyakak, bugyogós, hasítékos ruhák és kurta kardok itt is ott is még sokáig felbukkantak.

Ezenközben ünnepi csend támadt. Négy nemes apród következett, Burgundnak, Hollandnak, Flandriának s az osztrák herczegségeknek czímerpajzsával, utánuk négy lovas Stiriának, Tirolnak, Habsburgnak s a császárnak lobogójával, végül egy kardhordó és két kiáltó. A császárnak széles paliosú testőrsége után egy csapat nemes apród lépkedett, aranszövetű kurta köntösben, arany serleg a kezükben, a császári pohárnok előtt, — s épp így előtte jártak a vadászok s a solymárok a fővadászmesternek. Rostélyos ábrázatú fáklyavivők magát a császárt vették körül. Feketével átszőtt aranszövetű köntösben és hermelinpalástban, arany mellvértben, kucsmáján királyi abronccsal: így lépkedett daliásan első Miksa császár, ábrázatában a hőiségnek, a lovagiságnak és a jelentőségnek tükröződésével. Ezt magáról eleven képemásáról is el lehetett mondani. Mert a császár megszemélyesítésére a hajdani birodalom valami legmesszebb határán tudtak egy fiatal

piktort keríteni, ki tartásra és arczra is minden hozzá-
tétel nélkül mintha csak erre született volna.

Mindjárt a császár mögött ott lépdelt az ő vidám tanácsosa Von der Rosen Kunz, de nem mint holmi bolond, hanem mint a vidám bölcsesség okos és fegyverfogható vitéze. Tetőtől talpig rózsaszín bársony fedte, a testén szűken, de vállon alul ujiban széles és kicsipkézett. A fején égszínkéék kis kalap volt, koszorúval, melyben egy-egy rózsa egy-egy aranycsörgővel váltakozott, övén ellenben rózsaszín pánton széles, hosszú aczélpalós lógott. Mint ura és császára, maga is nem éppen költő volt, de költemény.

Utánuk talpig aczélban és fegyverzörejben vonúlt fel minden és mindenki, a ki csak a lüneburgi pusztától az ősi Rómáig, a Pyreneusoktól a török Dunáig vívott és vérzett; a birodalom fényes vezérlete: a pohárnok és helytartó Ditrichstein Zsigmond s az egyidőre hadvezérré növekedett törvénytudó Schellenberg Ulrik, Frundsberg György, Braunschweigi Erik, Sickingeni Ferencz, a Roggendorf és Salm baráti pár, Sonnenburg András, Anhalt Rudolf s a többiek, kiki a maga fegyverhordozójával és czímertartójával, beárnyékolva csaták és ostromok nevével beírt zászlóktól, kísérve merész és nemes jelszavú pajzsoktól. E menetben különösen szép és erős férfialakokat lehetett látni, mivel itt kivált olyanok sorakoztak, kik, mint szerencsájük kovácsai, az élet s a siker legfokára küzdötték fel magukat, s mindenképpen alkalmasak voltak arra, hogy a legderekasabbat ábrázolják. Én a magam még eltakart helyén egy kicsit előretolakodtam, hogy jobban láthassam, a mi bennünket megelőzve elvonult, s úgy faltam fel mindent szemmel, mint a ki látomást lát. Megfeledkezve arról, hogy magam is velük játszom, megfürödtem e gyönyörűség látásában, s mintha magam is az eltűnt birodalmi testvérek maradéka volnék, dagadt a lélegzetem a büszke örömtől, mely ha lehet még nőtt, mikor a császár tudós tanácsosai között ott lépdelt Pirkheimer Willibald, ki az úgynevezett svábháború során Miksa császár seregében a nürnbergi segítő-csapatot vezette volt a svájcziak ellen és ezt a háborút le is írta. Hirtelen azonban eszembe jutott, hogy

ugyanezen lovagi királynak s mindezeknek a vezérnyi uraknak, mikor hazámat a birodalomhoz vissza akarták kényszeríteni, az apám ellen kibontott birodalmi lobogót le kellett bocsátaniok és siker nélkül kellett elvonulniok, elpanaszolván, hogy a svájciakat nem lehet svájciak nélkül megverni. Így aztán annál zavartalanabban átengedhettem magam minden nemzeti elégedettségemnek, s nem gondoltam meg, hogy a sors vödrei mily szakadatlan emelkednek és süllyednek, s a mi az én ősi hazámfiait illeti, minden bátorságuk mellett a szomszédok mily kevésbé szerették, s mily kevésre becsülték őket.

Azt is szinte elvitettem szemmel, hogy az utolsó lovag hosszú díszmenete is elvonult, és mialatt a már elvonúltak csapatai a széles körmenetben kereszteződtek, előlebbent a maskara is, melyben minden járta a bolondját, a mi a művészvilágban bőrébe nem férő, különködő, hóbortos, elmés vagy állhatatlan üstökös természet csak találatott.

A maskaramester egy makacs számaron lovagolva nyitotta meg ez álommenetet; mögötte a három tarka bolond, Gylyme, Pöck és Guggerillis tánczolt, továbbá Metterschi és Duweindl törpék és sok más bolondok, kik között én eléggé csendes bolond gyanánt csúsztam el. Utánuk a koszorús thyrus-vivő következett, ki a szőrös, szarvas és farkas muzsikáló bandát vezette. Kecskébőrbe varrva, s a maguk muzsikája szerint tánczolta és ugrándozva ezek a szerzetek valami ősi furcsa rikoltású és dünnögésű muzsikát fújtak, hol octávban, hol csupa quintben sipolva és berregve, a legfelsőbb magasságból a legalsóbb mélységbe bukva.

Lombokba font, aranyozott thyrusbottal lépdelt legelől a bacchusi menet vezetője. Egy koszorú kék szőllő árnyékolta be izzó homlokát, vállaitól sarkáig tarka csikú selyemszalagok ünnepi terhe repkedte és lengette körül, elfedve karcsú termetét. Csak lábát fedte még aranyozott szandál. Félig középkorian, félig ókorian ranczolt viseletű vinczellérek zsongották körül az ígért-földjebeli bibliai hírhozókat, kik mélyen meghajló rúdon vitték a rengeteg szőllőfürtöt, követve négy még tagbaszakadtabb embertől, kik négy egyenes fenyőfa között

egy még hatalmasabb szőlőfürtöt czepelek. S a bacchusi sokadalom minden egyéb hozzátartozója ki tállal, ki korsóval, ki bottal húzta és tolt a repkénykoszorúta isten kocsiját, mely fölé sötétkék szőlőfürtökből rakott menyezet borúlt.

A Vénus diadalkocsijának, mely a Bacchusé után következett, zsoldos ruhába öltözött két finom fiúcska ment dobbal és síppal, mint Mars szolgája, előtte, rovátkás, tollas kalapjukkal a hátukon, úgy hogy a hosszú tollazat a földet érte. Hunczfut ünnepiességgel fújták a hadi indulót, miközben az inkább szelid, mint rikoltó fuvola mindig ugyanazon epekedő tételt ismételte. Koronás és kormánypálczás királyok, tarisznyás, rongyos koldusok, papok meg zsidók, törökök meg szerecsenek, ifjak meg öregek húzták a kocsit. A rajtpihenő Vénus pedig nem volt más, mint a szép Rozália. Ő feküdt ott félkönyökre ereszkedve a rózságyon, átlátszó viráglugas alatt. A ruhája bíborpiros selyem volt, de azon időbeli ünnepi patriczius ruha szabású, a minőkbe Dührer Albrecht öltöztetgette az ő mythologiai alakjait. Sőt a ruha hosszú, széles ujjain s királynői hurczán a nehéz szövet híven utánozta a derékban megtörő, pompás ránczozatot, és, aranycsillagtól túlsugározva, fehér tollaktól körülborítva, széles bíborbársony kalap árnyékolta be ferdén az istennő fejét. Kezében arany földgolyóbist tartott, melyen két repeső és csokolódzó galamb ült meg. Foglyai között a kocsi két oldalán ott ment a pogány filozófus Aristoteles s a keresztény költő Dante Alighieri, kik nemes méltósággal különös védelmére és szolgálatára voltak ott. Az istennő azonban clykor-olykor hátranézett, mivel mindjárt a kocsi mögött a nagyerejű Erikson lépkedett, vadember formájában, mint a Diana menetének vezetője; lágyékát és homlokát sűrű tölgyfalomb fedte, vállára pedig medvebőr volt vetve. A főembert sok vadász követte, zöld galylyal a kalapja vagy a süvege mellett; nagy vadászkiürtjeik lombbal voltak átfonva, vadászruhájuk pedig görény bundájával, hiúz fejével, öz lábával és vadkan agyarával volt kirakva. Egypáran vizslákat és agarakat vezettek, néhánynak hegymászó kampó volt övén és zergebak volt hátára kötve, mások

fajdkakasokat czepeltek és egész csomó fáczánt, megint mások kiterített vadkanokat és szarvasokat, agyáruk, agancsuk, körmük beezüstözve. Majd egy had vadember egész vándorló erdejét vitte a különböző fajta lombos fáknak, melyekben mókuskák futkostak és madarak fészkeltek. Ez erdők fatörzsei között meg lehetett látni a Diana ezüstös rezgésű alakját, a karcsú Ágnesét, kit Lys öltöztetett és díszített így fel. Az ő kocsija minden fajta vaddal volt megrakva és ezeknek feje koszorúzta be, aranyozott szarvakkal és tarka tollakkal. Maga az istennő íjasan nyilasan egy sziklán ült, melyből a forrás cseppkömedenczébe szökdejt alá; vademberek, vadászok és erdei tündérek közeledtek tarka tolongásban, hogy tenyerükből oltsák szomjuságukat.

Ágnesen ezüst szövetű ruha volt, egészen a csípőjéig szorosra szabva és karcsu alakja mintha ebből az érczből lett volna kiöntve. Világosan kirajzolódó kicsiny mellét mintha az ötvös verte s véste volna ki. Zöld fátyollal többszörösen körülövezett öletől lefelé a ruha bőven és redőkben omlott alá, sokszorosán megránczolva, de csak lábáig, mely ezüst szandálban szűziesen kandikált elé. Görögösen feltornyozott fekete hajában éppen csak hogy észre lehetett venni a hold világos sarlóját és ha fejét egy kissé megmozdította, a fürtjei egészen elfedték. Arca fehér volt, mint a holdfény s még sápadtabb, mint rendesen; szemé sötéten lángolt és kedvesét kereste, míg ezüstbe vert kebelében megdobogott szíve a nagy eltökéléstől.

Am a szeretett Lys, ki egy vadászaton járó vén asszir király ruháját választotta, hogy Dianájának oldalán mehessen, mihelyt Rozália-Vénust megpillantotta, otthagya Dianát, amannak diadalmi menetébe vegyült, le nem vette róla a szemét, mint az alvajáró és el nem maradt a kocsijától, nem is tudva, hogy mit cselekszik.

Én, hogy régi nevemnek megfeleljek, lombos zöld bolondruhába bujtam, s csörgősapkám köré bogáncsot és piros bogyójú magyaltövist fontam. Látván, mint állanak, jobban mondva, mint folynak a dolgok, e vadászhoz hasonló öltözetemet használtam fel arra, hogy olykor-olykor átsuhanjak a vándorló erdőn. hogy a szevény

Diana oldalán maradhassak, mert senki más ismerős nem volt körülötte; mivel Erikson, a vadember, Lysre és Rozáliára függesztette szemét, nagyon azért ki nem kelve magából.

A déli görög képekre északi germán mese gyanánt a hegyi király menete következett. Érczépcsőkből és kristályokból hegység épült a kocsiján, ezen trónolt óriási alakban, szürke prémes palástban, hófehér haja és szakálla lehullott és szétterült egészen a csípője köré. A fején magas, fogazatos korona, körülötte kis törpék ástak és bujkáltak barlangokban és tárnákban és valóságos kis fiúk voltak; ám egy kis hegyi manót, a ki a kocsi elején állt, a fején sugárzó bányalámpa és a kezében kalapács, egy alig három hüvelyknyi teljesen meglett művész adott, egyenletes, finom növésű, férfias, nemes ábrázatú, kék szemű, két hegybe futó szőke szakállú. Ez a kis teremtés, a ki mintha valami tündérmeséből ugrott volna ide, éppenséggel nem volt pusztá vásári figura, hanem tehetséges és neves festő volt, eleven tanubizonysága annak, hogy e jelentős művészvilág nemcsak egy nagy nép minden tagozatát, de a testi termet minden alakulatát is magában foglalja.

A hegyi király mögött ugyanazon kocsin a pénzverő mester ezüsből és fényes rézből ünnepi kis emlékpénzeket vert, melyeket egy sárkány okádott egy csengő medenczébe, s csillogó darabjaikat két apród — az egyiket Aranyrak hívták, a másikat Ezüstnek — dobálta a nézők közé. Legutoljára, s egymagában lopódzott tova a Gülihisch bolond és szomorúan rázta üres erszényét.

Persze a biczegő bolond után nyomban felfénylett újra előlről a menet; megint elvonúlt a sok czéh, az ősi Nürnberg, a császár, a birodalom és az egész mesevilág, másodszor is, majd harmadszor, s Lys egyre a Vénus kocsija mellett lépdelt, Erikson egyre figyelmesen követte őket, s Ágnes, ki az ő erdejében nem láthatta mi történik, egyre hol tanácstalan nézett körül, hol szomorúan süttötte le szemét.

Ezután az egész sokaság sűrű rendbe sorakozott és teli hangú ünnepi éneket szólaltatott meg, hogy a va-

lóságos király előtt, a kinek hatalmába tartozott végső soron ez az egész álmvilág, hódolatát tegye. Majd elvonúlt az egész hosszú menet az ország urának a páholyteremben egybesereglett családja előtt és fedett folyosón át a királyi palotába, végig annak termein és folyosóin, melyek mind tele voltak nézőkkel. Az elégedett, sőt vidámnak tetsző uralkodó, ki rászolgált arra, hogy ezt a tündéries színekben sugárzó örömnünnepet mintegy a maga érdeme jutalmának tekintse, aranyszéken ült az övéi közepett, s az elhullámzó menetnek hol ezt hol azt a jelenségét vette jobban szemügyre, s olyik egyestől egy-egy tréfás szót sem sajnált. Mikor én közelébe jöttem, volt nála valamim a rováson. Mert nem régiben, mikor még a bő italú mértékhitelítő-mester tanácsa szerint esti szürkületben egy csendes utczában jártam szerény esti italom után, találkoztam az akkor előttem ismeretlen, karcsú, nyurga férfival, ki gyors járásában hirtelen megállott, s megkérdezt engem, ki rá nem ügyelve mentem tovább, hogy miért nem adom meg neki az illendő tiszteletet? Csodálkozva néztem rá, de ezzel egyben már a kalapot is levette a fejemről s kezembe nyomta mondván: „Nem ismer engem? A király vagyok!” s menten folytatta útját a szürkületben. Én visszatettem a kalapom a helyére s még bámészabban néztem az árnyék alakot öltő vándorló után, nem tudva mitévő legyek. Végre megállapodtam magamban, hogy ha tréfát üztek velem, akkor a dolog nem becsület dolga; ha meg igazán a király volt, akkor sem; mert ha királyokat nem lehet megsérteni, akkor ők sem sérthetnek, mivel az ő magános hatalmaskodásuk minden rendes következt megsemmisít. Ma azonban, mikor elvonúltam előtte, menten megismertem, hogy a király volt. A bolondok szabadságával élve kiugrottam a menetből, eléje álltam, felé toltam a fejemet és vidáman szóltam: „No király bátyám! Mért nem kapsz most a kalapom után?” A király figyelmesen nézett meg, nyilván megismert és meg is értette, hogy a bogáncsra gondolok, melyeken megszúrhatná magát. Ám egy szót sem szólt, hanem hegybefogott ujjával, mosolyogva fogta meg a sapkámnak két kiálló csörgőhegyét, gyengén megemelte, úgy, hogy fedetlen

fővel maradtam és épp ily gyengéden megint visszabocsátotta. Ekkor átláttam, hogy emberemre akadtam, abbahagytam a pert, s tovább bandukoltam.

Le a díszlépcsőkön, íves folyosókon és oszlopcsarnokokon át, keresztül a fáklyafényes és a városi nép hullámzásától nyüzsgő tereken, mindenütt elvonúltak a művészek, saját műveik mellett, míg a menet bele nem toroklott a nagy vigadó épületébe, melynek helyiségei a további cselekedetek számára készen és feldíszítve állottak. A legnagyobb terem lakoma, játék és táncz számára volt elrendezve és pedig egészen az ünnepelt korszak módja szerint egy sor fülkével és mellékszobával, kerti lugasok formájában, egyes csoportok vagy társaságok számára. Mikor az asztali vigasság már elegendőképp előrehaladt, haladék nélkül mindenfelé megkezdődött mindenfajta táncz és játék. Egy kisebb teremben, az ajtót nyitvahagyva, a mesterdalosok tartottak éneklő iskolát. A czéhek szokásai szerint versenyt is daloltak, egy-egy iskolabeli társat vagy énekest mesterré avattak, s mi egy más. Az előadott költeményekben főkép a különböző művészi törekvések pizskálgatták egymást, gúnyolták egyes emberek vagy iskolák elhietségét vagy makacosságát, felpanaszolták a társadalmi nyavalyákat, de dicsőítették is a kétségen felül állót, a közönségesen elismertet. Úgyszólván általános elszámolás volt, melynek rendjén minden törekvés és minden nagyság a maga képviselőjét már kész mondással állította az énekesek közé. Az élénk és gúnyos versek foglalátja roppant furcsa volt a formához képest, melyben előadták. Mert míg valamennyi énekes ugyanazon egyhangú és faizüen száraz versben mondotta el a maga rigmusát, mégis mindegyiket egy új nóta bejelentésével hívták fel. Énekeltek itt az Orpheus epedő panasza nótájára, a sárga oroslánbőr nótájára, a fekete achátkő nótájára, a sündisznó nótájára, a lebocsátott sisakrostély nótájára, az egetverő hegy nótájára, a görbe hegypilis nótájára, a sima selyem nótájára, a szalmaszár nótájára, a hegyes ár nótájára, a tompa ecset nótájára, a berlini kék nótájára, a rajnai mustár nótájára, a csillogó toronykakas nótájára, a savanyú citrom nótájára, a sűrű méz nótájára és így tovább, s

nagy volt a nevetés, ha e nagyhangú bejelentések után mindig ugyanaz a dünyögő nyekergés hallatszott fel újból. Egy pár énekes a tárgyát a mostani pillanatból ragadta ki; így a varga a büszkeségért, melylyel a nemes asszony szerepéhez híven a tánczban éppen kosarat adott neki, azzal bosszulta meg magát, hogy hangosan magasztalta a kegyet, melyet nem egy aranyos dáma juttat az embernek, ha csak tudja a módját, mire egy cserzővarga annak a régi kérdésnek a felvetésével felelt, vajjon vakmerőség vagy szerénység célirányosabb-e s egy viaszöntő végtére az asszonyokat olyan teremtsékeknek jelentette ki, a kik mindíg az egyik módnak adnak elsőbbséget, ha éppen a másik nincs kéznél.

Ily goromba beszédek Vénus asszony, ki kísérete egy részével ott volt az énekiskolánál, nem hallgathattott meg. Tettetett felháborodással kerekedett fel, s visszavonult egyik mellékszobába, hol egypár bájos asszonynyal megnövelt udvarát tartotta. A szomszédjukban egy egészen zöld fülkében a vadászok ütöttek tanyát és Dianájuknak egypár ifjú erdei tündér volt a társasága, legtöbbször azonban magában hagyták ülni, s ki-rebbentek tánczra a vad vadászokkal. Én ezért annál gyakrabban ültem mellé és elhagyatottságát beszéddel és apró szolgálatokkal láttatlanná próbáltam tenni, míg a dolgok remélhető fordulata elkövetkezik. Erikson nem találta helyét; az ő vadember ruhája miatt nem igen tánczolhatott, s az asszony közelébe sem igen ülhetett le. Ezt a szerepet csak az utóbbi napokban valami közbejött baleset folytán sózták rá, s ő nem fogadta éppen kellenül, mert egy kevésbé külön tartotta Rozália asszonytól, így aztán a kettejük dolga nem lett túlságos nyilvánvalóvá, s Rozália asszony ezzel egyetértett. Most azonban szinte megbánta elhatározását, mikor látta, hogy Lys mennyire nem tágít az asszony oldala mellől, s az asszony meg hogy nevetett, tréfált, sugárzott a kedveségtől, s a neki hevesen udvarló hűtelent bájosan ártatlan kérdésekkel olyan izgalomban tartotta, melynek káprázata nem sejtette a szép biztosságot, melyben az asszony élt. Sem Lys, sem Erikson nem vette észre a látásra véletlen, röpké, de elégedett pillantást, melylyel java

beszélgetés közben követte a vadember alakját, mikor az olykor némi távolsággal elment előtte.

Ágnes már régen némán ült mellette, míg ez éjszakanak drága ideje fel nem tartóztathatóan telt, egyre csak telt. Kebelében féktelen indulatok keltek, s ringatták fekete fürtös fejét, s csak olykor lövelt egy lángoló pillantás Lyshez és Rozáliához, olykor pedig nyugodt csodálkozással nézett át, de mindig ugyanazt a színjátékot látta. Végre én is elnémultam s komor elmélkedésben merültem el, oly nagyratartott barátomnak ily roppant gyengesége felől. Mint valamely kísérteties természeti jelenség, úgy nyugtalanított e tekintetek nélkül való csélcsapság, mely valósággal orczátlan vakmerőséggé fajult, s olyan hatással kínozott meg, mint a minővel álmában lát az ember valaki oktalant a mélységbe zuhanni.

Mély sóhajtás riasztott fel. Ágnes látta, a mint Lys Rozáliával beállott a tánczba, mely a közel főteremben zajgott és hullámozott; hirtelen felkért, hogy őt is vigyem oda és tánczoljak vele. Ezzel már benne is forogtunk a tarka csillogású sokaságban és kétszer találkoztunk a rózsaszín Vénusszal, kivel röpködött bíborruhája, s a vele tánczó Lyst olykor félig eltakarta. Ez vidáman és elégedetten köszöntött bennünket, mint a hogy gyermekeket köszöntenek, a kik szemelláthatóan jól mulatnak. A keringő végén megint összetalálkoztunk; Rozáliának tetszett a bájos gyermek és oda kívánta a maga közelébe, míg én nekem a bolondságokban kellett résztvennem, melyek most a tánczot felváltották.

Hosszú kötélén vezette Von der Rosen Kunz mind az ott levő bolondokat át a sokaságon. Mindegyik egy táblára írva hordta magával a bolondsága nevét és a vidám tanácsnok a könnyebb fajtáktól elkülönböztetett kilencz nehezebb fajtát, s a császár előtt tekejátékú állította fel. Így állott itt mindenek szeme láttára az elhittség, az irigység, a gorombaság, a hiúság, a mindentudás, a mindent megszólás, a magába szeretettség, a makacsság s az álhatatlanság. Hatalmas golyóval, melyet a többi bolond kurta-furcsa mozdulatokkal gömbörgetett elé, nem egy lovag és polgár megpróbálta, hogy elüssön belőlük, de egy sem ingott meg, míg végre a hős Miksa, ki

az egész német népnek volt itt megszemélyesítője, egy dobásra el nem ütötte mind a kilenczet, úgy, hogy egy halomban bukfenczezték egymásra.

E vereségből aztán tréfás feltámadás származott, mert Kunz a győzelmes királynak jutalmul a régi világ feltámadt képeplékeit rendezte szeme elé s az elhullott bolondokat elsőb is Niobidák csoportja gyanánt állatta fel újra, mely persze a Miksa idejében még a föld mélyében pihent. E tragédiás jelenetből észrevétlen kivált a gráncziák csoportja, három fiatal, finom növésű bolond, kik egyszeri megfordulás után egy emberrel megkevesbedtek és Amor és Psyche gyanánt fogták át egymást, míg ezek is el nem szakadtak, s csak az egy Narciss maradt hátra. Ám ez is eltűnt s a helyén az az inczifinczi törpe feküdt a haldokló harczos gyanánt a padlón és olyan jól csinálta a dolgát, hogy a nézők mind hangos tetszésre indultak meg, s az egész bolondvilág összese-reglett és felemelték őt a megfordított halastálon, a melyen feküdt, s diadallal mentek vele tovább.

Mikor ez a felhő is elvonult, a Laokoön-csoport lett láthatóvá, melyet Erikson és két ifjú szatir drótból és vászonból csinált két nagy kígyóval adott elő. Nem volt könnyű mesterség kifeszült izmokkal megmaradni az előírt helyzetben s még nehezebb lett, mikor Erikson görcsösen visszavetett fejéből a szemét egyszer lefelé fordította, s e pillanatnyi szemhatáron belül Rozáliát látta, a mint Lystől vitette magát karonfogva, mosolyogva, de csak egy pillanatra fordult feléje, Erikson felé, aztán gavallérjával csevegve vészett el a tolongásban. Azt is hallotta, a mint a közelében mondta valaki: „Azt a szép Vénust egész este mással sem látni, mint azzal a gazdag flamand emberrel vagy frizzel, vagy mi istencsodájával! Meg kell adni, hogy jól fest a legény s az asszony nyilván azt gondolja: Gazdag is, szép is, jó lesz e' mégis!”

Mihelyt a kígyókat letúrte magáról és megszabadult, Erikson végigrontott a házon és vigadó ismerőseitől egy és más levethető ruhadarabot koldult össze. Roppant furcsán öltözve, félig püspöknek, félig vadásznak és vadembernek, a feje még zöld lombosan kutatta

fel az eltűnteket és egy nagyobb csoportban találta meg őket, melyben a bacchusi népek, a Vénus udvara s a vadászok állottak össze. Nem volt féltékeny, sőt szégyelte a gondolatot, hogy valaha is az lehetne, mert az indokolt vagy indokolatlan féltékenység azt a méltóságot semmisíti meg, mely nélkül a tisztességes szerelem el nem lehet. Csak azt tudta, hogy a világon már minden megesett és a legnagyobb következés olykor a legkisebb mulasztáson fordul meg, mely a dolgokon ok nélkül változtat; — és ezenfelül e perczben még bizonytalan volt, vajjon a nyugodtságnak vagy nyugtalanságnak éreztetése volna-e sértő Rozáliára nézve. Mert ha az asszony nyilvánvalóan nem is röstelte a fáradságot, hogy a németalföldinek udvarlását mindenek szeme látára elfogadta, s ezzel valami rejtett czélzata lehetett, Erikson mégis okosan abban fáradt, hogy ezt az eseményt megértse.

De a nyugalom menten úrrá lett rajta, mikor az elveszett párt a mi mithológiai körünkben látta ülni. Közömbösen foglalt helyet a közelben, de figyelmét csakhamar megint meg kellett erőltetnie. Lys az ő beszédeit egészen ártatlan, sőt közömbös dolgokon járatta, de azon az egyenesen az asszonyhoz intézett bizalmas hangon, melyet az efféle hódítók meg szoktak ütni, hogy a világot idejében hozzászoktassák az elmaradhatatlansághoz. Erikson sokat eltűrt tőle, a nélkül, hogy elítélte volna. Ám most mégis felkelt benne a gondolat, hogy barátja nem ama fajta hunczfutok közé való-e, kiknek az a főmesterségük, hogy arany órát lopjanak vagy elszeressék a más asszonyát. Hiszen, gondolta magában, mindkét nemben vannak ilyen ragadozó és váltogató állatok, kik csak akkor boldogok, ha feldúlták a más boldogságát! Hiszen igaz, hogy csak azt veszik, a mit kapnak, s a portéka többnyire olyan is! Ám ezúttal igazán kár volna érte! S új aggodalommal és csodálattal vette szemügyre Rozália asszonyt, a mint elpusztíthatatlan bájoszággal hallgatta Lys csevegését s a férfit ellenállhatatlan mosolygással okos és bizakodó beszédekre csábította. Ilyen mód elfoglalva Erikson nem vehette észre, mi történt Ágnessel s én, mint az ő követe, hogy

mentem át újra Lyshez halkan, de könyörögve kérve, hogy csak egyszer tánczoljon a leánynyal. Mivel Lys éppen egy kicsit elhallgatott, felriadt, mint a dürgő fajdkakas, de nem hogy elrepüljön, hanem hogy fojtott hangon rám ripakodjon: „Micsoda tisztesség ez egy fiatal leánytól? Tánczoljatok egymással és hagyjatok nekem békét!”

Visszamentem, hogy a fájdalomosan felzaklatott teremtest, a hogy bírom, megvigasztaljam és szóval tartsam; de Erikson már megelőzött; neki Rozália, míg én Lyssel beszéltem, odasúgott néhány szót, melytől mintha kicserélték volna. Betánczolt a csillogó alakkal a sorba, s épp oly könnyedén, mint erővel teljesen megforgatta, Ágnes pedig a maga erejéből repült vele és körülötte, mintha finom bokái aczélból valók lettek volna. Ezek után Sickingen Ferencz uram kérte fel tánczra, kinek nyilván nem akaródzott még pánczélkoporsóban eltemettetni magát. Még a figuratánczban is, mely aztán következett sorra, megint oly idegenül bájosnak tetszett, hogy a nagy Dürer mester is odaállt az útba és szerepéhez híven le nem vette róla a szemét, elővette könyvecskéjét és buzgón neki fogott a rajzolás-hoz. Ez a kedves ötlet nagy vigasságot okozott; az emberek megálltak és helybenhagyó, szinte áhítatos sokaság sereglett köréje, mintha a hajdani mester maga elevenedett volna meg és állt volna oda rajzolni.

Ez azonban nem volt legcsúcsa a tisztességnek, melyet Ágnes ma megért. A császári farsangi király arra sétálva, kíséretétől jelentést tétetett a csődületről, maga elé idézte a karcsú Dianát és kegyelmes szavakkal kérte Sickingent, hogy egy forduló útra engedje át neki. A zenekar ráhúzta és ennek teli szavánál vonúlt körül a leány kéz közben az ünnepi álomkirálylyal a termen és útjában mindenütt meghajlottak a lovagok, a dámák s a patricziusi nők, a polgárok pedig levették süvegüket.

Szép ábrázata majd kicsattant az izgatottságtól s a reménységtől, mikor ilyen nevezetes sikerrel, miután a császár Sickingennek, ez meg Eriksonnak ünnepélyesen kézről kézre adta, az Erikson karján visszament helyére. Ám szerelmese mindebből nem látott semmit

és visszaérkeztét sem vette észre. Rozália ezenközben levetette széles tollas kalapját és Lysnek adta tartani; s a hogy ott ült hajadonfővel s ambróziás haját fehér ujjai-val rendezgette, szépsége csak újabb ígézzel kábította el a férfit.

Ettől már elsápadt Ágnes, odafordult hozzám s kért, mondanám meg Lysnek, hogy haza szeretne menni. A férfi menten odasietett, előkerítette a leány meleg köpenyegét és botosát, s mikor jól bebugyolálta, levezette, engem oda intve, az udvarba, a leány karját az enyémben tette s megkért, miközben Ágnestől atyáskodó barátság-gal búcsúzott, hogy az ő kis pártfogoltját gondosan és becsületesen kísérem ám haza.

S ezzel, miután mindkettőnknek megszorította a kezét, megint eltűnt a sokaságban, mely a széles lépcsőn fel és alá mozgott.

Itt álltunk volna hát az utca közepén; a kocsi, mely Ágnest az ő szerelmi eltökélésével idehozta, nem volt sehol; a leány előbb szomorúan felnézett a csengő-zengő kivilágosított házra, majd még szomorúbban elfordult s az én oldalamon hazafelé tartott a csendes utczákon át, melyekben már pirkadni kezdett a hajnal.

Fejecskéjét lecsüggesztette; kezében tudtán kívül ott szorongatta a régi művű nagy kapukulcsot, melyet Lys szórakozottságában, a helyett, hogy nekem adott volna, neki dugott kezébe. Szorongatta a kulcsot azzal a homályos érzéssel, hogy Lys adta neki a rozsdás hideg vasat; legalább valami, a mi tőle jutott hozzá, egyebe már alig volt tőle. A lakománál szinte egy falatot sem evett, s a keveset, a mivel azóta megenyhítette ajkát, én szereztem neki.

Mikor a háza elé értünk, némán megállott és nem mozdult, noha többször kérdeztem, ne húzzam-e meg a csengőt, jobban mondva a kopogtató csinos tengeri selölővel ne verjem-e fel a házbelieket, csak mikor felfedeztem kezében a kapukulcsot és kinyitottam a kaput és kértem, menjen be, akkor tette lassan két karját a nyakam köré és elkezdett elébb, mintegy álmában, nyögni, aztán küzdeni könnyeivel, melyek nem akartak elindulni. Köpenye lehullott válláról; fel akartam fogni, de ehelyett

testvérien körülöleltem a leányt, megsimogattam a fejét és nyakát, mert képéhez nem férhettem hozzá. A finom ezüst kebelben, mely ott feküdt az enyémen, éreztem és hallottam, mint tör fel a sóhajtás s a szíve hogy dobog; mintha egy rejtett forrás mormolása lett volna, a minőt az erdőben a földön fekve hall olykor az ember. Forró lélegzete eltöltötte fületem és olyan érzés fogott el, mintha valami szomorú mesét, a milyenek a régi nótákban állanak, most itt valóságban s révületben élnék meg, s önkénytelenül felsóhajtottam. Végre szegényke megtalálta könnyét és keserves zokogásban tört ki. E panaszos természetű hangok — nem szépek, de végtelen meghatóak, mint egy gyermek bánata — összetorlódtak és megtörték finom gégéjében szorosán a fülem mellett. Áttette fejét a másik vállamra és én az enyémet akaratlan ráfektettem, hogy elcsitítsam fájdalmát. Ám a süvegem bogáncsai és tüskéi összeszurkálták nyakát és arcát, visszahökölt, fölriadt és hirtelen megismerte, kivel volt. A kétszeresen megcsalódott leány tehetetlen állott és sírva sütötte le szemét. Karjára adtam köpenyét, csak hogy valami dolgot adjak neki, szelíden odavezettem a lépcsőhöz, aztán elmentem, behúzván magam után a kaput. A házban még minden csendes volt, az anyja nyilván mélyen aludt, csak azt hallottam, a hogy Ágnes nyögve megy fel a lépcsőn és bele-bele botlik egy-egy garádicsba. Végre én is tovább mentem s lassan indultam vissza a vigadóba.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

Farsangi háboru.

A nap éppen felkelt, mikor a terembe léptem. Az asszonyok s az idősebb emberek már elmentek, a fiatalabbak sokasága azonban bőrébe nem férő jókedvben ide-oda hullámozott, s éppen arra készült, hogy egy sor kocsiba szálljon fel és tüstént, pihenés nélkül kimenjen a környékre, s a tivornyát erdőszlakokban és falusi kertekben folytassa, végig a széles hegyi folyó partján.

Rozália asszonymak is volt azon a vidéken egy fa-

lusi laka, s meghívta a maskarabeli fiatalságot, hogy délutánra jöjjön ott össze, mikorra ő, mint gondos háziasszony, már szintén ott lesz. Egypár urinőt külön is oda kért és ezek összebeszéltek, hogy ha már egyszer farsang van, éjszakai viseletükben kocsiznak ki oda is, mert ők is örülni akartak, a mily soká csak lehetett, a ragyogó kivételes állapotnak.

Erikson a lakására ment volt, hogy rendes ruhájába öltözzön, melyet éppen csak a szokottnál valamivel gondosabban válogatott össze. Mivel később Rozália asszony is divatos ruhában jelent meg, a minő az évszoknak és a napnak éppen megfelelt, olyasmit lehetett hinni, hogy itt vagy megbeszélés történt, vagy valami közös érzés uralkodott mindkettőjükön, s így is, úgy is csendes jel lett volna, a mi a nyugodt szemlélő figyelmét nem kerülte el.

Lys is haza sietett, de megfordított szándékkal. Annak idején a Salamon király képéhez való tanulmánya rendjén, próbára valami ódon keleti király-ruhát készítetett; a hosszú köntös finom fehér patyolatból készült, sűrű ránczokba szedve s biborszín, kék és arany pántokkal, bojtokkal s rojtokkal díszítve. Kucsmája is, csizmája is, úgy, a hogy, megfelelt az ódon előázsiái viseletnek. E tanulmányt ugyan a végleges képhez nem használta fel, de most megfelelőnek tetszett előtte a ruha, hogy felhasználja a tréfához, s a szerelem istennőjének udvarán ő, a tegnapi vadászkirály, ma udvari köntösben jelenék meg. Haját és szakállát ehhez képest süttette ki, göndörítette és kenette meg, és mezítelen felsőkarjaira kalandos kösöntyűket és perezeket húzott. Ez jól elfoglalhatta idejét délig, miután a heves örületben, mely megbabonázta, igen keveset alhatott.

A mi engem illet, én egyáltalán nem hunytam le a szemem, hanem már korán reggel kiutaztam a főcsapat-tal. Zsoldosokkal megrakott és lándzsáktól tüskés szeke-rek csörömpöltek elől, s mögöttük hosszú sor mindenfajta kocsik, bele a fénylő reggeli napba, a szép bikk-erdők szélén, magasan a folyó partmeredekén, melynek vize csillogó kanyarulatokban zúgta körül a hordalékos és csalitos szigeteket.

Enyhe februáriusi nap volt, az ég kéken ragyogott, a fák között csakhamar átlövellt a napfény, s még nem is kezdtek rügyezni, a földön és a fák törzsén annál tündöklőbben zöldelt a lágy moha s a mélységből felcsillogott a hegység kék vize.

A tarka nép széjjel ömlött egy festői csoport ház között, mely erdőtől környezve ott feküdt a part magasában. Egy erdészlak, egy ódon kocsmá s a tajtékzó erdei patak mentén egy vízi malom csakhamar mulató tannyává változott és olvadt össze; csöndes lakóikat a nevezetes ünnep mintegy személyesen lepte meg és zsongotta körül és volt mit látniok és hallaniok, megcsodálniok és nevetniök mindazon, a mi száz alakban hirtelen körülfogta őket. A művészekben pedig a szabad természet, a tavasz élvezése felkeltette a lelkük legmagját, a friss levegő napvilágra hozta az öröm legmozgékonyabb érző szálait, s ha a lezajlott éjszaka összebeszélésen s megtervelt elrendezésen épült, most a nappal öröme véletlenül és szabadon csalogatta az embert kedve szerint való szedegetéshez, mint mikor gyümölcsöt tépünk a fáról. A képzelődő érzéshez és élvezéshez hozzászabott ruhák most már valami szokottnak tetszetek, a mi nem is lehetett máskép, s ezekben feszítve, a boldogok ezer új játékba és bolondságba keveredtek, hol elmésbe, hol gyerekesbe, olykor ünnepi szép énektől megszakítva, hol itt a fák alatt, hol amott valamelyik kocsmabeli ivóból, vagy a zsoldosok gyűrűjéből, a kik a molnár lányát állták körül. Ám mind e megfélemezés közepett kiki az maradt, a ki volt, s az örök emberiességek halk árnyékok gyanánt suhantak át a vidám ábrázatokon. A ki morczos természetű volt, itt is egy keveset duzzogott, a pajkos ugratta az érzékenyt, a gondatlan veszekedett a házsártossal; a zaklatottnak egyszer-egyszer itt is eszébe jutottak gondjai, s mélyebbet sóhajtott. A takarékos és az unalmas lopva megszámlálta a készpénzét, s a könnyelmű, a ki a magáén már túladott, meglepte és boszantotta őt azzal, hogy kölcsön kért tőle. Ám mindez csak úgy röptében fodrozódott tova, mint a levegő szelle a víz tükrének ragyogásán.

Egy kis időre én is ilyen árnyékfelhőbe kerültem. A

vizimalom felé mélyebben mentem be az erdőbe és megmostam arczom a tiszta friss habokban. Aztán ráültem egy zsilip gerendázatára s átgondoltam az elmúlt éjszakát s az Ágnes házatornáczában történt különös kalandot. A víz szelíd zúgása félálomba ringatott, melyben gondolataim mintegy álomban andalogtak hazámba, azt gondoltam, hogy a halott Anna oldalán ülök a csöndes erdőfolyó mentén, a Tell-színjáték öltözetében; aztán láttam magam az ő oldalán tova nyargalni az esti vidéken, s mindezt nyugodt szívvel néztem tovatűnt napok tünényei gyanánt, melyek lezárultak és többé meg nem változnak. Ám észrevétlen elmúlt és elhalaványodott e kép a Judit alakjától, a kivel künn sétáltam az éjszakában, ott voltam nála a házában, mialatt az irgalmas barátok ostromolták, láttam gyümölcsös kertjében és előtűnni az őszi párákból, s végre a kivándorlók kocsiján eltűnni a messzeségbe. Hova lett? Mi lett belőle? kiáltott bennem valami, s az utána való honvágy hirtelen felébresztett. Teljes napvilágban láttam magam előtt állni, járni, de nem láttam földet áldott lábai alatt, s úgy éreztem, mintha a legjobbat, a mim valaha volt és valaha lehetne, erőszakkal és helyrehozhatatlanul elveszítettem volna vele együtt.

Az idő rablóságuldására gondoltam, felsóhajtottam s halkán megráztam a fejem, csak most, a csörgők szavára ébredtek fel és rendeződtek eléggé gondolataim, úgy hogy végre anyám is eszembe jutott, de persze csak mint valami magától értetődő és el nem veszíthető, teszem mint a jó házikenyér, mert hogy ilyesmi egy nap a legkönnyebben veszhet el, azt még nem próbáltam. Mindazonáltal elég komolyan gondoltam a csöndes asszonyra az ő csöndes szobájában; már a huszonkettedikben jártam, s még mindig nem tudtam neki számadást tenni földi kilátásaim állásáról, a világban való boldogulásom kérdéséről. Hamar előrángattam a kis zacskót, mely övemem lógott s melyben zsebkendőm és egyéb dolgokon kívül benne volt egy része az utolsó készpénznek, a mit még el volt szabad élnem, s a mit anyám, mint az előző summákat, pontosan és hűségesen küldött meg nemrégiben. Persze a számolás nem sokat használt, a

zacskót megint visszatoltam, de nem titkoltam magam előtt, hogy az én otthon való kedves gondviselésem nem igen hagyja majd helyben az ünnepen való részvéteimet. A bolond-ruha ugyan nem sokba került, s én épp ezért választottam ezt, mégis jöhet majd óra, a hol még ennek a kevés pénznek is keservesen híjját láthatom. Ám most jobban értettem, mint anyám, hogy mi szükséges és mi hasznos egy ifju legénynek, különösen mikor vidám nóta szólt át felém az öröm tanyájáról. Megint megráztam a fejem, hogy a csörgők megszólaltak, felugrottam és el-siettem.

Vidáman ide-oda kergetődztem és mindenféle sé-tákat tettem a vidék felé, hol másokkal, hol magam. Dél-tájt a daliás Erikson karjába szaladtam, ki éppen a vá-rosból lépkedett kifelé. Első beszélgetésünk a mi Lys ba-rátunk viselkedéséről szólt. Erikson vállat vont és nem sokat beszélt, míg én nem tudtam hová lenni a cso-dálkozástól, és ontottam a szót, hogy Lys hogy is visel-kedhetik ily gyalázatosan. Nem fösvénykedtem a szida-lomban, s ezt annál hangosabban tettem, mert meg volt az a homályos érzésem, hogy az éjszaka, mikor Ágnes zavarában a nyakamba vetette magát, egy meg nem en-gedett indulat elől csak ügygyel-bajjal menekedtem meg.

Hiszen magam iránt való igazságtételem erős lábon állott, mert a Juditra való emlékezés s az utána való forró honvág्य révén biztonságban tudtam magam. S most mindenesetre különös volt, hogy olyan élelmények, melyek a mult napokban veszedelmesek s illetlenek voltak számomra, most arra voltak jók, hogy e mai óra csábí-tásai ellen megvédjenek.

— Fogadok, — szólt közben Erikson, — hogy a szegény teremtést ma hoppon hagyja s nem hozza ma-gával. De meg kellene tréfálnunk, hogy észbe kapjon. Ül j kocsiba, menj a városba s nézz oda hozzá! Ha a bo-londot nem találod sem otthon, sem a lyánynál, akkor hozd ide szegénykét minden teketória nélkül és pedig Rozália nevében és rendeletére, így anyja sem szólhat ellene, én felelek róla. Lysnek pedig majd egyszerűen azt mondod, hogy csak azt álltad, a mit parancsolt, mi-

velhogy a szép kis lyányt az éjszaka olyan folytonosan rád bízta.

Ezt az ötletet én mindenkép rendbenvalónak ítélttem s menten bekocsiztam a városba, útközben találkoztam Lyssel, ki maga ült egy kocsiban s meleg bundába volt burkolódzva. Ám kupformájú, mindenféle sallangos királyi süvege, különösen göndörített fekete szakála eléggé elárulta az ünnepi szállingózót.

— Hova, hova? — kiáltott felém. — Téged kell felkeresnem, — feleltem, — s szólnom, hogy a jó kis Ágnes is magaddal hozd, ha úgyis meg nem tennéd! S úgy látszik nem tennéd, hát elhozom majd én, ha nincs elledre, még pedig a te nevedben! Az Erikson szép özvegy asszonya akarja!

— Tedd meg, fiam! — szólt Lys, a mily közömbösen csak kitelt tőle, noha szemelláthatóan meg volt egy kicsit lepetve. Még jobban beburkolódzott köpenyegébe, rászólt kocsisára, hogy hajtson tovább, én meg nemsokára Ágnesék előtt álltam meg. Lódobogás, kocsi zöreje meg a hirtelen megállás szokatlanul visszhangzott a csöndes vidéken, úgy hogy Ágnes azon szempillantásban sugárzó szemmel szaladt az ablakhoz. Mikor engem látott kiszállni, megint elfátyolozódott a szeme, de még mindig várakozva nézett rám, mikor a szobába léptem.

Az anyja is benn volt, engem minden oldalról megnézegetett, s miközben tovább porolta egy régi strucz-tollal az ő oltárát, a felette függő képet, a porcelán csészéket, a díszpoharakat sőt még a viaszgyertyákat is, elkezdett beszélni:

— Hát csak a mi házukba is bekukkan a farsang. Hála legyen a Szűz anyának! Micsoda helyre egy boldog az úr! De mi a fránya lelte magukat? Mit csinált ott az a Lys úr a lyányommal? Itt ül már egész reggel, se nem eszik, se nem alszik, se nem nevet, se nem sír! Nézze az úr, ez az én képem, a milyen hús esztendővel ezelőtt voltam! De most jut eszembe, hiszen maga már látta! Hála legyen a jó teremtő Istennek, még meg lehet nézni! Csak azt mondaná meg, hogy mi leli ezt a lányt. Lys úrnak nyilván rá kellett szólnia, hiszen

mindig mondom, hogy csacsi még szegény és tudatlan az ilyen finom úr számára! Nem tanul semmit és nem tud morest. Igen, igen, csak báméskodj rám Ágnes, ezt tanultad tőlem? nem látod ezen a képen, milyen finom volt a magamviselete, mikor fiatal voltam? nem olyan voltam, mint egy nagyúri dáma?

Én mindezekre a meghívással feleltem, melyet úgy a Lys, mint a Rozália asszony nevében mondtam el; egypár okot is felhoztam, hogy azok miért nem jönnek maguk, miközben az asszony egyre-másra sikoltzott: hát siess, siess Ágneska! Jézus Mária, micsoda gazdag emberek vannak ott együtt! csak éppen, hogy egy kicsit kicsi, egészen kicsit kicsi a nagyságos asszony, különben ennivaló! Most aztán helyrehozhatod, a mit tegnap elmulasztottál vagy elrontottál! No te hálátlan, hamar kapd magadra a drága dolgokat, a miket a Lys úrtól kaptál! Ott van a félhold a földön, csakhogy előbb megfésüllek, ha az úr megengedi!

Ágnes odaült a szoba közepére s arcza gyengén kipirúlt, újracsirázó reménységében. Anyja pedig nagy ügyességgel fésülte. Kellemetesen jártatta a fésűt s ahogy a sudárnövésű asszonyt elnéztem s arczának még mindig szép formáját és vonásait, meg kellett vallanom, hogy hiúsága valamikor nem volt ok nélkül való.

A lány pusztá nyakkal ült helyén, beárnyékolva felbomlott hajának éjszakájától s számomra kedves s nyugodalmias látvány volt, a hogy anyja a hosszú csomókat fésülte, kente, fonta, s közben messzire hátrálnia kellett. A szája be nem állt, míg mi a mienket ki nem nyitottuk, s tudtuk, miért nem. A sok beszédből annyit kiértettem, hogy Ágnes semmit sem mondott el anyjának az éjszaka balcsillagzatáról s egyben megértettem azt is, hogy mily kegyetlen fojtogathatja ez a dolog.

Végre a kis leány körülbelül úgy volt megfésülve, mint tegnap, s átment anyjával hálószobájukba, hogy a Diana-ruhát megint felvegye. Ám alighogy éppen csak magára kapta, megint megjelentek, s előttem fejezték be az öltözködést, mert az asszony beszélgetni akart s mindent megtudni az ünnepről s arról, hogy mi hogy ment végbe. Ezután pedig hamar behozta a jó csokoládét, ked-

ves ételét, melynek hozzávalóját süteményestül együtt már hajnal óta készen tartotta az asszir király reménylett látogatására. Az illatos itálnak most a kisétű asszony számára ebédül kellett szolgálnia, s el is lakott belőle, mert bőven főzött; Ágnes is két csészével ivott meg s egy jó darab kalácsot evett hozzá, magam is vidáman velük tartottam, noha már mindenfélét összevettem. Így ér meg az ember mindenféle tanyát életében. Magam is alig hiszem már, hogy valaha ilyen viseletben, ilyen művészien bájos épületecskében, a Diana s a vén Sybilla között ültem, és békésen ott reggeliztem.

Mivel az idő oly szép volt s az asszony is úgy kívánta, hogy a szomszédok előtt parádézhasson vele, leeresztettük a kocsi ernyőjét, mikor elhajtattunk, s az Ágnes anyja utánunk lengette kendőjét a nyitott ablakból búcsúzkodással és sok szerencse kívánással. Ám Ágnes titokban fel-fel sóhajtott s csak akkor lélezett szabadabban, mikor a kapu elé értünk. A nélkül, hogy az éjszaka eseményeiről egy szóval is megemlékezett volna, elkezdett beszélgetni. El kellett mondanom, hogy a mai mulatság hogy került össze, kit találni odakünn s mikor térünk majd megint vissza. Mert nem merte még nyíltan feltenni, a mit titokban remélt, hogy nem velem, hanem Lyssel fog majd visszatérni. Én még kevésbé tudtam biztosat mondani s csak általában mondtam és gondoltam, hogy az egész társaság majd együtt kerekedik fel s ha rajtam áll, akkor ma egyáltalában nem megyünk haza.

Hogy innen ő sem hiányzik majd, — felelte szinte oly vidáman, mintha igazán gondolná. Mikor messziről felfehérlett előttünk a mezei lak, Ágnes újra felindult, elvörösödött, elsápadt, s mikor az út mentén egy kis dombon egy kápolnácskát vett észre, kikéredzkedett a kocsiból.

Ezüstruháját összefogva felsietett a lépcsős úton s bement a kis templomba; a kocsis levette kalapját, maga mellé tette a bakra, keresztet vetett s a kegyes pihenést felhasználva, elmondott egy miatyánkot. Így hát magamnak sem volt mit tennem egyebet, mint hogy zavartan a kápolnaajtó elé álljak s várjak, míg a váratlan

közjáték véget ér. Az egyik ajtófélfán üveg mögött ott függött egy nyomtatott imádság, körülbelül ezzel a föl-írással: „Imádság a legszépségesebb, legboldogságosabb, legreményesebb Szűz Máriához, a kegyelmes, segítő és pártfogó Isten Anyjához. Engedélyeztetve s szorongatott asszonyi szívek számára foganatos használatra ajánlatva a főmagasságú püspök úr által stb. stb.“ Ehhez még használati utasítás is volt nyomtatva, hogy hány Ave Máriát s egyéb imádságot kell még hozzá elimádkozni. Ugyanezen imádság kemény papírra ragasztva egypár ódon fapadon is szerte hevert. Egyéb nem is volt a kápolna belsejében, mint még az egyszerű oltár, mely egy elfakult violaszín takaróval volt leterítve. Az oltárkép az angyali üdvözetet ábrázolta, durva kéztől festve s előtte egy kis Szűz Mária szobor állott kemény, abroncsos selyem-szoknyában s mindenfajta ércszallangokkal. A falon az oltár körül felajánlott viaszszívek függöttek, mindenfajta nagyságúak s a legkülönbözőbb módon cifrázottak; egyikbe selyem virágocska volt dugva, a másikba aranyfüstből való láng, a harmadikon nyíl volt átszúrva. Megint másik egészen veres selyemdarabkába volt bebugyolálva s aranyfonállal átkötve, egyik meg éppen nagy gombostűkkel volt teletűzködve, mint valami tüpárna, nyilván, hogy a felajánlója keserves fájdalmait képezze. Ellenben egy zöldre festett és sok kis piros rózsával tarkázott szív szemmel láthatóan sikerült gyógyuláson való elégedettségről adott hírt.

Én sajnos, elmulasztottam, hogy magának az imádságnak szövegét elolvassam, mert egyre elmondóját kellett nézmem, a mint pogány istenasszony ruhájában, a szüzi félholddal homloka felett, az oltár lépcsőjén ott térdelt a viaszból való asszonyalak előtt, remegő ajakkal olvasva le egyik kemény papirosról az imádságot, — aztán összekulcsolta kezét, feltekintett a szoborhoz, s az előírt számú többi imádságot, mely szerencsére nem volt sok, halkán elmormolta vagy suttogta. E nagy csöndességben s e látvány közben átéreztem az időknek egymásba való szövődését, s szinte az volt az érzésem, hogy kétezer esztendő előtt élek s egy kis Vénus temploma

előtt állok valamely ódon vidéken. Ám a milyen kedves volt a jelenet, oly felsőséggel éreztem magam felette s hálát adtam teremtőmnek a büszke és szabad érzésért, mely eltöltött.

Végre, úgy látszott, Ágnes elegendőképp kikönyörögte a mennyei királynő segítségét; felemelkedett, sóhajtott egyet, s odament a közelemben függő szenteltvíztartóhoz. Ott észrevett engem, a hogy az ajtófélfához támaszkodva figyelmesen szemléltem, s egész tartásomról eszébe jutott, hogy eretnek vagyok. A szentelőt aggodva mártotta be, mélyen a tartóba, felém sietett vele s meghintette a képemet telistele szentelt vízzel, sok keresztet vetve felém a szentelővel. Így hát nem egészen tizenkét órán belül másodízben is megáztatott, elébb a könnyeivel, most meg a szenteltvízzel, s én egy kicsit nyujtogattam a nyakamat ide-oda, mert a nedvesség leszivárgott rajta. A kétszeresen mythológiai teremtés viszont nyugodt volt már az én eretnekségem kárhozatos hatásai felől; belémkarolt s megint visszavitette magát a kocsihoz, melynek hajtója az ő lelki üdülését már rég befejezte s készen volt a továbbmenetelre. Egy kicsit vigyorgott is rám, mert természetesen ismerte a néphitet, mely a kis búcsújáróhelyhez fűződött. Ő maga a női szerelmi áldást csak úgy vele vehette, mint a hogy a nagy ivó valahogy tévedésből felhajt egy kis pohár édes pálinkát is, a mit ott talál.

A kastély, a hová értünk, már igen élénk volt; tágas kertvidék közepett elegyes építő módja arra vallott, hogy valamikor korcsma lehetett, s csak újabban s éppen most átépülőben alakul át családi nyaralóvá, a hol a bérlő vagy az ispán egyúttal a háztartáshoz valóról is gondoskodik. Így teszem a jó tejszín igen kapóra jött most a nagy kávézáshoz, melyet Rozália asszony a vendégek tiszteletére rendezett. A nap oly melegen sütött, hogy sokan kávéjukat szabad ég alatt az újonnan berendezett kerti szoba ajtaja előtt itták meg, míg mások bent a kandalló tüze körül vagy éppen a régi ivóban fűtött kályha mellett üldögéltek.

Én sem voltam sokkal merészebb, mint pártfogoltam, s lassan nyomultam vele előre. Ám csakhamar fel-

fedezett bennünket a mi szép gazdasszonyunk, ki most mutatósabb selyemruhájában fürgén járt-kelt, s Ágnes mindjárt a ház belsejébe vitte.

— Az istenruha — szólt — mégsem igen való a mi éghajlatunk alá, kivált nekünk asszonyoknak nem! Menjünk csak be, a hol be van fűtve! a babiloni vagy ninivei király, Lys úr is benn van, mert idekinn megfagyna!

Lys valóban az ő mezítelen karjával és patyolatruhájában nem bírta a külső hideget s nem éppen a legjobb kedvvel ült egy nagy kályha mellett; még, a mely nekünk többieknek elég jó volt, a kávé sem tudta elűzni a gondokat, melyek homlokán tanyáztak. E gondokat a hétköznapi ruha idézte fel, melyben váratlanul nemcsak Vénus asszonyt, hanem Erikson is találta, — s még inkább a jó barát sürgése-forgása, a kit majd egy hordó jó bort láttak az udvaron át görgetni, majd kenyeret felválni, majd egyéb mivel vesződni, mintha napszámba tenné. Ily körülmények közt a komor asszireMBER számára nem volt kelletlen az Ágnes megpillantása. Menten barátságosan karját nyújtotta neki, kapóra jött betöltéseül a magányosság idejének vagy a Rozália távollétének, ki kinn volt a ház előtt, hogy ne csak az erdőből visszatérő ünneplőket, hanem különböző rokonait és barátjait is fogadja, mert hamarjában ilyeneket is meghítt. Éppen az indulat szokatlan hevessége, mely Lyst elfogta, kétszeresen ügyeltette is, mint harczost a harczmezőn; most nem volt szabad veszedelmesen meghűlnie vagy éppen halálos betegségbe esnie, tehát az öltözete bolondságát óvatos tartózkodással kellett jóvátennie, — s az ezüst Diana, kinek ruháját ő maga vásárolta volt, nagyon jó volt arra, hogy helyzetét elleplezze vele.

Igy hát a lyány ott volt a férfi oldalán, szerelme hazájában, hozzájutva jussához. De nem mutatott semmi diadalt, semmi elkapatottságot, csak valamivel nyugodtabban lélekezett fel, egyelőre elzárva belső lángolását, — mert rövid idő alatt túlságos keserűt tapasztalt, hogy sem máris elfelejthette volna. Tehát nyugodt komolysággal járt-kelt a szobákon át a szép nagy király karján, ki tréfálkozva a vén Nimrodnak adta ki magát s azt állí-

totta, hogy ismert vadászszerencsével magát a vadászat istennőjét ejtette foglyául. Csak mikor egy nagy tükrök előtt mentek el, látta meg jobban a lány a férfi megváltozott ragyogó viseletét és természetét, látta magát mellette s látta a többiek tekintetét, a kik a különösen sugárzó párt csodálkozva követték szemmel. Ekkor aztán gyenge, vidám pirosság ömlött el fehér arczán, — ám keményen tartotta magát s megőrizte közömbös tekintetét, noha talán ő volt a házban az egyetlen személy, a kire Lysnek feltűnő czifrázkodása abban a csábító értelemben hatott, a hogy megtévelyedésében akarta.

Közben a ház messzebb helyiségeiből hivatató tánczene hangzott ki, a mint hogy fiatalságtól és farsangi időtől másképp várni nem is lehetett. Egy hajdani fogadói teremben még megvolt a muzsikuskis dobogója, ezt most beaggatták tarka szőnyegekkel és földíszítették virágcserepekkel. Ezen az alkotmányon fenn ült négy muzsikáló múzsafi, kik elhozták szerszámaikat, melyeken nem egy este együtt játszottak már, összebarátkozott, okosan élő emberek gyanánt. A négy kegyes hegedűsnek hitták őket, mivel részint kedvtelésből, részint egy kis mellékeresetért vasárnaponkint a városbeli sok templom közül az egyiknek karzatán fennjátszottak.

Karmesterük egy csinos barna, egy kicsit zömök rajnavidéki ember volt, vidám szemű, jóságos szájú, göndör bajuszú, szakállú. A művésznépség az istengyártónak hitta, mert nemcsak szépen formált templomi edényeket vert ezüstből, hanem feszületeket és szűz anyákat is faragott elefántcsontból s e mesterségekben való tökéletesedésre jött is ide a Rajna vidékéről. Mindenütt szívesen látták, nem is igen volt vakbuzgó s mindig volt egy csomó vidám papi históriája. Ilyenformán úgy ellakott a katolicizmusban, mint valamely régi szokásban, melyen nincs mit változtatni, sohasem is gondolkozott felőle s különben mindig volt vele egy hordó jó hazai bora, melyet menten elküldött megtölteni, ha kiüresedett.

Az istengyártó a kisbögön játszott és pedig vinczellér ruhában, még a Bacchus menetéből; az első hegedűt a nyurga hegyi király szólatta, ki levetette szakál-

lát, s mint fiatal szobrász ismerszett most meg. Azt mondják, két esztendeje gyúr már egy keresztvitelt, de sehogyan sem tud megszabadulni egy ismert klasszikus mintától, — azonban annál szebben hegedül. A másik két muzsikos üvegfestő volt: ők csinálták a templomablakok pompás szőnyegmintáit s egyéb díszítéseit és soha egymás nélkül nem mutatkoztak. Mihozzánk a nürnbergi czéhek menetéből jöttek át, a hol a mesterdalnokok közt jártak; én viszont az egész zenekart egy kis kocsmából ismertem, a hová ebédelni jártunk. Sok derék legény váltotta fel egymást ezeknél a mindig körülült asztaloknál, de a két üvegfestő volt az egyetlen, ki a pénzét szépen összefűzött kerekded bőrczacskóban tartotta, mert örültek szerény, de biztos keresetüknek, takarékosan éltek s minden vasárnap egy külön forintot kerestek templomi muzsikálással.

A négy muzsikos ma a nagy öröm kedvéért még külön is kitett magáért s szép muzsikaszóval csalta tánczba a sok embert. Nemsokára egy féltuczat pár kényelmesen kerengett a tágas helyiségben, köztük Ágnes Lyssel, kinek karján ébredező boldogsággal lebegett tova, először az egész ünnep kezdete óta. Úgy látszik, használt a kápolnabeli imádság: persze, ilyen kegyes muzsikusok is kellettek hozzá, — s kivált az istengyártó, ki a szép jelenést ragyogó szemmel követte, valahányszor a leány a közelébe jött, a vonót telibb és mégis lágy erővel járatta a kisbögő húrjain, ily finom módon fejezván ki tetszését. Én egy asztalka mellett pihentem, előttem egy korsó friss sörrel, gyönyörűséggel figyeltem meg a kisbögőst s teljesen átértettem, hogy mennyire szíve szerint való lehet a finom teremtés az oly embernek, ki ezüsttel meg elefántcsonttal szokott bánni.

Néhány óra hosszat a lyánynak kedvére ment minden: a kegyes hegedűsök történetesen nem játszottak túlságosan sokat, úgy, hogy senki sem fáradt el s maradt idő a nyugodt társalkodásra. A nap lemenőben volt s a házban is szürkülni kezdett. Erikson mindenütt ott volt, mint valami udvarmester s felgyujtatta, felakasztatta, felállította a világítókat, a hógy lehetett. Majd megint eltűnt, hogy egy újabb teremben elrendezze az egyszerű est-

ebédet, melylyel a vidám özvegy meg akarta vendé-
gelni a meghívottakat: már úgy, a hogy sietségben le-
het, — tette hozzá mentegetődzve a fáradhatatlan,
mintha csak a saját dolgáról lett volna szó.

Lys közben körül-körülnézett mindenfelé, egyszer
aztán nem is tért többé vissza. Majdnem egy óra hosszat
vártunk rá; Ágnesnek szavát nem lehetett venni, alig
felelt, ha kérdeztem s másokkal sem akart sem beszélni,
sem táncolni. Végre mikor láttam, hogy belefárad a vára-
kozásba s megint elkezde szenvedni, azt ajánlottam, hogy
nézni kell a házban egyebüvé is, meglátni, mi történik.
Erre ráállott s én lassan vezettem különböző szobákon
át, melyekben mindenütt kis egyes társaságok mulattak,
míg egy kis szobába nem értünk, a hol két vagy három
kis asztalon vidáman kártyáztak. Az egyik asztalnál ott
ült Lys, szemben a ház asszonyával s két idősebb úri-
ember közt: whistet játszottak; a két úriember Rozáliá-
nak atyafia volt, kik az időt oly kellemesen akarták
agyonütni, a hogy csak lehetett s Lys természetesen sie-
tett, hogy az asszonynyal megossza az áldozatot. Annyira
boldog volt s belemélyedt helyzetébe, hogy nem is vette
észre, mint nézzük játékát s más nézők is mint seregl-
lenek köréjük.

A partinak vége volt; Lys és Rozália elnyert az
öreg uraktól egy pár aranyat, a mi a javíthatatlant jó jel
gyanánt úgy felvidította, hogy örömét nem tudta titkolni.
Ám Rozália összezsapta a kártyát s kérte a játékosokat,
a kik a többi asztaloktól is sokan mellénk állottak, hogy
hallgassák meg egy kis beszédét.

— Én — kezdte meg ügyesen — eddig ugyan vét-
keztem a művészek ellen, mert noha meg vagyok áldva
földi javakkal, majdnem semmit sem tettem értük. Annál
mélyebben szégyenlem ezt, mert olyan jó dolgom van a
művészek között s azt hiszem, annyi vidám múzsafi meg-
tisztelő ittléteért való hálámat úgy kezdhetem leróni, ha
végre hozzá fogok, hogy valami hasznosat cselekedjem.
Már most ismeretes tulajdonsága a pártfogóknak és jóte-
vőknek, hogy cselekvésük számára résztvevőket verbu-
válnak s mentül jobban akarnak terjeszkedni, hogy a jó-
nak annál több talaja legyen. Hát hallgassanak csak ide,

kedves barátaim! Ma délután, mikor körüljártam a ház körül valamelyik cselédem után, a kert egy rejtek zúgában ott találtam a mi legfiatalabb s legcsinosabb vendégünket, azt a fiút, a ki az arany apródot adta a hegyi király oldalán, s a menetben oly nagylelkűen szórta szét kincseit. A fiú, a ki még nincs tizenhét esztendő, a czimborája mellett állt, az ezüst apród mellett, nyitott levéllel a kezében, sápadtan s megrémülve, forró, nehéz könnyeket törülgetve csinos szeméből. Meghitt és részvevő hangulatomban — hiszen mindnyájan ebben vagyunk most — nem tudtam megállni, hogy hozzá ne lépjek, barátságosan ne tudakoljam, mi baja. Ekkor megtudtam, hogy már a tegnapi esti lapokban benne volt a híre a nagy tűzvésznek, mely napok óta dühöng a szegény fiú messzi szülővárosában, míg mi, a mi ünnepi tolongásunk közepett, nem is sejtettük. Ma aztán az ezüst apród, a ki reggel becsületesen lefeküdt és délben eljött a barátjáért — mert mindketten az akadémiára járnak s egymás mellett dolgoznak — ma délután, mondom, a fiú kihozta ide azt a levelet. Abban pedig az áll, hogy az utca is, a hol a másik született s öreg édes anyja lakik, ugyancsak porrá égett s az anyja hajléktalan maradt. Erikson urat hamarjában utána járattam a dolognak. Hát kérem, a fiatal ember, a ki ritka tehetséges, szokatlanul fiatalon került ide, hogy valami kevés megtakarított pénzzel hamar felküzdje magát, — ezt a vakmerő vállalkozást a fiú eddigi szorgalma szépen igazolta. Most azonban minden bizonytalanná lett. Nemcsak hogy talán az élethez valójukat is felemésztette a tűz, de a szegény gyerek e percben még csak oda sem siethet, hogy édes anyját felkeresse nyomorúságában, mert a pár tallért, a mi ehhez kellene, ráköltötte a farsangra, a mire a többiek beszélték rá, kik az ő csinos ifjúi alakjára szemet vetettek, s különben is éppen várta a járandóságát hazulról, mely így természetesen elmaradt. Most az ő vélt könnyelműsége miatt gyötrődik s úgy vádolja magát, hogy majd belehal, mintha azt a rettentő tüzet ő gyújtotta volna fel! A boldogtalan apródot, a kinek oly rosszul szuperált az aranyszórás, azonnal hazaküldtem, hogy csomagoljon, — de azt hiszem, módját kellene ejteni, hogy vissza is tér-

hessen és tovább tanulhasson, ha édes anyját ellátta és megnyugtatta. Egyszóval a kis nyavalyásnak valami szerény járadékot szeretnék biztosítani, mely egypár évig fussa, — s menten meg is akarnám kezdeni. Kirakom a kártyákat, bankot adok, a hogy, sajnos, fürdőhelyeken láttam, hová szegény boldogult szüleimet kellett elkísérem. A ki veszít, viselje, a ki nyer, a nyeresége felét dobja ebbe a csészébe, a járadék fundusába! Csak nem-művészeknek szabad játszaniok, kivéve Lys urat, ki, mint hallom, nem a művészete után él!

E szavak után kihúzta teli erszényét s maga elé tette az asztalra. Aztán megkeverte a kártyát, így kiáltott: — Hát kezdjek meg a játékot, hölgyeim és uraim! Fekete vagy piros?

A kissé meglepett társaság egy pár perczig habozott, ekkor Lys lovagiasan egy aranyat tett és nyert. Rozália kifizette a felét, a másik felét egy üres czukorszelenczébe dobta, mely éppen kéznél volt.

— Szépen köszönöm, Lys úr; ki tesz még? — szólt vidáman és kedvesen.

Egy idősebb úri ember, a kit „nagyon helyes, bácsi“ megszólítással fogadott, egy kétforintost tett és szintén nyert. Az asszony egy forintot tett a szelenczébe s a bácsinak adott egy másikat a tételével együtt. Három vagy négy asszonyság, a ki ettől bátorságot kapott, ugyancsak megkoczkáztatott egy-egy forintot és vesztett: Rozália nevetve dobott mindegyik után egy fél forintot az edénybe. Lys meg, hogy, mint mondta, az asszonyokat megbosszulja, megint egy aranyat tett, mire egy pár úri ember dupla tallérokkal állított be, s az asszonyok is újra előmerészkedtek egy-egy fél, sőt egész forinttal. Nyereség és veszteség meglehetősen egyenletesen váltakozott, de mindig jutott valami a czukorszelenczébe, s ha lassan is, de nőtt a járadékfundus, a hogy Rozália nevezte.

Am Lys felkiáltott: „Ez túlságos lassan megy így!“ s négy aranyat tett, készpénze maradékát erszénye aljából. „Szépen köszönöm ezt is!“ szólt Rozália, mikor nyert s felét a szelenczébe dobta. Nem lehetett belőle kiokosodni, vajjon Lys is vele örül-e; de fogott egy szé-

ket s szembeült a szép asszonynyal, azt mondván, hogy: „Most jön csak a java“. Sohasem szokott úgy elmenni hazulról, hogy egy nagyobb summa bankó pénzt ne vigyen magával, a mint azt utazásán megszokta. Most is valahogy magával hozhatta a tárczáját, mert előszedte s tett egy száz rénes forintos bankót, majd, mikor elvesztette, egy másodikat, harmadikat és így tovább a tizedikig, a mely az utolsó volt. Az egész eset tételről-tételre nem tartott tovább két percnél, úgy hogy Rozália egy sugárzó pillantása és egyetlen mosolya, melyet szinte lélekzetvétel nélkül intézett Lyshez, futotta az első bankótól az utolsóig, melyet levonás nélkül menten bedobott a szelenczébe. A villámszerű gyorsaság, melylyel a véletlen játszott, a jelenetre különös bájt vetett s azt a hatást tette, mintha a rózsás bankadónő többet is tudna, vagyis titokzatos mesterségeiben volna járatos.

— Elég! — kiáltott, — ezer forint a készpénzen felül! Többet ötszáz forintnál egy ilyen fiatal gyerek ne költsön egy esztendőben. Így hát két esztendőre el van látva s pénzét letesszük egy bankba. Holnap azonban mindenekelőtt utazzék haza!

Ezután lefestette előttünk és maga előtt a jelenetet, mely a leégett anya s a váratlan segítségére megjelenő fiú közt játszódik majd le; még egyszer leírta, hogy a viruló ifjún, távol hazájától s egy maskara vidámsága közepett, mint ütött rajta a rémhír, hogy állott kétségbeesve s küzdött keserű könnyeivel. Az asszony most oly szép volt örömében, hogy delelőjére jutott az asszonyi bűbájósságnak s rávetette szépsége visszfényét a Lys ábrázatára, mikor az asztalon át kezét nyújtott neki, megszorította az övét s szívből kedvesen megrázta, mondván: „Nem örül maga is a kis napsugárnak, a mit magának köszönhetünk? A maga gyors nagylelkűsége nélkül nem tudtunk volna ily hamar segíteni! De most a fejünk is lesz s este maga vezet engem asztalhoz!“

E szavaknál, mintha gondolata másfelé kerengett volna: felkelt, bocsánatot kért s visszavonult. Nyomban rá Lys is elsietett ugyanazon az ajtón át, mintha valamit el kellett volna mondania, a mit elfelejtett. Eltelt egy félóra is, míg Rozália az Erikson karján megint

megjelent, hogy a vidám házinép élén asztalhoz üljön. Lys nem tért vissza; az hallatszott, hogy átnézett az erdei mulatsághoz, hogy annak vidámságát is meglássa és ki-tanulja.

A mi azonközben történt, azt később meglehetősen összefüggően megtudták azok, a kiknek egy vagy más közülük volt hozzá. Lys viharos sietséggel, hirtelen elhatározottsággal követte az asszonyt s egy magános szobában talált rá, hol az valaki mással, mint ő vele, szeretett volna egy rövid beszélgetést. Az asszony két kezét megragadva, megvallotta neki komoly és szent szerelmét s élete boldogságát és nyugalmit követelte tőle, a melyet egyedül ő adhat meg neki. Hogy az asszonyok asszonya, hogy isteni asszony, a milyen egyszer születik csak a világra, szép, sugárzó és vidám, mint a Vénus csillagzat, okos és jóságos s csak sajátmagához hasonló. Most tudja már, hogy miért hánykolódott ide-oda tévetegségben és ingatagságban, a legjobbat sejtve és keresve, de mindeddig meg nem találva, — ám most meg van az a kéréshetetlen kötelessége s az az elvehetetlen joga, hogy meg is szerezze. Semmi tekintet nem gátolhatja, hogy ily elhatározó órában meg ne tegye a lépést a keskeny, ingatag pallón át az élet felé s felajánlja az asszonynak ezt a megosztatlan és teljes, semmi véletlentől meg nem zavarodó életet, mely maga volna a nem vasból, hanem aranyból való szükségesség. Mert nem lehetséges, hogy élő ember úgy ismerhesse s úgy méltányolhassa, mint ő, ezt csalhatatlanul és izzóan érzi, mint a lobogó lángot, mely egyben világosság is, az ítélet világossága, melynek kölcsönösnek kell lennie.

S a mit még ily nagy szavakat lehet mondani, maga előtt is szokatlanokat; mert azt mondják, olyan szép, olyan lelkes, olyan elragadó volt közben, hogy Rozáliának lehetetlen volt a támadást valami tréfás vagy bántó fordulattal visszavernie, noha már a ruhától is, melyben ma a házába bevonult, kellemetlenül volt meglepetve.

Ijedten vonta ki ezért kezét a férfiéből, hátrált egyet s így szólt:

— Kedves jó Lys úr! A maga titokzatos beszédei-

ből én csak annyit értek meg, hogy annak a bizonyos világosságnak, kölcsönös itéletnek, a melyről beszél, teljesen híjával vagyunk. Én nem vagyok az asszonyok asszonya, mentsen is meg tőle az Isten, hiszen akkor minden gyengeségek foglalatának kellene lennem! Én egy egyszerű, korlátolt teremtés vagyok s egyelőre a legkisebb magához való hajlandóságot sem tudok magamban felfedezni, s maga is épp oly kevéssé ismerhet engem, hiszen csak huszonnégy órája, hogy először látott!

Ám a férfi szavába vágott, megint a keze után nyúlt, s folytatta, hogy nagyon is ismeri multastól, jövődöstől. Éppen, hogy alázatosságban s félreismertségben kellett élnie, a jele abbeli rendeltetésének, hogy diadalmasan jusson világossághoz s az igaza fényéhez! Hiszen az a mélységes annyi isteni és emberi mondásban, hogy a mennyei jóság és szépség homályosságban és szolgaságban szállt alá s az önönmaga felől való megható tudatlanságból hivatott tudatosságba s lelke a mel lékesség porától megszabadította magát.

Az asszony összezsapta kezét s panaszosan szólt:

— Istenem, milyen szerencsétlenség! Ha csak nyolcz nappal ezelőtt tudtam volna — most már megint késő! Jegyben járok, találja ki, kivel?

— Eriksonnal! — felelt a férfi hevesen. — Hiszen félig-meddig gondoltam! De nem baj. A sors igazi változásai az effélék felett elszállnak, mint a reggeli szellő a fű felett! A mának elhatározása előtt el kell halaványodnia a tegnapi elévült akarátának!

— Nem, — felelt az asszony fejét rázva és úgy látszott, szomorú zavarodottsággal, — én azok közül való vagyok, a kik állják szavukat; nem tehetek róla, én már csak fű fajta vagyok!

Elhallgatott egy perczre, mintegy, hogy elgondolkozzék, míg a férfi megint rákezdett ostromló szavaira, ám az asszony újra szavába vágott, mintha jó ötlete támadt volna.

— Olvastam vagy hallottam kiváló asszonyokról, kik békeességben éltek jelentéktelen urukkal, miközben nagy lelki barátságot tartottak igen kiváló elmékkel, a mihez azonban nagy messzeség kell, míg a

megnyugtató öregség hozzá szerzi a szükséges áhítatot. Ilyen asszonyok, ha már elegendő gyermeknek adtak életet és szépen felnevelték őket, ilyenkor aztán nem ritkán ama lelkek legteljesebb megértéséhez lendültek fel, miután már akkor ráérték, hogy nagy dolgok után törekedjenek. Hát látja, milyen szépen rendezhetjük be mi is, ha akarjuk. Ha csakugyan van bennem valami olyan rendkívüli, mint a hogy szinte elhiteti velem, akkor egyelőre hozzá mehetek az én jelentéktelen Eriksonomhoz, maga pedig elmegy egypár évtizedre.

Az asszony elhallgatott, nem minden aggodalom nélkül, mikor Lys fájdalmas sóhajtással hanyatlott le egy székre s maga elé meredt. Csak most vette észre, hogy a bájos asszony tréfát űz vele s mivel egyben saját ruhájára is ráesett pillantása, átláthatta valahogy a gonosz helyzetet, melybe gyengesége sodorta s talán először életében elboríthatta az az érzés, hogy különben oly gazdag lelkének van egy üres és sötét helye.

A kis szoba puha szőnyegein át Erikson már egypár perczzel előbb belépett volt, s ott állt barátja mögött, s Rozália asszony az ő hunczut beszédeit úgy mondta el jelenlétében, melyet egy szemhunyoritással sem árult el.

— Adta bolondja, — szólt, Lysnek vállára téve kezét, — mióta szokás a czimboránk menyasszonyát elkarítani?

Lys riadtan fordult meg s talpra ugrott. Jobb kézt az asszonyt, balkézt a dánust látta, a hogy összemosolyogtak.

— Hm, — szólt nemcsak megbánástól és zavartól, de egy kicsit szívbeli bánattól is keserűnek tetsző ajakkal, — hát így volnánk! S lám, ez a következése, ha az ember egyszer enged magának. Most kitapasztalom, hogy milyen az, ha az ember száműzetésbe megy. Különben sok szerencsét, — s ezzel hirtelen sarkon fordult és elment.

Mikor később asztalhoz ültek, mely inkább meghitt, mint fényes ebédre volt megterítve, s Lys nem jelent meg újra, a jó Ágnes gondja megint az én vállamat nyomta. A lányán némán nézte volt mellettem a játékot, aztán a

nagy szünet alatt belém karolt és ide-oda járt velem, egy szót nem ejtve közben. Még semmi mód nem mertem vele a dolgáról s a helyzetéről beszélni, nem is hajtott rá semmi, s ügyesnek sem éreztem magamat rá, — ám nagyon is megéreztem, hogy kebele mennyire fel volt zaklatva, hogy haragos és fájdalmas sóhajtások mint birkóztak benne, s egyiket a másikkal mint fojtotta meg és nyomta el.

Asztalhoz én vezettem s ott is mellé kerültem. Mikor itt Erikson rövid beszédben hírré adta eljegyzésüket s hozzáfűzte a kérelmet, hogy a vidám társaság e jó alkalommal segítsen megünnepelni szerencséjét, hallottam, hogy az általános meglepetés, pohárcsengés és éljenzés közepett Ágnes mélyen felsóhajt. Mint a ki teher-től szabadul meg, egypár perczig magába vonulva ül, — de mivel Lys csak nem akart megjelenni, mindez nem használt semmit; az eset által, a melyet sejtett, a Lys elpártolása még rikítóbb világításba került, s a lány egyszerű lelke nem volt az a fajta, hogy a férfi balsorsára új terveket építsen. Ám leküzdte bánatát és derekasan kitartott, nem kérezkedve haza, sőt mikor csatla-kozni híttam, a mint valamennyien a helyükről felállva, a menyasszony előtt szerencsét kívánni elvonultak, akkor is velem jött.

Rozália állt legközepeütt, rokonsága vette körül, mely a váratlan eljegyzéstől nem lehetett túlságosan elragadtatva és igen komoly ábrázatokat öltött, — mert az okos asszony felhasználta e napot, hogy törbe csalja s rászorítsa őket, hogy eljegyzésén tisztességgel vegyenek részt, a nélkül, hogy, már a sok vendégre való tekintet-tel is, az ő kéretlen intéseikkel vagy tanácsaikkal a leg-kisebbet is ellenkezhettek volna. Annál bájosabban ví-dámnak tetszett az elégedett asszony az elszontyorodott bátyák és nénék között.

Most aztán megható látvány volt, mikor a sok formájú tarka vendégek tarka sorából Ágnes is előlépett, s az elhagyatott nő a diadalmast üdvözölte. Lehajolt s kez-et csókolt a mátkának, mint az alázatos boldogtalanság a boldogságnak. Rozália meghökkenve nézett rá, aztán

részvevően megszorította kezét. Egészen elfeledkezett a lyányról, mint a hogy ebben a perczen nem gondolt már a rossz Lysre sem, s észre lehetett venni, hogy valamit föltett magában, — ám a következő percz már elvitte előle a tova siető gyászoló teremést, s visszaadta őt boldog szórakozottságának.

Miután mind a vendég visszaült helyére, s egyenletes, végre a mégis csak jólélő rokonságtól is megosztott jókedv lett a társaságon úrrá, csakhamar új megszakítás történt. Az a hír, hogy egyik társuk sorsában szerencsés változás áll be, hamar kihatott az erdőbeli nagy mulató táborba, a hol a fáradhatatlan fiatalság még mindig járta a bolondját. Így hát síppal, dobbal s lobogó zászlóval egy csapat zsoldos lépkedett be az egyik ajtón, míg a másikban hat vidám mesterlegény jelent meg muzikaszóval. Mind a két fél körüljárta az asztalt, kalaplengetéssel s hangos jókívánságokkal, s tisztos módon jelentkeztek arra, hogy egészségre igyanak. Ez megzavarta az eddigi rendet, s Eriksonnak minden háznépéstül elég dolga volt, hogy a jövevényeket elhelyezze, a kik körülbelül az egész házat megtöltötték. Ám mindez vidáman és jókedvvel ment végbe, a nap emlékezetesége szemlátomást növekedett.

Kérdeztem Ágnest, hogy mi a szándéka, haza akar-e menni vagy még marad? Én szívesen vettem volna az előbbit, mert a mily édesnek és megtisztelőnek tetszett számomra az ilyen ártatlan, bájos teremés őrzése, mégis, mint afféle német legényke, égtem a vágytól, hogy pótoljam a mulasztottat s az utolsó órákat még magamfajtaúak közt, szabad emberül a szabad emberek közt töltssem el.

Ágnes habozott, hogy mit tegyen; titokban félt magában lenni otthon, a hol igazi vígasztalója sem igen akadt, s a helyet sem igen akarhatta elhagyni, a hol még nem rég ott volt szerelmese s új reménység telte volt el szívét. Így hát egyelőre körülvezettem a különböző szobákban a festői ivócsoportok között, mindenütt, a hol valami látnivaló volt, a minőt egyeseknek vagy többeknek fáradhatatlan ötletessége minduntalan újat termett.

Vándorútunkon valahonnan kellemes négyszólamú éneket hallottunk s utána mentünk. A gyengén világított folyosó végén erkélyforma kiszögellést találtunk, mely ablakainál fogva kis téli kertnek szolgált, mert vagy egy tuczat narancs-, gránát- és mirtusfával volt megrakva, melyek közé az istengyártó egy asztalkát állíttatott s embereivel köréje telepedett. A bemenet fölött régies vasczégér lógott, korcsmát jelezvén pentagram formájával, melyet valamely sarokban piszkáltak fel s onnan húztak ide. Itt ültek hát, a rajnavidéki vinczellér, a hegyi király s a két üvegfestő mesterdalmok, s megmutatták, hogy a négyszólamú énekben nem kevésbé gyakorlottak, mint a vonós játékban. Mikor megláttak ott állani bennünket tanyájuk előtt, menten maguk közé tessékeltek, összébb szorulva és székeket hozva. Nagy csodálkozásomra Ágnes ezt szívesen vette; úgy látszik, az ének csalogatta szívét, foglalkoztatta, s elcsendesítette. Abban az időben némely régi népdalt megint napvilágra hoztak s élő zenészek átírták énekszóra. Hasonlóképpen a mi ilyen hangú verse akadt Eichendorfnak, Uhlandnak, Kernernek, Heinénak s Wilhelm Müllernek, a dalköltők többé vagy kevésbé bánatos nótákba írták, s az iskolázott férfi ifjúság mint a legujabbat énekelte, mielőtt, részben már másodszer, átment a népbe. Ágnes még sohasem hallott ilyesmit. Éppen vége volt a „Kapu előtt a kútnál virágos hársfa áll“ nótának, s a „Dér szállt le tavaszi éjszakán“ került a sorra. Régi búcsúzkodó nóták, sirató nóták, elveszett boldogság után való sóhajtások, tavaszi remények, a malomkerékről s a fenyőfáról való nóták, Uhlandnak „Most szívem vesd el a mi bánt, most minden-minden jóra fordul“ verse, egyik a másik után került tiszta és kifejező előadásra, miközben az istengyártó az ő csengő tenorhangjával felül vezetett, a hegyi király a basszust fújta, s az üvegfestők ájtatosan tartottak közbül, megbízhatóan ügyelve hangra és taktusra.

Ágnes szakadatlanul odahallgatott, s mindent, a mit hallott, mintha egyenesen neki írtak volna, egyenesen az ő szívéből vettek volna. Minden dal után megkönnyebbülten sóhajtott egyet-egyed s ezzel szemlátómást megnyugodott s felszabadult. Napos derű ömlött el

a mi félig elrejtett asztalkörünkön, mintha mindannyian hallgatag megéreztek volna, hogy egy szorongatott szív enyhül itt meg, noha rajtam kívül voltaképp senki sem tudott semmiről. Később még a járkáló Erikson is arra ment, fölfedezte tanyánkat s mikor megismerte annak természetét, elsietett, hogy egy pár üveg francia pezsgő bort hozzon, tovább folytatva ezután a ház úrnője szolgálataiban való gondos körjáratát.

Sem Ágnes, sem közülünk a legtöbb nem látott még soha pezsgőt, még kevésbbé ittunk s már az akkori divat szerint hosszú, keskeny poharak is, melyekben a gyöngy szakadatlan szállt felfelé, az ünnepiességig növelték kedvünket. Majd Rozália maga is eljött, s Ágnesnek egy tányér édes süteményt s gyümölcsöt hozott, s lelkünkre kötötte, hogy a finom Diánához kedvesek legyünk s szépen mulattassuk.

Ezt meg is tettük a legjobb s legillegedelmesebb módon. Különösen az istengyártó volt iránta figyelmes és udvarias, de a többiek is nekiderültek, s vidám tisztességtudással vették körül, büszkén arra, hogy ilyen, mint őt nevezték, költőien szép jelenség díszíti társaságukat. Mikor mindnyájan egészségére koczintottak vele, a lány a karcsú kelyhet fenéig kiürítette, jobban mondva a gyöngyöző édesség mint a kígyócska ömlött a szájába, maga sem tudta hogyan, legalább így állította az istengyártó, hogy látta fehér torkán, ahogy átcsúszott. Ekkor aztán csicseregni kezdett, s azt tartotta, hogy itt jó lenni, hogy úgy érzi magát, mintha téli itélet-időben meleg szobába került volna; de tudja is, hogy ez mitől van, mert a hol egy pár jó ember van együtt, az mindig meleg szobácska, még kályha, háztető és ablak nélkül is!

— Minden jó ember éljen! — kiáltott a lány, s mikor a poharak összecsendültek, a magáét megint egy hajtásra kiitta s hozzá tette: — micsoda jó egy bor! Mintha ez is valami jó lélek volna!

Mindez igen kedvünkre volt; a négy énekes menten, minden rábeszélés nélkül, rákezdte teljes hangon, hogy: Rajna partján, Rajna partján ott terem a mi borunk! Alig, hogy e becsületes bordal elhangzott, rágyuj-

tottak, komolyabb hangba menve át, de azért el nem nyujtva, a Claudius másik szép dalára:

Egy kurta szempillantás
Ember, élet, virág
S minden dicsőségstül
Elpusztul a világ, stb. stb.

Mikor aztán a motette a lendületes halleluja ámen-nel befejeződött s nálunk hirtelen csend állott be, a többi szoba felől mint a messzeségből zümmögő hangok nesze hallatszott át, egymásba fonódó daloké és tánczenéé, a mely tompán tovagörgő zúgás különben mindig meghallatszott, valahányszor szünetet tartottunk. E perczen azonban hangja az ellentét révén ünnepiesen hatott rám; úgy tetszett, mintha a világ zaját hallanók felzúgni, mialatt mi meghitt szemléletességben ülünk mirtus- és narancserdőkben. Egy darabig szívesen hallgattuk a furcsa zajgást, aztán vidám beszélgetésbe merültünk, melynek rendjén összedugtuk fejünket az asztal felett s mindegyikünk tudott egy vidám vagy szomorú történetet, vagy jutott valami eszébe, s különösen az istenygártó nem fogyott ki az istenanyjáról szóló vidám tréfákból, hogy egyszer hogy tartatott gyűlést minden búcsúhelyről való képviselőivel, hogy mi minden nem történt azon, micsoda veszekedés nem támadt, mint mindenütt, a hol sok asszonyi állat kerül össze; hogy mit tapasztaltak és cselekedtek odamenet s visszamenet; hogy az egyik mint utazott pazar díszben hatalmas királyné gyanánt, a másik meg mint a fősvény gazdasszony s a csárdákban, a hol meghált, az angyalait bezárta a tyúkólba, s reggel meg is számolta őket, mint a tyúkokat, hogy egy sem hiányzik-e? Így találkozott két más hatalmas asszonyság is, a czenstochovi lengyel szűzanya s a máriaremetei istenanyja kíséretestül egy korcsmában s a kertben együtt ebédeltek. Mikor egy tál lipcsei pacsírtát szolgáltak fel, a tetején sült szalonkával, a lengyel asszony a tálát menten maga elé húzta s így szólt: a hogy ő tudja, ő az asztalnál a legnevezetesebb személyiség, tehát őt illeti meg az a gólyácska a tál tetején! Hosszú csőre miatt ugyanis a szalonkát fiatal gólyának

tartotta, villahegyre is szúrta s maga elé rakta. Ám a svájci asszony, e túlkapáson felpaprikázva, csak annyit mondott, hogy: upre! mire a sült szalonka feltámadt, megtollasodott, s el is szállt egy szempillantás alatt. Ezen közben a máriaremetei Mária magához húzta a tálat, s mind a pacsirtát a maga s az övéi tányérjába söpörte át, a czenstochovi szűzanya azonban csak egyet füttyentett, mire a pacsirták, szakasztott, mint előbb a szalonka, felröppentek és dalolva tűntek el a magasban; így rontván meg a hatalmas asszonyságok féltékenységből egymás ebédjét, meg kellvén aztán elégedniök aludttelej, a mihez az ő barna ábrázatukkal igen furcsa képet vágtak.

Ágnes úgy ült köztünk, mint jó czimboránk, egyik karjával az asztalra s képével a kezére támaszkodva. De nem igen tudott kiokosodni belőle, hogy mind e szent szűzanyák, a kik tulajdonképp egy ugyanazon személy volnának, hogy utazhatnak, gyülekezhetnek, sőt veszedkedhetnek mégis ilyen sok különböző személy gyanánt, s nem is titkolta ebbeli kétségeit.

A vinczellér orrára tette ujját s elgondolkozva szólt: Hiszen éppen ez a mistérium, a titok, melyet a mi véges eszünkkel nem tudunk felérni!

Ám a hegyi király, ki idegenszerű dolgokban annál beszédesebb volt, mentül kevésbé tudott Keresztvitélben a Rafael híres képétől megszabadulni, szót kért s így beszélt: E dolog az én nézetem szerint a menyek királynéjának általánosságát, mindenütt való jelenvalóságát, oszthatóságát és változhatóságát jelképezi; az istenanya is, mint a természet, minden egyben, s már mint asszony is ehhez áll legközelebb szakadatlan változékonyságában, a mint hogy azonfelül is mindenféle formát szeret öltetni, sőt már harczos katona formájában is látták. Mintha éppen ebben engedne neme egy vonásának, legalább is egypár legnevezetesebbjének, tudniillik abban, hogy szeret férfiruhában járni.

Az egyik üvegfestő e szavaknál elfakadt nevetve: Egy furcsa ilyen gúnyaválasztási eset jut eszembe — szólt, s így folytatta: Szülővárosomban, a hol különösen őszszel nagy vásárok vannak, mi utczagyerekek csoportostul mesterkedtünk abban, hogy ezeken a vá-

sárokon a gyakran szétguruló almákat, körtéket, szilvákat s egyéb gyümölcsöket, mikor átrakták vagy kimérték, elfogjuk, sőt még a rakásból is elcsenegessük. Ilyenkor mindig egy fiú szaladgált velünk, a kit egyönk sem ismert, de a ki mindig legelől járt s legügyesebb volt valamennyiünk közt, megtöltötte a zsebét, eltűnt, majd megint megjelent, hogy újra megtöltse. Akkor is, mikor a parasztok bevitték az újbort a városba s a polgári házak előtt lefejtették s mi hosszú nádszálakkal a kocsi alá guggoltunk, titokban bemártva e kis csövecskéket a kocsik alá állított vödörbe és dézsákba, hogy a kádároktól a lemérésnél egyelőre oda öntött fölös mustot fölszívjuk, az ismeretlen fiú is ott volt kezünk ügyében, de a bort nem nyelte le, mint mi, hanem a teliszítt csövet szépen becsurgatta egy üvegbe, melyet úgy lopott oda a zekéje alatt. A fiú nem volt nagyobb, csak valamivel kövérebb volt, mint mi, furcsa vén képe volt, de csengő gyermek-hangja, s mikor egyszer fenyegetőzve megkérdeztük, hogy tulajdonképp hogy hívják, kurtán azt felelte, hogy Klein Jochelnak. Nos: ez a Jochel csak olyan csinált utczagyerek volt, tudniillik egy kistermetű külvárosbeli szegény özvegy asszony, a kinek a betevő falatja sem volt meg, s szükségtől s esztől hajtva, egy elhalt tizenkétéves fia ruháit öltötte magára, levágta a haját, s bizonyos órákban így merészkedett az utcákra s vegyült a fiúk közé. Mikor művészetét túlságba vitte, akkor fedezték fel. A sajtvásáron, a hol a sajtosok üzlete volt, megfigyelte, a hogy ezek az emberek üres sajtszúróikkal a nagy svájci sajtokból kóstolóra kis kerek rudacskákat kiszúrtak, abból egy darabkát letörtek, megkóstolták egyébként a rudacskát megint visszatolták a lyukba, úgy hogy a sajt megint egész volt. Az asszony egy közönséges szöggel ott mászkált a sajtok körül, s kileste a helyeket, a hol egy gyenge karikavonal efféle rudacskára vallott. Alkalmas perczben a szeget beleszúrta, kirántotta, s olyik nap egy félfont jófajta sajtot is vitt így haza. Végre azonban, mivel a sajtosok mindenütt jobban nézik a hasznót s türelmetlenebbek, mint egyéb boltosok, rajtakapták, átadták a rendőrségnek, s így tudódott ki

valóságos mivolta. De élete végéig Klein Jochelnak hitták.

Ágnes igen mulatott a szegény asszony egyszerű és ártatlan csalafintaságán, s csak rossz végét sajnálta. Ám a másik üvegfestő szintén jelentkezett ilyen álöltözetű asszonytörténettel, mely azonban borzalmasabb, mint a női-utczagyerekről szóló.

— Csakhogy, — kezdte, — ez nagyon régi történet, a XVI. századból való; a krónika szerint 1560 vagy 62-ben történt Nimwegen városában, a gelderni tartományban, hogy a hóhér meghívták Grave városkába a Maas vize mellett a brabanti határba, hogy három gonosztevőt kivégezzen. Ám a nimwegeni bakó beteg, elgyöngült s ágybanfekvő volt, mert a saját legénye megétette valami mérgezett levessel, hogy helyére kerülhessen. Mivel, úgy mond a krónikás, nincs hivatal oly nyomorúságos, hogy ne akadna, a ki még a lelke üdvössége árán is meg akarja kaparítani. Így hát a mester megüzente Grave tanácsának, hogy nem jöhet, de menten elküldi feleségét az arnheimi hóhérhoz, kivel szerződésük van egymás kisegítésére, s az bizonyára idejében beállít majd s parancsolatra áll. Az asszonynak meg is hagyta, hogy tüstént utazzék Arnheimba, hogy ottani czimboráját értesitse. Ám az asszony, jól megtermett, szép ábrázatú és szemtelen némbor, fősvény volt s az ilyen üzlet bérét sajnálta mástól. A helyett, hogy Arnheimba ment volna, titokban felöltözött az ura ruháiba, minekutána az inget s a zekét a melle miatt kieresztette volna, tollas kalapját is feltette hamarosan megnyírt fejére, felcsatolta a széles paltót, s éjszakának idején útnak indult Grave felé, a hol éppen jókor érkezett s a polgármesternél jelentkezett. Ennek ugyan feltűnt síma ábrázata s friss, fiatal hangja s meg is kérdezte, hogy a hóhér úrnak van-e elegendő ereje és gyakorlata a rá váró munkához? Ám az asszony szemtelenül bizonykodott, hogy ismeri a játékot, csinálta is már nem egyszer. Menten el is kapta a kötelet, melylyel az első szegény bűnöst kísérték ki, s ilyen módon birtokba vette. De mikor annyira jutottak, hogy az ember a széken ült s az asszony bekötözte szemét,

a halálraitélt elkezdett nyugtalankodni; az asszony jobban föléje hajolt, megnézni, hogy a kendő mindenütt jól zár-e, s így az ember megérezte keble puhaságát a fejével. Tüstént felkiáltott, hogy asszony van itt! ő meg nem engedi, hogy ilyen hóhér végezze ki, hanem rendes férfi ember, ez neki jussa! A szegény ember azt hitte, hogy így valahogy haladékhöz jut. A keletkező zűrzavarban mind hangosabban kiabált, hogy tépjék le a hóhértól a ruhát, majd meglátják, hogy asszony. S mivel a dolog végre a körülállók előtt sem tetszett lehetetlennek, ráküldtek egy hóhérlegényt, hogy megbizonyosodjék, a ki az ollóval, melylyel az imént nyírta meg a gonosztévőt, felvágta az asszony mellén és hátán a zekét s az inget s letúrta róla, hogy az asszony így állt félig meztelen a népek előtt s gyalázattal kergették el a vesztőhelyről. A bűnöst megint vissza kellett vinni a tömlöczbe; a feldühödött nép pedig az asszonyt vízbe akarta vetni s csak nehezen lehetett útját állani. De az asszonyok, meg a szolgálók kiszaladtak házaikból s a menekülő hóhérnét guzsalyokkal és seprőnyelekkal kikergették, míg ki nem ért a városból s kékre verték tündöklő fehér hátát. Így lett rossz vége ez alakosságnak a vakmerő amazon számára. Mikor nemsokára rá az ura meghalt, a hűtlen legény, ki megmérgezte, valóban hóhér is lett utána Nimwegenben, elvette özvegyét, s így a hóhérnak olyan felesége lett, a milyent megérdemlett.

Ezzel a nyers történettel beszélgetésünk szinte túl lépte a határt, melylyel a jelenlévő lyánynak tartoztunk. Ez szegényke összeborzadva rázta meg fejét és sietett kiinni poharát, mikor koczcintottunk. Az egész beszélgetés alatt ki-ki szorosán fogta a hosszú poharat, hogy fel ne boruljon s közel legyen ivásra az ember szájához, s Ágnes az ő tapasztalatlanságában s minden szomorúságról való boldog megfeledkezésében hűségesen ugyanígy tett. Mint tudatlan legényemberek előtt ismeretlen volt előttünk, mint kell viselkedni ilyen esetben nővel szemben s minden poharat megtöltöttünk, a mint kiitták, még örülve is a kedves kis lyány növekvő izgatottságának s jókedvének.

Reinhold, az istengyártó, a hosszú beszélgetés köz-

ben egy Ágnes mögött álló narancsfácskárói letépett néhány viruló ágat, koszorúba fonta s most rátette a lány fejére. Egyben megkérte, tegye boldoggá azzal, hogy egy tánczot járjon el vele, a mihez majd egy vagy két társunk jártsza a nótát.

— Nem! — kiáltott. — Előbb magam járok el egy tipegőt s maguk mind a négyen muzsikáljanak hozzá! Az emberek engedelmeskedtek, kivették zeneszerszámaikat a tokjukból s meghangolták. Én félreálltam, ők valami azon vidéki kedvelt táncznótába fogtak, Ágnes pedig a kis helyen, melyet a fácskák hagytak, roppant bájosan járta a lassú, szinte epedő tánczot. Alig hangzott el az utolsó taktus, egy pohár pezsgőbort kért, majd mikor szomjas ajakkal lehajtotta, keringőt parancsolt, a mit megint csak magában akart eljárni. A jó legények húzták, a hogy csak tudták s Ágnes karcsú derekára tett kézzel s csillogó szemmel forgott maga körül. Egyszerre csak levegőbe kapott karjával, mintha keresne valakit, megállt, levette fejről a koszorút, megnézegette, majd megint feltette s nyomban utána mintha megszedült volna. Azonnal oda ugrottam s oda vezettem a székhez, a muzsikások ijedten megálltak, a szegény lány pedig ráborult az asztalra, hogy felborultak tőle a poharak, s hangosan elkezdett zokogni, szívettépő jajgatással, s anyja után kiáltozni. Olyan áthatóan sírt és kiáltozott, hogy más vendégek is odasiettek, mi pedig a legnagyobb ijedségben s tanácstalanságban álltuk körül. Megpróbáltuk felültetni, de ő kicsúszott kezünkől, le a földre, a hol holt-halaványon, remegő ajakkal és kézzel terült el s nemsokára egészen élettelennek látszott, úgy hogy erre szorongó csönd támadt.

Végre rá kellett szánnunk magunkat, hogy a mozdulatlan szegény teremtest felvegyük s a háznak lakott vagy segítségre alkalmas részében keressünk neki tanyát. A hegyi király karja alatt fogta meg, az istengyártó a lábánál fogva s így vitték tova nagy gondosan ezüstcsillogású, könnyű terhüket. Én előttük mentem, utánuk meg a két üvegfestő, hegedűjükkal a karjuk alatt, mert nem értek már rá tokba tenni, ott meg nem akarták hagyni, mert féltették jó zeneszerszámaikat.

Sajnos, Rozália asszony Eriksonnal már beutazott a városba. Senkitől sem búcsúztak, nehogy akaratuk ellen fölkerekedjék valaki, vagy másképp megzavartassék a vídámság. Annál inkább kapóra jött a házmesterné vagy gazdasszony, a ki hozzánk sietett s gyászmenetünket a maga lakószobájába vezette, hol a mozdulatlan lyányt kényelmes kanapén egy pár oda dobott párnára fektették.

— Nem olyan nagy dolog, — szólta a tapasztalt asszony ijedelmünket látva, — a kisasszony nyilván leitta magát, ez hamar elmúlik.

— Dehogy, valami bánata van szegénynek! — sutogtam neki.

— Hát akkor bánatában itta le magát — felelt az asszonyság, — de ki az ördög hagyta, hogy egy fiatal lyány ennyit igyék?

Erre bizony elpirultunk s szégyenkezve és megzavarodva álltunk a derék asszonyság előtt, míg az el nem küldött bennünket, előbb azonban megkérdezve, hogy hova való a beteg.

— A nagyságánk kocsija még egyszer kijön majd, hogy nincs-e rá szükség, így hát nem kell aggódni.

Reinhold még ajánlkozott s nem is állt el tőle, hogy ott marad a házban; könyörgött, hogy további védelemre bízam rá az elhagyottat, s én beleegyeztem, mert tisztességes, derék embernek tartották. Így jutott Ágnes, hogy végzete beteljék, elaléltásban s általában az egész ünnepen át egyik kézből a másikba, mint hajdan a rab-ságba jutott királylyány.

Én elváltam a hegedűsöktől, kiknek szerszámaikat kellett ellátni s útnak indultam. Különben is itt is, odaát az erdőben is általános felkerekedés történt s az országút tele volt a hazatartók kocsijaival. Mivel magam nem mindjárt találtam helyet, inkább gyalog mentem, s hogy az ügető és kergetődző kocsik közt ne essék valami bántódásom, oldalt indultam el az ösvényen, mely az erdőben kísérte az országutat. A fogyóban lévő hold némiképp megvilágította az utat a fákon át; mindazonáltal a cserjés bozót itt-ott elállta s én utól is értem egy magános vándort, a ki bosszankodva vesződött a galagonya meg

a szeder-bokrokkal. Lys volt, kinek sötét köpenye alól kifehérelt finom vászonruhája s meg-megakadt a tövisben.

Mikor egymásra ismertünk, elmeséltem neki a történeteket olyan hangon, melyből megérthette, mire gondolok. Lys, a ki maga jó ivó volt, de még férfiban is utálta a részeget, igen elkedvetlenedett s ezt arra használta fel, hogy utját vágja további szemrehányásoknak, vagy kellemetlen megjegyzéseknek. — Hát ez szép história! — kiáltott, — hát ez minden, a mit tudtok, hogy egy tapasztalatlan leányt leittatok? No jó kézbe is adtam szégyénykét!

— Aadtad? — feleltem én felpaprikázva. — Tán úgy mondanád, hogy elhagytad, elárultad! — ezzel egész áradatát zúdítottam rá a szemrehányásoknak, melyek messze túlmentek a jogos határon. — Hát olyan nehéz — fejeztem be egyelőre — a hajlandóságunk urának maradni s háládatos hűséggel megelégedni istennek ilyen gazdag adományával? Hát az egész világnak a feje tetején kell állani, magának maga elől elállania a világságot és magát keserítenie?

Lys ezenközben kikászolódt a tövisek közül. Mivel látta, hogy le nem hurroghat, megnyugodott sorsában s nyugodtan szólt, mialatt utánna mentem: — Hagyj békében, nem értesz te ehhez!

Engem előntött a harag.

— Már magam is úgy vettem észre, régen, hogy van valami a gondolkodásodban, a mit én az én tapasztalatommal nem tudok sem átlátni, sem megítélni. Most azonban nagyon is átlátom, hogy nem egyéb a legközönségesebb magadszereteténél s tekintet nélkül valóságnál, mely hatalmában tart s épp oly megismerhető, mint a mily utálatos. Ha tudnád, hogy ez mennyire eléktelenít s barátaidnak mennyire fáj, már e magadszeretetedből is megváltoznál s letörölnéd magadról e csúf foltot!

— Még egyszer mondom, — felelt Lys félig visszafordulva hozzám, — nem érted te ezt. S ez az én szememben legjobb mentsége a te egyetlen beszédeidnek. De mondd csak, te erkölcsös férfiú, tettél-e valaha életedben egyebet, mint a mit nem lehetett meg nem tenned?

Sem most nem teszel, sem nem teszel majd akkor sem, s akkor majd éppen nem, mikor majd meg is élsz valamit!

— Hát én legalább is azt remélem, hogy igenis nem teszem majd meg azt, a mi rossz és kivetni való, ha csak megismerem ilyenül.

— Te — szolt erre hidegvérrel s megint előfordulva — te mindig azt nem teszed majd, a mi nem lesz számodra kellemes.

Türelmetlenül félbe akartam szakítani, ám most túlkiabált, s folytatta:

— Ha valahogy két asszony közé kerülnél, alkalmasint mind a kettőnek utána vetnéd magadat, ha mind a kettő tetszenék neked, — ez egyszerűbb, mint egynél megállapodni! S talán igazad is lesz! A mi engem illet, tudd meg: a szem az okozója, a megtartója vagy elpusztítója a szerelemnek; én eltökélhetem, hogy hű leszek, a szem nem tökéel el semmit, hanem az örök természeti törvények láncolatának engedelmeskedik. Luther csak embernyi ember gyanánt beszélt, mikor azt mondta, hogy nem nézhet asszonyra, hogy meg ne kívánja. Csak olyan asszony, a ki annyira tiszta minden makacs, beteges vagy különös mellékességtől, csak olyan elpusztíthatatlan egészségű, vidámságú, jóságú és okosságú asszony, mint az a Rozália, az tudna engem mindenkorra lekötni. Mily megszégyenülten látom most már be, hogy mily mulandó különösséghez akartam magam annak az Ágnesnek személyében lekötni! De te is szégyeld magad, hogy üres szkéma gyanánt kódorogsz a világban, mint valami testetlen árnyék! Légy rajta, hogy végre valami tartalomhoz, valami megtöltő indulathoz juss, a helyett, hogy a mások fülét rágnád a sok beszédeddel!

Roppantul megsértődve hallgattam egy darabig. Lys a nélkül, hogy tudta volna, eltalálta az igazat a két asszonynyal, a kit számomra kilátásba tett, mert hiszen, mint még félig gyerek, ilyesféle úton tévelyegtem. S mégsem engedtem, hogy magával hasonlítson össze; a borital is, meg a több mint egy napos mindenfajta izgalom is megtette a magáét, hogy felkeltse verekedő kedvemet, — én tehát határozott hangon újra kezdtem:

— Ezek szerint, ha jól itélek, nem igen van kedved

beváltani a lyánynak reménységeit, melyeket oly könynyelműen keltettél benne?

— Én semmiféle reményeket nem keltettem benne, — szólt Lys — én szabad vagyok s a magam ura minden nőszemélylyel szemben s az egész világgal szemben! Különb, ha tehetek valamit ezért a kedves teremtésért, hát jó és önzetlen barátja leszek, minden komédia és fecsegés nélkül. S most utóljára mondom: ne törődj az én szerelmeimmel vagy nem szeretéseimmal, ezt mindenképpen visszautasítom!

— De igenis törődöm, — kiáltottam én. — Vagy légy hűséges és becsületes, vagy a leglelkedig bebizonyítom neked, hogy rossz, a mit teszel! S ez nincs is mástól, mint a te vígasztalan atheizmusodtól! A hol nincs Isten, ott nincs lélek, ott nincs támaszték.

— No hála Istennek, — nevetett fel hangosan Lys, — tudtam, hogy végre is befutsz ebbe az üdvösség révébe! Most azonban, zöld Henrik, arra kérnélek, hagyjuk kívül ezeken a dolgokon a jó istent, annak ezekhez semmi köze! Biztosítalak, hogy vele is, nélküle is egyformán ugyanazon ember volnék! Ez nem a hitemtől függ, hanem a szememtől, az agyam velejétől, egész testi mivoltomtól!

— S mindenesetre a szívedtől! — kiáltottam én felháborodva s magamon kívül; — igen, mondjuk ki csak teketória nélkül, nem a fejed, hanem a szíved nem ismer istent! A hited jobban mondva a hitetlenséged a becsületed!

— De most már elég volt! — mennydörgött vissza Lys s megállt és visszafordult. — Hiszen bolondságot beszélsz s magában nem is sértőt, de tudom, hogy hogy gondolod. Ismerem a vakbuzgóságnak s az agyongondolásnak ezt a szemtelen beszédét, melyet terólad nem tettem volna föl! Rögtön vond vissza a mit mondtál, nem hagyok büntetlen a becsületedhez nyulni.

— Semmit sem vonok vissza! Majd meglátjuk, hová ragad még istentelen örületed!

Ezt vad verekedő kedvvel mondtam, de Lys keserű és kedvetlen hangon felelt.

— Elég volt a feleselésből! Kihívlak, punctum. És

pedig már hajnalban légy felkészülve, hogy egyszer karddal állj ki azért az Istenedért, a kiért olyan szaporán tudsz nyelvelni. Keress tanut, az enyém két óra mulva ott lesz és minden egyebet ellátnak.

Valami olyan helyet jelölt meg, a hol alkalmasint egész éjszaka tovább tart majd az ünnep forgalma, minden utócsengésével, aztán megfordult s szapora léptekkel ment előre, mert az út is megjavult. Én magam felugrottam az országútra, mely veszekedésünk közben megüresedett s elcsöndesedett. Hát ez volt a szép ünnep vége! A hold lábam elé vetette a magam árnyékát, a hogy az országút közepén bandukoltam, s én világosan láttam rárajzolódni csörgősapkám csücskét. De hiába, az eszem világa kialudt, siettem, hogy párbajomhoz tanukat keressek.

Több volt hat esztendejénél, hogy egy lengyeltől, ki házukban egy kis szobában lakott, valami keveset megtanultam vívni. Affajta derék, szép szál katona volt, a kiket az 1831-i forradalom után mint menekülteket ismertünk meg, s a milyenek azóta meglehetősen eltűntek a világból, vagy legalább a bujdosók közül. Űri ember volt, lovastiszt, ügyesen és becsülettel birkózott meg az étellel, beleilleszkedett a legszerényebb módba és minden munkába, mindig vidám volt és kedves, kivéve, ha hazájának szerencsétlenségéről vagy harczairól beszélt, avagy Oroszország ellen való gyűlöletéről. Jó pápista létere is ilyenkor mégis elfogta a keserűség, hogy nincs Isten az égben, különben nem adta volna Lengyelországot az orosz kezébe. Ez az úri ember kedvelt engem, s mivel jót vagy barátságot akart velem tenni s egyebe nem volt, nem nyugodott, a míg egy kevés vívásra meg nem tanított. A maga pénzén vásárolt két vívótört, drót álarczot s egyéb hozzávalót, s mindennap egy órát megugráltatott az eszterhéj alatt, a míg vitt annyira, hogy az első iskolát úgy a hogy megálltam, s ezt oly szeretettel és kitartással cselekedte, mintha pénzcsinálásról lett volna szó, míg valami sorsváltozás el nem vitte a mi vidékünkéről. A városban, a hol most éltem egy pár tanuló földimmel, a kivel olykor összejöttem s a kiknek volt a szobájukban vívószerszám, olykor egyik vagy másik

figurát megpróbáltam, de nem is gondolva, hogy másért, mint időtöltésből. Egyet vagy kettőt közülök azt reméltem, hogy ott találok szokott gyülekező helyükön, hogy tanúkul hívjam őket s olyan vakmerő kedvükben találtam is a fiúkat, mely megfelelt a késő órának s az én óhajtásaimnak. — Tüstént odamentek, a hol ellenfelem megbízottai vártak rájuk.

Csakhamar visszatértek; úgy beszéltek meg, hogy reggel hat óraker lesz a párbaj a Lys lakásán. Lys tudniillik megjegyezte, hogy egészen maga lakik ott, nem kell hát félni, hogy rajtakapnak bennünket; aztán ha megsebesül, mindjárt a maga ágyába fekhetik, s szép csöndben meggyógyulhat, vagy meghalhat, ellenfele pedig nyugodtan és bátorságban utazhatik el. Ha pedig én sebesülnék meg, akkor én fekehetem az ágyába, ő majd eltakarodik onnét.

Orvosokról is gondoskodtak, hasonlóképpen fegyverekről, melyekül én vívótőröket, úgynevezett párisiakat ajánlottam, mert más fajtaival nem tudtam bánni, viszont tudtam, hogy Lys is tud velük.

Hogy az éjszaka még hátralévő rövid részét ő hogy töltötte el, azt sohasem tudtam meg; a mi engem illet, én a tanácsadóimmal ébren maradtam, mivel úgy tartottuk, hogy a veszedelmes kalandot jobb lesz most már úgy megállani, mint az egész ünnepi kavarodás befejezését, melylyel úgyszólván egyben megy el, semmint nem elegendő pihenés után legmélyebb álomból felkeltetve s gondolataimat is alig találva, megverekednem. Így még ruhát sem váltottam, s ha engem talált volna a végzet, egy leszúrt bolond formájában vittek volna el.

Mindazonáltal elfogott a fáradtság; elszundikáltam, s végre fejem lehanyatlott az asztalra, míg a többiek a jövő-menő utóhadakkal és elkésettekkel egy tál forró punchot ittak meg. Még én is lehajtottam egy pohárral, mikor pitymallatkor felráztak, s a rövid alvás egy csöppet sem frissített fel vagy józanított ki. De mintegy álmomból emlékszem rá, hogy úgy mint két társam, ki velem jött, mély komolysággal mentem az utcán s beléptem a Lys csöndes lakásába, a hol ő két vagy három

fiatal emberrel éppoly komolyan és hűvösen várakozott rám.

A legnagyobb szobájában álltunk fel mindannyian, a csúfolkodókról festett kép előtt; a hajnali szürkület mintegy megelevenítette a sötétből kivilágló alakokat, mintha várnák az elkövetkezendőket.

Most egy hosszúkás ládából két fényesre csiszolt háromszegletes, szinte tűhegyű pengét vettek elő, két ezüstdróttal átfont markolatot s két aranyozott félgömbformájú kézvédőt, s a darabokat egybecsavarták. Megkérdeztek bennünket, hogy nem lehetséges-e a kibékülés vagy egyéb egyezkedés s mikor egyikünk sem mozdult, kezünkbe nyomták a fegyvert s kinek-kinek kijelölték a helyét. Én rápillantottam Lysre; épp oly halavány volt, kialuvatlan, mint magam. A jóakaratra vagy baráti indulatra minden vonása eltűnt ábrázatunkról, viszont a harag is elpárolgott, s csak a megmeredt emberi örület ült ajakunkon. Itt álltam hát vassal a kezemben, hogy vérét ontsam egy barátomnak, bebizonyítani neki, az én istenbe való hitem igazságát, barátomnak pedig az én vérem kellett, hogy megvédje világnézetének erkölcsi becsületét, — holott különben mindegyikünk a józanságnak, szabadságnak s emberségnek magának tartotta magát. Egy szerencsétlen pillanat s a csillogó ércz belemélyed valamely forró szívbe!

Ám üdvös meggondolásra nem értünk már rá. Megadták a jelet, mi a pengékkal a szokásos módon köszöntöttük egymást s állásba vetettük magunkat, de nem mint gyakorlott párviaskodók, inkább mint némiképp gyakorlatlan tanítványok. Kezünk szinte egyformán reszketett, mikor kardunk hegyét egymás körül forgattuk, hogy valahogy belejussunk a kezdetbe s az első szúrás, melyre végre rászántam magam, csakugyan az első iskolai szúrás volt, a hogy sorjában tanítják a vívőiskolában. Lys is ily iskolai mód védte ki, mivel már messziről látta érkezését; vissza is vágott a támadásra s ezt meg én védtem ki valamivel nehézkesebben, de még jókor. Csak, a kiért megverekedtünk, a jó Isten tudhatta, hogy egy pár ilyen békés vívó mint kerülhetett ennyire veszedelmes helyzetbe. Mindazonáltal veszedelmes volt, mert az

egymáson elsikló pengék csengésével megélenkült s meggyorsult vívásunk is, úgy hogy már védekezésből is szúrásaink számosabbak és biztosabbak lettek. Ekkor fegyvereink aczélja és haragja hirtelen vereses csillogásban fénylett föl s egyúttal a szoba mélyében álló kép is lágyan fölsugárzott s mindezt egy felhő izzása okozta, melyre a pirkadás pirosa ráesett. Lys önkéntelen oldalt nézett képére s látta, a hogy ránk vetődnek pillantásai az ő, mint a hogy elkeresztelte őket, szakértőinek. Leeresztette kardját s rám, a ki éppen újra kilépőben voltam, erős „Állj!”-t kiáltottak. Lys, ki különben teljesen józan maradt, csak e látványra látta át hirtelen cselekvésünknek egész semmiségét.

— Visszavonom a kihívást, — szolt komoly, de nyugodt hangon, — s el akarom felejteni a történeteket, a nélkül, hogy vér folyjon!

Egyet lépett felém s kezét nyújtotta.

— Feküdjünk le, Lee Henrik, — szolt — s egyben áldjon meg az Isten! Ha már így neki készültem az elutazásnak, hát egyidőre el is utazom. — Ezzel, köszöntve az otlévőket, átment hálósobájába s a váratlan kibékülés után is barátság nélkül váltunk el egymástól, mivel voltaképp magunk sértettük meg magunkat s ez óráig egyikünk sem volt magával tisztában. A tanu s az orvos, kiknek a veszekedés folyásába úgy sem volt világos beletekintésük, a ház előtt csöndesen búcsúztak, s kiki ment a maga útján, én ezenfelül affajta érzéssel, mintha erkölcsi felsőségével főzött volna le olyan ellenfél, a kit én akartam megleczkéztetni.

Mikor hazaértem lakásomra, a szállásadóim, a kik reggelihez ültek, úgy üdvözöltek, mint valami kitarató czimborát. Noha fáradt voltam és kimerült, alig tudtam elaludni s mikor végre sikerült, azt álmodtam, hogy leszúrtam barátomat, csakhogy helyette én magam vérzem és síró anyám kötözgeti sebemet. Ezenközben álmodott zokogással kínlódtam, melytől végre is fölébredtem. Szememet s párnámat bár szárazon találtam, de elgondolkoztam azon, hogy mi minden történhetett volna, míg végre mélyebben elaludtam.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

Roszkedv.

Késő délutánig aludtam s mire fölébredtem, nem volt a lelkemnek hová lennie; a világ is, a fejem is mintha üres lett volna, mintha minden kihalt volna belőle. Gyerekkoromra gondoltam, a kadétünnep végére s a Tell-színjátékára s így szóltam magamban: Ha minden örömnep így végződik, akkor jobb, ha oda se megy, a hol ilyesmi megy végbe. Elsőbb összeszedtem a bohóc maskarát, mely szétszórva feküdt a földön s festői tárgy gyanánt akasztottam a műteremben egy szegre. A bogáncs- és magyalkoszorút rátettem a Zwiehan koponyájára, melyet a kis hálószoba fiókos szekrényére állítottam üdvösséges memento gyanánt. Mert a játékosság s a negédesség minden nyomorúságunk közepett s mindenféle formában megmarad bennünk, míg csak össze nem törtünk. Talán egy rész lelkiismeret ez, mert mint ahogy az állat nem nevet, az egész lelkiismeretlen ember nem játszik, ha csak nem nyereségért.

Homályos lebzselő állapotomban szívesen láttam Reinholdnak, a vinczellérnek és hegedüsnek látogatását, a ki fölkeresett és baráti szolgálatot kért tőlem. Elbeszélte, hogy az Ágnes magával tehetetlen állapota még órák hosszat eltartott, s a lány csak reggel felé tért anyyira magához, hogy haza lehetett vinni, még pedig már világos nappal. Ám már is előtte jártak mindenféle rossz hírek, úgyszólván szemérmetlen viselkedésről s részegségről, melynek következtében egy gazdag kérője őt menten elhagyta s lemondott volna róla, — úgy hogy mire a kocsi a ház elé ért s a lány fáradtan és törődötten kilépett belőle, kinyitlak a szomszédok ablakai s az emberek látható megvetéssel vagy legalább is helytelenítéssel nézték. Ő maga, Reinhold, kísérte volt haza egy szolgálóval, de természetesen azonnal elment, a nélkül, hogy a házba belépett volna. Csakhogy így egy új pártfogó megjelenése még növelte a rossz hírt s most nyilván a mi dolgunk mindent elkövetni, hogy az ártatlan teremtés jó hírét megvédjük. Ő hát azt határozta, s meg is beszélte

barátaival, hogy ma este a megpróbáltatott kisasszony ablaka alatt komoly és tisztos muzsikát, a legméltóbb formában adott éjjeli zenét tartsanak. Hogy a dolgot meg ne zavarják s még tekintetesebbé tegyék, kikérték a hivatalos engedelmet is. Éjjeli zene után pedig az a szándéka, hogy egyenest felmenjen s az elhagyott lyánynak ünnepélyesen felajánlja kezét.

— Szándékosan — folytatta, — szándékosan nem akarok tudni semmiről, akármit is pletykálnak. A milyen most, ebben a perczen, édes kis képével, könnyű természetével, egész valóságával s az ő piczi balsorsával, tetszik nekem s nem tudok nélküle meglenni. Még pedig, ha nem tévedek, úgy nem, hogy több ő, mint a minék tartottam. Egy kis meleg nap, egy csöpp boldogság, már a mit így hívnak: mint egy pohár jó rajnai bor, majd csak megint talpra állítja!

— S énnekem mi dolgom lesz ezzel? — kérdeztem elcsodálkozva, de barátsággal is, mert a derék ember szándéka csakugyan a legjobb segítségnek tetszett előttem e nyomorúságban.

— Magának az volna a dolga — felelt ő — hogy este elmenjen abba a keskeny kis házba, abba az ékszeres ládikába, s elmulatassa az asszonyokat, hogy el ne menjenek s a muzsika meglephesse őket. Aztán, ha magától nem kerül rá a sor, fordítsa a beszédet én rám, persze nem feltűnően, s egy kicsit dicsérjen ki, magától értetődik nem a személyemet, hanem a körülményeimet, vagyis szerény jómódomat, mely megengedi, hogy ne fájjon tőle a fejem, ha asszonyt viszek a házhoz. Azt akarom, hogy ezt úgy melleleg tegye, de viszont mint valami ismert dolgot, mintegy kétségenkívül állót említse, úgy, hogy ezt már feltegyék rólam, mikor jövök s nekem ne magamnak kelljen eléhozakodnom vele. Ez fontos dolog s efféle bonyodalmakban többnyire döntő befolyású. S maga nem is hazudik majd, ha csak nem nagyítja a dolgot, szavamat adom rá. Egy kis földbirtokom s a mit a mesterséggel keresek, bőven futja a polgári s éppen nem fősvény életre. Jövöre pedig egy öreg nagynéném után vár rám örökség, a ki mindíg kínoz, hogy házasodjam meg s készen tartja a kelengyét, mint valami egyet-

len lyánya számára. Megálljon — ezt egy kicsit ki is festheti a lyány előtt. Mert igazán furcsa, hogy a jó lélek még mindig bevásárol; mihelyt meglát valamit, a miről azt hiszi, hogy jó lesz majd az én jövőendő háztartásomba, azt menten megveszi s így amúgy is régtől fogva teli házába még egyre kisebb-nagyobb dolgokat halmoz rakásra. — Egy szóval beszéljen, beszéljen! Ugy-e megteszi, a mire kérem? Mondhatom, olyasmit érzek, mint a ki lát egy gyémántot, a mit egy tökfilkó eldobott s most fél, hogy más találja meg, mielőtt ő odaér!

Nevetnem kellett magamban ezen a furcsa darab életen, mely így csinosan maga teszi magát jóvá, ha a Reinhold tervei sikerülnek. Szívesen megígértem neki, hogy megteszek a mit tudok, s még egy órai szükséges megbeszélés után ő csupa reménységgel távozott.

Nekem az üres és rideg nap után e megbízás csak kapóra jött, bármilyen új volt számomra ez a fajta, nem tudok rá más szót: alkalomszerzés. — Minekutánna, szóltam magamhoz, két napig őrizted egy Don Juan sarkba tett kincsét, most ime vágj jó képet ehhez a vén-asszony mesterséghez, hozzáillik a többihez, még az el nem sült párbajhoz is!

Mihelyt alkonyodni kezdett, elindultam s csakhamar az asszonyok szobaaajtaja előtt álltam, a kik bent néma csöndben ültek, mert egy hang nem hallatszott. Csak kopogtatásra hallottam a bágyadt „szabad“-ot s mikor beléptem, a félhomályos szobában csak az asszonyságot találtam a karosszékben, fejét a két kezén nyugtatva. Előtte az asztalon egy ládika állott. Rám ismert, a hangja rekedt volt, s nem mondott egyebet, mint: „Szép egy ünnepep volt ez minékünk! szép éjszaka és szép nap!“

— Igen — feleltem én rossz lelkiismerettel. — Egy kicsit felfordult nap volt s olyiknak furcsán sikerült!

Az asszony hallgatott egy darabig, aztán szaporábban beszélt.

— Szép furcsán! ha kidugom a fejemet az ajtón, a szomszédok ujjal mutatnak rám! Egyik komámasszony a másik után, a kit különben sohsem látni, betörleszkedett hozzám, hogy legeltesse a szemét a mi szégyenünkön! A szegény lyányt két éjszakán át magukkal czepeklik s ré-

szegen küldik ide haza idegen emberektől! S a gazdag csinos kérője, az a Lys úr, persze torkig van ezzel a viselkedéssel és visszaveszi a szavát, és megugrik! Látja, mi mindent nem kellett megélnünk!

Egy levelet vett elő, mely ott feküdt a ládika alatt s szétteregette; de sötét volt már, nem lehetett elolvasni. „Világot hozok!“ szólt s fáradtan s kelletlenül kiment és egy egyszerű konyhalámpával tért vissza, mert nem lát-szott a fáradságra érdemesnek jobb lámpással világítani valakinek, a ki abból a pogány társaságból volt velük. Elolvasta a rövid levelet, melyben Lys egy pár sorral jelenti, hogy bizonytalan időre, talán mindenkorra el kell utaznia s szívből köszöni a barátságot, melyben részé-sítették, s szerencsét és boldogságot kíván s a lyányt kéri, hogy fogadja jó szívvel ezt a kis ajándékot. Mikor végigolvastam, az elszomorodott asszony kinyitotta a ládikát, melyben egy elég értékes óra csillogott finom aranylánczon.

— Hát — kiáltott, — ez a gazdag ajándék is nem bizonyság-e, hogy milyen komoly szándékai voltak, mikor még most is ily nemesen viselkedik a szégyen után, a mit rajta tettek?

— Téved asszonyság — szóltam — senkinek nincs mit a maga szemére vetnie, legkevesbbé a mi jó kis kisasszonyunknak! Lys a kisasszonyt kezdettől fogva hoppon hagyta s egy más szépségnek vetette magát utánna, — s mivel ez visszautasította, mert, hogy röviden megmondjam, az ő Erikson barátjának a menyasz-szonya, azért utazott el innét. Tudom biztosan, hogy az asszonyság lyánya számára elveszett volt, még mielőtt a kisasszony a bánattól és izgalomtól rosszul lett, s ez alkalmasint szerencse a kisasszonyra nézve, sőt az én hitem szerint bizonyosan.

Az asszony nagy szemmel nézett rám, a hosz-szú, keskeny szoba mélyéből pedig felbúgó zokogás hallatszott. Most vettem csak észre, hogy a kályha mellett egy sarokban ott ül Ágnes. Haja ki volt bontva, de nem fonták be újra s elfedte arczát s meghaj-lott termetét is félig. Ezenfelül egy kendőt is vetett feje és válla körül s lehúzta arczára, melyet a szobából el-

fordulva odaszorított a falhoz s így ült ott mozdulatlanul.

— Nem mer az ablakhoz ülni! — szólt az anyja.

Odamentem hozzája, hogy köszönjek s kezet adjak neki, de ő még mélyebben elfordult s halkán sírt magában. Zavarodottan mentem vissza az asztalhoz s mivel engemet is megtörtek lelkemben a magam kalandjai, nekem is könny állt a szemembe. Ez meg az özvegyet hatotta meg, úgy, hogy ő is rákezdte, miközben arcza úgy eltorzult, mint a hogy vinnyogó kis gyerekeken látni. Igen furcsa, kényelmetlen látvány volt, melytől a szemem hamar felszáradt. Ám az asszonynál is, mint a gyermeknél, hamar elmúlt a záporosó s egészen megváltozott hangon csak most kínált meg, hogy üljek le. Együttal megkérdezte, hogy tulajdonképp ki volt az idegen, a ki Ágneszt reggel hazahozta? Hogy a szerencsétlen hír nem terjed-e így még tovább? Semmiképp, feleltem én, mert az igen jóra való és jó módú ember, — s itt most már nem mulasztottam el, hogy színre közömbös szavakkal s kellő óvatossággal úgy írjam le az istengyártót s az ő körülményeit, a hogy körülbelül kívánhatta. Csak mikor a nagynénihez értem s az ő kelengyés dühéhez, mely az öcsce leendő felesége számára lehetetlenné teszi majd, hogy személyén kívül egyebet is elhelyezzen, lefektessen, feltornyozzon vagy felakasszon a házban, csak itt lett előadásom élénkebb, mert magamat is mulattattott. Különben, végeztem, Reinhold úr a hölgyek engedelmével ma este tenné tiszteletét, hogy megfeleljen az illendőségnek s kérdezősködjék a beteg kisasszony felől s mivel tudja, hogy nekem van szerencsém a házhoz bejárni, engem kért meg, hogy kikérjem az engedelmet s aztán bemutassam. Ez az udvarias bejelentés megint visszaadott az asszonyságnak egy kis bizakodást.

— Lyányom! — kiáltott felriadva, — hallod, vendégünk lesz, siess, öltözz fel és fésülködj meg, hisz olyan vagy, mint a boszorkány! — Ám Ágnes meg sem moccan s mikor anyja hozzálépett s gyengéden megrázta, elhárította magától és zokogva kérte, hogy hagyja békében vagy megszakad a szíve. Anyja meg kétségbeesésében elkezdett teríteni, s megfőzte a teát, egy tál

hideg húst meg tortát is hozott s mindezt az asztalra tette. Már tegnap este, panaszkolta, vett egy kis zacskó roppant finom teát s készített harapnivalót is, mert számított a fiatalság kora visszatértére; most a kis lakoma még jó lesz a váratlan vendég tiszteletére, megromlani semmi sem romlott meg.

Már ültünk egy darabig, a fényes, még kevéssé használt teás üstben már forrott a víz s még mindig nem jelentkezett látogató, mert még egyáltalában korán volt. A jó asszony türelmetlen kezdett lenni, már kételkedett, vajjon egyáltalában jön-e Reinhold, én próbáltam megnyugtatni, s megint egy darabig vártunk. Végre megunta a várást s elkészítette a teát; megittunk egy csészével, valami keveset ettünk is hozzá, aztán újra várakoztunk, szórakozott szavakkal és gondolatokkal elbeszélgettünk, míg a fáradt asszony az én szükségságom közben szépecskén elbóbiskolt. Mély csönd borult a szobára s egy idő múlva a kálya felől hallatszott egyenletes pihegésen észrevettem, hogy Ágnes is alszik. Mivel magam sem aludtam sokat, nekem is lezáródott a szemem s egy társaságban aludtam velük, mialatt a kis lámpa gyengén világította meg a szobát.

Vagy egy órácskát szundikálhattunk így, szép egyetértésben, mikor teljes csengésű, de szelid muzsikaszó ébresztett fel bennünket s egyben az ablakot is vörös fénytől láttuk megvilágítva. A meglepett özvegygel együtt odasiettünk az ablakhoz. A kis téren nyolcz muzsikus állt, egy pár állvány előtt, négy gyerek égő fáklyát tartott föléljük s a tér bemenetelénél két rendőr járt föl-alá, hogy a hamar gyülekező nézők közt rendet tartson. A hegedűsökhez Reinhold még egy pár kürtöst, oboást és fuvolást fogadott; ő maga egy táborigi székecskén ült s a kisbögőt szólatta.

— Jézus Mária, mi ez? — kérdezte az Ágnes anyja elcsodálkozva.

— Gyujtson világot — feleltem, — ez éppen Reinhold úr, a barátjaival, éjjeli zenét adnak a leányának! Neki szól a zene, hogy a világ s város előtt tisztességet tegyenek neki!

Fölnyitottam az ablak egyik szárnyát, miközben

az asszonyság odasietett a dísz gyertyatartóhoz s meggyújtotta a rózsaszín gyertyákat, melyek ime kapóra jöttek. Valami régibb olasz zene a tavasznak már is langyos fuvallatával édesen ömlött be a szobába.

— Lyányom! — suttogta az anyja a felneszelő leánynak, — éjjeli zene, éjjeli zene! gyere nézd! — Először hallottam hangját ily szívből örvendezően s igazán lélekkel szólani lyányához, annyira megváltás volt számára is a muzsika, — s Ágnes némán fordította halovány arcját az ablak felé. Aztán halkan fölemelkedett s odament. Ám a mint meglátta az utczán s a sok szomszéd ablakban a fáklyafényben a sok ábrázatot, megint visszamenekült helyére, kezét összetette az ölében s halkán az ablak felé hajtotta fejét, hogy egy hangot ne veszítsen el a szép muzsikából. Így maradt, míg a három darabnak, melyet a muzsikusok eljátszottak, vége nem volt s a zene egy vidám danájú, szinte körbejáró fordulattal be nem fejeződött, a muzsikusok föl nem keltek s csöndesen el nem mentek, míg a nép az utczán hangosan megtapsolta őket. A rendes szekrénykék és tokok is, melyekben zeneszerszámaikat vitték, nevelték a közönség szemében a rendkívüli s az előkelő benyomását; az emberek lassan széledtek szét s kíváncsian nézegettek a különös házat s az ablaknál álló asszony mindent kiélvezett az utolsó perczig, még mikor az állványokat elvitték, az is a legünnepiesebbnek s a legnagyobbyszerűnek tetszett előtte, a mit valaha megért.

Mikor végre becsukta az ablakot s megfordult, Reinhold már benn állt a szobában s tisztelettel üdvözölte az asszonyt, míg én őt mutattam be neki. Aztán bocsánatot kért bátorságáért, zavaró tolakodásáért, melyet azonban az általános farsangi kedv rovására írjanak. Az asszony nagy hajlongásokkal és köszönetekkel felelt neki, miközben olyan boldogan éneklő hangba keveredett bele, hogy szinte úgy hangzott, mintha valaki üveghangon játszik a hegedűn. De hirtelen megszakította szavát, hogy odahívja leányát, a ki, úgy tetszett előtte, illetlenül sokáig marad a sarokban.

Ám a leány észrevétlen kiosont volt, s csak most jött be. Pongyolája fölé, melyben az egész napot végig

gyászolta, fehér shawlkendőt csavart s a két végét a hátán összekötötte. Fekete haját egyszerűen összefogta s hatalmas csomóban tűzte föl a nyakára, s mindezt egy percz alatt s alkalmasint tükörbe se nézett hozzá. Tartásra s arczkifejezésre mintha tíz évvel megöregedett volna; még édes anyja is tágra nyílt szemmel nézte, mintha hazajáró lelket pillantott volna meg. Egyenes járással lépkedett Ágnes az istengyártó felé, nyugodt komolysággal emelte rá tekintetét s nyújtotta feléje kezét. Ha selyembe és bársonyba lett volna öltözve, akkor sem igézte volna meg jobban a Reinhold tekintetét, mint így egyszerű megjelenésével s nekem is azt kellett gondolnom magamban: Szent Isten, milyen jó, hogy Lys elment s nem látja többet, mert a hadd el hadd megint előlről kezdődnék!

Reinhold pedig néma csodálattal imádtá a saját munkáját, mert betűszerint úgy volt, hogy az eltikkadt virágot ő támasztotta föl, hogy tovább élhessen. A tisztesség, melyet előtte tett, oly tisztán tündökölt a leány homlokáról és csöndes sötét szeme-csillagáról, hogy alázatosan elfogódva alig tudta előtte megtalálni szavát, még mikor már asztalhoz ültünk is s az asszony új teát főzött. Egy kicsit zavartak voltunk, keveset is beszélünk, míg az asszony a vendég Rajna-vidéki hazájára nem terelte a szót, s meg nem kérdezte, hogy igaz-e, hogy itt való tartózkodása már nem tart sokáig s visszamegy hazájába? Ettől megoldódott az ember nyelve s elmesélte, hogy az egyházak s a főpapok mint várják megrendelésekkel s a munkája haladására mennyire számítanak. Aztán örült az ő szép szülőföldje dicséretének. — A házam, szólott, kívül fekszik a régi városkán, a napos hegyoldalon, a hol a Rajna völgyén ellátni föl s le, toronyok és sziklák úsznak a kéklő ködben, melyen a széles víz áthömpölyög. A kert mögött szőlő üli meg a hegy menedékét s odafent áll a Szűzanya kápolnája, mely végig elnéz a vidéken s elmerül az alkonyat utolsó veresében. Szorosan mellé egy kis nyári házacskát építettem s ez alá pinczét vájtam a kőbe, a hol mindig akad egy tuczat üveg jó bor. Ha aztán egy új kelyhemmel meg vagyok, ide megyek föl, mielőtt belől megaranyoznám s

hármát-négyet iszom belőle minden szenteknek s minden vidám népeknek egészségére. Mert, hogy ne hazudjak: az én ötvös munkám, meg egy kevés muzsika, meg a bor volt eddig egyetlen örömem s legszebb napjaim a Szűzanya tiszteletére való napfényes ünnepnapok, mikor az ő dicsőségére a szomszéd templomokban játszottam, mialatt lenn a virágos oltáron az én edényeim csillogtak. S meg kell vallanom, hogy utánna vidám papi asztal mellett egy kicsit lenni magamat netovábbja volt számomra az élet gyönyörűségeinek. Ez persze ezentúl nem így lesz. Tudok most már valami jobbat is.

Megakadt e szavaknál, melyeket növekvő melegséggel mondott volt, ám hamar megemberelte magát, fölkelte ültéből, s oda fordult az asszonyokhoz:

— De hát mit is kertelgessek? Azért vagyok itt, hogy a kisasszonnak felajánljak egy becsületes szívet minden hozzávalóstúl, kezemet, házamat, házamtájékát, egyszóval azért jöttem, hogy megkérjem a kezét! Hallgassanak meg barátsággal s ha talán cselekvésem hirtelennek és vakmerőnek tetszik, gondolják meg, hogy éppen az olyan ünnepélyek, mint a minő most végződött el, nem ritkán fejeződnek be efféle előre nem látott eseményekkel!

A derék özvegy, a ki a legnagyobb takarékosághoz volt szokva, éppen kihalászott a kanálával egy darab czukrot, a melyik akarata ellenére beleesett a csészébe s titokban a csésze aljára tette, hogy megmentse, a mi még föl nem olvadt. Gyorsan és kecsesen lenyalta a kanálkát s aztán kezdett csak az örömtől elvörösödve legszebb hangján a nagy tisztességről turbékolni, de viszont a szükséges megfontolási időről is, a melyet meg kell adni. Ám a leány megszakította szavát, ha lehet még halványabban, mint eddig:

— Nem, anyám. A Reinhold úr kérdésére azok után, a miket mi megértünk s a mit ő tett értem, azonnal felelni kell s én a te engedelmeddel igent mondok. Nem érdemeltem meg a csapást, a mely ért, annál melegebb a hálám megmentőm iránt, a ki az elhagyatottságból s a megvetettségéből fölemel.

A meghatottság könnyeivel, melyek szeméből fa-

kadtak, szorosán odaállt a boldog kérőhöz, nyaka köré tette karját s vágyódva pihegő ajakát, mely még soha sem csókolott, rászorította a férfiéra.

Az ember bátortalan gyöngédséggel simogatta meg a leány arczát, de szemét nem vette le róla. Az özvegy csodálkozva és tanácstalan nézte őket, de Ágnes így szólt:

— Nyugodj meg anyám és légy elégedett! Még tegnap imádkoztam a Szűzanyához, hogy adja meg szívemnek, a mi megilleti; ma egész nap azt hittem, hogy nem hallgatott meg s ime mégis karomban tartom, a mi az enyém s a mi inkább üdvösségemre szolgál, mint a mit hittem!

Az én számomra, úgy vettem észre, itt volt az idő, hogy mint a ki felesleges, szép csöndben eltávozzam, mert már azt sem tudtam, hová nézzek. Hamarosan kezet adtam mindegyiknek s elszettem a nélkül, hogy tartóztattassam magam vagy marasztottak volna. Az utczáról még egyszer fölnéztem a házra, a hol a holdfény süttött a kapu fölött a fekete isten-anyára s az aranyozott fél holdat és koronáját gyöngén megvilágította.

— Adta katolikus világa! — szóltam magamban s megráztam a fejemet ezen a kergetődző életen. Még ugyanezen nap pitymallatkor kardot szegeztem egy istentagadónak s most mire beesteledett, már nevettem ezeken a szentek imádoín.

Másnap reggel már kevésbbé volt nevetethékem, mikor megint meg kellett volna kezdenem az abba-hagyott munkát. Míg a művész-népség nyilván nagy többségben határozottan és gondtalan ment tovább megszokott útján, én nem igen tudtam, hogy legelőbb mitévő legyek. A hogy körülnéztem, olyan volt az érzésem, mintha hónapok óta nem lettem volna a szobámban s félig kész dolgaim mintha egy rég elmúlt idő emlékei volnának. Egyiket a másika után szedtem elő s mindent üresnek és haszontalannak találtam, mintha pusztá idő-töltés lett volna. Törtem, törtem a fejemet, de a szürke sivárságnak, mely úrrá lett felettem, nem tudtam mélyre jutni. Ehhez még hirtelen elárvultnak is éreztem magam; Lys elment s elveszett alkalmasint a művészet

számára is, mert utóbbi időben egyre érezte, hogy a legelső kis földindulásnál elejti majd poharát, s Erikson is tegnap egy örömtől ellopott röpke pillanatban megsúgta, hogy azonnal házassága után szegre akasztja az átkozott piktorságot s a felesége nagy vagyonával megint talpra állítja otthoni házuk nagy hajósüzletét s majd csak fölvirágoztatja. Az idők kedveznek ennek s azt hiszi, rövidesen maga is megtollasodik. S most magam is megingottam s mi három határszéli germánok, a kik magunk előtt bizonyos tekintetben jobbnak tetsztünk, mint a belső országokbeli nagy hatalmas tábor: lehullottunk, mint a reszelőpor s elszakadtunk egymástól, hogy nyilván soha az életben ne találkozzunk többé!

Dideregve czepeltem elő, hogy menedéket találjak, egy új, alig megkezdett nagy táblát, keretre feszített szürke papirlapot, legalább nyolcz láb széleset s megfelelő magasat. Nem volt rajta mit látni, csak valami előtér volt megkezdve, egy-egy viharvert fenyőfával, kétfelén a jövő képek, melynek gondolatáról akkor hónapokkal ezelőtt letettem s mely ki is veszett végkép emlékezetemből. Csak éppen, hogy tegyek valamit s talán gondolataimat felélesszem, neki feküdtem, hogy a szénnel odavázolt egyik fát megrajzoljam nádtollal, lesve, hogy mi lesz belőle, de alig rajzoltam egy fél órát s egy pár ágat alig öltöztettem föl egyhangú túruhába, mind mélyebb szórakozottságba estem s gondolattalan húztam meg vonalamat, mint mikor az ember a tollát próbálgatja. Ehhez a firkához lassan-lassan egész szövődéke rajzolódott a tollvonásoknak, melyen mindennap tovább szövögettem álmatag elmerültségben, valahányszor dolgozni akartam volna, míg ez a micsoda, mint valami szürke pókháló be nem fedte majdnem az egész papirlapot. Ám ha jobban szemügyre vették e gomolygást, a legtisztességesebb összefüggést és szorgalmat lehetett benne meglátni, mert egyhuzamban való folyásában a vonásoknak és a hajlásoknak, melyek talán sok ezer rőföt tettek ki, útvesztőül álltak össze, melyet nyomon lehetett követni elejétől végig. Olykor olyan mód, hogy, úgy mondjam, a munkának egy új korszaka mutatkozott föl benne: új mustrák és új tárgyak bukkantak fel,

néha finomak és bájosak s ha a figyelemnek, a czélszerűségnek és szívósságnak a summáját, mely ehhez az értelmetlen mozaikhoz kellett, valami igazi munkára fordítottam volna, bizonyára érdemes lett volna megnézni, a mit csinálók. Csak itt-ott mutatkozott kisebb vagy nagyobb fennakadás, mint egy csomó az én szegény szórakozott és bánatos lelkem tévelygéseiben s a gond, melylyel tollam e nehézségekből aztán kivágta magát, megmutatta, hogy az álmodó öntudat mennyire foglya volt e hálónak. Így tartott ez napokon, heteken át, az egyetlen változatoság, ha otthon maradtam, abban állott, hogy homlokomat az ablaknak szorítva követtem szemmel a felhők járását, néztem gomolygását s ezalatt gondolataim elkalandoztak a messzeségbe.

Így dolgoztam egy napon megint, elszenderedett lélekkel, de nagy erőfeszítéssel az óriási firrán, mikor az ajtómon kopogtak. Megijedtem s felriadtam, de már késő volt a képet eldugni.

Reinhold és Ágnes léptek be és alig hogy üdvözöltük egymást, megjelent Erikson Rozáliával, a ki már a felesége volt s én lármától, élettől és szépségtől láttam magam felrázva. Mert mind a két pár már túl volt a lakodalmon, melyet csöndben ült meg, Reinhold türelmetlenségéből, hogy szerelmi zsákmányát hamar tető alá vigye, Erikson pedig, mert a Rozália rokonsága és a papok utólag felekezeti nehézségekkel próbálták a dolgot megakasztani, csak hogy Rozália titokban és befolyásos emberektől megsegítve hamar áttért az Erikson vallására, azt állítván, hogy mint annak idején Páris egy misét, az ő kedvese is megér, s még inkább, egy gyónást s erre hamar meg is esküdtek. „Most tehát már nászúton járunk,“ — fejezte be Erikson rövid fölvilágosítását, — „egyelőre csak ennek a városnak az utcáin, holnap azonban már az országúton s nemsokára úgy remélem, a magunk hajóján!“

A felesége ezenközben a másik párt üdvözölte s a boldog és sugárzó Ágnessel beszélgetett. Erikson azonban megállt a képem előtt s nagyon elcsodálkozva nézegette legújabb munkámat. Majd végig nézett engemet is, igen elkomolyodva s a hogy megzavarodva s el-

vörösödve álltam előtte, elébb megrázta fejét, majd hunczutul megbiczczentette:

— No, zöld Henrik, ezzel a jelentős munkával új időt kezdél s olyan problémát oldottál meg, mely a legnagyobb befolyással lehet a német művészet fejlődésére. Nem is lehetett már elviselni, hogy egyre a szépségnek szabad és maga magáért élő világáról beszélnek és elmélkednek, melyet semmiféle valóságnak, semmiféle célzatosságnak nem szabad megzavarnia, mialatt a legnagyobb következetlenséggel mégis mindig embe-
reket, állatokat, eget, csillagot, erdőt, mezőt és rétet s egyéb ilyen közönségesen valóságos dolgot juttattak kifejezésre. Te itt ugyancsak hatalmasat léptél, nem is lehet megmondani, milyen terjedelműt. Mert hát mi is a szépség? valami tiszta gondolat, a melyet célszerűséggel, világossággal, sikerült szándékossággal fejeznek ki. Ez a millió vonal meg vonás, amely gyengéd vagy elmés, velős vagy határozott, ha így egy tájképen testi módon volna elhelyezve, igaz, hogy affajta képet tenne ki, régi értelemben értettet s ezzel a hagyományos, durva irányzatnak hódolna! No hát te kurtán elszántad magad s minden tárgyiasat, minden hitványul foglalatszerűt félredobtál. Ezek a szorgalmas árnyékolások pusztán az árnyékolás kedvéért valók s a szépség legtökéletesebb szabadságában uszkálnak. Ez szorgalom, célszerűség és világosság a maga kedvéért, a legbájosabb elvonatkozásban! S ezek a csomók, melyekből oly pompásan kivágtad magad, nem diadalmas bizonyítékai-e annak, hogy a logika s a művésziesség a tárgytalanságban üli legszebb diadalait, hogy a semmiségben szülnék indulatokat s elhomályosulásokat s ezeket ragyogóan birják le? Az isten semmiből teremtette a világot! Egy beteges kelés az ezen a semmin, elpártolása istennek önönmagától. A szépség, a költészet, az isteni éppen abban áll, hogy ebből a testies kelésből magunkat megint vissza feligyuk a semmiségbe, — csakis ez lehet művészet, de ez aztán az igazi!

— De édes uram mit akarsz ezzel, — kiáltott Eriksonné, a ki figyelni kezdett s odafordult hozzám. Az istengyártó tátott szájjal bámult ránk, mert e mókázó

mondások az ő egyszerű lelke számára tréfaság gyanánt is, de komolyságból is érthetetlenek és idegenek voltak. Én magam az Erikson jókedvétől egy kicsit felvidultam, mindazonáltal zavartan álltam az ablaknál.

— Az én dicséretem azonban, — folytatta ünnepelesen, — menten gáncsba is kénytelen átmenni, jobban mondva, további eltökélt haladásra való felszólításra. E reformátori kísérletben még mindig kísért valami téma, a mely valamire emlékeztet, azonkívül azt sem igen kerülheted el, hogy e fönséges szövedéknek valami támasztékot adj, hogy egypár meghosszabbított szállal megerősítsd e régi viharverte, mégis erős fenyőfák ágait, különben minden perczben attól lehet tartani, hogy a saját súlyuktól összeomlanak. Évvel pedig megint a förtelmes valósághoz kapcsolódik, valóságban nőtt fákhoz, melyeknek évgyűrűik vannak! Nem, kedves Henrik, ne is tégy így, ne állj meg itten; a vonások, a mennyiben hol csillagformával, hol hullámvonalban, hol meanderi módon, hol sugárokban alakulnak, még nagyon is testi mustrában futnak össze, mely emlékeztet a fali szőnyegekre vagy a nyomtatott kartonra. El velük, kezd meg ott felül a sarokban és egyenként rakj vonást vonás mellé, egy sort a másik alá; tízenkint-tízenkint egy meghosszabbított vonással csinálj belőle alsó osztályt, százanként felső osztályt, ezrenként pedig zárd le valami vastagabb gerendával. Ez a tízes rendszer maga a megtestesült czélszerűség és logika, az egyes vonalak odarakása pedig a legtökéletesebben, czélzatosság nélkül, a legtisztább létezésben andalgó szorgalom. S egyben magasabb czélt is érnek el vele. Ebben a kísérletben még mindig meglátszik valami tudás; valaki tapasztalatlan vagy nem művész ezt a micsodát nem hozta volna létre. Ám a tudás túlságos testi súly s ezer zavart és egyenetlenséget okoz az akaróak közt; kihívja a czélzatos bírálatot s a tiszta szándékkal állandó ellenségesen áll szemben. A modern éposz mutat rá előttünk a helyes útra! Ebben mutatják meg nekünk az ihletet a próféták, mint lehet vékonyabb vagy vastagabb köteteken át vezetni a makulátlan, ártatlan, mennyeien tiszta szándékot a nélkül, hogy valaha is

beleütköznénk a földi tudás sötét hatalmaiba. Aranymet-
szetűen derült, örökös egyenlőség uralkodik az akarók
e testvériségében. Fáradság és gond nélkül osztanak
fel egypár ezer sort énekekbe és strófákba és ki tudja
megmérni, mily közel az idő, mikor a költészet is elveti a
túlságosan nehéz szóbeli sorokat s a könnyed szárnya-
lású vonások e tizedes rendszeréhez nyulva, a képző-
művészettel egyforma külső formában kel egybe?
Ekkor aztán a tiszta teremtő és költői lélek, mely min-
den polgárban benne szunnyad, semmi korláttól nem
tartóztatva lép majd napvilágra s a hol két városi em-
ber találkozik, így köszönti majd egymást: „Költő?
Költő!“ Vagy: „Művész? Művész!“ Próbát tett könyv-
kötők és aranyozók állanának aztán össze tanácsba s
hetenként való olimpiai játékokon osztogatnák ki a
díszkötés vagy az arany ráma tisztességét, minek-
utána hit alatt lekötötték magukat, hogy a míg bírói
tisztük tart, maguk semmiféle époszt nem írnak, képet
nem festenek s egész hadsereg megművelt kiadó órán-
ként következő kiadásokban úgy kiadná egész Német-
országban ezeket a koszorúzott munkákat, hogy az ör-
dög se venné megint be!

— Hallgass már, az isten szerelméért, — kiáltott
Rozália még egyszer, — nem ismerek rád!

— Hadd csak, — szól Erikson, — ezzel a fecse-
géssel akarok én egyszersmindenkorra elbúcsúzni, kellő
meghatottsággal, a művészettől! Mostantól fogva az
ilyesmit hagyjuk magunk között és igyekezzünk jóra
fordított életre!

Ezzel komolyabban nézett rám, mögéje vitt a
nagy pókhálónak s halkán szólott:

— Lys nem tér többé vissza, megírta, hogy csa-
varjam össze a képeit, tegyem ládádba s küldjem
utána hazájába s hasonlóképpen a könyveit és bútorait.
Azt írja, hogy fellép képviselőnek, s nem akar többé
festeni, mert ahhoz szem kell, a mit én nem értek. Így
esik egyik bolondságból a másikba s én sírhatnám
miatta. S most meg téged talállak itt valami kalandos
rossz kedvben, a minő nincs még egy a világon! Mit

jelentsen ez a firka? Teringettét, állj talpadra, keveredj ki ebből az átkozott gombolyagból! Nézd itt a kapu!

E szavakkal átlökte öklét a papiroson s keresztbehosszába szétrepesztette. Én hálásan adtam neki kezet, mert szava és kemény mozdulata értő részvételt mutatott irántam.

Miután kiléptünk a színfal mögül s a lyukat előlről is megszemléltük, hamarosan búcsút vettünk, természetesen viszontlátásig, noha a négy személy közül nem találkoztam többé egyikkel sem. Egy percz mulva megint halálos csönd borult szobámra s a fehérre festett ajtó, melyben a szép asszonyok s férfiak eltűntek, káprázott a szemem előtt, mint valami vászon, melyről egy mozdulattal letörülték a meleg élet képét.

NEGYEDIK KÖTET.

ELSŐ FEJEZET.

A borghesei vívó.

Dolgozószobám alacsony kályháján ott állt a borghesei vívónak egy majd három láb magas gipszfigurája. Igen jó leöntés volt, noha kissé megbarnult — mert egy régebbi lakó hagyta ott s így szállt egyik utódjáról a másikra. A deli harcosért kiki fizetett valamicskét a házbelieknek, kik így a derék Agaziász munkájából még kétezer esztendő után is időről-időre hasznot tudtak húzni.

Mikor lesiklott szemem az ajtóról, mely mögött Eriksonék meg Reinholdék eltűntek, pillantásom a mellette álló vívóra esett s a szép munkán rajt' is időzött. Közelebb léptem a szoborhoz, mint a kit szívesen lát az ember házbeli társul magános órában, s tán először vettem igazán szemügyre. Hamar eltoltam az útból s a fal mellé képeket és állványokat, a szobrot a szoba közepére állítottam egy asztalkára, teljes világosságba. De még teljesebb világosság sugárzott ki, bár füstös volt, a szoborból, melyben az élet a védekezés s a támadás aranygyűrűjében táplálta önmagát. Balkarjának fölémelt öklétől indulva vállán keresztül leeresztett jobbjaig, homlokától lábaujjáig, nyakszirtjétől sarkáig izomról-izomra, formáról-formára hullámzott a mozgás, a

szorultságból a győzelemre vagy dicső elbukásra vivő lépés. S micsoda formák, micsoda változatosságban! Mind e tagok egy kis fegyveresek köztársaságához hasonlítottak, kik egy lélektől hevítve nyomultak előre, hogy szövetségüket a pusztítástól megvédjék.

Azonnal egy tiszta ív papírt kerestem, gondosan meghegyeztem egy szénrudacskát, s megpróbáltam lekapni egyik vagy másik tag körvonalait, majd, mikor ennek nem sok látszatja volt, balkarját a hónaljig s innen a tovafutó mozdulatot, gyorsabban, teljes formában, a bal lágyéka tájáig — ám kezem gyakorlatlan volt e munkában, s csak mikor a szén már egy kicsit lekopott, akkor elevenedett meg a kezem vonása s mozgatta némi élet ujjaimat. De ekkor szemem nem szokta még meg, hogy emberi alakot követve elég gyorsan eléje világítson kezemnek; — fel kellett állnom, a hatásokat s az átmeneteket jobban megvizsgálnom, s minthogy már mégis vén voltam ahhoz, hogy ész nélkül folytassam: elgondolkoznom a dolgokon és egymás közt való összefüggésükön.

Ilyen mód néhány nap alatt az egész figurát úgy a hogy lerajzoltam, sarkán fordítottam s többi oldala felől is megbirkóztam vele. Ekkor hirtelen az az ötletem támadt, hogy gondolatban kiegyenesítsem s a vívót pihenő helyzetben rajzoljam, mintegy kipróbálni, hogy mit tanultam. A jó anatómiájú s kidolgozott mintán jól megláttam, hogy mi jelent benne csontot vagy izmot, inat vagy eret — ám mikor most arra került volna a sor, hogy mindezt megváltozott helyzetbe és formába illeszsem, teljesen híján voltam minden belelátásnak azok összefüggésébe, a mik a bőr alatt találatnak és történnek, s mivel most szó sem lehetett holmi szemérmetlen homályos vázolásról, a minek már nem lett volna célja, bizony le kellett tennem a szenet.

Ez olyan perczen történt meg velem, mikor már jó néhány esztendeje vesződtem művészettel, s éppen végeznem kellett volna az elejét. E balsikert előre láthattam, még mielőtt a szenet kezembe vettem, — s a hogy most ölbetett kézzel elgondolkoztam bolondságomon, csodálkoznom kellett, hogy annak idején nem

az ember ábrázolását választottam hivatásomul, a tájak helyett, melyeken él és mozog. S a hogy még tovább törtem a fejem e kísérteties véletlenségen, újból el kellett csodálkoznom, hogy egyáltalában mint lehetett még gyerekkével az én tanácstalan akaratomat oly könnyen követnem egy hosszú életre szóló dologban. Még nem voltam túl azon az ifjúi gondolon, hogy ilyen zsenge években való pályaválasztás a legdicséretesebb a világon, — de váratlan az az átlátás is földerengett most bennem, hogy egy szigorúan meggondolt, a ház küszöbén túl látó apával való birkózás jobb erősítő fürdő az ifjúi fejlődés számára, mint a fegyvertelen anyai szeretet. Mióta emlékeztem: először szállt meg határozottabban az apátlanság ez érzése, s a hajam tövéig elöntött a forróság, mikor hamarjában elgondoltam, hogy, ha apám tovább él, kora szabadságomtól megfosztattam s tán erőszakos fegyelemnek vettem volna alá, de viszont biztos úton is jártam volna. Mikor így, ez elképzelés rendjén, egyszerre hevültem ki vágyakozástól és ellenkezéstől, az engedelmességnek eddig ismeretlen, de édes érzésétől s egyben daczos szabadságvágytól is: megpróbáltam magam előtt megjeleníteni apámnak teljesen elmosódott alakját, de gondolataim hullámozása közepett végül nem tudtam másképp, mint anyám szemén keresztül, a hogy a megboldogultat álmában látta.

Mert idők során többször, de mindig csak évek elteltével álmódott apámról — talán kétszer vagy háromszor, mintegy jelzéseül annak, hogy a legnagyobb boldogság ily titokzatos megvillanásai mily ritkán jutnak részünkül. Az esetet, ha hosszú elmaradás után váratlan megisméltődött, reggel mindjárt hálás örömmel elmondta, s leírta a jelenés módját és formáját.

Így egyszer álmában mintha vasárnap lett volna s elhalt urával kinn sétált volna a szabadban, mint valamikor — de nem az oldalán járt, hanem hirtelen megszűröl látta közeledni egy végeláthatatlan mezei úton. Finom ünneplő ruha volt rajta, de a hátán nehéz iszákot hordott — közelébe érve megállt, levette kalapját s megtörülte a homlokát, aztán szeretettel intett anyám-

nak s csengő hangon szólt: Nagy, nagy út! mire a botjával frissen ment tovább, míg csak el nem tűnt szeme elől. Ez a jelenés, mely pihenő helyett megrakott háttal végtelen messzeségbe vándorló embert mutatott, anyámat bővebb megfontolás után elszomorította, mert, bár babona s álmolvasás nélkül, mégis valami nagy fázadozás érzését vagy képét keltette benne, melyben a megboldogult vesződik.

Én reám ellenben most a barátságos léleknek az ismeretlen örökkévalóságon át s zúgolódás nélkül való vándorlása inkább a megtörhetetlen életre való bátorság mintaképe gyanánt hatott, a célra való lankadatlan törése gyanánt. Láttam, a hogy tovább halad, s mikor a kép lassankint levált és eltűnt emlékezetem táblájáról, eltökélten szóltam magamban: Mit ér a töprenkedés — ne sokat habozz, hanem pótolj, a mit nem tudsz!

Föltettem tehát magamban, hogy haladéktalan az anatómiára vetem magam, már a mennyire az emberi termet megértéséhez s ábrázolásához elkerülhetetlen, — s mivel a nyilvános művésziskolán volt ugyan erre némi alkalom, de én nem tartoztam tanítványai közé, hamarosan fölkerestem egyik deákot, a ki a Lys Ferdinánddal való ostoba párbajüggyben segédem volt. Orvosnövendék volt, vége felé járt tanulmányainak s már csakis a kórházakban s a sebészasztaloknál volt dolga. Menten kész volt, hogy bonczatani atlaszát s könyveit kölcsönadja s engem egyelőre a csontismereti hallgatóterembe bevigyen, de némi gondolkodás után azt tanácsolta, hogy vele együtt járjak az éppen most kezdődő antropológiai előadásra, melyet egy jeles professzor hirdet. Ő maga, így szólt, nem a rég túlhaladott tanulmány kedvéért jár el, hanem az előadások kitünő formája s értelembeli tartalma miatt, mely magában is tanulságos gyönyörűség. Különben, mint a hogy az anatómust visszamenő, szinte lehordó szobrásznak mondhatni, a művész a megfordított úton legjobban teszi, ha nem csak a csontszerkezetből, hanem minden szerveségnek s létrejövetelének általános szemléletéből indul ki, s látja, mint vonulnak be az érzések a becsületes emberi bőr szövetébe. Ezzel még ugyan nem lesz

Michel Angelo, ha különben nem született annak, de ki-pótolhatja rég elmúlt idők egyéb, most már veszendőbe ment képességeit.

Most vettem igazában szemügyre ezt a járatos embert s alig tudtam elhinni, hogy ugyanaz az ember beszél, a ki hetek előtt oly készségesen kezemre akart járni, hogy egy ember bőrét összevagdalm. Ha fiatal emberek, kik valamely léha eset körül ismerkedtek össze, később komolyabb tulajdonságokat fedeznek föl egymásban, ezt mindig elégtétel gyanánt érzik, mely szívesen enged az új barát erős befolyásának. Nem is haboztam hát, hogy a tanácsadót kövessem, s vele léptem be a nagy egyetemi épületbe, melynek lépcsőin és folyosóin össze-vissza hullámzott a legkülönbféle országok tulajdonképpeni tanulósága. A mi termünkben a padok még üresen álltak. Üres fala, rajt' a fekete tábla, az összefarigcsált és tintafoltos asztalok: mindezek szinte szorongatóan emlékeztettek az iskolára, melyet már sok esztendeje nem láttam. Rámnehezedett tanulmányaim megszakadt volta s olyan érzést keltett bennem, mintha innen valamelyik padról hirtelen kihíhatnának s megszégyeníthetnének, — mert nem gondoltam arra, hogy itt kiki a legnagyobb szabadságban él egy darab időre, egyik nem törődik a másikkal s mindegyikök számára a számadás napja még a jövőben szendereg. Ám lassankint megtelt a terem, s csodálkozva néztem végig a tolongó gyülekezeten. Egy csomó velem egyívású fiatal ember mellett, ki tekintet nélkül foglalta le és tartotta meg helyét, nem egy idősebb, jobb vagy rosszabb öltözetű is bekerült, a ki már csendesebben és szerényebben igyekezett elhelyezkedni; sőt még egy pár fehérhajú öreg úr is, maga is nevezetes professzor, letelepedett messzebb és oldalt, hogy még tanuljon, a mit lehet. Ekkor aztán feltetszett előttem, mily korlátolt voltam, azt hívén, hogy éppen a tudomány hajlékában lehetne valaki számára szégyen a tanulás.

Igy gyülhetett össze vagy száz hallgató, várva az előadót, mikor az hirtelen belépett, felsietett a katedrájára s ott helyes bevezetéssel megkezdett nagyjában képet festeni testi mivoltunk s annak életföltételei felől, a

tudomány akkori állása szerint, mely, mint rendesen, elgondolható legmagasabb fokát éppen akkor érte el. Ám efféle dicsekvéssel nem igen pávázkodott, hanem nyugodtan s világosan, folyamatos beszédének megakadása nélkül vezette hallgatóit a jól elrendezett térségen keresztül, elsietettség nélkül, de feleslegesen sokat sem időzve, s a nélkül, hogy a meglepőt vagy szükségképp elméset mozdulat vagy szó czégérével előre jelezte vagy kísérte volna.

Rám már az első óra úgy hatott, hogy a czélt, mely ide hozott s minden egyebet elfeledtem s csak a felém ömlő tapasztalatnak néztem feszülten eléje. Mindjárt s legfőképpen az állati szervezet részleteiben csudálatosnak tetsző czélszerűség foglalkoztatott; minden újabb adat mintha bizonyosság lett volna az isten éles esze és ügyessége felől, s bár világleletemben a világot előre kigondoltnak s teremtettnek gondoltam el, mégis ez első belepillantásnál úgy tetszett előttem, mintha eddig tulajdonképp semmit sem tudtam volna a teremtett állatok teremtéséről, most ellenben mindenkivel szemben a legmélyebb meggyőződéssel állhatnék s akarnék is helyt állani a teremtő valósága és bölcsessége mellett. Ám miután a mester a lehető legszebben lefestette a dolgok jelességét s elhagyhatatlanságát, észrevétlen magukra állította s egymásba úgy átmenette valamennyit, hogy a kóválygó teremtési gondolatok éppoly észrevétlen viszszerültek s befogódtak a való adatok zárt karikájába. S a hol egy-egy rész még megmagyarázhatatlan volt s homályba húzódott, a szónok arra is talált valami fényes világot a megmagyarázottak rendjéből s becsillogtatta abba a sötétségbe, úgy hogy az a dolog legalább érintetlen és szűziesen várta a maga idejét, mint a távoli part a hajnal fényében. Még a hol azt hitte, le kell mondania: ott is azzal a meggyőző ujjmutatással tette, hogy mégis minden természetes úton megy végbe s az emberi megfigyelő tehetség határa még nem vet határt a természeti törvények következetességének s biztosságának. Mind e közben semmi erőszakos beszédbe nem esett, s bizonyos theologiai kifejezéseket éppoly gondosan elkerült, mint az ellentmondást velük szemben. Az elfogultak nem

is értettek mindebből semmit és serényen leírták, a mi ajánlatosnak tetszett nekik magukszeretete s kijelenteni való vélemények számára, míg az elfogulatlanok letettek minden hátsó gondolatról s a mester bölcs fordulatai rendjén derülten tanultak bele a tiszta tapasztalás előtt való hódolatba.

Bennem is hamar visszaszorultak az önkényes feltevések és alkalmazások, magam sem tudván, mint ment ez végbe, a mint az egyszerű vagy gazdag valóságok hatásának átengedtem magamat; hiszen az igazság keresése mindig rossz szándék nélkül való, ártalmatlan és ártatlan — csak a hol abbamarad, ott kezdődik meg a hazugság keresztyénnél és pogánynál egyaránt. Egy szót sem mulasztottam el az előadásból. Mintha lidércz szállt volna le mellemről, mikor ime mégis csak tanultam még valamit; a tudásban való boldogság azzal is igazi boldogság, hogy egyszerű s fenntartás nélkül való, és, akár korán, akár későn következik el, mindig egészen az, a mi lehet; előre mutat, nem hátra, s a törvény változatlan életének szemléletében elfeledteti saját törékenységünket.

Jóakarát töltött el a szépszavú mester iránt, ki engemet nem ismert, — mert nem legrosszabb tulajdonsága az embernek, ha lelki jótettekért hálásabb, mint testiekért, és pedig oly mértékben, hogy a hála a szerint növekszik, mentül kevesebb egyenes külső haszonnal jár a lelki jótett. Csak ha a testi jócselekedet olyan természetű, hogy valamely lelkierőről tesz tanúságot, mely megint csak erkölcsi tapasztalattá válik a vevője számára, akkor ér el hálája ennél szebb magasztosságot, mely őt magát megnemesíti. Az a meggyőződés, hogy valahol tiszta erkölcs és jóság találtatik: a legjobb, mely részünk lehet, s még a gonosz is megdörgölgeti örömeiben láthatatlan sötét kezét, ha látja, hogy helyette mások jók és erkölcsösek.

Miközben a mi emberi természetünk ismerete szemlátomást kikerekedett bennem, egyben nem csodálkozás nélkül észrevettem, hogy a dolgok tárgyi formájuk mellett képzeletemben fantasztikus tipikus formát is öltenek, mely bár fővonásokban kezére járt az elképzelés erejének, ám kis részletekben veszedelme

volt a pontos megismerésnek. Ez a festői megszokástól származott, mely most beleszólt oda, a hol a gondolatnak kellett volna uralkodnia, míg emez megint azt a helyet kerülgette, mely amazt illette meg. Így a vér keringését menten hatalmas bíborfolyó formájában láttam, melynek partján halvány kísértet gyanánt ült a szürkésfehér idegállomány, mint valamely hazajáró lélek, mely a szövedékek köpenyegébe burkolódzott, s mohón ivott és habzsolt s szerzett erőt, hogy proteusi módon minden érzékekké át-átalakuljon. Vagy a milliányi gömbölyű testecskét, mely éppoly számlálatlan s pusztá szemmel láthatatlan, mint az égi testek seregei, és együtt teszi a vért, ezer csatornán át láttam tovasikamlani, s habjaik felett szünetlen felczikázni az idegélet villámain, olyan időközökben, melyek a világrend szemében éppoly hosszúak vagy rövidek, mint a mennyi a csillagoknak kell vándorlásukhoz és sorsuk beteltéhez. Az egész világegyetem teméntelen sokféleségének s összetettségének minden egyes porlandó koponyagolyóban való megismétlődése is azzá a képtelen elgondolássá tágult számomra, mintha egy parányi tudománybúvárka tanyázna az agyvelő legmélyén, s messzelátóját éppoly könnyen igazgathatná a szabad térségeken át, mint a csillagász a világ éterén át, ha az ő világának szemre sűrűbb is a materiája — sőt talán az agyvelő idegállományainak remegése nem is egyéb, mint a gondolati s fogalmi testecskének valóságos vándorlása e félgömbök térségein át — s mi egyéb efféle tréfaság lehet.

Ami a mester komolysága s beszédének egyenletes nyugodtsága legvégül lebírt a megzavarásokat, s olyan figyelmet állított helyre, a mely aztán végig tartott, ekkor azonban némi megütődésnek adott helyet. Mert, az érzékek fejlődésének tudományát az emberi eszmélet keletkezésével zárván le, a tudós, kilépve tartózkodásából, azzal végezte, hogy leplezetlenül tagadta az úgynevezett szabad akarat lehetőségét. Kevés és mértéktartó szóval tette ezt, mely, ha szelíden és leczkésen hangzott is, de semmiképp sem volt diadalmas vagy magától eltelt — inkább olyan egyszerű lemondás szólt ki igen hallhatóan a szavából, hogy menten sarkamra állottam

ellene, mivel az ifjúság sohasem hajlandó egykönnyen odaadni valamit, a mit jónak és drágának szokás tartani.

MÁSODIK FEJEZET.

A szabad akaratról.

Mentül magasabban állott tiszteletemben a mester, annál buzgóbban rajta voltam, hogy az akarat szeretett szabadságát, melyről úgy hittem, hogy mindig rendelkeztem és derekasan élek is vele, megint helyreállítsam. A kevés holmi közt, a mit azokból a napokból őrzök, megvan még egy kis jegyzőkönyvem. Van benne egypár sietős feljegyzés, s plajbászszal teleírt leveleit most szerényebb érzésekkel, de nem meghatottság nélkül olvasom újra:

„A mesternek nem magában a tagadása bánt vagy ijeszt meg. Van egy szólás-mondás, hogy nemcsak rombolni kell tudni, hanem építeni is, a mely mondást persze a felszínes és kényelmetes emberek mindenütt felhoznak, a hol valamely rostálgató cselekvés kerül zavaróan eléjük. Ez a szólás csak ott van helyén, a hol félvállról bánnak el a dolgokkal vagy bolond hajlandóságból esnek tagadásba — különben nincs értelme. Mert nem mindig azért kell rombolni, hogy építsenek — inkább, ott rombolnak csak igazában, a hol szabad térség kell világozottság s levegő számára, a mik maguktól mindenütt ott teremnek, a honnan elzáró dolgot elvettek. Ha az ember szemébe néz a dolgoknak s őszintén bánik velük, akkor semmisen negatív, minden pozitív — hogy ezzel a mézesbábos kifejezéssel éljek.

„Ha már most az akarat szabadsága nemünknek alsó lépcsőfokain s elhanyagolt egyeseknél csakugyan nem volt meg, mégis el kellett következnie s ki kellett fejlődnie, mihelyt az utána való kérdezősködés elkezdett, s ha Voltairenak az a tromfja, hogy: „Ha nem volna isten, ki kellene találni,“ inkább istenkáromlás volt, mint „pozitív“ jó beszéd: az akarat szabadságával nem így áll a dolog, s itt emberi kötelesség és jog szerint azt

lehetne mondani: Hadd teremtsük meg s hozzuk világgá ezt a szabadságot!”

„A szabad akarat iskoláját legjobban a lovaglópályához lehet hasonlítani. A földje az e világon való élet, a melyet tisztességgel meg kell járni s a mely egyben a matéria kemény talaját is képezheti. A jófajta és iskolázott ló a különös, még mindig materiális szerv, rajt' a lovas a jó emberi akarat, mely amazon uralkodni, szabad akarattá lenni igyekszik, hogy a durva talajon nemesebb módon jusson át; végre a lovászmester, a nagy csizmás és ostoros, az erkölcsi törvény, mely azonban tisztán és egyedül a lónak természetén és alakján épül, s e nélkül nem is volna a világon. Viszont a ló képzelenség volna, ha talaj nem volna a világon, a melyen ügethet, úgy, hogy a karika minden tagja egyik a másikat teszi fel, kivéve a materia talaját, mely ott terül el, akár lovagol rajt valaki, akár nem. Mindazonáltal vannak jó meg rossz lovasnövendékek, és pedig nemcsak testi képességük szerint, hanem és legkivált eltökélt maguk összeszedése következtében. Példa erre akármelyik lovasezred, mely útunkon átlovagol. A közlegények csapata, a kiknek nem volt választásuk, hogy többé vagy kevésbé figyelmesen tanuljanak-e, s csak vasfegyelemmel nevelődtek belé a nyeregbe, majdnem mind egyforma megbízható lovas; egyik sem tűnik ki különösképpen s egyik sem marad el — s hogy az élet rendes összeabdáltságának képe kiteljesedjék: az összeszorult és sorba szoktatott lovak fele úton kezükre járnak, s a mit a lovas netalán elmulasztana, pótolja a ló, a szerv, magától. Csak a hol ez a kényszerűség s ez az összeabdáltság, a sokaságnak e keserves szükségszerűsége megszűnik, a nagytekintetű tisztikárnál: ott található nagygyűjtött jó lovasok, rosszabb és kitünő lovasok, mert ezeknek hatalmukban van, hogy a megkívánt mértéken túl vagy innen többet vagy kevesebbet miveljenek. A mi nevezetesen vagy vakmerőt a közlegény csak a csata szorongatásában, elkerülhetetlen veszedelemben s öntudatlan cselekszik: a nagy iramodásokat s ugrásokat a katonatiszt minden nap a maga multságára gyakorolja, szabad akaratból s úgyszólván elméletben, — de távol

áll tőle, hogy ezért mindenható legyen s minden bátorsága s ereje közepett egyszer a ló le ne vesse vagy nagyon is makranczos paripa rá ne vegye, hogy más utczácskának kerüljön, mint a minőnek tartott.

„De hát azért a kormányos (hogy más képre térjünk át) véletlen zivatarok miatt, melyektől eltévedhet, rossz hajó és váratlan szirtek, elborult vezércsillagok, elsötétedett napvilág miatt mondja-e majd, hogy: Nincs kormányos művészet! s letesz-e majd arról, hogy legjobb képessége szerint kitűzött célját elérje?

„Nem, éppen a sok ezer egymásbanyúló feltételnek kérlelhetetlensége, de következetessége is, sarkallhat bennünket, hogy azért se eresszük el a kormányt s legalább a jó úszó becsületét ne hagyjuk, a ki lehető egyenesen úszik át az erős sodrú folyón. Csak ketten nem érnek át rajta: az, a ki nem bízik erejében, s az, a ki azt hiteti el, hogy nem is kell úsznia, majd átröpül, csak arra vár, hogy kedve tartsa.

„Nem, a dolgokban felelősségtől viselős valóság sáfárkodik s az fodrozza a nyugodt lélek tükrét; a törvényszerű szabad akarat után való kérdés egyben az oka s teljesítése után való is, s a ki egyszer e kérdést feltette, vállalta az erkölcsi megigenelés felelősségét!“

Emlékszem, hogy augusztus havában volt s egy nyilvános park félreeső helyén, mikor e szavakat leírtam. Súlyuktól nem éppen meggörnyedve lépkedtem, tett végezte után, szép lassan tovább s egy vadrózsabokorhoz értem, melynek ágai közt sok pókháló szürkéllett kifeszítve. Valami sárga fajta keresztes pók szövése voltak, a kik mintha egész gyarmat lettek volna itt s éber munkásságban lebegtek mindnyájan. Az egyik csöndesen ült remeke közepén s figyelmesen lesett martalékra, a másik nyugodtan mászta meg a szálakat, hogy itt-ott egy kis hibát kiigazgasson, míg a harmadik nyugtalan tartott szemmel egy gonosz szomszédot. Mert minden pókháló határszélén, a lombozatban elbújva, ugyanolyan színű, csak vékonyabb dongájú pókok húzódtak meg, a kik maguk nem szőttek hálót, s megelégedtek azzal, hogy a szorgalmas művészek keresetét magukhoz ragadják. Gyenge szél mozgatta a bokrokat s velük e

telepések szellős városát, úgy, hogy a világ közönséges rendje teljes csöndben itt is indulatot és nyugtalanságot szerzett.

Egy legyet fogtam s odadobtam egyik pókhálóra, melynek gazdája mozdulatlan függött a közepében. Abban a pillanatban rávetette magát a boldogtalan féregre, megforgatta egypárszor a talpai között, előzetes kötelekkel összefűzte szárnyait és lábait, aztán sűrűbb szövedékekkel vonta be, martalékat a legnagyobb ügyességgel forgatván hátsó lábai közt, mint a pecsenyét a nyárson, helyes kis batyut formálván ilyenmód, melyet kényelmesen czipelt tanyájára. Ám az élősdí rablópók már félúton s rövid stációkban közeledett leshelyéből, készen arra, hogy a jog szerint való vadásztól elragadja zsákmányát, — ez meg, mihelyt meglátta ellenfelét, vadászbatyúját menten felakasztotta a vára rostélyára s mint a villám fordult támadója ellen. Szikrázó szemmel s kinyújtott mellső lábbal mentek egymás elé, próbálkoztak meg, mint a valóságos vívók s rontottak végre egymásnak. Az a pók, a melyik szerzett jogon állott, a másikat elszánt küzdelem után futásba kergette s visszavért zsákmányához, — ám ezt azonközben a másik feléről egy odasiető rabló elszedte s éppen most vonult a légygyel búvóhelyére. Mivel ez a boldogabb flótás birtokon belül volt, most ő rázta le magáról az utána iramodó jogos tulajdonost s elvonult hatalma alól, hamarosan elhagyván a hálót. Amaz izgatottan mozgott ideoda; a hálót, a hol az események meglepték, rendbe hozta s végre megint beült a közepébe.

Erre új legyet hoztam; a pók ugyanúgy megragadta, mint az előbbi, — ám az előbbi útonálló szintűgy sietett, mint a kinek, úgy látszik, az éhség nem hagyott választást; most azonban az első pók nem bugyolálta be nagy mesterséggel az új áldozatot, hanem rövid úton bekapta az álla kapczáiba s vitte, mint a medve a bárányt: nem a középső tanyába, hanem a tanyán kívül valami menedékhelyre. De nem tudta elérni, mert az ellenség útját állta, úgy hogy más menedék után kellett látnia, mert nem akarta zsákmányát elereszteni s így a harcnak nem állhatott elébe. Így a meggyötrött kis féreg

számára még keservesebb felfordulás fejlett ki, mert egyben a szél is megnőtt, s a hálót oly hevesen megingatta, hogy egyik főtámasztéka elszakadt, tudniillik egyik vastagabb szál, a melynél fogva ki volt feszítve. Ettől elveszett a légy is, az ellenség is kerekét oldott, csak a szegény kis pók maradt meg helyén, hogy megtegye kötelességét. Mint ahogy viharban a hajóslegény az alattságban, úgy mászkált szegény reszkető tagokkal a hingtáló hálón fel-le, hogy megmentsen, a mit lehet, nem törődve a szélrohamokkal, melyek művével együtt ideodadobálták. Csak mikor letörtem egy galyat s hirtelen elsöpörtem az egész épületet, akkor szökött, felsőbb hatalmak elöl, a bozótba. No, ennek is elég lesz mára! Gondoltam s tovább mentem. Ám mikor egy fertályóra múlva ugyanarra vitt útam, a pók már új hálóba fogott s már kifeszítette a sugárszálakat. Most éppen a finomabb keresztaszálakat szötte, bár már nem oly egyenletesen s finoman, mint az elpusztítottak voltak; voltak lazább vagy nagyon is sűrű helyek; itt hiányzott egy szál, ott duplán húzta — egyszóval úgy viselkedett, mint a ki nagyot és nehezét próbált s gondba borultan s szórakozottan lát megint neki a munkának. Bizony, lehetetlen volt meg nem látni, a kis féreg így szólt magában: Hiába minden! isten nevében megint neki kell látnom!

Mindezekben nem kevésbé elcsodálkoztam, — mert ilyen piczi agyvelőben ilyen eltökélő képesség szinte felemelkedett azzá az emberi szabad akarattá, a mely mellett én kardoskodtam, vagy levonta ezt magával a sok természeti törvény, az ellenállhatatlan ösztön birodalmába. Hogy ettől megmenekedjem, menten feljebb emeltem erkölcsi követeléseimet, mert hiszen légvárak építésénél valamivel több vagy kevesebb nem teszi. Hogy a légvárak megvalósulnak-e, vagy legalább szolgálnak-e arra, hogy megvédjenek egy arany középútat, mint hajdan a római kasztrum a hadak útját, az nyilván tapasztalat titka lesz, melyet a szerzett szerénység nem igen üt dobra.

Igy hát fel voltam fegyverkezve a szabad akarat fényes szablyájával, a nélkül azonban, hogy vívó lettem volna. Hogy előbb az volt a czélom, hogy az emberi test

ábrázolása kedvéért némi anatómiába betekintést szerez-
zek, azt már szinte nem is tudtam, s minden további
lépésről letettem ez irányban.

Magam sem tudtam, hogyan, de ugyanazon nyáron
egy jogtudományi bevezető előadásra is bekerültem s
csak egy-két órát mulasztottam, mert csakhamar elvi-
selhetetlennek tetszett előttem, nem ismerni, a miről rö-
viddel azelőtt nem tudtam s a mit senki sem követelt
rajtam. Új ismerősöktől, a kiket ott szereztem s a kik
most vakáczióon jártak, könyveket kértem kölcsön, s
egyiket-másikat magam is megszereztem. Ezeket búj-
tam éjjel-nappal, mintha küszöbön volna a vizsga, s
mikor ősszel megint feltárultak a termek, beállítottam
hallgatóul a római jog első professzoránál, éppen nem
olyan szándékkal, hogy talán jogász leszek, hanem ki-
vált hogy megtudjam, mik tulajdonképp ezek a dolgok,
milyen a szövésük. Igaz, hogy maradásom itt csak addig
volt, míg éreztem valami csendes vágyakozást általában
a római állam és nép története után, s ehhez közel volt,
hogy kinyújtsam kezem a görög történet után is, melye-
ket első szegényes iskolás alakjukban évközben kellett
elhagynom, mikor kiesaptak. Csendben és nyugodtan
viselkedtem most, s derűs jóérzéssel hattattam magamra
e nagyszerűségeket, soha nem úgy, hogy a szép vidéke-
ket, szirteket s hegyfokokat magam elé ne képzeljem,
szépcsengésű neveik hallatára.

Ám véletlenül ráakadtam a német jogi régiségek,
hagyományok, mesék és regék köteteire, melyek akkor
álltak dicsőségük virágában; innen minden ösvény a ma-
gam hazájának hajdankorába vitt, s én eddig nem ta-
pasztalt csodálkozással imertem meg a jogában és tör-
ténéteben való gyönyörködést. Azidőtájt kezdett a szem-
határon a Brunhilda-tisztelet is föltetszeni, mintegy vá-
gyakozásul a germán fiatalság után s helyéből kiszorítani
a jó gazdasszony Thusnelda árnyékát, mint a hogy a túl-
izgatott idegeknek a démoni Medea jobban tetszik, mint
az emberi Iphigénia. Kivált — mintha némely szűkmellű
lovagocskánál szívbeli vágyakozásának felelt volna meg
éppen a meg nem értett hatalmas hősi szűz, s az ő felleg-
fátyolaiban utólag ugyancsak körülvette a széptevés. A

fényes légi kép mindenesetre széles fénycsíkokat vetett a hajdankor vidékeire, s fölkelte a Szigfrid alakjának ellenképét, mely az erdők árnyékában elrejtve aludt volt.

Am ilyen képzeletszülte jelenések hamar elvonultak józanabb természetű indulatok elől, mikor jobban hozzászoktam a történelem szemléletéhez s mint valami új Sancho Pansának szinte egypár hígvelejű példabeszéd futotta, hogy tanulságait összefoglaljam. Láttam, hogy minden történeti jelenség éppen addig tart, a mennyire gyökeressége s eleven bensősége rászolgál s a mi a keletkezése módjának megfelel. Láttam, hogy a meddig a siker tart, az csak a ráfordított eszközök számadása s az értelmének próbája, s hogy a meg nem szakadó ok-sági soron a történelemben sem változtat sem reménység, sem félelem, sem jajgatás, sem dühöngés, sem hányavetiség, sem bátortalanság, hanem mozgásnak és visszahatásnak megvan a maga jól kimért ritmusa. Ügyelni igyekeztem hát ez összefüggésre a történelemben, s az események s az állapotok mineműségét összehasonlítottam azzal, hogy meddig tartanak s egymásra való következésük váltakozásával, — hogy teszem mely hosszan tartott állapotok végződnek hirtelen vagy lassankint, vagy hogy mely váratlan vagy hirtelen elkövetkezett események hatnak mégis hosszantartóan? Mely mozgató módok idéznek elő gyors vagy lassú visszahatást, melyek csalékonyak s tévedésbe ejtőek, s melyek mennek nyíltan a maguk előre várt útján? Egyáltalában mint függ össze a történelemben az erkölcsi tartalom foglalatja a századok, az esztendők, a hetek s a napok ritmusával? Ilymód, úgy hittem, megszereztem a képességet, hogy valamely mozgalomnak már kezdetén korlátozhasam — eszközei és természete szerint — a reménységet vagy félelmet, melylyel elébe nézhessek, a hogy meg gondolt, szabad világpolgárnak illik. Mert a „ki mint vet, úgy arat“, úgy hittem, a történelemben szerencsére nem közhely, hanem vastörvény. A mostani élet közepett tehát hasznos a megismerés, hogy a mit ellenfeleinken gáncsolni és kivetni valót találunk, azt kerüljük el magunk is; csakis a magában helyeset cselekedjük, nem-

csak hajlandóságból, hanem igazában czélszerűségéből s történelmi tudatosságából.

Legkedvesebb tartózkodásom most már a tanítás tanyái lettek, s mint afféle féldeák jártam-keltem, a ki mindent akar tudni, mindent meg akar látni, akár a fiatal úri fiú, a ki általános műveltségért járja a főiskolát, de különben nem szorult rá. A hol fizikusok, kemikusok, teologusok és anatómusok különösen nevezetes mutatóványokat hirdettek, vagy a szó híres mesterei különösen nevezetes fejezetekhez értek, mindig ott úsztam a kíváncsiak áradatában, a kik oda tolakodtak. Kaland végezte után pedig ott láthattak a deákcsoport közepett, ha ebéd előtt uzsonnára ittak. Mert csak most cselekedtem az ajkolómester tanácsa ellen, hogy este előtt ne menjek korcsmába, mivel hajtott az óhajtás, hogy a tapasztaltak felől beszélni halljak s magam is kibeszéljem magamat. Olykor, buzgalmam rendjén, magam is szóvivővé hangosodtam, szakasztott, mint mikor elpazaroltam takarékperselyemet s nagyszájú voltam a fiúk közt és balvégzetnek mentem elébe.

HARMADIK FEJEZET.

Életmódok

A mint hogy volt is újra takarékperselyem, mely várta, hogy felhasználják. Több mint három esztendővel ezelőtt, menten elutazásom napján anyám megváltoztatta háztartását s szinte teljesen átvitte abba a művészetbe, hogy mint lehet semmiből élni. Kitalált valami sajátos ételt, affajta fekete levest, s egész esztendőn át, egy nap úgy, mint más nap, ezt főzte ebédre, olyan tüzeckén, mely hasonlóképp szinte semmiből égett s egy fuvar fát szinte örökké eltartatott. Hétköznap asztalt sem terített, mivel most már egészen magában evett — de nem hogy a fáradságot, csak hogy a mosást megtakarítsa; a levesét egyszerű kis szalmagyékényre állította, mely mindig tiszta maradt, s mikor vásott evőkanalát levesébe mártotta, pontosan szólította a jó istent, könyörögvén mindenek számára mindennapi kenyerükért, de

különösen fia számára. Csak vasárnap s ünnepen terített tiszta fehér vászonnal s egy darabka marhahúst tálalt, melyet szombaton vásárolt be. Ezt a bevásárlást sem annyira megkívánásból tette, — mert a maga személyére nézve, ha úgy kerül, vasárnap is megelégedett volna a spártai levessel — mint inkább, hogy együtt maradjon még a világgal, s alkalma legyen legalább egyszer egy héten megjelenni a régi piacon s szemlélni a világ folyását.

Igy sétált hát el — csöndesen és buzgón — karján a kosárával elébb a mézárszékekbe, s míg ott okosan és szerényen húzódott meg a nagy gazdasszonyok és szolgálók tolongása mögött, a kik lármásan és vakmerően töltették meg kosaraikat, bíráló elmélkedéseket szőtt magában e némberek viselkedése felől s különösen a jókedvű s könnyelmű szolgálóleányokon mérgelődött, a kik úgy elbolondították magukat a vidám székállólégenyekről, hogy ezek tréfa és nevetség közben észrevétlen egész rakás csontot meg gégecsövet dobtak a fontba, hogy Leené Erzsébet asszonyom már szinte nem is nézhette. Ha ő lett volna ilyen leányok asszonya, ezek drágán fizették volna meg ezt a szék előtt való szerelmet, s mindenestre maguknak kellett volna megenniök a mócsingot, meg a porczogókat, a mit a legények rájuk sóztak. De meg van írva, hogy a fa égbe ne nőhessen, s a ki az ott lévő asszonyok közt talán a legszigorúbb lett volna, annak most nem volt több hatalma, mint a maga egy font húsockája fölött való, melyet óvatossággal s kitartással vásárolt.

A mint az kosárájában volt, továbbment a víz partjára a zöldségvásárra és üdítette szemét a füvek zöldjén, a gyümölcsök tarka színén s mindenben, a mit kertből s mezőről odahoztak. Kosártól kosárhoz sétált s a lenge pallókon át hajótól hajóhoz, átnézve a feltornyozott minden fajta növényt s annak szépségén s olcsóságán mérve az álladalom jólétét s a benne lakozó igazságot, közben emlékek kelvén benne ifjúságának zöld vidékeiről és kertjeiről, melyeken egykor oly szépen termett, hogy tízszer többet ajándékozhatott el, mint a mennyit most oly számításal kellett bevásárolnia. Ha nagy háztartás

számára kellett volna tele kamrát rendben tartania, ez kárpótolta volna a vetésért és ültetésért, de ilyesmi sem jutott részéül, s a marék zöldbab, paraj vagy sárgarépa, melyet végre kosárkájába tett, miután a drágaság miatt nem egy éles megrovást osztogatott ki, a multnak szegényes jelképe volt, a kis csomó petrezselyemmel vagy vágóhagymával együtt, a mit ráadásul kiküzdött.

A fehér városi kenyeret is megvonta magától, mely eddig házában járta s nyolcz naponkint vásárolta be az olcsóbb korpás kenyeret, melylyel oly takarékosan bánt, hogy végül kőkemény lett, — ám ezzel is elégedetten birkózáván meg, ugyancsak kéjelgett az ő önkéntes magasanyargatásában.

Ugyanezen időben fősvény és rideg lett mindenki iránt, közlekedésben óvatos és tartózkodó, hogy minden költséget elkerüljön; senkit meg nem vendégtelt, vagy ha megtette, olyan szükösen és aggodalmasan, hogy csakhamar fukarnak s nem szívesnek tartották volna, ha nem tette volna jóvá ezt a rideg takarékoságot kettőzött serénységgel mindabban, a mit a keze fáradságával minden egyéb költség nélkül véghezvihetett.

A hol csak tanácscsal vagy tettel segíthetett, mindenütt éberem és dolgosan kéznél volt, semmi kitartást nem sajnálva s mivel a maga dolgával hamar elkészült, szép időt fordított ilyen szolgálatokra, hol ebben, hol abban a házban, a hol az embereket betegség vagy halál szorongatta.

De mindenüvé magával vitte az ő pontos beosztó művészetét, úgy hogy a kényelmetesebb emberek, míg különben hálával fogadták fáradhatatlan segítségét, háta mögött mégis azt mondták, hogy tulajdonképp vétek Leené asszonyomtól, hogy oly nagyon is aggodalmas, nagyon is hajthatatlan, s a jó Istenre semmit sem akar vagy nem tud rábízni. Pedig ő inkább Isten gondviselésére bízott mindent, a mit nem értett, kivált az erkölcsi világ bonyodalmaival, melyekkel nem volt sok dolga, mert kerülte a veszedelmet. Mindazonáltal isten volt nála még az élelmi dolognak is főoszlopa, — csakhogy e dolog annyira fontosnak tetszett előtte, hogy nem habozott,

hogy mindenekelőtt maga védekezzék, s ezért tetszett úgy, mintha csakis magában bíznék.

Vashívséggel ragaszkodott ehhez a módjához; sem a vidámság kisütő napja, sem sötét szomorúság, sem tréfából, sem komolyan nem csábíthatta el, hogy a legkisebb felesleges kiadást is megtegye. Garast rakott garasra, s a hova ezeket egyszer letette, azok ott olyan jó helyen voltak, mint a testté vált fukarság szekrényében. A fukarság kitartásával gyűjtötte a pénzt, de nem hogy szemét legeltesse rajta; mert azért sohasem nézte meg, a mit félretett, sem át nem számolta, legalább másodszor nem, s még kevésbé gondolgatta el, hogy mi mindent lehetne rajta venni és megszerezni.

En ezenközben már régebb ideje végére jutottam a pénznek, a mely kiképeztetésemre volt szánva. Jól nyakig ültem már az adósságban s minden nehézség nélkül kerültem bele, még pedig deáktársaságom révén, melynek élete módja igen különbözik a növendék-művészekétől. Ezeket a szakadatlan kézi munka a napvilággal való élésre utalja, s ez magában is másféle gazdálkodással jár, mely rokon a régi jó mesterember-erkölcsökkel. A gazdag Lysszel s az ugyancsak gondtalan élethez szokott Eriksonnal való közlekedésem rendjén sohasem vettem észre, mily szűkösek a körülményeim. Csak este találkoztunk, s ilyenkor rendszerint nem éltek másképp, mint a hogy énnekem s más ilyen kispénzü embereknél élnünk volt szabad; kártékony kiadásokra való kölcsönös izgatásról nem lehetett szó, s a mi kivételt jókedv vagy valami ünnep netalán megtéetett, sohasem zavarta hosszantartóan az egyensúlyt.

Ellenben a diák egyelőre s az ítéletnek napjáig minden értelemben a szabadság zászlaja alatt él. Maga is ifjúi bizalomban éldelegve, rendkívüli bizalmat is követel; lustaság vagy pénz híja nemcsak hogy nincs kárára, de inkább külön nóták ünneplik, sőt még az utolsó garas elverését, a hitelezők ugratását is új meg régi rituális énekekben dicsérik. Ha a mai jobb erkölcsök közepett mindezt inkább csak úgy képletesen gondolják, még is még mindig olyan szabadságokra való utalójelek, a melyek bizonyos általános becsületességet tesznek föl.

Mivel egy reggel előre nem gondolva rá és akaratlan egy pár adósságtól szorongattatva találtam magamat, utólag elgondolkoztam ez eseményen, s körülbelül ilyen formán számoltam le vele:

Ha volna fiam, a kit jó tanácscsal lássak el, így szólnék hozzá: Fiam, ha szükség nélkül, szinte csak mulatságból keveredel adósságba, akkor az én szememben nem annyira könnyelmű ember vagy, mint inkább alacsony lélek, a kit, abban gyanakszom, szennyes önérdék hajt, önzés, mely másokat a meghitt segítségre szorulás örve alatt szándékosan foszt meg a magukétól. De ha ilyen tőled kér kölcsön, utasítsd el; jobb ha te nevensz rajta, mint ő te rajtad! Ha viszont megszorulsz, annyit kérj csak kölcsön, a mennyi pontosan kell, azonfelül szolgálj barátaidnak számolgotás nélkül, s aztán igyekezz, hogy helyt állj adósságaidért, hogy veszteséget elviselj, vagy a magadéhoz hozzá juss, megingás nélkül s szégyenletes veszekedés nélkül. Mért nemcsak az adós, a ki megfelel kötelességeinek, hanem a hitelező is, a ki veszekedés nélkül mégis megkapja, a miije jár, azt bizonyítja, hogy rendes ember, a ki tisztességet terjeszt maga körül. Ne kérj senkit kétszer, a ki nem akar kölcsönadni s épp ily kevéssé hadd magad szorongatni; gondolj arra, hogy jó híred van hozzákötve az adósság megfizetéséhez, azaz hogy még erre se gondolj, ne gondolj semmi egyébre, mint hogy életben, halálban ennyit meg ennyit kell kifizetni. Ha viszont valaki nem tud veled szemben szavának ura lenni, akkor ne ítélj mindjárt fölötte, hanem engedd át az ítéletet az időnek. Egyszer talán még örülsz is neki, hogy takarékperselyedül szolgált. S a mint kötelességeket vállalván a magadban rejlő erőket mérlegeled, ezek mértékéhez képest tűnik majd ki, mennyit érsz. Emberi létünk függettségét emberi módon tanultad meg átérezni s a függettséget emberi módon tanultad meg fölhasználni, mint a ki semmit nem akar adni és semmivel nem akar tartozni. Ha szükségképpen az adósságcsináló mintaképét s ideálját keresed, gondolj a spanyol Cidre, a ki a zsidóknál egy láda homokot tett zálogba, s azt mondta, hogy tiszta ezüst van benne! Hiszen igaz, az ő szava felért a legtisztább ezüst-

tel — de mily boszúság lett volna, ha valaki kíváncsi vagy bizalmatlan ember időnek előtte bontotta volna fel a ládát! De mégis csak ugyanazon Cid maradt volna, kinek holtteteme kardjához kapott, mikor egy zsidó meg akarta cibálni szakállát.

E nagy szavak, melyekkel magam számára a bölcs tanácsot pótoltam, lelkiismeretemet mégis annyira felbízgatták, hogy gondolni kezdtem a kereset kapuinak feltárására. Hosszabb habozás nélkül nekifogtam egy szerény terjedelmű tájkép megvázolásának, hogy azt nyilván el lehet majd adni. Egy otthonról való hazámbeli komolyabb tanulmány szerint csináltam, mely egy írtásos hegyvidéki erdőt ábrázolt. Ettől egy magasabban fekvő hegygerincz mentén egy meghagyott sor tölgyfa vonult végig, s onnan le a völgybe, egy tajtékzó erdei patak vízéhez, mint egy sor menetelő óriás, a ki alant összegyűl és tanácsot tart. Mikor a vázlattal elkészültem, éreztem, hogy meg kell tudakolnom valami művész társam véleményét, hogy semmit el ne mulasszak, a mitől a siker függhet. Mert hogy komoly ügyről van szó, azt minden vonással jobban és jobban éreztem.

Szerencsémre ezen időtájt akadtam össze egy éppen divatban lévő tájképfestővel, a kivel Erikson társaságában találkoztam egypárszor s közönséges ismerősi lábon álltunk egymással. Ennek az embernek jó és hatásos tehnikája volt; azt lehetne mondani, hogy egy ecsetvonással többet vagy kevesebbet nem ejtett, s mindegyik megtöretlen erővel világított, — a mint képeit mindenütt szívesen is látták, s ő oly szorgalommal felelt meg a keresletnek, hogy kezdte már híját érezni a megfesteni valónak, s több képet szállított, mint a mennyi gondolata volt hozzá tartalékban. Többször ismételte magát, sőt olykor egyes felhő- vagy talaj-alakzatok miatt is szorultságba jutott, mert egyszer-kétszer valamennyit fölhasználta már valahogy, noha még nem volt negyven esztendő. Mert volt megtermett felesége s egy hadgyereke, a kiknek étel kellett, s mivel e fáradozás közben a szerencse mellé pártolt, mindjárt arra is gondolt, hogy szerezzen. Ha, szokta volt mondogatni, az ember öreg napjaira el akarja magát látni, fiatalon kell ezt meg-

cselekednie. S azt a gondolatot sem bírja ki, hogy a gyermekeit, egyiket vagy másikat, szegénységben képzelje el — ezért hát valamennyiüket meg kell ez ellen védenie s ezzel úgy is hatnia, hogy azok is egykor így érezzenek a maguk gyermekei iránt; így indulnak a napok hosszú időkre jó folyásnak, tisztára egy eltökélten alkalmazott tétel következtében.

Megkérdezt, hogy mivel foglalkozom, s én éltem az alkalommal, hogy tanácsát kikérjem. Szívesen eljött hozzám s egy kissé meglepetve nézte munkámat, jobban mondva a mintájául szolgáló természeti tanulmányt. A fák, mint egy hajdani hegyierdőből kirostált maradványok, oly különösen festői formájúak voltak, a melyet nem egykönnyen találni s nem igen látni másodsor, s az átlátszó rend, melyben kivált a magaslaton vonultak tova, nem kevésbé volt eredeti. S mivel ezenfelül a tölgyeket is nyilván kivágták már s ott isten háta mögött más vázoló aligha találkozott velük: a tanulmány s megvázolt képem tárgyának érdememen kívül ritkaságbeli nagy értéke lett. Ez a körülmény sarkalhatta a tapasztalt tájképfestőt, hogy élénken foglalkozzék vázlatommal. Előbb csak szavakkal kezdte irtogatni a túlságos bőséget, mely maga-magának áll útjában, s kiiktatni a fölöslegeset vagy gátlót s összébb szorítani a fontosat. Majd, elkapatva hevétől, czeruzát és papírt ragadott, és, egyre beszélve, nézetét biztos kézzel olyan pompásan látható formába alakította, hogy egy félóra alatt remek kis vázlat került ki a keze alól, mely minden jó kézi rajzok gyűjteményében a maga méltó helyére jutott volna. Persze, titkos sajnálkozással kellett elnéznem, mint pusztúl el a keze alatt nem egy jelentős vagy kegyes adalék, a mit én nem áldoztam volna föl, de viszont tetszéssel kellett észrevennem, hogy éppen ez által a megmaradottnak mennyire nőtt a hatása s mennyivel könnyebb lesz így a szerencsés megvalósulás. Örültem, hogy éppen idejében talákoztam ez emberrel s már láttam magam munka közben. Igaz, hogy új vázlatot kellett csinálnom, mert tanácskozás végeztén a mester a maga papirlapját nyugodtan összehajtogatta, zsebébe tette s engem barátságosan engedett át háládatos érzésemnek.

A kép megcsinálása közben rajta is voltam, hogy megtegyek minden tőlem kitelhetőt, s szorgalmasan és teli reménységgel ültem munkám mellett, melyben a mennyire csak lehetett, követtem mesterem bírálatát. Utólag ugyan mintha úgy tetszett volna nekem, hogy talán túlságosan fel volt forgatva a megszerkesztés az én szerény színezésemhez képest, melyben, mikor végre a valóságos véghezvitelre került a sor, a legelső regulákkal kellett még küzdenem. Mindazonáltal néhány hét lefolyása után nem voltam elégedetlen alkotásommal, a milyennek szobám négy fala közt mutatkozott; egyszerű, aranyozatlan rámába tettem, egyfelől hogy művészi hitvallásom komolyságát jelképezze, mely nem kap a csillogáson, másfelől mert zsebem is így kívánta, aztán elküldtem a kiállításra, a hová minden héten kiakasztják, eladásra, az ujdonságokat.

Elérkezett hát az időpont, melyről a falusi árvaszék előtt oly bizalommal beszéltem volt, a dicséretes kereset kezdete. Mikor legközelebbi vasárnap beléptem a termekbe, melyekben díszes sokaság tolongott, élénken fülembe csengettek ama büszke szavak, de most kishitűen, mert nagyon is sok fordult meg a munkámon. A hogy az igénytelen képet messziről észrevettem, nem mertem közelében maradni, mert hirtelen olybá tűntem fel magam előtt, mint a szegény gyerek, ki az ő gyapjúpamutból s aranyfüstből készült báránycááját négy merev lábacska-jával egy rideg köre állította a karácsonyi vásáron, s most szorongva várja, hogy az ezer arramenő közül valaki rávesse szemét. Nem dölyf volt ez, hanem az az érzés, hogy szerencsés véletlen gyanánt kellene üdvözölnöm, ha hajlandó vevő akadna az én karácsonyi báránycám számára.

Ám már ilyen véletlenségről sem lehetett szó, — mert mikor átmentem a szomszéd terembe, ott láttam a falról levilágítani az én vidékemet, csakhogy tanácsadómtól kiállítva, a tudása minden ragyogásával megfestve, olyan rámában, mely maga többbe került, mint a mennyit én a képemért kérni mertem volna. Rá pedig czédula volt függesztve, jelentvén, hogy a sikerült munka már el is van adva.

Egy csoport művész beszélgetett a kép előtt. — Honnan vehette ezt a pompás tárgyat? — kérdezte az egyik, — már rég ideje nem festett ennyire új dolgot!

— Elöl — felelt az egyik, ki éppen hozzájuk lépett — ott lóg ez a tárgy még egyszer, nyilván valami kezdőtől, a ki még sem aláfesteni, sem lazurozni nem tud.

— Hát akkor megvan, — a betyár attól lopta! — nevettek a többiek és odatódultak, hogy sorsomat megsemmisítik. Én ott maradtam állva a győzedelmes munka előtt, és sóhajtva gondoltam: A ki tudja, az csinálja meg! A hogy azonban a képet hosszasan elnéztem: mintha a festőtől tett változtatások az ő tehnikabeli álláspontja számára jók és hasznosak, ám az én plátói módomban számára inkább károsak lettek volna. Mert mivel nekem nem volt hatalmamban az ő ecsetjének erővel teljes ragyogása, az én első vázlatomnak mélyebb meghittsége, a gazdag természeti tanulmányok s formabeli gazdagságának továbbható közvetlensége az értő számára némi kárpótlás lett volna.

Mikor elmenőben egy perczre megálltam az én elhagyatott képem előtt, meggyőződtem róla, hogy a mester tanácsai következtében nem hogy megjavult volna, hanem inkább valósággal szegényes lett, annak bizonyosságául, hogy e dolgokban sem igen tanulhat a pintyőke a rigótól.

Az volt a rend, hogy képemet nyolcz napig ott hagyjam a kiállításon, s ez alatt egy lélek nem kérdezősködött az ára felől. Ekkor aztán elvittem s egyelőre a falhoz támasztottam. Aztán átmentem szomszédos kis hálószobámba s ráültem ott álló utiládámra, mint a hogy szokásom volt, ha valami nevezeteselet kellett végiggondolnom, mivel a láda egy darab otthoni jószágom volt még. Így végződött hát első abbeli kísérletem, hogy egy darab kenyeremet megkeressem.

Mi a munka? mi a kereset? kérdeztem magamtól; egy helyütt a puszták akarata vagy egy szerencsés ötlet fáradság nélkül juttat bőséges nyereséghez, másutt meg annak rendje s módja szerint való kitartó fáradság, mely inkább hasonlít az igazi munkához, csak a belső igazságnak van híjával, a szükségszerű célnak, a gondolatnak. Emitt munkának nevezik, kifizetődik s erény gya-

nánt jó számba, a mi amott lebzselés, haszontalanság és bolondság. Emitt valami izenkint használ és segít, a nélkül, hogy igaz volna; amott lehet valami igaz és természetes, még sem segít, s mindig a siker a király, a ki lovaggá üt. — Valamely spekulánsnak eszébe jut a revalenta arabica (ő legalább így kereszteli el) s ezt az ötletét minden körültekintéssel s kitartással műveli meg s az roppantúl elterjed és fényesen sikerül; ezer embert megmozgatnak s százezreket, talán milliókat nyernek, noha mindenki azt mondja: Szédelgés! Pedig különben szédelgésnek vagy csalásnak azt nevezik, a mi munka és fáradság nélkül szerez nyereséget. Ám azt senki sem mondhatja, hogy a revalenta-üzlet munka nélkül folynék; minden bizonynyal ugyanolyan rend, szorgalom iparkodás, körültekintés és áttekintés uralkodik itt is, mint a legbecsületesebb kereskedőházban vagy álladalmi gépezetben; a spekuláns ötletén szétágazó tevékenység s valóságos munka épült.

A liszt beszerzése, a szelenczék elkészítése, a csomagolás és elszállítás sok munkást tart el, hasonlóképp sokakat foglalkoztat a vásári hirdetés, melyet nagy fáradsággal és ovatossággal folytatnak. Nincs világrészben város, a hol szedők és könyvnyomtatók ne keresnének e hirdetések és nyomtatványok előállításán, nincs falu, a hol a kis elárusító valami csekély adót ne szedne utána. Ez pedig ezer erecskébe fut össze s száz bankházban tisztos könyvvivők s kurtaszavú pénztárosok vezetik vissza a gondolat tornáczához. Ott állnak a szerzők, komoly ábrázattal, mélységes cselekvésbe merülten írószobájukban, mert nemcsak a mindennapos üzletet kell ellenőrizniök s folytatniök, hanem a kereskedelmi politikába is bele kell látniök, hogy a bablisztnek új utakat nyissanak, s megójják ebben vagy amabban a világrészben a fenyegető versenytől.

Ám nem mindig uralkodik e helyiségekben ily mély üzleti csend s a munka kérlelhetetlen szigorúsága; vannak napjai a pihenésnek, az örömmek, az erkölcsi megjutalmazásnak, melyek kedvesen szakítják meg a szent komolyságot. A ház fejét polgártársainak bizalma hivatali tisztséggel tüntette ki s most becsülettel megvendé-

geli a gondjára bizottakat. Vagy a legidősebb leány lakodalomát ülik, a tisztesség napját mindeneknek, a kiket illet, mert mindenképp egyenlőrangú frigy köttetett meg, a városnegyed legelőkelőbb családjával; mindkét félen oly egyenlően le van mérve a vagyon, hogy nem lehet elgondolni semmi érthető megzavartatását a házasság boldog voltának. Már lakodalom vecsernyéjén teli szekérrel hozták a házba a pálmát s a mirtust s felaggatták a virágfüzéreket; reggel megtelik az utca kíváncsiakkal s a nép ájtatosan húzódik vissza a hintók elől, melyek végtelen sorban állanak elő, hajtanak el, majd térnek megint vissza, míg recsegő harsonaszó közepett meg nem kezdődik az ünnepi lakoma. Ám hamar csend támad, nesztelen, mikor az örömapa megüti poharát, s szerény meghatottsággal, nem híva ki a sorsot, lefösti pályafutását, s dicséri a gondviselést, mely őt, érdemtelent, oly messzire juttatta, a hogy most mindenek szeme előtt áll. Rideg vándorbotjával, melyet most is ott őriz csöndes szobácskájában: ezzel az egyetlen vagyonával jött egykor e tisztos városba, s lépésről-lépésre, de el nem ernyedő szorgalommal küzdött nyomorúsággal és gonddal és sokszor majd elvesztette bátorságát — ám nemes hitvesével, gyermekeinek anyjával oldalán mégis mindig felegyenesedett, s pillantását az Egyetlenre, a Nagyra szegezte, melyre szükség volt! Magános éjszakákon át birkózott a teremtő gondolattal, melynek gyümölcsei most egy egész világ számára jelentenek áldást, s mellesleg, igaz, az ő becsületes törekvését is megjutalmazták, szerény jómódot biztosítottak neki — és így tovább.

S ilyen módon csinálnak revalenta arabicát még sok egyéb dologban, csak azzal a különbséggel, hogy nem mindig ártatlan babliszt, de mindig ugyanazon titokzatos elvegyülésével munkának s csalásnak, belső ürességnek s külső sikernek, ostobaságnak s bölcs iparkodásnak, míg az idő őszi szele mindent el nem söpör s a parlagon nem hágy meg egyebet, mint itt egy vagyontöredéket, amott egy omlatag házat, melynek örökösei már nem tudják megmondani, hogy hajdan mint keletkezett — vagy nem szeretik megmondani.

Ha tehát, töprengtem tovább, hatásban gazdag munkának kívánom példáját szemlélni, a mely egyben igazi és okos élet is, akkor a Schiller Fridrik életét vehetem olybá. Kimenekülve a környezetből, melybe családja s uralkodója rendelte, mindent cserben hagyva, mi az ő akaratuk szerint boldoggá tette volna, kora ifjúságában a maga lábára állott, csak azt cselekedve, a mit nem lehetett meg nem tennie, sőt kicsapongás, túláradó és szilaj rablótörténet útján szerzett magának levegőt és világot — ám a mint ehhez hozzájutott, egyre nemesedett belülről, s élete nem lett egyéb, mint legbelsőbb valóságának kiteljesedése, következetesen kikristályosodó munkássága az ideálnak, mely benne és idejében lappangott. S ez az egyszerű és szorgalmatos élet végre részreül juttatott mindent, a mi személyes valóságának elég volt. Mert mivel, tisztesség nem esik mondván, tudós otthonülő volt, hát nem is vágott az oldalához, hogy gazdag s ragyogó világfi legyen. Csak egy csepp — persze: nem schilleri — eltérés testi és lelki valóságában, s menten az is lehetett volna. Ám, azt lehet mondani, csak holta után kezdte az ő becsületes, tiszta és igaz munkásélete hatását s szerző erejét megmutatni — s ha az ember nem nézi is a lelki örökséget, melyet hátrahagyott: el kell csodálkoznia a materiális mozgalmon, a csakis testi hasznon, melyet ideáljainak hűséges kifejezésével hagyott örökbe. A meddig a német szó ér, alig van ház a városokban, hol munkái ne találtatnának, s a falvakban is legalább egy-két házban megvannak. S mentül jobban terjed a nemzetben a műveltség, annál nagyobb lesz e sokszorozódás, s végre lehat majd a legalacsonyabb kunyhóba is. Százan állanak már lesben, nyereségre éhesek, a szerzői szabadság megszüntére, hogy a Schiller nemes élte munkáját oly bőségben s olcsón terjesszék, mint a bibliát, — s a terjedelmes használati forgalom, mely a század első felében végbement, második felében kétszeresére nő majd. Micsoda sokasága a papirmalmosnak, könyvnyomtatónak, árusnak, tisztviselőnek, kifutónak, bórkereskedőnek s könyvkötőnek keresett és keres még majd a révén kenyeret! Lám, némely üzérkedés revalenta arabicájához képest ez is mozgalom, s mégis csak durva

héja az édes magnak, a multhatatlan nemzeti jónak. Ez íme egységes, szerves lét volt; élet és gondolat, munka és lélek egyazon mozgás. Van azonban elválasztott, úgyszólván szervetlen élet is, mely éppen ily becsületes és békességes, — az, mikor az ember mindennap elvégez valami szerény és homályba vesző munkát, hogy megszerezze a csendes biztosságot gondolkodásának szabadsága számára, — Spinoza, a ki pápaszemet köszörül. De már Rousseaunál, a ki kottát másol, bántóvá torzul ugyanez a vonatkozás, mert ő nem keres benne sem békességet, sem csöndet, inkább kínozza magát is, felebarátait is, akárhol forduljon meg.

Mit kell hát tenni? Miben lappang a munka törvénye, miben a kereső becsület, s hol fedik egymást?

Ilyformán törtem a fejem valamin, a miben egyelőre nem is volt választásom, — mert az életnek nyomorúsága s komolysága most kopogtatott először igazán az ajtómon. Erre végre rá is ocsudtam, s rágondoltam arra a pókra is, mely megtépett hálóját újra megfonta, s így szóltam magamhoz, felállván: Nem használ itt semmi; újra kell kezdenem! Körülnéztem holmim közt, s kerestem, mi volna való afféle csinos, tarka megfestésre, igénytelen kis leábrázolásra. Hirtelen nem kisebb dologra gondoltam, mint efféle kereset megkezdésére, melyet, úgy hittem, bármikor abba is lehet hagyni. Nem affajta magasabbrendű szépfestésről lett volna szó, a minőt az a hosszúujjú mester üzött, hanem mélyebb fokra való leszállásról, a hol a festett teástálczák és szelenczefedelek ragyogása kezdődik. Persze, egészen mélyre nem akartam leszállni; mégis csak értékesebb munkára gondoltam, mely azonban mindenféle olcsóbb hatással számba vegye az alantasabb vásár értetlenségét s durvább izlését. Ám bármily buzgón, sőt szorongva keresgéltem tékáimban: a mi csak kezembe került, minden tanulmány, minden kis vázlat túlságos jónak tetszett erre — kár volt érte. Ha nem akartam magam is erővel elrontani a munkában való hajdani gyönyörúségeimet, akkor még mélyebbre kellett szállanom s külön kitalálnom olyasmiket, a mikkel semmi sem megy veszendőbe.

Ezt aztán jobban átgondolva, vállalkozásomra igen

kedvezőtlen világ esett; szívem vesztetten hanyatlott le kezem a lappal, mely éppen benne volt, s megint visszauittem az útiládára. Hát ez volna a vége oly hosszú tanulásnak, beteljesedése oly nagy reménységeknek s bizakodó szavaknak! A művelt művészetből való kizárakozás, s dicsstelen eltűnés a homályban, hol szegény ördögök haszontalanságokkal tengetik életüket! Már nem is gondoltam rá, hogy hiszen föl akartam én lépni komoly munkával, de egy jókezű tolvaj elorozta előlem a sikert; csak azt kerestem, hogy hol véhettem, mert túlságos dölyfös voltam arra, hogy balszerencse fiának érezzem magam, és bár éppenséggel el nem igazodva, sóhajtással végeztem, haladéért, a mit magamnak már régebben is adtam volt és semmibe vesztegettem el, már a mennyire a legközelebbi szükséges célra vonatkozott.

Így üldögéltem hát, fejemet újra kezembe temetve s gondolataim elkalandoztak, míg hazámba nem értek s onnan azt az új gondot nem küldték felém, hogy anyám sejtheti állapotomat s emésztheti magát miatta. Ezelőtt rendszeren s vidám hangon szoktam volt írni neki, elbeszélni sok mindent az idegen erkölcsök és szokások felől, a melyeket láttam, s közbe-közbeszőni tréfákat s bohóságokat is, hogy a messzeségből megnevettessem, és, igaz, hogy jókedvet mutassak előtte. Ő meg hűséges tudósításokkal felelt az otthonvaló világ sora felől s minden tréfára egy-egy halálessettel felelt, valamely háztartás hajótörésével vagy valamely másiknak gyanus boldogulásával. A bácsi is meghalt, s a gyerekei is elszéledtek az országút zűrzavaros tolongásában, mint Izráel fiai a pusztaságban. Ám egy idő óta az én leveleim ritkábbak s mogorvábbak lettek, anyám, úgy látszik, félt megkérdezni, miért, s én hálás voltam érte, mert nem igen volt mit rendeset jelentenem. A hogy most csendben üldögéltem, halk kopogás hallatszott a külső szoba ajtaján; egy kis gyerek jött be s levelet hozott, melyen anyám írása és pecsétje ismerszett meg.

Nem bírta tovább a bizonytalanságot, jobban mondva abbeli félelmét, hogy nincs rendjén a dolgom, — felvilágosítást kért hát állapotom s kilátásaim felől, aggódott, hogy már el is adósodtam, mert keresetemről

nem tud, a kis örökség pedig okvetetlen elfogyott már. Szükség idejére félretett egy keveset a fölöslegesből, s ez készen áll szolgálatomra, csak mondjak el mindent nyíltan.

A kis gyerek, a ki a levelet hozta, még ott állt, mi-
alatt sebesen elolvastam; róla rajzoltam volt a Jézuskát
azon a keresztyén-mitológiai vagy geológiai tájképen,
hogy az arányokat hozzászabjam, — s mivel keres-
gélés közben azt a képet fölülhagytam, a kis gyerek
egészen előtte állt, rátette ujját az égi gyermekre s azt
mondta: ez én vagyok! E kedves szó útján az eset-
nek természetfölötti mellékíze támadt; a jó hír kis hozója
mintegy magának az isteni gondviselésnek küldöttje
gyanánt állt előttem, s bármily kevésbé gondoltam cso-
dára — mondjuk: a gondviselés egy jóságos tréfájára,
mégis a kis eset roppantul jól esett nekem s anyám leve-
lével együtt kétszeresen felüdített. Nem mondhatom más-
képp: jól szemügyre véve, ugyanazon alaknak, melylyel,
úgy hittem, képem megvázolása közben mélységes íróni-
át viszek végbe, most az én dolgaimat legalább csinos
példázatképpen kellett felékesíteni segítenie, megnemesí-
tenie azokat a végtelenségre való vonatkozással.

Minden jónak tetszett most, minden beteljesedés
lehetségesnek, sőt valószínűnek; egy perczig sem ha-
boztam, hogy elfogadjam az áldozatot, s válaszomat
bár nem nagyhangon, de mégis őszintén és bizakodva
írtam meg. Közben nem mulasztottam el, hogy sajtósá-
gos egyetemi tanulmányaimat is megemlítssem s ezeket olybá
ne vetessem, mint a jelenben bizony nem valami üdvös,
de a jövőben valamimód mégis hasznot hajtó megza-
varást — s végül megint a jó reménység s az ígéretek fo-
kánál kötöttem ki.

Mikor anyám e levelet megkapta s elolvasta, be-
zárta a szobaajtót s felnyitotta öreg íróasztalát, s annak
fiókjából először emelte napvilágra megtakarításának
kincseit. Rudacskákba rakta a tallérokat, ezeket pedig
formátlan csomagba; többször bepólyálta vastag papi-
rosba, ezt pedig átkötözte zsineggel; telecsöpögtette min-
denféle spanyolviasszal, s erre rányomta a pecsétnyo-
mót — mindezt igen kevésbé kalmári módon, felesleges

fáradsággal, mert e nélkül is eléggé tartott, de így legalább még erősebben. Majd a nehéz csomagot tafotazacskóba vagy ridikülbe dugta, karjára vette s így vitte mellékutczákon át a postára, mert nem akarta, hogy lássák, mivel nem volt kedve felelni, ha valaki megkérdezte volna, hová viszi a pénzét. Nehezen és reszkető kézzel hántotta le a selyemzacskót a pénzcsemóról, bedugta a kis tolóablakon s megkönnyebbülve adta ki kezéből. A postás megnézte a címzést, majd meg az asszonyt, körülményeskedett egy darabig, majd odaadta a nyugtatványt, s anyám vissza se nézve ment el, mintha nem otthagya, hanem onnan vitte volna el a pénzt. Balkarja, melyen a terhet vitte volt, zsibbadt volt és fáradt, s így egy kicsit kimerülten tért vissza hajlékába, némán, olyanok tolongásán át, kik egy forintot nem adnak gyerekeiknek, hogy el ne dicsekedjenek és lármát ne csapjanak vele, vagy ne sopánkodjanak és panaszkodjanak. Azokban az időkben, mikor nagybátyám még élt és prédikált, azt mondta egyszer: „Isten jól tudja, hogy mely emberek szerények s csöndesek s melyek nem azok, s ez utóbbiakon csíp olykor egyet, a nélkül, hogy tudnák, kitől száramazik, s én abban gyanakszom, hogy ezen el is mulat egy keveset!”

Otthon anyám még felcsapva találta az íróasztal fedelét s kihúzta fiókjait, melyek most üresen álltak; ezeket lezárta s azt húzta ki úgy melleleg, a melyikben mindennapos használatára egy nem éppen tekintélyes kis rakás pénz állott egy kis tálczán, s olyasmit jelzett, hogy egyelőre vége minden válogatásnak jó élet vagy további kuporgatás között, s hogy a jó asszony most legjobb akarattal sem szerezhetett volna magának jó napokat. Ám ezt sem észre nem vette, sem nem vetette fel magában. Menten e fiókot is visszalökte, elrakta az írószerszámot s a pecsétviaszt, bezárta a szekrényt, s leült támasztalan régi tűnődőszékére, hogy megpihenjen cselekedetei után, egyenesen, mint a fenyőfa.

Így látom még most is, noha nem voltam ott, ismerve szokásait, mint a hogy a régiségbúvár az ő segítő eszközeivel és ismereteinek támogatásával helyre tudja állítani egy lerombolt emlékmű formáját.

NEGYEDIK FEJEZET.

A fuvolás csoda.

A pénzes csomót nem a gazda gyereke hozta be hozzám, mint a levelet, hanem maga a levélhordó. A hogy a lépcsőn fölkozogott, a rég nem hallott hang menten előzetes elégtétellel élesztette fel embereimet, a mért megbiztak bennem; majd hálásan fogadták szépecskén felgyülemlett járandóságukat, miután a pénzt nem fáradság nélkül szabadítottam meg mindenféle borítékától és zsinórától s hamar átfutottam az új levelet, mely bizonytalan s tárgyát szem elől nem hagyó gondba borultan volt megírva.

A szabó, a cipész, a többi szállító is a számláját mind baráti készséggel írta alá s ajánlotta magát további vételre. Mindez olyan jól esett, mintha a magam érdeme volna s magam szereztem volna meg a kedves fizetséges eszközöket. Szinte sajnáltam, hogy nincs még több megfizetni valóm s a dicsőségnek oly hamar vége szakadt, — de azért egy kicsit meghúztam magam, mikor még aznap készpénzben vett kölcsönt adtam meg jó ismerősöknek, s ezek a pénzt teljes közömbösséggel rakták félre. Ezen megláttam, hogy az ő szemükben semmi különöset nem cselekszem, s elégedettségem szarvát egy kicsit behúztam. Mindazonáltal jó volt a kedvem, anyám jó fizetőségét némiképp a magaménak tekintetem s este meg is ültem fölszabadulásom ünnepét, melynek költsége, ha még oly csekély volt is, anyácskámnak egy fél hónapra futotta volna. Sőt élénkebben danoltam magam is a többiekkel — élénkebben, mint jó egy csomó nap óta — egy minden gondnak fittyet hányó nótát, mintha a világ semmi baja nem nyomna.

Am már reggel észrevettem, hogy van a láncznak vége is, egy kis rakás tallér formájában, mely kincsemből megmaradt. Mert mikor ezt jobban szemügyre vettem, megszámloltam s az utolsó megkezdett papírhéjat is egészen szétvettem, kitünt, hogy legfeljebb egy negyedévig élhetek belőle. Nem kevésbé csodálkoztam, hogy a gond megint mily fürgén suhan be, s azt gya-

nítottam végre, hogy nem is mozdult helyéről, mint a sündisznó felesége, a ki a nyúllal való versenyfutásban szépen megült a barázdában s innen kiáltott: Itt vagyok!

De nem is haboztam, hogy újra nekiiramodjam a keresetnek; meggondolással (legalább így hittem) igen okos középútat választottam, a mennyiben belefogtam egypár apróbb tájképbe, nem igyekezve elmésségre vagy képzeletre, de annál inkább ügyelve a tetszetőségre, s minden esetre valami választékosabb természetű igazságra építve s nem változtattam erővel a kecsesen nőttet tenyeres-talpassá, a formásat formátlanná. Azt reméltem, hogy ilyen módon csak nem vétem el a sikert, de míg a tetszetőségre való igyekvés csak némi szerény tisztaságra intett, kezem alatt a kivitel mégis — s ezt már a durvább szem is észrevehette, gyanusan stílusos lett. Ez persze megint nem volt hasznos, mert ugyanazok az emberek, a kik mindennapos életük ügyeiben csak úgy dobálódnak a nagy szavakkal s a fenkölt fordulatokkal, menten visszakapják az orrukat, ha valami olyant szimatolnak a művészetben, a mi stílushoz vagy formához hasonlít.

A gond mellett, melyet munkámra fordítottam, az idő futásának mérése is elfoglalt, a hogy készpénzen napról-napra csökkent; mindez átszöve a félelemnek s reménynek tisztességes porciójával, azt az arasznyi időt minden kis körülményével együtt mint egy darab jól eltöltött, békességes életet tünteti most elém, egyformán megtöltve kevés igénynyel, becsületes munkával s az ismeretlen siker bizakodó várásával. S ha ilyen állapotban egyelőre még a mindennapi kenyérünk is meg van, míg a jövőendő szükség gondolata mégis ébren tartja lelki erőnket, az ilyen állapotot egy életen át is könnyen el lehetne viselni. Ezt akkor tudja meg az ember, mikor reményei megtörttek s visszakívánja az időt, mikor legalább még bizonytalanok voltak.

Mikor elkészültem a két iker képpel, vége volt a megelégedett életnek, mert neki kellett látnom, hogy eladjam munkáimat. Rábízni képeimet valami nyilvános kiállításra, erre, mióta az a tolvajság történt velem, nem tudtam magam rászánni, a mi persze megint csak a

kezdőre s a dilettánsra vallott, mert a teljes tehetség az effélet könnyen kiheveri s nem kell azzal törődnie, hogy az árnyék népség mint veszekszik a gondolatok és kitalálások szerzőségén.

Felkerestem hát egy jónevű boltost, a ki ura volt minden árverésnek s megvásárlója minden művészi hagyatéknak, ki azonfelül egészen új képeket is vett, ha kegyelmet találtak műértelme előtt, vagy nyereségre való vágyát valami egyéb titokzatos tulajdonsággal izgatták. Szép házban lakott, melynek földszintje tele volt úgynevezett régi mesterekkel s újabb festményekkel, s az ablakok mögött mindig lehetett néhányat látni, de soha olyasmit, a minek számára a boltos nevet ne talált volna. Negédesség volt, vagy félenkség, bizonyos, hogy elébb tájképeim nélkül mentem hozzá, olyan formában ajánlani fel képeimet, hogy odaküldjem-e ezeket, vagy otthon várjam látogatását. Senki sem törődött velem, mikor beléptem, mert a boltos egy csomó uriemberrel és műértővel szorosán körülállt egy kis kereket, melynek foglalatát összebújva és nagyító üveggel ókumlálgatták, mialatt az ember a ritkaságnak dicséretét zengette. Majd kezében a nagyító üveggel az egész csapatot hirtelen átvitte a másik szobába, hogy ott egy hasonló kép előtt összehasonlító tanulmányokat tegyenek s én egy darabig magam maradtam a boltban. Végre az uri emberek visszatértek, felbomlott rendben s élénk beszélgetésben, miközben valami üdvözítő nagy igazságban egyezhettek meg, — nyilván nem is annyira üzletről volt szó, mint inkább affajta műértő tanácskozásról, melylyel ezek a képkufárok az ő szerencsejátékukat tudományos mezbe szeretik öltöztetni. Végre a boltos észrevett s megkérdezte, mit akarok.

Meglehetősen zavartan mondtam el óhajtasomat, azt érezve, hogy olyasmit kérek, a mit senkinek a világon nem kötelessége megtenni. S alig hogy elmondtam, a boltos, meg se kérdeve hogy ki vagyok, röviden és szárazon azt felelte, hogy nem veszi meg azokat a dolgokat s ezzel már sarkon is fordult.

Ezzel vége is volt az üzletnek; nem volt okom, hogy csak egy perczczel tovább is ott időzzek s egy

negyedóra mulva megint szobámban ültem a két kis kép előtt.

E napon nem is próbálkoztam tovább, — valami kísérteties érzés, méreg és gond fogta el szívemet. Már láttam elég világosan, hogy a boltos viselkedése olyan volt, mint a legtöbb emberé, a ki mindent, a mit nem maga kívánt vagy keresett, a tagadó válasz örökzöld sövényével tart távol magától s elég hasznot lát abban, a mi mégis át tud vagy akar furakodni a közein.

Másnap megint felkerekedtem, de most már legalább volt annyi eszem, hogy kendőbe csavarva a képeket is magammal vigyem, hogy legalább megmutathassam. Valami kisebbrendű boltost kerestem fel, a kinél az árak jóval alacsonyabban álltak, mint az előbbinél, noha jobban tudott bánni a képekkel, sőt tisztogatásukhoz, javításukhoz, újra való firnajszolásukhoz is értett. Egy eléggé homályos helyiségben találtam kis csuprok és üvegek közt, a mint éppen egy régi festett vásznon foltozgatta ki a lyukakat. Figyelmesen meghallgatott s maga állította tájképeimet lehetően kedvező világításba s miután kezét beletörülte kötényébe, hátratolta kopasz homlokáról kis bársony sapkáját, öklét csípőjére tette s gondolkodás nélkül szólott:

— Nem rosszak, csakhogy régi rézmetszetek után vannak csinálva, még pedig jók után!

Csodálkozva és bosszankodva feleltem:

— Nem, kérem, ezeket a fákat mind magam rajzoltam, természet után s alkalmasint még ma is állanak. Egyáltalában majd minden, a mit itt látni, így meg van a valóságban is, legfeljebb jobban szétszórva.

— Ekkor meg éppen nem használhatom a képeit, — felelt az ember, abbaahagyva a szemlélődést s megint visszatolva kis sapkáját; — természet után az ember nem választ olyan tárgyat, a mely mintha régi rézmetszetről való volna! Az idővel kell együtt élni és együtt haladni!

Itt volt tehát előttem dióhéjban a stílus egész kérdése. Összeszedtem képeimet s elmenőben fájdalmas pillantást vettem a nyers véletlenségek és festett trágyadombok e gyűjteményére, melyek mint időszerűek,

vagy inkább mint a jövő sejtelmei fedték a falakat, mivel szegény ördögök munkái voltak, kik ügyetlenségből olcsó ecsettel és homályosságban csinálták meg azt, a mi azóta nagy igényekkel jutott napvilágra. Magam, az igaz, igen nyomorútan álltam az utca közepén, de mégis egy elszegényedett hidalgó büszkeségével fordítottam hátat a csordának s tovább vándoroltam. Habozva, hogy nem jobb volna-e egyenest hazamenni, végig botorkáltam még egy pár utcán s egy zsidó szabó boltja elé kerültem, a ki egyszerre kereskedett új ruhákkal és új képekkel. Olyik művész nála varratott s mert nyilván nem egyszer kellett pénz helyett festménynyel beérnie, fizetésbe vagy zálogba lassanként egész kis képtára lett, mely nem egyszer nem is állt rosszul, mikor vagy bajba jutott muzsafiak munkáját szerezte meg, a kik később híressé lettek, vagy tudtán kívül mástól, a ki szintén nem értett hozzá, valami értékes darabot csípett el. Boltjának az előtt a része előtt, a hol a képek állottak, egy perczre benéztem az ablakon s mivel legalább maga a helyiség rendre, tisztaságra és gondosságra vallott, elfogott a vágy, hogy belépjek s ajánlatommal még egyszer előálljak.

A szabó menten hajlott is rá, hogy dolgaimat megnézzze, sőt vágyakozó kíváncsisággal szemlélgette a képeket, minden hübnérüket megmagyaráztatta s végre megkérdezte, hogy igazán magam festettem-e e dolgokat s hogy jól vannak-e festve? Ez nem volt oly együgyűség, mint a minőnek tetszett, mert ez alatt erősen szemügyre vett, hogy kiolvassa vonásaimból a jogos vagy a hívságos önbizalom fokát. Csakúgy, mint a hogy egy másik embert, a ki egy arany gyűrűt ajánlott neki, szintén megkérdezett, hogy igazi-e; nagyon jól látta, hogy igazi, de kérdésével azt akarta kitudni, mifajta ember áll előtte, az én esetemben azonban az emberrel tisztában volt, de viselkedésemből akarta megtudni, hogy mit kell tartania az árúról. Mikor habozva azt feleltem, hogy a képeket olyan jól csináltam, a hogy csak tudtam, a nélkül, hogy illenék, hogy a magam munkáját dicsérjem s nyilván nem valami híresek, mert különben nem állanék itt velük, mindazonáltal azt a keveset meg-

érik, a mit kérek értük, — ez mintha tetszett volna neki, barátságos lett és beszélgetni kezdett, közben a képeket épp oly határozatlanul, mint jóakaróan meg-megnézegette. Már remélni kezdettem, hogy most mégis csak történik valami, de nem történt egyéb, mint hogy hirtelen azt ajánlotta, hogy a képeket bizományba veszi, kiállítja boltjában s eladja olyan jól, a hogy csak tudja. Ennyiben meg is maradtunk, mert többre ezt az embert úgy sem tudtam volna rávenni s ajánlata nem is volt méltatlan, viselkedése pedig emberséges volt, mert legalább remélnem hagyott s én könnyebb szívvel mászhattam fel lakásomba, mintha a képeket újra fel kellett volna czepelnem.

Ekképp a kereset világa mintegy kőfallyal volt előttem elzárva, a melyen semmi kaput nem találtam, még akkora lyukat sem, hogy egy macska átcsúszhatott volna rajta. Igaz, hogy három utamon együttvéve nem beszéltem száz szót, de a százegyedik sem használt volna; ha Erikson még itt van, egypár szóval eladhatta volna képeimet, azzal menvén a boltosokhoz: Mi jut eszetekbe? Meg muszáj vennetek! Vagy ha Lys itt lett volna, ő kiállíttatja a képeimet s gazdag ember lévén, ajánlhatott volna más gazdag embernek s mint száz más piktor, én is tűrhetően széles útra jutottam volna s meg is maradtam volna rajta. De mindkét barátom elfordult a művészettől s nem tudtam hol élnek, mint az elköltözöttek, kik mintha messziről integetnének az ottmaradtnak: Eredj el már te is!

Rajtuk kívül nem volt ismeretségem a művészvilágban, mert szinte csakis deákokkal és leendő tudósokkal társalkodtam s mint osztályos társ követtem beszédjüket és viselkedésüket. Ugyanilyen mértékben veszítettem el elébb külső, majd féligmeddig belső habitusát is a művész embernek. Míg választásom és kötelességem a testi alkotáshoz kötött, lelkem megszokta, hogy saját magán belül mozogva éljen; egy egyetlen gondolatnak kezemmel való lassú s reménytől is alig érzett megtestesítése csupa haszontalan fáradságnak tetszett, mikor ugyanazon időben ezer képzet röppent fel előttem, a láthatatlan szónak szárnyain. Ez a viszás érzés annál

örizetlenebbül fogott el, mert a tudományos dolgokban való részvételem nem ment túl a hallgatáson s az olvasáson, a puszta befogadáson és élvezésen s a tudományos termelés munkáját nem ismertem tapasztalásból. Így kóvályogtam, mint az árnyék, melynek két különböző világító forrás megduplázza körvonalait, de elmossa magát.

Ebben az állapotban léptem át megint a kölcsönkérés rabságos állapotába, mikor csakugyan elúszott az utolsó tallér is. Ezúttal a kezdet, mivel vigasztalan ismétlődés volt, inkább nehezemre esett, a folytatás azonban mintegy tompa álomban magától folyt, míg ismét be nem teljesedett az idő s a visszafizetés és továbbélés nyomorúságával el nem következett az ébredés.

Csak most szántam rá magam, hogy újra anyámhoz menekedjem, mint a hogy már ismertetője az emberi nemnek, hogy a gyerek, a mint csak teheti, visszatér az öregekhez. Az olyan ifjúság, mely biztos a maga tiszta szándékában s jóakaratóban, a világba vetett általános bizakodásával utal a maga hosszú jövődjére s persze elfelejti, hogy azt alkalmasint, sőt nyilván magában fogja megérni s végre visszafelé előre is belekóstol majd annak a mondásnak a keserűségébe, hogy inkább eltart egy anya két gyereket, mint két gyerek egy anyát.

A mit anyám újabban kétségkívül összekuporgatott, az nem tehetett annyit, mint a mennyire most volt szükségem — én tehát gyökeresen akartam nekivágni s levelemben, melyben bizakodóbbnak mutatkoztam, mint a minő valóban voltam, azt ajánlottam neki, hogy vegyen kölcsön a házunkra. Ez — írtam, ártatlan s biztos dolog, a mit, ha csak üstökön fogom egyszer a szerencsét, szorgalmammal épp ily nyugodtan megint kiegyenlíthetek s így legfeljebb egy kis kamatba kerül. Anyám igen megijedt levelemtől, a mely helyett magamat várt volt epekedve, napról-napra, ha nem is hírben és szerencsében, de legalább megelégedetten. Mindezt most megint ismeretlen messzeségbe látta eltolva. Megtakarított pénze ezúttal kevesebb volt, mert még a lakókon is vesztett, mivel a derék mértékhitelesítő bele-

pusztult az ő hivatali ivásaiba s adósság hátrahagyásával halt meg, az elégedetlen hivatalnok pedig egyszer különösen felháborodván az ő állandó mellőztetésén, kiűrtett egy kis kézipénztárt s elment Amerikába, hogy ott igazságosabb feljebbvalókat keressen. Ezzel együtt anyámat is cserbenhagyta egy évi lakbérrel, úgy hogy az én balsorsom kísértetiesen elvegyült ezekkel a szerencsétlenségekkel. Ehhez még az is hozzájárult, hogy közelállók halála mind nagyobb árvaságra juttatta; nagybátyám után Anna apja, az iskolamester is meghalt, aztán hol egyik, hol másik régi jó barátunk s még mások is eltűntek a világból, mint a hogy olykor az évek haladtával sokan egyszerre vonódnak el, a kiknek idejük érkezett. Ő ugyan mind e halottak egyikét se kérdezte volna meg, hogy mit tegyen, — ám a magánosság nevelte ijedtségét s csakhogy megint megmozduljon s érezze, hogy él, teljesítette kívánságomat. Felkeresett egy üzletembert, a ki a kívánt pénzt mindenféle formásokkal és nehézségekkel megszerezte neki s anyám úgy állt előtte, mint valami szegény kéregető asszony. Aztán, mivel így tanácsolták neki, egypár keserves úttal még üzleti utalványt is szerzett, a melyet örült, mikor végre elküldhetett hozzám. Levelében pedig intések és panaszok helyett csak ezeket a fáradságait írta meg.

Csakhogy én, mikor leveletemet írtam volt, utolsó perczen s attól való félelmemben, hogy nagyon is sokat kérek, a kiszámított summát felére nyomtam le s reméltem, hogy majd csak futja így is. A váltóért kapott pénz tehát adósságaim kifizetésére is alig volt elég s még így is, ha csak rövid időre is félre akartam tenni valamit, itt is, ott is, a hol nem sürgettek, baráti haladékot kellett kérnem. A hol csak huzakodva adták meg, azon észrevettem, hogy kérésemet nem várták, s így elszégyelve magam, megint visszavontam, csak egyik hitelezőm, a ki észrevette, hogy elpirulok, az nem fogadta el a pénzt, noha éppen elutazni készült. Majd akkor adjam meg neki, ha könnyebben tehetem, ő most el lehet nélküle s alkalomadtán majd hallat magáról.

Ez a jóság jó egypár hétre ellátott. De az egész dolog komoly elgondolkodásra készítetett helyzetem fe-

löl s a magam belseje felé is. Hamarosan egy pár koncz írópapirost vásároltam, s hogy fejlődésemet és valóságomat egyszer jól végigszemléljem, hozzáfogtam eddigi életem és tapasztalataim megírásához. Ám alig melegedtem bele a munkába, teljesen megfélekedtem bíráló czélomról s átengedtem magam a pusztán csak szemléelő emlékezetnek, mindazokra, a mik valaha örömet vagy bánatot okoztak nekem, — a jelennek minden gondja elszunnyadott, mialatt reggeltől estig írtam s egy nap a másik után, de nem mint a ki gondokban ír, hanem mint a ki szép tavaszi időben ül az ő kerti házában egy pohár óborral a jobbján s egy csokor mezei virággal a balján. A homályos szürkületben, mely már hosszabb ideje körülvett, az volt az érzésem, mint ha alig lett volna ifjuságom, — s most, a kezem alatt olyan mozgalmas ifjú élet fejlődött ki, mely állapotainak s körülményeinek minden szerénysége közepett mégis rabul ejtett, foglalkoztatott, s majd boldogsággal, majd megbánással töltött el.

Így jutottam el ahhoz az órához, mikor mint regruta álltam a mezőn s láttam kivándorolni a szép Juditot s nem volt szabad megmozdulnom álló helyemről. Itt letettem a tollat, mert a mit azóta éltem át, az még elevenen élt bennem. A sok teleírt lapot menten elvittem a könyvkötőhöz, hogy zöld vászonnal az én kedves színembe köttessem. Egypár nap múlva ebéd előtt odaszaladtam, hogy megvan-e. A mesterember félreérthetett s a kötést oly finomra és csinosra csinálta, a hogy nekem nem jutott volna eszembe megrendelni. Vászonn helyett selymet használt hozzá, a metszését bearanyozta s ércz-kapcsokat tett rá lezárásra. Mind nálam volt, a mi pénzem még maradt; egypár napra kellett volna futnia, most azonban utolsó fillérig le kellett szúrnom, hogy kifizessem a könyvkötőt, — én ezt gondolkodás nélkül megtettem, s a helyett, hogy ebédelni mentem volna, a világ leghaszonatlanabb dolgával a kezemben mehettem hazafelé. Életemben először nem ültem ebédhez, érezve, hogy vége a kölcsönnek s a megadásnak. Hiszen egypár nap múlva amúgy is elkövetkezett volna a különös esemény, mégis most csöndes és kérlelhetet-

len hatalommal lepett meg váratlanul. A nap másik felét szobámban töltöttem s este korábban feküdtem le, mint máskor, éhomra. Az ágyban hirtelen eszembe jutottak az édes anyám bölcs asztali beszédei, mikor mint kis fiu gáncsoskodtam az ételben s ő lelkemre beszélt, hogy ki tudja, egyszer nem lennék-e még boldog, ha még csak ilyen ételem is volna. Legközelebbi érzésem valami nagy tisztelet volt a dolgok rendes következetessége iránt, hogy ime, minden mily szépen elkövetkezik, — valóban semmi sem olyan alkalmas arra, hogy az embernek jól elméjébe vésse a világ sorának megszabottságát, mint mikor éheznek, mert nem evett, nincs mit ennie, mert nincs semmije, és nincs semmije, mert nem keresett semmit. Ehhez az egyszerű és igénytelen gondolatmenethez maguktól sorakoztak mind a többi következtetések és kipróbálások, s mivel most igazán nem volt egyéb dolgom és semmi földi táplálék nem tett nehézkessé, újra átgondoltam egész életemet a zöld selyem könyvön kívül is, mely ott hevert az asztalon s elgondoltam minden bűneimet, melyek azonban, mivel az éhség nagyon érzékenyített magam iránt, meglehetősen ártatlanokul jelentkeztek előttem.

E foglalkozásban békességesen elaludtam. Rendes időben ébredtem fel s ismét először életemben úgy, hogy nem tudtam, mit eszem máma. Egy idő óta beszüntettem a reggelit, mivel feleslegesnek találtam, — most bizony örültem volna, ha megkapom, csak hogy gazdáimnak nem volt szabad megtudni, hogy éhezem, a minthogy csak most lett világos előttem, hogy új állapotomnak az az első követelése, hogy valahogy meg ne tudják. Mivel mint már elutazott ifjú népek maradéka éltem ott e perczen, nem volt egyetlen bizalmasom sem, a ki előtt ezt a feltűnő eseményt felfedhettem volna, mert a kinek a nélkül, hogy koldus volna, egy napon a társaság közepett valósággal nincs mit ennie, olyan feltűnést kelt, mint a kutya, a kinek a leveses kanalat a farkára kötötték. A helyett hát, hogy az én festett erdeim mögött nyugodtan elbújhattam volna, kénytelen voltam dél felé még ki is sétálni. Gyönyörű tavaszi nap ragyogott az utczán, ki-ki vidáman sietett tova, ebédelni. Én összeszedtem magam

s végigmentem köztük a nélkül, hogy valami is meglát-szott volna rajtam s közben észrevettem, hogy vágyó-dásom elsősorban nem is valami jó ebédre szegeződik, hanem inkább a friss barna kenyérre, melyet a péknél láttam, oly gyorsan fordult a szükség óhajtása a legegyszerűbb s legáltalánosabb táplálék felé, tisztességet sze-rezvéen a mindennapi kenyérért szóló ősrégi mondásnak. Ám most megint ügyelni kellett, hogy vágyakozó szeme-met egy perczig se nyugtassam rajta, nehogy a lelki em-ber elveszítse bennem uralmát, s így aztán a helyett, hogy határozatlanul bandukoltam volna, gyors léptekkel egy képtárba siettem, hogy ott becsületesen eltöltssem az időt műremekek szemlélésével, melyeknek szerzői az ő életük során szintén tapasztalhattak egyetmást. Si-került is a rágódó természeti erőket egypár órára meg-fékezniem s elfelednem a köztük és köztem folyó vitát. Mikor a termeket becsukták, menten kisiettem a város-ból s a folyó partján lekuporodtam egy frissen lombo-sodó erdőcskébe, a hol türhető nyugalomban elrejtöz-ködtem, míg csak be nem esteledett. Két hosszú napon át e kísérteties állapotot szinte már megszokva, szomorú türelem lepett meg, mert ezt még elviselhetőnek tartot-tam, ha csak rosszabb nem következik. Hallottam, hogy a madarak lassanként elhallgatnak s a teremtett állatok éjszakai pihenője megkezdődik, míg a vidám város zaja ide is átzúg. Ám mikor közelemben hirtelen felhangzott egy madár kiáltása, melyet egy menyét vagy görény fojtogatott, erőt vettem magamon, felkeltem s haza-mentem.

Így telt el a harmadik nap is, csakhogy most már minden tagom belefáradt, lassabban bandukoltam s szó-rakozott gondolataim is szemlátomást elsatnyultak. Leg-inkább a szinte közömbös kíváncsiság maradt felül, hogy tulajdonképpen mi lesz, míg végre késő délután, a hogy elég messze otthonról egy nyilvános kertben ültem, éhségem oly hevesen és kínosan megújult, hogy teljesen az volt az érzésem, mintha valami lakatlan pusztán tigris vagy oroszlán rohant volna rám. A halálvesze-delem egy fajtája most már nyilvánvaló volt, de éppen ebben a legnagyobb nyomorúságban nem tudta legyűrni

azt az ujonnan megerősödött eltökélésemet, hogy nem kérek segítséget. Oly rendesen, a hogy tudtam, hazatartottam szállásomra s most már harmadszor éhomra feküdtem le, szerencsére azzal a gondolattal, hogy ez nem más és nem szégyenletesebb kaland, mintha eltévedtem volna valahol a hegységben s ott kellett volna három napot táplálék nélkül töltenem. E vigasztalás nélkül igen keserves éjszakám lett volna, míg így legalább reggel felé valami álmom formájú állapotba estem, melyből csak akkor ébredtem fel, mikor a nap már magasan állt az égen. — Most persze komolyan gyengén és rosszul éreztem magam s nem tudtam mitevő legyek.

Csak most kezdtem el bosszankodni, egy kicsit sírhatnám is volt, — anyámra gondoltam, nem sokkal másképp, mint az eltévedt kis gyerek. Amikor így életem adójára gondoltam, az ő legfőbb patrónusa s fő élelmezője, a jó Isten is eszembe jutott, a ki ugyan mindig jelen volt előttem, de nem mint ilyen kis kellékes, s mivel a keresztyénség akkor még nem ismerte a tárgytalan imádságot, én az élet síma tengerén mindenféle fohászokodásról rég leszoktam. Azt hiszem, az volt a legutolsó, a mely után annak idején a bolond Römer toppant volt elém.

Most azonban, a szükség e pillanatában néhány lelki-erő összeült s tanácsot tartott, mint egy ostromlott város polgárai, kiknek vezetője betegen fekszik. Elhatározták, hogy visszatérnek egy roppantul avult rendszabályhoz s egyenesen az isteni gondviseléshez fordulnak. Én figyelmesen odahallgattam s nem zavartam őket s nem sokára a lelkem homályos mélyén mintha valami imádságféle fejlődött volna ki, melyen még nem igen ismerem meg, rákocska lesz-e vagy békácska. Hát hadd próbálják meg isten nevében, gondoltam, ártani csak nem fog, hiszen rossz nincs benne! Így a létrejött fohászokodásos valamit akadálytalan hagytam égnek szállani, a nélkül, hogy mivoltára pontosan tudnék emlékezni. Egpár perczig lehunyva tartottam szemem. De hát csak fel kell kelned! — szóltam magamhoz és összeszedtem magam. A hogy így magam elé néztem, a szoba egyik sarkából valami gyenge fény csillant elém, mintha

arany gyűrű volna közel a padlóhoz. Különösen és kedvesen pislogott felém, mert különben efféle fény nem volt a szobában. Felkeltem hát, hogy megvizsgáljam micsoda s azt találtam, hogy a csillogás a fuvolám ércbillentyűjétől származik, mely már hónapok óta használatlan áll a sarokba támasztva, mint valami elfelejtett vándor. A keskeny hasadékon át, mely a behúzott ablakkárpít között nyitva maradt, egyetlenegy napsugár érte a kis darab érczet, de honnan, mikor az ablak nyugatnak nézett s az időben nem volt ott a nap? Kitént, hogy a sugár egy villámhárító aranyozott hegyétől vetődött vissza, mely egy meglehetősen messzi háztetőn szikrázott a napvilágban s innen talált utat egyenesen a kárpít hasadékán át. E közben felvettem a fuvolát s megnézegettem. „Ez sem igen kell már neked“, gondoltam, „ha eladod, megint ehetsz egyszer!“ Ez átlátás mintha az égből jött volna, éppúgy, mint a napsugár. Felöltöztem, megittam egy nagy pohár vizet, a melyben nem volt hiányosságom s elkezdtem szétszedni a fuvolát s a darabjait gondosan leporolni. Aztán rendre jól ledörzsöltem mindet egy kis maradék firnajszszal s egy gyapjúrongyocskával, meg is olajoztam belül, fehér mákolajjal, mandulaolaj helyett, a mit különben szokás hozzávenni, hogy szóljon is a szerszán, ha talán megpróbálják. Aztán kikerestem a régi tokját s a furulyát oly ünnepélyesen helyeztem bele, mintha a legtitokzatosabb erők lakoznának benne, ezután pedig hosszabb habozás nélkül s a hogy elgyengült lábam csak vitt, útnak indultam, hogy ifjúkori pajtásomnak vevőt találjak.

Nem tartott soká, hogy egy mellékutczában egy zsebárús kis sötét boltjára találtam, melynek ablakában egy kevés régi porcellán mellett egy klarinétot láttam állani; a másik ablakban egypár elsárgult rézmetszet látszott, aztán kis rámban valami katonaember elfakult miniatűr képe rég divatja miúlt egyenruhában, meg egy zsebóra, melynek számlapjára valami pásztori jelenet volt festve. Ide jutottam be s itt találtam zakotái közt egy furcsa öreg emberkét, kis termetűt és kövéret, házi köntösbe bugyolálva, a mi fölé még egy fehér női köntnyt is kötött. Kerekded fején csodálatos ernyős sapka

volt, mely úgy volt építve, mint a papiros-nautilus kagylója. A zsebárús feltekintett s elég barátságosan megkérdezte, mit akarok, mire én halkán azt feleltem, hogy volna egy fuvolám eladó. Kíváncsian kinyitotta a tokot, de csakhamar visszaadta s így szólt: „Igazgassa csak össze, így nem tudom micsoda!” Mikor a három darabot annak rendje szerint összeillesztettem, kezébe vette a szerszámot, megnézegette mindenfelől, még fölötte is elnézett, hogy nem görbe-e vagy megereszkedett.

— De hát miért akarja eladni, — kérdezte s én azt feleltem neki, hogy mert már nem kell. — De hát szól-e ez a furulya? Amott már rég áll egy klarinétom, a mi nek nem tudom hangját venni, ezzel bizony becsaptak. Hát hadd hallom.

Elfújtam egy skálát, de ő egész darabot akart, én tehát, bár nem volt túlságos muzsikálhatnékom, gyenge lélekzettel belefogtam a *Büvös Vadász* áriájába:

Közénk s közé bár felleg álljon,
A nap az égen ottmarad;
Nem vakeset ír e világon,
Hanem látó szent akarát.

Az első zenedarab volt ez, melyet évekkal ezelőtt tanultam, most tehát leghamarább jutott eszembe. Nemcsak henyeségből, hanem helyzetemnek szomorú átérzéséből s ama gondtalan időkre való visszaemlékezésből előadásom egy kissé tremulázva vagyis reszketegen sikerült, s csak a tizedik vagy tizenkettedik taktusig jutottam el. Ám az emberke követelte a folytatást s én attól való féltében, hogy a vásár elmaradhat, nyomorúságos megalázkodással tovább fújtam, miközben a zsebárús le nem vette rólam a szemét. Elfordultam s keservesen nedves szemmel néztem ki az ablakon.

Ezen pedig, valóságos napkelte gyanánt, a világ legszebb leányábrázata pillantott be, vidáman, mint a tavasz. Édesen nevetett s finom keztyűs kezével kopogott az ablakon. Nyilván előkelő úrinő volt s a vén zakotás buzgón sietett az ablakot annyira kinyitni, a mennyire a mögötte álló lim-lomtól csak lehetett.

— No bácsi, hangverseny van magánál? — kér-

dezte bizalmas odavaló szójárásban, melylyel mintha csak barátságosság okából élt volna, — aztán pedig, még mielőtt a meglepett emberke feleletet talált volna, bizonyos kínai csészek felől kérdezősködött, melyeket az ember megígért neki. Én eközben leültem egy ládára és, megpihelve a fáradságos játék után, elbámézkodtam az édes teremtesen, ki gyorsan bevégezve megbeszélni valóját, még egy elfogulatlan pillantást vetett a boltba, melynek fénye az én szomorú személyemen is végigsiklott.

— Hát csak lásson utána, hogy megkapjam a csészeket, — most pedig folytathatják a muzsikát! — szolt még vissza, aztán bájos köszönéssel eltűnt az ablakból.

Az öreget a váratlan látogatás egészen felizgatta; az édes arcznak májusi ragyogása nyilván felmelegítette és felderítette kedvét.

— Hiszen a flótázás egészen rendjén menne, — szolt hozzám, — hát mit kér érte? — Mikor nem tudtam mennyit kérjek, elővett egy egész meg egy fél forintos darabot, mind a kettőt fényeset, új veretűt. — Elég lesz? kérdezte, ne izéljen sokat, szép pénz ez!

Nekem elég is volt, sőt hamarosan meg is köszöntem neki, még pedig ahhoz képest, hogy mekkora megváltás volt ez számomra, — s ilyesmi nem sokszor történhetett itten. Az öreg barátságosan, jóindulatúan megveregette vállamat s megmutattatta magának, hogy kell a fuvolát szétszedni s a tokba betenni. Az egészet aztán nyitva tette ki az ablakba.

Az utczán jól megnéztem a két pénzdarabot, hogy mégegyszer bizonyos legyek benne, hogy valóban kezemben a hatalom, melylyel éhségemet csillapíthatom. Az ezüst csillogása, az elébb látott s még mindig tovább ható két szép szem ragyogása s a napsugár, mely reggel menten az imádság után megmutatta az elfelejtett fuvolát: mindez, úgy éreztem, ugyanazon forrásból fakadt és földöntúli hatás. Hálás meghatottsággal, minden gondtól megszabadulva megvártam a déli időt s biztos voltam abban, hogy mégis maga egyenesen a jó Isten segített rajtam. Hiszen, gondoltam igen próbára tett magamszeretetében, azért bizonyára minden a maga

rendes útján-módján ment végbe, s én elfogadhatom ezt a csöndesen szerény csodát s megköszönhetem igazsággal az én jó Istenemnek. Már a szimmetria kedvéért is hozzáfüggesztettem a mai reggeli imádsághoz egy rövid hálaadó imádságot, a nélkül, hogy a világ hatalmas urát sok vagy hangos szóval akartam volna terhelni.

Eztán azonban nem haboztam tovább, hogy felkeressem rendes ebédlő helyemet, a hol mintha egy esztendő óta nem jártam volna, oly hosszúnak tetszett előttem ez a három nap. Megettem egy tányér erős húsleves, egy darab marhahúst, jó főzelékkel és valami arrafelé szokásos tésztát. Ehhez egy korsó sört kértem, mely felségesen habzott s minden oly pompásan ízlett, mintha a legfinomabb lakománál ültem volna. Egy nőtlen orvos, a ki ugyancsak ott szokott ebédelni, barátságosan megjegyezte, hogy az elébb azt hitte, beteg vagyok, olyan rossz színben voltam, — de mivel ilyen jó az étvágyam, úgy látszik, nem nagy a veszedelem. Megértettem ebből, hogy legalább egészségemben nincs hiányosság, a mire eddig nem gondoltam volt, s ezért a gondviselés iránt igaz hálát éreztem, mert bizony valami beteges vagy hitványabb legényke számára ez a megpróbáltatás rosszabbul is végződhetett volna.

Ebéd után kávéházba mentem, hogy ott egy csésze fekete mellett kipihenjek s megolvassam az ujságokban, mi minden történt a nagy világban. Mert e tekintetben is három napig mintha pusztaságban lettem volna, senkivel sem beszéltem és semmi ujságot nem tudtam. Találtam is mindenféle hiradást és világeseményt, mely időközben felgyűlt, — s a kényelmetes olvasás közben szemlátomást visszatért testi és elmebeli erőm. Mikor arról olvastam, hogy egy városi templomban összeszaladt a nép, mert van ott egy Mária-kép, a mely úgy mondják, meg tudja mozdítani a szemét, megrökönyödve kellett az én csöndes saját külön csodámra gondolnom s egy kis gondolkodás után egészen más lelki hangnemben, mint a minő ebéd előtt töltött volt el, így szóltam magamhoz: Hát te vajjon jobb vagy-e, mint ezek a képimádók? Bizony, bizony, ha az ördög éhes, megeszi a legyet is, Lee Henrik pedig csoda után kapkod!

S mégsem volt szívem elvetni magamtól a jótékony érzést, hogy egyenes gondviselése alatt állok a világ felett uralkodó bátorságnak és biztosságnak, hogy számíthatok hallomására, hogy személy szerint hozzátartozom vele.

Végre, hogy ezt a jót el ne veszítsem s mégis megmentsem az ész törvényeit, úgy magyaráztam meg magam előtt az eseményt, hogy a lelki erők eltökélt összedésének helyébe az imádságnak öröklött szokása lépett s a vele egybekötött megkönnyebbüléssel szabaddá és alkalmassá tette amaz erőket, hogy megismerjék a kézenfekvő egyszerű segítséget, vagy pedig ilyesmi után nézzenek, — hogy azonban éppen ez a folyamat isteni természetű s isten ez értelemben egyszersmindenkorra küldötte ki az emberekhez az imádsággal való felhívást, a nélkül, hogy az egyes esetekbe belé nyúlna s a nélkül, hogy minden egyes esetben szavatosságot vállalna a feltétlen sikerért. Sőt inkább, nehogy nevével visszaélés történjék, úgy rendezte, hogy a magunkban való bizodalom s a cselekvő erő, a míg csak egyáltalában futja, felérjen az imádsággal s teljes legyen a sikere.

Ma is nevetek még ama nyomor kicsinyességén, az átvonuló csodahiten s a hajszálhasogató leszámolásán, mely azt követte. A tapasztalatot, mely azzal jár, hogy egyszer életemben erősen éheztem, az imádság után való kedves napsugár felcsillanó csodáját, s testi felépülés után ennek bíráló felbonczolását sokért nem adnám, mert úgy érzem, szenvedés, tévedés és ellentállás tartja elevenen az életet.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A munka titkai.

A mi kis pénzt furulyámért kaptam, másnapra is futotta, mivel okosan osztottam be. Ezúttal tehát a nélkül a gond nélkül ébredtem fel, hogy ma majd éhezniem kelljen, s ez ismét új, először megért öröm volt számomra, mert ezt a gondot sem ismertem előbb s most láthattam a különbséget. Az az új érzés, hogy bátorságban vagyok

az éhenveszéstől, annyira tetszett nekem, hogy hamarosan egyéb holmit kerestem, a mit a fuvola után küldjek, — ám semmi egyéb olyat nem tudtam felfedezni, a mi nélkül meglehettem volna, mint a szerény kis könyvtárt, mely tudományos határsértéseim közepett nálam felhalmozódott s csodálatosképpen még együtt volt. Felnyitottam egypár kötetet s álltomban olvasgattam levelet levélre, míg tizenegyet nem ütött s a délidő nem közeledett. Ekkor sóhajtva betettem az utolsó könyvet s így szóltam: „El vele, most nincs itt a fölösleg ideje, majd később gyűjtsünk könyveket!“ Hamarosan egy embert hívtam, a ki az egész csomót összekötötte, kötéllal hátára vette s követett vele az antikváriushoz. Egy fél óra mulva megszabadultam minden tudománytól s a helyett zsebemben viseltem az eszközöket, melyekkel néhány hétig eltengethetem életemet.

Ez ebben a perczen végtelen messzeségnek tetszett előttem, de bizony ez is elmúlt a nélkül, hogy helyzetem megváltozott volna. Megint csak új határnapot kellett kitűznöm, hogy a jó fordulatot s a szerencse kezdetét kivárjam. Mert olyik ember szakadatlanul, roppant czélszerűen, serényen és kitartóan viselkedik, a nélkül, hogy kemény talaj volna a lába alatt, vagy világos cél szeme előtt. Míg más számára lehetetlen, hogy talaj és cél nélkül mégis czélszerűen és céltudatosan viselkedjék, éppen mert czélszerűségéből nem képes és nem is akar semmiből valamit csinálni. Az ilyenek aztán azt tekintik legczélszerűbbnek, hogy ne törjék magukat semmitmondó dolgokban, hanem hagyjanak maguk fölött elviharzni szelet és hullámot, de minden perczen készen álljanak, hogy megfogják a kivezérlő kötelet, csak lássák már, hogy valahol meg van erősítve. Ha ilyenek partra érnek, akkor tudják, hogy megint urak, míg amazok az ő kis gerendáikon vagy palánkaikon egyre ide-oda uszkálnak s csupa türelmetlenségből eleviczkélnek a parttól. Én ugyan nem voltam valami híres ember a lelki világban s nem volt jogom olyan előkelő eszközre, mint a minő a türelem, csakhogy igazán nem volt kéznél egyebem, s ha nincs más, a paraszt is selyemből tépi a kapczáját.

A mi még egyáltalában volt eladhatatlan képeimen és vázlataimon kívül: tékáim voltak, tele természet után való tanulmányaimmal. Ifjúságomnak szinte egész szorgalmát magukban foglalták s egy kis vagyont jelentettek, mert csupa valóságos dolgot ábrázoltak. Kiválasztottam két jobbfejta lapot, tetemesebb formájút, melyet már a szabadban egész kép gyanánt zártam volt le s véletlenül szerencsésen színeztem ki. Választásom azért esett ezekre, hogy biztosan számíthassak hatásukra, mivel nem akartam a műkereskedőkhöz menni, hanem az én barátságos zsidósomhoz s már eleve nem számíthattam igazi értékre. Odaérkezve odujához, elébb benéztem az ablakon s mindent a régiben találtam mögötte, klarinétot, rézmetszeteket, képecskéket, de a fuvalás szekrényke már nem volt ott. Ettől felbátorítva, beléptem az öreghez, a ki azonnal megismert s megkérdezt: mi ujságot hozok. Éppen jó kedvben találtam s elmondta, hogy a fuvalát már rég eladta. Mikor a lapokat kigöngyölyttem s az asztalon, a hogy lehetett, szétteríttem, elébb, szakasztott mint a zsidó boltos, megkérdezte, hogy tőlem magamtól valók-e, s én haboztam a felelettel, mert egyelőre még gögös voltam annak bevallására, hogy a szükség a saját munkámmal hajt az ő barlangjába. Ám a kis öreg ember csakhamar kicsalta belőlem az igazságot, a melyet ne szégyeljek, sőt legyek rá büszke, mert a dolgaimat nem is találja rosszaknak, meg is próbálkozik velük s nem sajnálja értük a pénzt. Adott is értük annyit, hogy egypár napig megélhettem belőle s ez előttem nem megvetni való nyereségnek tetszett, noha annak idején gyönyörűséggel és szorgalommal teljes heteket töltöttem volt el ezekkel a képekkel. Most azonban a csekély pénzecskét nem a képek értékéhez, hanem a pillanat nyomorúságához mértem s ehhez képest a szegényke kis boltos az ő piczi pénztárával még jóakaró pártfogónak is tetszett előttem, mert hiszen el is utasíthatott volna. S a kevés, a mit jó lélekkel s furcsa mozdulatokkal adott, olyan sok volt, mint mikor gazdag képkereskedők nagy summákat dobnak oda kételkedő itéletüknek valami bizonytalan kedveszottyánásáért.

A kis öreg még előttem akasztotta ki a szerencsét-

len lapokat ablakjába, én pedig felszedtem a sátorfámat. Az utczáról még egy futó pillantást vetettem az ablakra s szülőföldem napos tisztásait fájdalmas szívvel láttam ott állani a szegénységnek sötét szégyenoszlopán.

Mindazonáltal két nap mulva megint új lappal mentem az én emberemhez, a ki frissen és barátságosan fogadott. A két első rajzot már nem lehetett látni; az emberke azonban, jobban mondva Schmalhöfer József uram, a hogy kopott kis czimtáblája szerint hívták, semmi áron nem akarta megmondani, hová lettek, hanem látni kívánta, a mit hoztam. Hamar megegyeztünk, én ugyan erőlködtem, hogy valamivel irgalmasabb árat szorítsak ki belőle, de végre is örültem, hogy az öreg legalább nem vesztette el vásárló kedvét, sőt biztatott, hogy csak hozzam el, a mit elkészítek, legyen mindig szerény és takarékos, s ekkor csekély kezdetem után válhatik még belőlem valami rendes is. Megint barátságosan megveregette vállamat és vigasztalgotott, hogy ne legyen mindig oly szomorú és szórtalan.

Így vándorolt hát mappáimnak majdnem egész tartalma a vásárló kedvében nem lankadó boltos kezébe. A dolgaimat nem akasztotta már ki az ablakba, hanem gondosan befektette két vastag papirfedél közé, melyet hosszú szíjjal szorított össze. Észrevettem bár, hogy az egyes lapok, nagyok, kicsinyek, színesek vagy czeruza rajzok néha hosszabb ideig felgyűlnek, míg aztán a tokjuk hirtelen megint lesoványszik s kiüresedik. De az ember egy szóval sem árulta el, hogy ifjúi kincseim hová tűnnek. Egyébként azonban mindig egyformán viselkedett hozzám. A míg egy lapom akadt eladni való, mindig biztos menedéket találtam nála s végre örültem, ha vásár nélkül is egy óra hosszat elbeszélgethettem nála s nézhettem, hogy tesz-vesz. Ha ilyenkor menni készültem, intett, hogy ne menjek a korcsmába s ne költsem el a pénzecskémet, hanem tartsak vele s végre erre rá is vett. A magában élő kis törpe nem is volt rossz szakács s mindig volt valami jó harapni valója a tűzhelyén s mindig főtt valami jó étele a fazékban, vagy tűzhelyen, vagy bent a sötét boltban a kályhán. Hol kacsát

sütött, hol libát, hol meg valami jó főzeléket párolt egybe ürühússal s olcsó édesvízi halakat varázsolt át nagy művészettel pompás bőjti eledellé. Mikor egy nap megint megfogott, hogy vele ebédeljek, hirtelen kinyitotta az ablakot, a mint mondta a melegség miatt, valójában azonban, hogy koldus büszkeségemet megfélemezze s megmutasson a tovamenőknek. Ezt észrevettem hunczut tekintetén és tréfálkozó szavain, melyekkel zavarom és kelletlenségem jeleinek esett neki. Nem is álltam többé kötélnek neki, s szegénységemet a magam sajátjának tekintettem, melylyel ő ilyen módon nem rendelkezhetik. Különösképpen soha sem kérdezte, hogy mint szegényedtem így el, noha nevemet s származásomat régen kitudta belőlem. Erre az lehetett az oka, hogy óvatosan kerülni akart egyáltalában minden megbeszélést, nehogy erkölcsi kötelessége találjon lenni, hogy valamivel emberségesebb árat kínáljon. Ugyanezen okból sohasem mondta többé jónak vagy megfelelőnek, a mit hoztam neki s változatlan kitartással hallgatta el, hová adja el a dolgaimat.

Én nem is kérdezősködtem tovább. Olyan volt a kedvem, hogy szó nélkül odaadtam mindenemet a száraz kenyérért, melyet a világ részemre juttatott s azt az elégtételt éreztem csak, hogy pazarul megfizetett. Ezt annál inkább így érezhettem, mert a mi keveset kaptam, az első nyereség volt, a mit magam munkájának köszönhettem, mert csak a munkából való kereset van teljesen híján a szemrehányásnak és felel meg a lelkiismeretnek s a mit érte vásárolnak, azt, kenyeret vagy bort, ruhát vagy ékszert, úgyszólván maga teremtetten az ember, maga csinálta vagy nevelte.

Így tartottam el magam vagy egy félesztendeig, akármilyen keveset adott is az öreg az én sokféle tanulmányomért s vázlatomért, mert szinte nem is akart végük szakadni, a mi azonban egy nap mégis csak megtörtént. Ám nekem nem volt kedvem menten megint éhezni. Ezért leszedtem rámaikról, a mi napszínes vagy szürke kartonjaim voltak, mindegyiket gondosan egypár egyforma lappá vágtam szét s így raktam borítékba egymás fölé, e különös és még mindig jól festő füzeteket

vivén el, egyiket a másik után, Schmalhöfer József uralomhoz. Nagy csodálkozással szemlélgette portékámat, de csodálni való is volt. A nagyvonású és merész rajzolás, mely végigvonult vég nélkül valamennyi töredéken, a vastag tollvonások s a széles tusfoltok a kisebb darabokon kétszeres nagyságúnak tetszettek és, mint valamely ismeretlen egésznek részeire, titokzatos színt vetettek rájuk, úgy hogy az öreg maga se tudta, mit tegyen, és többször megkérdezte, hogy igazán rendes munka-e ez? Én pedig azt magyaráztam neki, hogy ennek így kell lennie, a lapokat össze lehet illeszteni s akkor egy nagy képet tesznek ki, de így egyenkint is megvan mindegyiknek a jelentése s mindegyiken van mit látni — egyszerűen: tréfából lóvá tettem az öreget, azt gondolva magamban, hogy ha nyakán maradnak is a képek, ez csak kis rövidség a nyereséghez képest, a mit rajtam szerzett. A kis ószeres zavarodottan vakargatta lábát, melyen valami viszkető kiütése volt, de azért nem hagyta a szibillai könyveket, hanem egy nap eladta valamennyit, s én nem tudtam meg, hová lettek.

Mikor az utolsó vásár árát is föléltem, megint csak végére értem a tudományomnak. Próbaképpen elmentem a kép- és ruhakereskedőhöz, hogy utána nézzek olajfestményeimnek. Régi helyükön lógtak s én felkínáltam ezeket a boltosnak; akármilyen keveset ad is értük. De ő semmi készpénzt nem volt hajlandó adni s csak türelemre biztatott, a mi aztán mégis csak jobb vásár lesz.

Ezzel is megelégedtem s így még mindig lógott a világban valami kis reménységem s maradt függőben üzletem. Innen tovább mentem s betértem jó napot kívánni az én Schmalhöferemhez. Első pillantásával üres kezemet nézte, ám én megmondtam, hogy nincs most eladó semmi.

— Nem baj barátom, — szolt s kézen fogott, — majd valami egyéb munkának látunk neki, a mivel szintén nem kell elbújni! Éppen a derekánál tartunk, most nem szabad pihenni! — Ezzel egy még sötétebb oduba vezetett vagy tolt, mely ott feküdt a bolt mögött s csak egy keskeny lőrésen át esett bele a világosság, mely

a penészes, nedves falba volt vágva. Mikor valahogy megszoktam a sötétséget, az egész boltot tele találtam egy határ fabottal és rúddal, csupa ujjal, gömbölyűre és simára gyalulttal, mindenféle nagyságban nyalábonként a fal mellé fektetve. Egy ősrégi fűtató tűzhelyen, valami hajdani laboráns hagyatékán, ki talán száz esztendő előtt vajákoskodhatott itt, egy csupor fehér enyvfesték állt egy csomó más fajta festékes fazék közt, s mindegyikben egy-egy közép nagyságú ecset.

— Két hét múlva, — mondta az öreg hol suttogva, hol kiabálva, — a trónörökös menyasszonya bevonul rezidenciánkba! Az egész várost feldiszipik és teleagatják, ezer meg ezer ablakot, ajtót és nyílást tűzködnék majd tele a mi zászlónkkal meg a menyasszonyéval, — két hétig egyebet sem keresnek majd, mint mindenféle nagyságú zászlót! Már egynéhányszor megpróbáltam ezt s mindig kerestem rajta egy csomó pénzt. Tudja, a ki legelső, legfrissebb és legolcsóbb, az fölözi le. Hát azért jó is lesz tüstént neki látni s nem vesztegetni az időt! A nyeleket már megcsináltattam, utána is rendeltem, a szövetet is nem sokára elkezdik szabni és összevarrni. Magát meg barátom az isten is arra teremtette, hogy a nyeleket bemázzolja . . . Csak csinján! A nagyjáért adok darabjáért egy krajczárt, a kicsinyért egy felet, — ezekért az egészen piczinyekért pedig, a mik a legszegényebb polgárok és alattvalók egérlyukainak és pislogó ablakainak valók, négyért adok egy krajczárt! Most pedig nézze, hogy megy ez a munka, mert ezt is meg kell tanulni!

Már több rudacskát megmázolt volt mintának, — a botokat, minekutána bemázolta a fehér alapszínnel, mely mindkét királyság számára ugyanaz volt, egy más színű kígyó vonallal kellett körülvonni. Az öreg egy ilyen fehérre mázolt nyelet befektetett a lövő részbe, bal kezével vízszintesen tartotta s miközben bemártva az ecsetet engem arra figyelmeztetett, hogy annak se nagyon telinek, se nagyon üresnek nem szabad lennie, hogy biztos és tiszta vonal szülessen egy huzásra, a nyelet lassan elkezdte forgatni s megkezdte felülről az égszínkék kígyóvonalat, még pedig úgy, hogy a balul

sikerült munkát eldobta s így szólt: — No hát ez a módja; a maga dolga, hogy jobban markolja meg; azért fiatal!

Nem gondolkozva egy perczig sem, felkaptam az egyik botot, lefektettem s kíváncsian megpróbáltam a furcsa munkát, mely csakhamar jól is ment. Buzgón folytattam egészen ebéd időig s mikor délben kiléptem a sötét oduból, az öreget ott találtam három-négy varrónő közt, a kiknek kiszabta a szövetet és százféléképpen a lelkükre kötötte, hogy ha nem is hanyagul, de túlságos jól sem kell megvarrniok, hanem úgy, hogy a munka gyorsan haladjon, de a zászlók se menjenek szét, ha szél talál fújni, viszont azonban örökké sem kell tartaniok. Az asszony nép nevetett, magam is nevettem, mikor átmentem a bolton s az öreg utánam kiáltott, hogy egy óra mulva okvetlenül legyek ott. Ez meg is történt s a következő napokat végig ez új foglalatosságban töltöttem.

Az utcán az alatt állandóan ragyogott a leggyönyörűsebb nyárutója, napos volt a város, a környék, s a nép kint sürgött-forgott a szabadban. Az öreg úr boltja szakadatlan tele volt emberekkel, a kik zászlókat vettek vagy rendeltek, lányokkal, a kik szabtak vagy varrtak, asztalosokkal, a kik friss rudakat hoztak; az öreg fényes jó kedvében uralkodott és lármázott mindezek közepett, pénzt vett be, megszámlálta a zászlókat s itt-ott az én odvamba is benézett, a hol én árván állottam, mint az újjam, a falirés gyenge világosságában forgattam a fehér nyelet s vontam az örökös kígyóvonalat.

Ilyenkor meg-megveregette a vállamat s fülembé súgta: — Így van ez jól fiam, ez az élet valóságos vonala; hacsak megtanulod, hogy vond meg szép akkurátusan és gyorsan, akkor már sokat értél el! — Valóban ez egyszerű foglalkozásnak lassanként annyi báját fedeztem fel, hogy a lyukban töltött napok úgy repültek el, mint az órák. Legalsórendű munka volt, mely gondolkodás, hivatásának tisztessége s minden egyéb igény nélkül megy végbe, mint a puszta és aznapi kenyérre való, mint a hogy az országúton ballagó vándor megfogja a

lapátot, sorba áll és segít csinálni az országútat, a míg tetszik neki s a szükség szorítja.

Szakadatlan vontam fontam a szalagot, sebesen s mégis óvatosan, foltot nem ejtve, botot el nem rontva, egy pillanatot sem veszítve tétlenség vagy álmadozás miatt, — s mialatt a bemázolt rudak szakadatlan halmozódtak és elvívódtak, mialatt épp ily szakadatlan újak jöttek helyükbe, mégis minden perczen tudtam, hogy mennyi árát míveltem s minden botnak megvolt a maga megszabott értéke. Annyira vittem, hogy az elálmétkodott Schmalhöfernek már harmadik este nem kevesebb, mint két tallért kellett napszámot fizetnie, — többet, mint a menyit legjobb rajzomért adott. Előbb ágaskodott ellene s jajgatott, hogy rosszul számolt s nem úgy gondolta, hogy ilyen sokat keressek ezen a munkán! Én azonban nem értettem tréfát, s ragaszkodtam kikötésünkhöz azzal az állítással, hogy semmi köze ahhoz, milyen ügyességre tettem szert s örüljön, hogy ennek következtében annyi zászlót szállíthat, — egy szóval éreztem, hogy itt van min megvetni a lábamat s annyira letorkoltam az öreget, hogy egyszerre csak mindenbe beleegyezett s kért, hogy csak folytassam is így, s a dolog a legszébb rendben folyik.

De csődültek is ám hozzá s majd az egész várost ő látta el hódoló zászlóval. Én meg lankadatlan forgattam a botot s a szakadatlan tekergődző kék vonalon végig gondolataim bejárták egy egész világot az emlékezetnek s a jövőbe való nézésnek. Nem gondoltam arra, hogy tönkre mehetnék, de mégsem láttam a kiutat, mely pedig nyilván megvolt valahol, — mivel az isteni világrendben való hit változatlan benne volt véremben, ha óvakodtam is, hogy megint kivessem horgomat valami kis imádságos csoda után. Végre megelégedtem az egyelőre való biztosság érzetével, hogy hiszen erre s még egy sor napra van miből élnem. Kihuztam egy kis bőr erszényt, a minőt a kocsisok és hajósok módjára szereztem be, s meggyőződtem róla, hogy a szerény ezüstkészlet, mely jól bezacskózva pihent benne, szemlátomást gyarapodik.

Mindeddig pénzemet szabadon viseltem mellényem

zsebében, de most, hogy hörcsögnek készültem, a ki pénzt gyűjt, feltettem magamban, hogy soha többé nem gazdálkodom erszény nélkül s buzgón folytattam dicstelen és elégedett munkámat. Este aztán elmentem valami félreeső korcsmába, leültem ismeretlen emberek közé s elköltöttem sovány vacsorámat, melynek árát zacskómban kotorászva ájtatosan és óvatosan fizettem ki, mint a ki tudja, hogy miből lett a pénz.

Végre azonban megjött a bevonulás napja. Még utolsó órában is jöttek szegények vagy fősvények, hogy érett elhatározással megvegyenek végre egy vagy két zászlócskát s keményen alkudtak az áráért, — ekkor aztán kiüresedett a bolt, az öreg megszámolta, hogy mit vett be s fülig ülve ebben a munkában, nekem azt mondta, hogy menjek, nézzem meg én is a jövőendő királyné bevonulását s éljem egy kicsit világot.

— Vagy nem sokat törődik vele? — tette hozzá, mikor látta, hogy nem sok kedvet mutatok. — Lássá így állapotodik és okosodik meg az ember! Már is bölcsőbb lett ez alatt a rövid idő alatt a vén tűzhely mellett. Így is van rendjén. De hát azért mégis jó lesz egy kicsit kísértálnia, ha másért nem, hogy egy kicsit a levegőre menjen s a napon sütkérezzen!

Ezt magam is átláttam s bejártam a várost, mely egy csapásra csupa színbe, aranyba és zöld galyba öltözött, hogy csak úgy szikrázott és repdesett mindenfelé. Az utcákon számlálatlan sokaság hullámozott, fényes lovasmenetek, gyalogosok, czéhek, testületek és szövetségek minden lehetséges és különös zászlóval mozgottak a kapu felé s kívül ezen, a hová én is kijutottam a többiekkel, az örvendő sereg széjjel omlott a mezőségen, bele a népsokaságba, mely már ott táborozott, mivel messze vidékről felvonultak ide parasztok, falusi iskolák meg czéllövők. Köztük pedig éppily számosan tolongott a nézőközönség, melytől én ide-oda tolattam magamat.

Hirtelen ágyúdörgés és harangszó zúgott végig a messzeterülő városon; zenekarok, dobosok s a nép fül-siketítő kiáltásai hirdették, hogy a várva-várt herczegnő közeledik. A délutáni napfény tündöklésében láttam fel-

csillanni az elől csörtető lovasok kardjait s ezek után egy virágos kocsiban ellebegni a fiatal női teremtest, a hullámzó sokaság feje fölött, mint mikor a hajó a zúgó tengeren tova siklik, mivel nem láthattam sem lovat, sem kereket. Előbb gyönyörködtem a roppant lármában, később azonban idegenül, sőt terhesen hatott rám s felkeltette republikánus féltékenységemet a monarhista élet hatalma ellen, melyhez nem volt semmi közöm s a melyet se nem nevelhettem, se nem csökkenthettem.

— Azaz hogy: dehogy nem nevelted! — kiáltott bennem a politikai lelkiismeret szava, — hetekig éltél belőle, sőt még most is zsebedben van a vérdíja!

— De legalább nem lövöldöztem ezekre az alattvalókra — felelt bennem a szépítés, — mint oly sokszor megtették fejedelmi szolgálatban a svájci gárdák; e perczen is teljes számú ezredek állanak trónok lábánál, a melyek rosszabbak annál, a mit most ünnepelek itt!

Ahogy az idegenben szolgáló svájci ezredekre gondoltam, az megint más képzelődést keltett fel bennem, — lelkemben a kezemtől tarkázott jó pár ezer zászlórudat mintegy végeláthatatlan sövényben láttam felállítva s magamat mint e fából való hadsereg hadnagyát középuitt állva, kezemben a bőrszénnyel. E díszes vártának valamely francia vagy svájci szolgálatban verekedő néhai svájci marsallal való összehasonlítása, mintha az én javamra ütött volna ki, mert legalább egy csepp vér sem tapadt hozzá. Érzésem megint kiderült, felmentette magát s így meneteltem az én láthatatlan zászlórúd-lelkeim hadi csapatának élén a lassan visszahullámzó sokaságon át vissza a városba.

Kényelmesen ballagtam végig a feldíszített utczákon s jobban szemügyre vettem a sok díszet és elrendezést, majd napszállat felé megint kifelé tartottam, a hol tele voltak mind az ivóhelyek s tánczos-kertek. Sehol sem maradtam sokáig s mire a hold felkelt, egy százesztendős ezüstnyárfákkal benőtt szigeten találtam magam, melynek közepén fényesen kivilágítva állt egy népszerű mulatóhely s csak úgy zengett a hegedűszótól, dobtól és trombitától. Kikerestem egy magános helyecskét,

fákkal, lehető közel a vízhez, melynek elfolyó hullámai csillogtak a holdfényben. Ám ennyi eszük másoknak is volt, s így hiába mentem asztaltól-asztalhoz, végre mégis csak rá kellett magam szánnom, hogy olyanhoz üljek, a hol már ültek, egy pár fiatal nőszemély, barátjaikkal, vagy rokonaikkal. A magas fák félhomályát úgy a hogy megvilágosította egy tarka papiros lámpa, de nem annyira, hogy megzavarta volna a holdsütötte víz barátságos hatását s a szép csillagzat halványabban süttöt volna át az ágak közt.

Mikor megbillentve kalapomat letelepedtem, kettő a lányok közül, a ki legközelebb ült, hunczut nevetéssel biztosított, hogy jó ismerősnek és munkás czimborának akad ott hely mindig, — s csak ekkor ismertem meg, hogy két varrólyány volt a Schmalhöfer uram boltjából. Nagyon kicsípték magukat s én ugyancsak meg voltam lepetve, hogy ilyen csinos jószágokat találok bennük, a kiket az egész hosszú idő alatt meg sem néztem s alig köszöntöttem, mikor a bolton keresztül sötét odvamba bementem vagy onnan kijöttem.

Az idősebbik mint munkásembert mutatott be a társaságnak, mely, úgy látszik, különböző szakmabeli fiatal munkásemberekből állott; az öregtől a nevetet is megtudta. Nyilván valami ügyes mázolólégénynek tartottak; a fiatal emberek hűségesen megkínáltak sörös kancsóikkal, én álltam elébe, magam is hozattam, s boldogan, hogy hosszú magánosság után megint emberek közt lehetek, elvegyültem az egyszerű társaságba, el nem árulva valamivel magasabb rangomat, a mi rosszul is illett volna nekem.

A kis társaság három szerelmes párból állt, a hogy meg lehetett őket ismerni, a mint egymást nyíltszívűen átkarolva tartották. Félelem és reménység közt, hogy mindenkorra összekerülnek-e vagy mihamarább elszakadnak egymástól, nem vesztegettek időt, hogy legalább a jelenben biztosak legyenek. Egy negyedik lány, úgy látszik, számfeletti volt, mert udvarló nélkül ült mellettem, talán mivel túlságos fiatal volt még, legfeljebb tizenhétéves. A kis lány fényes szemét észrevettem volt már a zsbárus boltban is, mert mindig feltekintett, mikor va-

laki keresztülment. Most észrevettem azt is, hogy mily finom a termete, mely elég fehér finom vasárnapi kendőbe volt beburkolva; kezecskéje is ennivaló volt, a hogy az asztalon pihentette, csak persze gyenge ujjahegye durvább volt a számtalan tűszúrástól, s ha még ehhez hozzáveszem lágy barna haját, mely a szellős kalapocská alól kibuggyant, meg ifjú keblének sugárzását, mikor a világos kendő egy perczre félrecsúszott, akkor elmondhatom, hogy itt a szegénység árnyékában a bájosság-nak olyan kincse volt elrejtve, a minő után nem egy gazdagság hiába vágyakozik. Még arcza haloványsága is, melyre mintha emlékeztem volna, most jó volt egy fényjáték számára, mert vagy a szélben lengő papírlámpa pirosas derengése vagy a folyamnak ezüst-kékes vízszíne vetődött rája és, ha megszólalt, szájának mosolyával együtt titokzatos életté és mozgássá szövődött össze. S feleslegül még Huldának is hívták.

Megkérdeztem, hogy igazán így hívják-e, vagy pedig csak felvette e nevet, mint a hogy megesik olykor a dolgozó vagy szolgáló népnél, a melyhez tartoznak.

— Nem, — felelte, — négy másikkal együtt a szüleimtől kaptam kereszttségben. Szegény czipész népek voltak, a kik keresztelőre sem lakomát nem ültek, sem olyan keresztszülőket nem tudtak találni, a kikből valami kinézett volna. De mert annyira tartottak az uraságra, hát legalább öt névvel ruháztak fel. De biz én valamennyit letettem, csak a legkurtábbat tartottam meg, mert mivel a magunk fajtájú szegény lyánynak mindig a városházára kell szaladgálnia, hogy rendben tartsa a leírását, a hivatalnok mindig rám ripakodik, hogy lesz-e már vége a neveimnek, vagy talán külön lapot kell kezdeni, hogy mind felírhasssa!

— S maga mégis a legszebbet tartotta meg az ötből! — mondtam én, mulatva a komolyságon, melylyel a dolgot elbeszélte.

— Nem, csak a legkurtábbat! A többi mind hoszszabb volt s még nagyszerűbb! De maga túlságos sok pénzt hord magával, az nem jó!

Én ugyanis az én duzzadó erszényemet az asztalra

tettem volt, hogy egy új korsó sört fizessek, a mit hozattam, mert szomjas voltam s az elsővel már elkészültem.

— Ezt a zászlórudakon kerestem, — szóltam, — majd elrakom, ha nem kell!

— Teremtő isten, ennyit kerestt az öregnél s én tizennégy forintra alig vittem fel!

— Mert darabszám vállaltam, akkor nekifekhet az ember s az öreget meghúzhatja egy kicsit!

— Halljátok, gyerekek, ez darabszám csinálta, — szólt oda a lány a többiekhez. — Ez aztán keres! De hol áll tulajdonképp munkában — vagy a maga szakál-lára dolgozik?

— Most nem dolgozom mesternél s így maradnék, a míg lehet.

— Lehet, biztosan lehet, hiszen dolgozik reggeltől estig, ezt láttuk és mondtuk is egymásnak! Csak ne volna olyan büszke, mondták a többiek, de én azt tartottam, hogy talán inkább szomorú vagy unalmas. Vacsorált már?

— Nem én, hát maga?

— Én se, tudja mit, mivel így magam vagyok, hát összetehetnénk amink van s együtt ehetnénk, akár csak egy pár volnánk.

Én ezt az ajánlatot nagyon kellemetesnek és okosnak találtam s kedves melegség fogott el, hogy váratlanul ime milyen jól el vagyok helyezve. Meg is hívtam a kedves Huldát, hogy bizza rám a traktát, de ő semmiképp nem akarta másképp, mint közös költségre s mikor az ételt meghozták, becsületesen elővette megtöltött erszényét s nem nyugodott, míg a részét el nem fogadtam. Így meghitten ettünk együtt s jókedvűek voltunk, csak az aranyos teremtés nem akart a krumpliból venni, a mit a tőle kívánt bordaszeletekhez rendeltem. Hanem azt mondta, hogy úgy látszik sohasem volt még kedvesem, különben tudhatnám, hogy munkás lányok, mikor ünnepnap mulatni mennek, nem esznek krumplit. — Honnan tudhatnám én ezt, — kérdeztem, — s micsoda titok ez?

— Hát hogy egész héten át alig esznek egyebet, mint krumplit, éppen elégük van belőle, — magyarázta.

Én részvéteimet fejeztem ki, nem vallva meg, hogy már láttam rosszabb napokat is, mert ez nyilván nem szerzett volna nekem előtte tisztességet, vagy legalább is így hittem.

Ezenközben a társaságból hol egyik, hol másik pár ment be a terembe táncolni, majd megint visszajöttek s e szerint volt asztalunk hol üres, hol teli. Egyszerre csak két pár váratlanul roppant izgatottan tért vissza s az asztal mellett folytatta a veszekedést, mely már a teremben indulhatott meg. Az egyik lány sírt, a másik pörölt s a legényeik két kézzel sem tudták a zivatart lecsöndesíteni s a támadást maguktól távoltartani.

— No már megint kezdik, — szólta Hulda. Szorosan hozzám símulva, fojtott hangon elmesélte, hogy ez afféle keresztbe való szerelem. — Tudja, — szólta, — ennek a lánynak előbb a másik legény volt a szeretője, amannak pedig emez; egy nap aztán se láttak, se hallottak, csak cseréltek mind a négyen. Csakhogy minden kántorböjtökör kitör az égiháború, hogy azt hiszik, itt a világ vége. Hát hiába, az ilyen négyes fogat nem jó, egy dologhoz elég két ember!

— De hát miért járkálnak együtt? Miért nem kerülnek egymást?

— Isten tudja, mindig ugyanazokra a helyekre szaladgálnak s ott kukuksolnak egymás mellett, mintha megvolnának igézve!

Én épp úgy elcsodálkoztam ezen az eseten, mint az én gyereklyány barátném beszédein. A veszekedés, mely érthetetlen és szinte semmis dolgok körül forgott, végre annyira elvadult, hogy belevegyült a harmadik szerelmes pár is, mely békességben élt és nagy fáradtsággal csinálta meg a fegyverszünetet. A korszokat, melyből kettenként ittak, újra megtöltötték. A hadilábon álló lányok azonban nemcsak egymással duzzogtak, hanem szeretőjükkel is. A pártatlanok újra közbeléptek, s Hulda ajánlatára végre azt határozták, hogy a két pár féltékenységének és békétlenségének erőszakos lebirására egyszer megint tánczoljon kiki a régi szeretőjével s egyiknek se szabadjon ezt görbe szemmel néznie.

Ezt meg is cselekedték; a kicserélkezett párok

hosszú táncz után vissza is tértek, mindegyik lyány a régi kedvese karján; ám a helyett, hogy újra elváltak volna, mind a két felcserélt pár felszedte a czókmókját s szó nélkül ment mindegyik a maga útjára. Az ott maradtak elképedve néztek utánuk, míg csak el nem tűntek, aztán nagy nevetésben törtek ki. Csak Hulda rázta meg fejét s mondotta: Betyár népség! A minthogy a tánczban nem is találták meg a reménylett erkölcsi kiegyenlítődet, hanem csak új izgalmat akaratosságuk számára s most siettek, hogy hosszú válás után az újra való egyesülés gyönyörűségeit élvezzék.

Még mielőtt magamhoz térhettem volna ez egyszerű népecske szabad erkölcssein való elcsodálkozásomból, vállamon éreztem a fiatal leány puha kezét, a ki most maga is tánczolni kívánkozott. Noha nem gondoltam rá, hogy ilyenféle mulatságot keressek vagy találjak, meg kellett adnom magam, mivel ő magától értetődőnek tartotta, s kalapját és vállkendőjét már rá is bizta barátnéjára, a ki a legényével még ott volt. Csak a tánczterem világításában, a mozgás szabadságában láttam igazán, hogy mily csinos volt. De csakhamar nem is láttam már, csak éreztem könnyű terhét, lágyan, mint a pelyhet, a hogy mint valami lélek lebegett tova. Ha meg-meg kellett állanunk, csak jóságos meleg tekintetét láttam s ajkának elégedett mosolyát, míg megigazította kioldozott nyakkendőmet, vagy figyelmeztetett, hogy ingemen egy gomb hiányzik. Forró élet lüktethetett a gyengetermetű szép teremtésben s odaadó jóság formájában nyilatkozott meg minden iránt, a minek közelében élt. Elöttem titokzatos gyengeség hullámozott rajt végig, szemétől minden újjahegyéig, nyoma nélkül hamis hizelkedésnek vagy éppen ocsmányságnak; inkább, minden szava és mozdulata mind a mellett oly bájos szerénységbe volt elburkolódzva, hogy a tánczolóknak tolakodásában egy lélek sem vett észre semmit, pedig úgy látszott, nem kellett egy cseppet sem óvakodnia vagy magán uralkodnia.

Mikor egypár ember ügyetlensége miatt a táncz megakadt s Huldát erősen hozzám szorították, a leány megérezte szívem verését, rátette kezét mellemre, nagy

barátsággal biczczentett a fejével s így szólt: No hadd lám, van-e szíve?

— Azt hiszem igen! — feleltem én s szám nyitva maradt, úgy néztem közelről, egészen közelről ezt az édes arcot. Még egyet intett s tovább akartunk repülni a táncz újra megindult forgatagába, mikor Hulda barátnéja megtalált s megállított bennünket, s a leánynak visszaadta kalapiját és kendőjét, mert, úgymond, most már hazamegy, mert holnap korán reggel megint munkába kell állani.

— Hiszen nekem is hét órakor meg kell kezdenem a robotot, — nevetett Hulda, — mert a zászlóférczelés miatt nem dolgoztam a rendes helyemen, s most ki kell pótolnom. De azért nincs még kedvem hazamenni!

— Hát hiszen maradhatsz még egy kicsit, — szólt a másik, — a mi jó ismerősünk majd csak hazakísér, megteszi, ugy-e?

Szívesen megigértem, hogy vállalom, mire az utolsó szerelmes pár is elbúcsúzott, Hulda pedig visszatért velem az elhagyott asztalhoz. Magunk ültünk most az ezüstnyárfák alatt; a hold magasan állt az égen s mi csak a szürke derengésen láttuk meg, mely a falombok legfelsőbb boltozatain sejlett; alul meglehetősen sötét volt, mert a folyó sem csillogott már azon a helyen, a lámpa pedig kialudt.

— Itt még egy kicsit pihenünk, aztán mi is megyünk! — szólt a leány, s meggondolás nélkül dőlt vállamra, míg én átfogtam derekát. Majd visszahúztam a karom, hogy egy pohár puncsot vagy főtt bort hozassak. De a leány nem engedte s megint visszahelyezkedett.

— Ne igyunk, — szólt halkan, — a szerelem komoly dolog, s nem kell leitatni, még ha csak tréfa is.

— Hát olyan sokat tud már maga a szerelmről, édes kis leányom, a ki igazán még kis leány?

— Én? Kerek tizenhét esztendő vagyok. Öt esztendő óta magam állok a világban, tizenkétéves korom óta minden áldott nap becsületesen megdolgoztam és sokat tapasztaltam. Ezért szeretem a munkát, apám anyám helyett. Csak egy van még, a mit szakasztott

így szeretek, s ez a szerelem. Inkább meghalok, hogysen ne szeressek!

— Drága mézeskalács szívem! — szóltam én s megkerestem a rózsás száját, mely ilyen szókat mondott.

— Az vagyok? — suttogta Hulda. — Hát csak nem hitte, hogy fából vagyok, a kiből eczetet csinálnak? Már két szerető lakott ebben a szívben.

— Teremtőm, már kettő?! Hová lettek?

— Hát az első még igen fiatal volt s itt idegen volt; ennek tovább kellett vándorolnia, s aztán azt írta, hogy a hazájában van ám neki kedvese, a kit egyszer majd el is vesz. Bizony ezen sokat sírtam, de nem segíhettem rajta. Jött utána a második, ez meg nem akart dolgozni; nekem kellett őtet is eltartanom, ezt nem bírtam sokáig, aztán szégyeltem is magamat miatta, hát kiadtam az útját. Mert a ki nem dolgozik, ne csak ne is egyék, de ne is szerethessen!

— No és ez itt mászkál a városban?

— Dehogy, a nyavalyás; becsukták, mert valami rossz fát tett a tűzre, mikor nem adtam neki tovább. Emiatt aztán úgy szégyenkeztem és emésztettem magam, hogy egy félesztendeig rá nem néztem volna senkire!

— De most tán már meg lehetne kezdeni?

— Persze, nem is volna e nélkül élet!

Mindjobban megzavarodtam, hogy ezt a fiatal teremtést ily tudatosan, ily határozottan, ily könnyelműen hallottam beszélni, ilyen gyenge törékeny jószágot kijelenteni, hogy munka és szerelem az élete s nem is kíván egyebet a világtól. S mégis mintha viszont valami mesebeli jelenés lett volna, mely a saját erkölcsi törvényét mint valami idegen virágot tartja a kezében. Úgy éreztem, mintha igazán valami hulda, valami levegőbeli tündér sűrűsödött volna előttem sejtjé, s forró vérrel pihenne karomban.

Beszédünk halk kedveskedésbe ment át — egy darab idő múlva a leány suttogva kérdezte: — Hát maga? Van-e valakije?

— Bizony már esztendők óta nincs!

— Hát akkor szépen, rendesen kezdjünk ismeret-
séget, aztán nyugodtan várjuk, mi lesz belőle.

Ám ezeket a prózai megszokottságú szavakat olyan hangon, olyan arczczal mondta, mint a kis leány, a ki első vallomását susogja, vagy szinte azoknak a halhatatlan lényeknek hangján, a kik közül egy ime szegény szolgálóleány-testet öltött, hogy örök ifjúságban s mindig megújulva szerelembe essék. Persze, ebben az a biztoság is benne volt, hogy, ha engem elveszítene, éppúgy sértetlen térne felettem napirendre, mint bárki más felett. Ezt világosan éreztem, de mégis kerestem kis kezét és száját, mely ambróziás színességgel jött elém, tisztán és illatosan, mint a feshő rózsabimbó.

— No most menjünk, — szólt a leány; — ha lesz olyan jó, hogy hazáig kísér, megláthatja a házat. Szombat este úgy kilencztájt jöjjön aztán oda, s ott majd megbeszélhetjük, mit csinálunk vasárnap. A héten keresztül pedig békeességben és csöndben dolgozzunk. De szép is a munka, ha közbe arra gondolhat az ember, a kit szeret és biztos benne, hogy vasárnap együtt lehet vele. S ha egyszer már annyira leszünk, hogy fenn maradunk a szobában és összebujunk, akkor mitőlünk eshet az eső és csapkodhat az égiháború, mi nyugodtan ülünk és kinevetjük még az eget is!

— De hát honnan tudod, édes angyalom, hogy minden úgy lesz majd, a hogy várod — én velem? Hát ismersz engem valahonnan?

— Azzal ne gondolj, — ismerlek is már egy kicsit, aztán kell a szívnek ismernie, és talpon kell lennie, ha élni akar! Ha nem talál munkád lenni, én szerezhetek, — sokfelé megfordulok, s többet látok meg hallok, mint sokan hinnék!

Közben belém akaszkodott s keményen és vidáman lépegetett mellettem, valami szerelmes nótácskát danolva s egyre ezt ismételve. Alig hittem magamnak, hogy a nyomorúság és szorongatottság közepett, a melybe beléjutottam, az életnek, úgy hiszem, legsötétebb mélységében hirtelen a legtisztább életöröm forrása, kincseknek drága csillogása előtt állok, melyek

mintha avar meg száraz moha alól elrejtezkedve csillanának és ragyognának fel.

Teringettét, gondoltam magamban, — valóságos Vénusz-barlangjai, a miket ez a népecske a maga fajtajának elrendezett, a hol a legpompásabb lovag sem sejtené; úgy látszik, el kell szegényedni, hogy ezt a gazdagságot megtalálja az ember!

— Min töri a fejét olyan szorgalmasan? — kérdezte Hulda, megszakítva dudolását.

— Hát azon a szép szerencsén gondolkozom el, a mire olyan váratlan találtam rá. Ezen csak el lehet csodálkozni egy kicsit?

— Ejnye, de cifrán beszélsz. Mintha csak könyvből olvasnád! De eszembe is jut, hogy nem egyszer azt hittem, nem is úgy beszélsz meg cselekszel, mint valami igazi mesterlegény. Tán már jobb időket is láttál, s nem mesterembernek indultál?

— Olyanformán. De most már elégedett vagyok, kivált máma!

— Gyere, gyere, — szól, megölelt, megcsókolt oly édes bensőséggel, hogy mintegy mámorban mentem vele tovább, mert utunk hosszú volt.

S előbbi szavaimmal valóban nem hazudtam, hanem gondolatban így szőttem azokat tovább:

„Miért ne merülnél el e boldogságos elrejtezettségben, lemondva minden eszményt hajszólo és becsvágyó törtetésről? Akár mindjárt holnap is miért ne járnál megint olyan munka után, a minőt heteken át végeztél s lennél munkás munkások között, mindennap bizonyos szerény kenyered felől s minden este megtalálva csöndes boldogságot e gyöngéd kebelen, mely oly hosszú ifjúságnak virágozik elébe? Egyszerű munka, arany szerelem, elégedett kenyér — mit kívánsz többet? S a végén még valami jobb is nem válhatik-e belőle, ha ugyan ez egyáltalában kívánatos?“

Mikor végre odaértünk a Hulda kapujához, biztos voltam benne, hogy valóságos és szerencsés kalandot éltem át s megigérttem, hogy legközelebbi szombat este okvetetlen ott leszek. Más kései hazaszállingózók megakadályozták az utolsó búcsúcsókot s a lány egypár

udvarias köszönő szóval megköszönve, hogy hazakísértem, a többiekkel együtt osont be a kapun.

A hold már lemenőben volt. Erős szél lengette az ezernyi zászlót a lecsöndesedett utczákon, úgy hogy magasan és mélyen, házak és tornyok tetején csak úgy röpködött minden, mintha kísértetek mozgatnák. De belsőmben és minden eremen keresztül csak most hullámzott és zúgott végig a feltámadt indulat, s egyszerre vadul s gyengéden, édesen és vakmerően a reménység sőt a bizonyosság, hogy egypár nap múlva birtokba veszem egy egész kincses házat a boldogság titkos javainak, a minőről pár órával előbb még álmodni se mertem volna.

Igy tértem vissza elárvult lakásomba, a hol reggel óta nem fordultam meg.

HATODIK FEJEZET.

Hazai álmok.

A halál vonult be lakóházamba. Szinte a lépcsőn kellett találkoznom vele. Délután a szállásadó asszonyom lebetegedett s most elpusztított étellel feküdt a halványan megvilágított szobában egy halott gyermek mellett. Nekem el kellett mennem a nyitott ajtó mellett; egy bábaasszony meg egy szomszédasszony rendezkedett benn s csitította a síró gyermekeket, kik hálókamrájukból előbújtak. Egy széken ült a kevéssel előttem hazatért gazda, a ki dél óta felvonulások és mulatságok után járt s csak az előbb jött meg, mert semmi szokott helyen nem találták. A házon kívül dolgozott, nem tudom, milyen szakmában, s a mit keresett, azt majdnem maga élte fel. A halott asszony volt szegletköve és eltartója a családnak.

Most az ember szótlán, tanácstalan s haloványan ült a nyomorúság közepett, mert a kódorgó vidámság pirosa ugyancsak lemúlt ábrázatáról s a helyett, hogy kialudhatta volna magát, ébren kellett maradnia, a nélkül, hogy használhatott vagy segíthetett volna. Riadt szemmel nézegette a kendőbe bugyolált bizonytalan valamit,

mely fájdalmaknak és szenvedéseknek tülekedésében mult ki a világból, mielőtt még megpillanthatta volna. Elborzadva rázkódott meg az ember s odanézett az anyára; az mereven és részvétlen feküdt, mint tapasztalt halottnak illik; sem az embere, sem a gyerekei, sem a szomszédok nem indították meg; még piczinyével sem törődött ott az oldalán, pedig kevéssel előbb az életét adta oda érte.

A gyerekek, kik a halálos küzdelem alatt be voltak zárva s el voltak hagyatva, éheztek, s anyjuk után való keserves jajveszékélésük közepett étel után kiáltottak, míg az ember erőt vett magán s bénult tagokkal tapogatódzott, hogy az asszony hol készíthette vagy hová tehetette az utolsó ételt. Önkéntelen visszafordult a halott felé, mintha annak kellett volna megmondania: „Arra menj, ott áll a tej, ott a kenyér, a darálóban még van kávé!” — de az nem mondott semmit.

Megrendülve léptem közelebb a nyomorúsághoz s megkérdeztem, nem tehetnék-e valamit. Az egyik asszony azt mondta, hogy a doktorok a halottas házba való rögtönös átszállítást rendelték el; jó volna, ha a holttesteket már korán reggel elvinnék, de senki sincs itt, ha ugyan a gazda nem megy el, hogy ezt elintézzze. Én ajánlkoztam, hogy utánajárok s tíz percz mulva meghúztam a halál örszobájának csengetyűjét. Miután az örnek elmondtam, a mi szükség volt, egy üvegajtón át betekintettem a terembe, a hol minden rendbeliek és koraak kiterítve feküdtek, mint a vásárosok, a kik a reggelt várják, vagy a kivándorlók, a mint a kikötőben czók-mókjukon alusznak. Egy fiatal leányt is láttam köztük virágokon pihenni. Alig kifejlett kebele két halvány árnyékot vetett halotti ingére, — s ekkor eszembe jutott, hogy mit értem már meg s mit tettem fel ezen éjszaka, s tele kétséggel és nyugtalansággal, ijedséggel és fáradtsággal hazasiettem, hogy aludni próbáljak.

Csakhogy álmom viharosan mozgalmas volt s nem üdített fel. Hol a házbeli szomorú eseményektől felveve, hol a félálom kusza képeitől körülfogva, melyekben elevenség és síriség, bujkáló szerelmi szó és kesergő sirtás vegyült el szakadatlan, végre is fellélegzettem, mire

megvirradt s én legalább összeszedhettem gondolataimat.

Csakhogy csakhamar hajbakaptak egymással, mert mire felültem s homlokomat megdörgölve rendezni próbáltam, hogy mi történt voltaképp s mit van mit tennem legelőször, haboztam, hogy meghátráljak-e a halál komor árnyékától, a mely megintett, vagy mégis kövessem a szerelmi képet, mely a dolgos szegénység alakjában csalogatott. Végre is a csalogatás győzött; úgy éreztem, mégis csak legjobb egy ifjú teremtés lágy kebelén találni vigasztalást, bizodalmat s megtalálni önmagamat, s mentül jobban óvott a lelkiismeret, hogy ne fogjak ilyen helyzetben szerelmi dologba s ne vállaljak ilyen meggondolni való szövetséget, annál bővebben ömlöttek a szótartás, a becsület s a bátorság okai eltökélésem javára.

Sőt elhatároztam, hogy a bájos teremtést már most este felkeresem s nem várok vele a hét végéig, előbb azonban megkérdem a vén ószerest, hogy tud-e számomra továbbra is affajta munkát, mint a minapi volt.

Igy léptem ki életre szomjas szemmel és szájjal a gyász hajlékából, honnan már órákkal előbb elvitték volt az anyának s utolsó gyermekének holttestét. Nem törődtem az elhagyott árvákkal, kik a nyitott ajtónál csöndben ültek egy rakáson. A hogy a házból kiléptem s végig siettem az utcán, összetalálkoztam egy fiatal emberrel, a ki egy szemrevaló asszonykát vitt a karján. Mind a ketten csinosan voltak felöltözve, tiszta uti ruhában s szemlátomást azzal vesződtek, hogy megtaláljanak egy házszámot, mely egy czédulára volt előttük írva. A férfit mintha ismertem volna, noha szórakozottságomban nem is gondoltam erre, — ám mikor ki akartam térni előle, jobban szemügyre vett s hazám nyelvjárásán kiáltott fel: „Hiszen itt van! vagy nem az úr az a Lee Henrik, a kit keresünk?”

Megörülve, meg is ijedve ismertem meg egy szomszéd mesterembert, városunkbelit, a ki esztendőkkkel ezelőtt körülbelül velem egyidőben vándorolt volt világgá s azóta rég hazatért s mester lett, átvette apja boltját, ki is terjesztette s most nászúton járt. De ezt sem tette

okos mellékczelok nélkül, mivel a jómódú polgárleány, kit mint a feleségét vitt a karján, mindenfajta kilátásos vállalkozás számára magával hozta a hozzávalót.

Előbb átadta anyám tiszteletét, kit elutazása előtt ezért látogatott volt meg. Szegénynek egy kis szégyenkezéssel be kellett vallania a szomszédok előtt, hogy még azt sem tudja bizonyosan, régi helyemen lakom-e, de annál inkább epedt valami híradás után. Én meg épp így megzavarodtam s nem mertem sokat kérdezősködni utána, mert ezzel elárultam volna, hogy nem tudok róla semmit. De nem sokáig álltam ellen vágyakozásomnak s szorgalmasan kérdezősködtem minden feől, a mit meg akartam tudni.

— Hát majd mindenről beszélünk még — szolt földim, figyelmesen vizsgálgatva engem. — Az úr meglehetősen megváltozott, nem gondolod asszony, hiszen ismered Henrik urat, már régebről?

— Azt hiszem emlékszem rá, noha akkor csak iskolás leány voltam, — felelt az asszony, míg az én számomra az ő kifejlett asszonyiséga tökéletesen idegen volt. Ezenközben éreztem, hogy mint fut végig szeme a ruhám csekély diszességén, a mint hogy az valóban nem volt sem új, sem jókarban tartott; először éreztem annak megalázó voltát, ha az emberen rossz a ruha s még jobban megzavarodtam, mikor földim megkérdezte, hogy nem mennék-e föl szállásomra. Szerencsére volt kifogásom, a haláleset, hogy ennélfogva nem valami barátságos ott lenni s magam is e miatt megyek el.

— Hát akkor mi ugyebár meghívhatjuk, hogy a napot velünk töltse? Tulajdonképp tegnap jöttünk meg, csakhogy dolgom volt. Holnap meg tovább utazom s így nem sok idejét vesszük el, mert a munkájában nem akarjuk tartóztatni.

A derék ember nem sejtette, mily fájdalmasan érint ez a beszéd, — ám én biztosítottam, hogy nem lesz nagy baj s nem vagyok én olyan túlságos szorgalmas. Mikor aztán az utaspárt egypár óra hosszát elkalauzolgattam, elmentem velük a polgári vendégfogadóba, a hol megszálltak s résztvettem ebédjükön. A rég hiányzó megszokottság, hogy szülőföldem nyelvén s meghitt dol-

gokról beszéljek, annál könnyebben elfeledtette velem a jelent, mert egy üveg jó rajnai bor is orromba küldte illatát. A párnak nyugodt, barátságos viselkedése, mely semmiféle terhes enyelgéssel nem árulta el fiatal házasságukat, csak nevelte a jó érzést, mely mint az átsuhanó napsugár esett rám a tikkasztó fellegetes égből.

Mikor aztán a földi második üveggel is rendelt s a többi vendég elment a fogadó asztaltól, a fiatal asszony is felment a szobába, hogy, mint mondta, egy kicsit megpihenjen. Mi ketten azonban annál beszédesebbek lettünk, míg a jó szomszéd végre a saját szavába esett és keresgélve a szót, hogy meg ne bántson, rákezdte:

— Nem akarom eltitkolni maga előtt Lee úr, hogy édes anyjának már nagyon elkelne, hogy maga hazatérjen; azt tanácsolnám, hogy jöjjön is mentül előbb. Mert a derék asszony ugyan el akarja rejteni, hogy bánkodik és epekedik maga után, de mi jól látjuk, hogy emészti magát s hogy éjjel-nappal nem gondol egyébre. Lehet, hogy tévedek, de szinte azt hiszem, hogy az úrnak nem megy valami jól a dolga, s félek, hogy éppen ott tart, a hol a művész uraknak sok mindennel meg kell birkóznia, hogy aztán tisztességgel kerüljenek ki a viaskodásból. De mindennek megvan a maga módja. Meg kellene szakítania s egyszer haza néznie, ha nem jön is még győztesen. Néha innen jobban meg is látni a dolgokat s máshonnan lehet megmarkolni.

Megemelte poharát, koczcintott velem szülőföldünk jó voltára s anyám egészségére, egy kicsit elgondolkozott, aztán folytatta.

— Oktalan és nagyszájú asszonyszemélyek, meg ugyanilyen férfiak, mikor a városunkban hire ment, hogy édes anyja bizonyos pénzeket küldött el az úrnak s ezzel ugyan szűkössé tette a maga életét, nem átalották a háta mögött szidni, sőt kérdéslen is szemébe mondani, hogy nem volt igaza s fiával is rosszat tett, s maga is nagyralátó volt. A ki a szegény asszonyt ismeri, tudhatja, hogy dehogy is az, ám az oktalan beszédek végképp bátorságát vették, úgy hogy szinte senkivel

sem találkozott s így él magánosságban s önmegtagadásban . . . Egész nap az ablak mellett ül és fonogat évről-évre szakadatlan, mintha hét leányt kellene kiházasítania, hogy, mint mondja, közben mégis csak felgyűljön valami s a fiának legalább vászna legyen elegendő élete végéig s egész házanépének. Mintha a sok fehér vászonnal, a mit évről-évre szövet, a maga szerencséjét akarná csalogatni, mint valami kifeszített hálóval, hogy egy tisztos háztartással teljék meg, vagy mint a hogy a tudósokat s az írókat mondjuk egy könyv fehér papirossal izgatnák, hogy valami jó munkát írjanak rá, vagy a festőt kifeszített vászonnal, hogy képet fessen rá.

A derék földi e legutóbbi hasonlatánál nem tudtam elfojtani keserű nevetésemet. Ez nyilván megerősítette előbbi sejtelmeiben és így folytatta:

— Olykor megpihenteti fejét a kezén s mozdulatlan néz ki a mezőre, túl a háztetőkön, vagy föl a fellegekbe; ha azonban besötétedik, pihenteti a rokkát s így marad a sötétben, nem gyújtva világot s ha a hold, vagy valami idegen gyertyavilág ráesik ablakára, okvetetlen ott látni mögötte alakját, a hogy mindig egyformán néz a messzeségbe . . . De legszomorúbb úgy látni, mikor ágyneműjét kitergeti a napon; a helyett, hogy mások segítségével kivinné a ház elé a nagy kut mellé, felcipeli a házikó fekete fedelére, ott rakosgatja szét a napos felén, fel és alá jár a meredek háztetőn, igaz, hogy czipő nélkül, de lemegy a széléig, kiveri a vánkosokat meg a dunnákat, megforgatja, megrázza s olyan egymaga járkál a magasban a szabad ég alatt, hogy istenkísértés még csak nézni is, különösen mikor meg-megáll, kezét a szeméhez emeli s a napba állva így néz a messzeségbe.

— Egyszer, nem is nézhettem tovább az udvaromból, a hol ott álltam a legényeim között; átmentem, felmentem a padlásra s a padlás ablakából beszéltem hozzá, eléje tárván, hogy mily veszedelmes, a mit cselekszik. De ő csak mosolygott s megköszönte a jó szándékot. Ezért azt gondolom, hogy az úrnak haza kéne jönnie, minél előbb, annál jobb. Mindjárt velünk is jöhetne.

De én csak fejemet ráztam, mert nem tudtam magam rászánni, hogy hajótörésemet nyilvánvalóvá tegyem s megszökjem sorsom elől. Magam akartam megküzdeni vele s eldöntött végzettel, így vagy amúgy térni vissza alkalmas időben. Határozatlan beszédekkel, melyekben sem túlságos bizodalmat nem hazudtam, sem való állapotomat be nem vallottam, valahogy kihuztam a nap hátralévő részét, míg végre késő este búcsút vettem földieimtől, kik reggel korán készültek elutazni.

Mindazonáltal távolba néző anyámnak képe forró honvágyat ébresztett bennem, mely eddig csak álmomban szokott volt felkeresni. Mióta tudniillik képzeletemet s megszokott alakító képességét nappal nem foglalkoztattam, a mesteremberei álmomban a maguk kénye szerint tettek-vettek s színre józanul és következetesen kavartak fel valóságos álomtülekedést, a leglángolóbb színűt s a legtarkább formáját. Szakasztott, mint a hogy ugyancsak amaz örült mester és tapasztalt tanító jósolta volt meg előre: álmomban vagy szülővárosomat láttam, vagy a falut csodálatosan kifényesedve és megváltozva, a nélkül, hogy bele juthattam volna, vagy ha végre ott voltam, hirtelen, sivárul felébredtem. Beutaztam hazámnak legszebb vidékeit, melyeket a valóságban sohasem láttam s láttam hegyeket, völgyeket és folyóvizeket, soha nem hallott s mégis ismerős nevűeket, melyek úgy csengettek, mint a muzsika s mégis volt bennük valami nevelés.

A földi közlései kiverték fejemből a tegnap esti Hulda leányt s ma reggeli terveimet; fáradtan feküdtem le s menten belekeveredtem a legélénkebb álmvilágba. Közeledtem a városhoz, a hol szülőházam állt, különös utakon, széles folyóvizek szélén, melyeken minden hullám egy-egy úszó rózsafát vitt hátán, úgy hogy a víz alig csillant át a lefolyó rózsaeerdőn. A parton egy földműves szántott, tejfehér ökrökkel s aranyos ekével s lábuk alatt nagy buzavirágok termettek. A barázdák aranszemekkel teltek meg, melyeket a paraszt, egyik kezével az ekét tartva, a másikkal felmereggett s messze szét szórt a levegőben, mire mint aranyeső hullott le

rám. Felfogtam kalapomban, a mennyit csak tudtam, s örvendve láttam, hogy csupa aranypénzzé változik, a melyiken egy vén svájci ember van kiverve, nagy szakállú, két kézre való pallóssal. Buzgón számolgattam a pénzt, de nem tudtam végig számolni, ám minden zsebet megtöltöttem vele; a mi nem fért bele, megint visszaszórtam a levegőbe. Akkor aztán az aranyeső pompás sárga lóvá változott, mely nyerítve kapált a lábával, a melynek nyomán a legszebb zab szökkent elő, de a ló kényesen nem evett belőle. Minden egyes zabszem egy édes mandulaszem, egy mazsolaszem s egy új fillér volt, veres selyembe összesodorva s egy szál disznósértével összekötve, a mely a lovat kellemetesen csiklandozta, a mint benne meghengergődött, úgy hogy elkiáltotta magát: „A zab szűr“.

Ám én felvertem a sárgát, felültem rá, mert szépen fel volt kantározva; elgondolkozva jártam ide-oda a parton s láttam, a mint a paraszt ember beleszánt a sok úszó rózsába s ekéstől együtt elmerül bennök. A rózsák véget értek, sűrű csomókká álltak össze s tovább úsztak a messzeségbe, pirosba vonva a szemhatárt; a folyó pedig olyan lett most, mint egy végtelen szalag kéken folyó aczél. Ezenközben a földműves ekéje hajóformát öltött; a paraszt rajt ült, az aranyos eke szarvával kormányozta s énekelt hozzá: „Felgyúl a hegyi pirkadat s bejárja a hazát!“ Ezzel lyukat fúrt a hajó fenekébe, ebbe beledugta egy harsonának a fuvóját, erősen megszitta, mire az hatalmasan megszólalt, mint valami tülök, s fényes vízsugarat lökött ki magából, mely gyönyörű szökőkút gyanánt ékesítette az úszó hajócskát. A paraszt fogta a vízsugarat, leült vele a hajó szélére s térdén és jobb öklével hatalmas kardot kovácsolt belőle, hogy csak úgy szórta a szikrát. Mikor a karddal elkészült, kitepte egy szál bajuszát, kipróbálta rajt a kard élet s udvariasan átnyújtotta saját magának, közben hirtelen Tell Vilmossá válva, a milyen az a testes korcsmáros volt a Tell-játékban régebbi ifjúkorom idején. Ez a Tell fogta a kardot, suhintott vele egypárat s harsány hangon énekelt:

Heje huja, én is itt vagyok,
Az íjjammal már csak megvagyok!
Heje huja, az idő repül —
A Tell nyíla még ma elrepül.

Keresitek? Hát nem látni ott,
A hogy szinte a napig jutott!
Ki tudja, hogy meddig elszalad,
Ej ha, a ki mint vet, úgy arat.

Ezzel a vastag Tell karddal egy jó nagy darabot vágott le a hajó oldalából, a mely most már egy oldal szalonna volt, s ezzel ünnepélyesen beballagott a hajókamrába, hogy meguzsonnázzon.

Én ezalatt tovább lovagoltam a sárgán s egyszerre csak a falu közepén találtam magam, a hol a bácsi lakott volt. Alig ismertem meg, mert majd minden házat újra építettek benne. A lakosok a világos ablakok mögött mind asztalnál ültek, ettek és senki sem nézett ki az üres utcákra. A minek én igen örültem, mert csak most vettem észre, hogy az én ragyogó paripámon igen vedlett öltözetben ülök. Arra igyekeztem hát, hogy továbbra is láthatlan kerüljek a bácsiék háza mögé, a melyet alig tudtam megtalálni. Végre mégis ráakadtam, a hogy telisdedteli volt futtatva repkénynyel s ezenfelül még vén diófák is borultak fölé, úgy hogy se köve se téglája nem látszott, csak olykor-olykor csillant ki a sok zöldségből egy tenyérnyi ablaküveg. Láttam, hogy mozog valami mögötte, de semmit sem tudtam megkülönböztetni. A kertet vadon benőtte a sok mezei virág, mely közül fányi magasságra kimeredtek a felszökkent kerti növények, a rozmaring meg az olasz kapor, a napraforgó, a tök meg a ribizli. Elvadult méhek rajszámra zúgtak végig a virágvadonon, a méhesben pedig ott volt még az én régi szerelmes levelem, melyet valaha oda sodort a szél, viharverten és nyitva, a nélkül, hogy éveken át valaki is megtalálta volna. Én felvettem és zsebre akartam tenni, de valaki kitepte kezemből s mikor körülnéztem, Judit szökött vele a méhes mögé, a levegőn át csókot vetve felém, hogy ott éreztem a számon. A csók pedig valójában egy darab almás lepény volt, a melyet mohón elkezdtem enni. De mivel nem csillapította az

éhséget, melyet álmomban éreztem, megfontoltam, hogy alkalmasint álmodom s a lepény nyilván azokból az almákból származik, melyeket valaha csokolódzva ettünk együtt Judittal. Annál tanácsosabbnak tartottam tehát, hogy bemenjek a házba, a hol biztosan lesz valami ebéd. Kírártam egy megtömött tarisznyát, mely hirtelen megmutatkozott a lovon, mikor a düledező kerti kerítéshez kötöttem. A tarisznyából pedig mindenféle szép ruha nyilott elé s köztük egy finom uj ing, melynek mellére szőlőfürtöcskék s gyöngyvirágok voltak hímezve. Mikor azonban ezt az ünneplő inget szétnyitottam, kettő lett belőle, a kettőből négy, a négyből nyolcz, egyszóval egy határ finom szép testi ruha került elő, melyet hiába próbáltam megint visszadugdosni a tarisznyába. Mind több ing meg ruhadarab terítette be a földet s én rettenetesen féltem, hogy a rokonság rajta talál kapni e különös foglalkozáson. Kétségbeesésemben végre felkaptam egy inget, hogy felvegyem s szemérmatosan egy diófa mögé álltam, — ám a házból ide lehetett látni s én megszégyenülve bújtam egy másik mögé s így tovább fától-fához, míg végre egészen hozzászorultam a házhoz, a repkény közé s ott nagy zavartan és sietve váltottam ruhát, a szépeket felvettem, de mégsem tudtam elkészülni s mire végre elkészültem, megint nagy bajban voltam, mert nem tudtam hová dugni szomorú csomó régi ruhámat. Akárhová vittem, mindig kiesett belőle egy rongyos darab a földre. Végre nagy kinnal be tudtam hajítani a patakba, a honnan azonban nem akart tovább úszni, hanem kényelmesen forgott mindig ugyanazon a helyen. Felkaptam egy korhadt paszulykarót s elkinlódtem vele, hogy a kísérteties rongyokat belelökjem a víz folyásába, — de a karó eltört s mindig újra eltört az utolsó darabig.

Ekkor lehelet érte arczomat s Anna állott előttem s bevezetett a házba. Kézen fogtuk egymást, úgy mentem fel vele a lépcsőn s beléptem a szobába, a hol a bácsi, a néni, a fiúk meg a leányok mind együtt voltak. Föllélegezve néztem körül; a vén szoba vasárnapra volt kidisztítve s oly napvilágos volt, hogy nem tudtam megérteni, mint hathat át ennyi fény a sűrű repkényen. A

bácsi meg a néni legszebb éveikben voltak, a fiúk meg a leányok virulóbbak, mint valaha, az iskolamester szintén szép ember volt, jókedvű, mint egy ifjú, Anna pedig tizennégyévesen jelent meg, piros virágos ruhácskájában, kedves nyakfodrával.

A különös az volt, hogy valamennyinek, Annát sem véve ki, hosszú agyag pipa volt a kezében s valami jószagú dohányt szíttak, — nemkülönben én is. A mellett halottak és élők egy perczre meg nem álltak, hanem barátságos és vidám ábrázattal szakadatlan fel-alá ide-oda jártak a szobában, közöttük pedig lent a padlón a vadászkutya, az őz, a szelíd menyét, sólymok meg galambok békés egyetértésben, csak éppen, hogy az állatok az emberek ellenében járkáltak s így különös szövedék keveredett össze.

A csavarodott lábú nehéz diófaasztal fehér damaszkkal volt megterítve s illatos lakodalmi ebéddel volt megrakva. Nekem kicsordult belé a nyálam s így szóltam öreg bátyámhoz: „Terringettét, ugyancsak jól éltek!“ „Meghiszem azt!“ felelte ő s valamennyien megismételték a meghiszmem aztat, kellemetes hangon. Egyszerre csak megparancsolta a bácsi, hogy üljenek asztalhoz; valamennyien letették pipájukat a földre hármashármas hegybe, mint a katonák a puskájukat. Eközben azonban mintha megint elfelejtették volna, hogy enni készültek, mert nagy bosszúságomra megint csak ide-oda járkáltak s lassanként énekelni kezdtek:

Álmodunk, álmodunk,
Tétovázunk, álmodunk,
Sietünk és pihenünk,
Pihenünk és sietünk,
Itt vagyunk, de ott vagyunk,
Maradunk, de szaladunk.
A kinek nem tetszik, tegyen róla,
Itt a nóta, példát vegyen róla.
Ihajja, csuhajja!
Éljen s viruljon, a mi tiszta zöld,
Vadászat, erdő, minden fajta föld.

Asszonyok, emberek megható kedvvel és összecsengéssel énekeltek s az ihajját a bácsi hatalmas han-

gon zengette ki, úgy hogy az egész had hangos ének-
szóval zúgott bele s hömpölygött tovább s egyben mind
halványabbra válva, kusza ködben oszlott szét, míg én
keservesen sírtam és zokogtam. Könnyem patakzott,
mikor felébredtem, a vánokosom is nedves volt. Mikor
nagy nehezen összeszedtem eszemet, az első, a mire
visszaemlékeztem, a terített asztal volt, — mert a földi
híradásai óta este már nem ehettem többet s csak ál-
momban éheztem meg újra. A hogy így átgondoltam a
mohóságot, melylyel a fékezetlen képzelet minden ékes-
ségek közepett mégis arra kényszerültem, hogy végül
mindig csak pénzről, jószágról, ruháról és ételről álmod-
jam: e megaláztatáson újra sírva fakadtam, míg megint
csak el nem aludtam.

HETEDIK FEJEZET.

Tovább álmodom.

Egy nagy erdőben talátlam magam ismét, egy
furcsa keskeny pallón járva, mely magasan vonult végig
az ágak s a fák koronája közt, mint valami végtelen
függőhíd, miközben lent a kényelmes út, ahogy álomban
szokás, használatlan maradt. De szép volt lenézni az erdő
mélyébe, mert csupa zöld moha fedte, melyre nagy sötétség
borult. A mohából sok egyes csillagformájú virág
nőtt ki ingó száron s folyton utána fordultak a fönn menő
szemlélőnek; minden egyes virág mellett egy kis földi
törpe vagy mohatündér állott, a ki egy arany lámpács-
kában ragyogó karbunkulussal világította meg a virágot,
úgy hogy felcsillogott a mélységből, mint valami kék
vagy veres csillag, s miközben e sok virágcsillag, mely
olykor szép figurákban állott együtt, ki lassan, ki sebesen
forgott, az apró népek az ő kis lámpásaikkal körüljárog-
gatták ezeket s gondosan kelyhükre bocsátották a fény-
sugarat. Így a magas gerenda- vagy deszkafalról nézve
ott lenn a mélységben ez a kerengő világosság olyan volt,
mint valami földalatti égbolt, csak éppen hogy zöld-
színű volt s csillagai minden színben tündököltek.

Elragadtatva mentem át a függő hídon s dereka-

san küzdöttem át magam a bükk meg tölgy sudarakon, mivel átértettem, hogy ilyen törékeny talaj nem arra való, hogy az ember a lábával járjon rajta. Olykor egy-egy fenyvesbe jutottam, mely mintha ritkább lett volna, a fenyősudaraknak vereses naptól égetett s erősen illatozó faágai csodálatosak voltak látványnak s tartózkodásnak, mintha mesterségesen megmunkált, megácsolt s különös faragványokkal díszített volna, pedig csak természetes ágazat volt. Néha a palló egészen a fák fölött vitt el, szabad ég alatt és napsütésben s én kihajoltam ingatag karfáján, hogy megnézzem, voltaképp merre tart, — ám nem lehetett látni egyebet, mint a merre a szem el látott, végtelen tengerét a zöld sudaraknak, a mely felett forró nyári nap szikrázott, ezer meg ezer vadgalamb, szajkó, zöld csóka, harkály és héjja repkedett ide-oda s csak az volt a csuda, hogy a legmesszebb madarat is világosan meg lehetett ismerni s alakját és színét megkülönböztetni. Mikor elegendőképp kibáméskodtam magam, megint lenéztem a sötét mélységbe, a hol most egy sziklaszakadékot fedeztem fel, melyet magát világított meg a nap. Legmélyén egy kis rét terült el egy tiszta patak mentén; a rét közepén édesanyám ült az ő kis szalma-székén, barna remeteruhában s hófehér hajjal. Öreg volt s meggörnyedt s noha messze lenn volt a mélységben, minden vonását pontosan megismertem. Egy zöld vesszővel egy kis csapat ezüstoffáczánt őrzött s ha egy meg akart szökni, gyengén ráütött a szárnyára, mire egypár fényes toll szállott fel s csillogott a napban. A kis patak partján pedig rokkája állott, mely környöskörül lapátokkal volt megrakva s valójában egy kis malomkerék volt s villámgyorsan forgott. Anyám csak egyik kezével fonta a fényes fonalat, mely nem tekergődött a guzsalyra, hanem keresztül-kasul vont a szakadékot s itt menten széles csík vakító vászonná szaladt össze. Ez a vászon mind magasabbra emelkedett; egyszerre valami nehezet éreztem vállamon s észrevettem, hogy az elfelejtett tarisznya lóg rajta, mely ki repedt a sok finom ingtől. Most láttam csak, hogy ezek honnan származnak. A hogy így kínosan czepekedtem tovább, felfedeztem, hogy a fáczánok mind csupa szép

párnák voltak, melyeket anyám szorgalmasan rakosgattott a napra és kiveregetett. Aztán összeszedte valamennyit és serényen vitte egyiket a másik után be a hegybe. Mikor újra kijött, szeme fölé emelte kezét, körülnézett s halkán énekelt, de én jól hallottam:

Jaj, édes fiam,
Merre, merre van.
Jön-e hát, jön-e hát
Az erdőkön át?

S ekkor meglátott engem a magasban, mintegy a levegőben lebegve s epedve nézve le rá. Hangos örömkialtást hallatott s mint a lélek suhant tova sziklán és kövön, a mit lába sem ért, úgy, hogy mind messzebbre már-már el is tűnt előlem, mialatt én hiába kiáltottam és siettem utána s a palló hajlott és recsegett s a fák sudara ingott és zúgott.

Ekkor vége volt az erdőnek s én a hegyen láttam magam, mely szemben fekszik szülővárossal, de milyen volt ezt elnézni! A folyó tízszerte szélesebb volt, mint különben, s fénylett, mint a tükör; a házak mind akkorák voltak, mint különben a székesegyház, a legmesésebb építésűek s ragyogtak a napfényben, az ablakok tele voltak virággal, melyek saját terhüktől meghajtva hajoltak a képekkel fedett falakra. A hársak koronája láthatatlan nyomult bele a sötétkék átlátszó égbe, mely mintha egyetlen drágakő lett volna s az óriás sudarak ide-oda ingottak benne, mintha még fényesebbre akarták volna söpörni s végül belenőttek az átlátszó kék kristályüvegbe.

A hársak zöld lombhegyei közt emelkedtek ki a templomtornyok, míg maga a rengeteg kőhajó millió meg millió szívformájú hárslevél halmai alatt pihent s csak itt-ott csillogott ki egy-egy bíborpiros vagy kék üveglap egy eltévedt napsugártól keresztül sütvé. Az aranykoronák pedig, melyek a tornyok gombjai voltak, fent csillogtak az ég magasában s tele voltak fiatal leányokkal. S ezek kidugdosták fürtös fejüket köröskörül a gót czifraságok közül. Bár minden egyes hárslevelet élesen elkülönböztetve láttam meg, azt mégsem tudtam

meglátni, hogy e leányok kik voltak és siettem oda-
jutni, mivel roppant kíváncsi voltam, kik lehetnek ezek
a földieim.

Éppen jókor láttam magam mellett állani a sárgát,
felraktam rá a tarisznyát s lelovagoltam a meredek lép-
csőúton, mely a hídhöz vitt. Minden egyes lépcsőfok
egy-egy köszörült hegyi kristály volt s abban bezárva
feküdt mintegy álomban egy arasznyi asszonyocska, el-
mondhatatlan gyenge, finom és széptermetű. Míg a
sárga lefelé ment a nyaktörő úton, s minden perczen
lezuhanhatott volna lovasával a mélységbe, én jobbra-
balra hajlongtam a nyeregben s vágyakozó pillantással
igyekeztem a kristály lépcső belsejébe hatolni. — Az
áldóját, szimatolgattam mohón, micsoda gyönyörűséges
teremtések ezek ebben a megátkozott lépcsőben?

A nélkül, hogy egy cseppet is elcsodálkoztam volna
rajta, a lovam hirtelen megszólalt s visszafordítva fejét,
így felelt:

— Hát kik lehetnének? mindazok a jó dolgok és
gondolatok, a miket a haza földje magában rejt s a mi-
ket az tör ki belőle, a ki otthon marad és becsülettel eszi
kenyerét.

— Az ördögbe is, — kiáltottam, — holnap menten
kijövök ide s egypár ilyen lépcsőt feltörök!

Nem tudtam szememet levenni a hosszú lépcsőről,
mely most már mögöttem nyúlt fel csillogóan a hegy
hátán. Ám a ló azt mondta, hogy ez csak egy vékony
feltört ág, — az egész talaj tele van ilyen dolgokkal.
Odalent most leértünk a hídhöz. Csakhogy ez nem volt
már a régi fahíd, hanem márványpalota volt, mely két
emelet végtelen oszlop-csarnokból állott, s mint egy soha
nem látott csodahíd vezetett át a folyón. „Hogy meg-
változott minden, hogy megy előre, ha az ember egypár
esztendeig távol van!“ gondoltam magamban, a hogy
kényelmesen és kíváncsian léptetem át a széles híd
csarnokán. Míg az épület kívül csak fehér, vereses és
fekete márványtól fénylett, belül a falait teméntelen sok
festmény fedte, a mely az országnak egész történetét
ábrázolta s minden odavaló mesterséget. Az egész elköl-
tözött nép úgyszólván az utolsó emberig, a ki éppen el-

ment volt, rá volt festve a falra, s mintha egy lett volna az élőkkel, a kik a hídon jártak-keltek, — sőt némelyik festett figura kilépett a képekből s tett-vett az elevenek közt, míg ezek közül olyik felment a festettek közé s ott maradt a falon. Mindkét felekezet hősből és asszonyokból állott, papokból és világiakból, urakból és parasztokból, tisztességes emberekből és bitangokból; a hídnak följárója és lejárója pedig nyitva volt és őrizetlen s míg rajt a menet szakadatlan tartott s ugyancsak szakadatlan folyt a cserélkezés a festett s az eleven élet között: e csodálatosan élénk hídon mult és jövőndő mintha egy lett volna.

— Most már igazán szeretném tudni, hogy micsoda vidám dolog ez! — dünnyögtem magamban s a ló menten felelt:

— Ezt a nemzet azonosságának nevezik!

— Ejnye, de tudós paripa vagy, — kiáltottam, — mintha igazán a zab szúrna! Honnan szerzed ezt a sok tudományt?

— Jusson eszedbe, — szólt a sárga, — hogy kin ülsz! Avagy nem aranyból lettem-e? Már pedig az arany gazdagság, a gazdagság meg bölcsesség.

E szavaknál menten észrevettem, hogy tarisznyám ruha helyett most egészen azokkal az aranypénzekkel volt tele. Nem sokat töprengtem, honnan kerültek elő ily váratlanul, csak örültem, hogy megvannak, bár a bölcs paripára nem hagyhattam rá jó lélekkel, hogy a gazdagság bölcsesség, mégis hirtelen voltam olyan bölcs, hogy legalább nem feleltem s kényelmesen léptettem tova.

— No hát mond meg te bölcs Salamon, — kezdtem rá újra egy idő múlva, — magát a hídat hívják azonosságának, vagy a kik rajta járnak? Mit a kettő közül?

— A kettő együtt az azonosság, különben nem beszélnének róla.

— A nemzeté?

— Persze, hogy a nemzeté.

— Tehát a híd is nemzet?

— Ugyan, — kiáltott a ló kelleetlenül, — hát valami, a min járnak, ha még oly szép is, lehet-e nemzet? Csak

emberek lehetnek azok, tehát ezek az emberek a nemzet!

— Úgy, hát nem magad mondtad, hogy a nemzet meg a híd együttvéve tesz ki valami azonosságot?

— Ezt mondtam és állom!

— És pedig?

— Tudd meg, — szól megfontoltan a paripa, miközben megvetette a lábát, — tudd meg, hogy a ki e kényes kérdésre felel s ezt az ellentmondás meg tudja oldani, az mester s maga is ez azonosságon munkál. Ha a helyes feleletet, a mely itt van a nyelvem hegyén, jól kereken szóba tudnám foglalni, akkor nem ló volnék, hanem már rég ide volnék festve a falra, különben is jó lesz el nem feledned, hogy lónak is csak tőled álmodott ló vagyok, vagyis egész beszélgetésünk csak a magad agyvelejének szüleménye és töprenkedése. Ilyenformán legjobb, ha minden további kérdésedre magad felelsz, mindjárt első kézből!

— Adta megátalkodott döge, — kiáltottam s vékonyába vertem a sarkamat, — adta háládatlan gebéje, annál inkább tartozol szóval s felelettel, mivel az én keservesen kiteljesedett véremből kell téged megnemzenem s végig ezen az álmon etetnem és táplálnom!

— De nagy sor is az, — szól a ló félvállról. — Ez az egész beszélgetés s egyáltalában a mi egész becses ismeretségünk alig három percznek munkája és lefolyta és tisztelt testiségednek alig kerül egy leheletébe!

— Mit három percze? Hát nincs legalább egy órája, mióta ezen a végtelen hídon járunk?

— Három percz óta tart az éjszakai lovas dobogása, mely az én jelenésemet idézte fel benned; vele együtt ez is eloszlik s te megint gyalog járhatsz!

— Teremtő isten, hát akkor ne vesztegesd az időt, mert elmulik a percz, még mielőtt megvilágosodtam e felől a szép híd felől!

— Nem olyan sürgős! A mit most át kell élnünk és meg kell tudnunk, az mind bőven elfér a becsületes lódobogás mértékében, s ha a helyesen gondolkodó zsoltáros az ő urához istenéhez így kiáltott: — Ezer esztendő előtted, mint a szempillantás! akkor ez a feltevés visszafelé

olvasva ugyanazon igazság: Egy szempillantás olyan, mint ezer esztendő! Még ezerszer többet láthatnánk és hallhatnánk e dobogás alatt, csak meg volna bennünk a hozzávaló, kedves uram! Hiába itt minden siettetés vagy habozás, mindennek megvan a maga kényelmetes betelése s mi szép nyugodtan elidőzhetünk a mi álmunkkal, — csak az, a mi és se nem több, se nem kevesebb!

Nem hallgattam tovább a ló beszédjére, mert észrevettem, hogy minden felől nagy tisztelettel köszöntenek, mivel már nem egy arramenő tapogatta meg különös fogással duzzadó tarisznyámat, körülbelül mint a mészáros, ha istállóban vagy vásáron a marhát hizottsága felől próbálja ki s megcsípkedi derekát és lágyékát.

— Furcsa viselkedés ez, — szóltam végre. — Azt hittem, egy lélek sem ismer!

— Nem is neked szól ez, — vágott vissza a sárga, — hanem a tarisznyádnak, annak a nagy arany kolbásznak, a mi a derekamat nyomja.

— Úgy, hát ez a megoldása, a titka a te egész azonossági kérdésednek, a vert arany? Mert hiszen te is ebből a materiából való vagy, még sem tapogat meg senki!

— Hát, — tanított ki a ló, — ezt se vedd olyan betű szerint. Igaz, hogy ezek az emberek arra figyelnek, hogy azonosságukat, melyet ez esetben függetlenségnek neveznek, megőrizték s minden támadás ellen megvédjék. Csakhogy bölcsen tudják, hogy a hadálló jó katonának jól is kell ennie s kell valaminek lenni a gyomrában, hogy jól verekedjen. Mivel pedig ezt csak minden fajta vert pénzzel lehet elérni és biztosítani, mindenkit, a kinek pénze van, az azonosság jól felfegyverkezett védőjének és támogatójának tekintenek és ennyibe veszik. Persze az is megesik, hogy az ő magános dolgaikat a közönségesekkel azonosoknak itélik, a mint hogy erőnek kifejtésében alig lehet túlságba menni s így bizony olyik olyan színbe kerül, mint valami kapzsi számár. De bármint legyen ez, azt tanácsolom, hogy a tőkédet forgasd meg itt egy kicsit s próbáld meg gyarapítani. Ha általában hamis is az emberek ítélete, mégis mindenkinek szabadjában

áll, hogy a maga számára igazságnak tekintse s így a helyzetet kellemessé tegye.

Belenyultam a zsákba s egypár marék aranypénzt dobtam fel, a mit menten száz, a levegőben nyulkáló kéz fogott el és dobott tovább, minekutána kiki elébb megnézegette az aranyat, aztán a maga aranyához dörgölte, mitől mindkét darab megkettőződött. Csakhamar mind a pénzek más pénzek társaságában visszakerültek s a lovamba akaszkodtak; hullt az arany, mint az eső s csomóba rakódott a paripa mind a négy lábára, mint a virágok hímpora, mikor nadrágnak áll össze a méhen, úgy hogy az állat nem tud már tovább menni. Ám időközben nagy szárnyai nőttek, — a végén olyan volt, mint valami óriás méh s ilyenül repült tova a nép feje fölött. Most hullattuk csak igazán együtt az aranyesőt, úgy hogy végül beláthatatlan csöcseléke loholt utánunk az aranyra éheseknek. Öregek és ifjak, asszonyok és emberek bukdácsoltak át egymáson, hogy az aranyat felseperjék. Tolvajok, a kiket az örök kísértek, ezekkel együtt vetették magukat a tolongásba; pékinasok bedobták a kenyérüket a vízbe s megtöltötték kosarukat arannyal; papok, a kik templomba igyekeztek prédikációra, feltűrték reverendáikat, mint a babszedő parasztasszonyok a szoknyájukat s aranyat mertek belé, tanácsbeli emberek, a városházáról jövet szintén odasettenkedtek s titokban egypár oldalt gurult pénzecskét csúsztattak zsebökbe, még a falra festett törvényszékekről is holt bírák ugrottak fel az asztaltól, ott hagyták a vádlottat s leszálltak, hogy utánam igyekezzenek s a végén még a festett gonosztevő is leugrott, hogy arany után kiáltson. Felvetve a gazdagság érzetétől, végre kilebegtem a híd csarnokából s az arany-méh lovon gögösen emelkedtem a levegőbe, a hol magasan kerengtem, mint a sólyom az egyházak koronái körül, majd le-leereszkedtem, majd ismét felszálltam, s teli tüdővel egyszerre élveztem a repülés és a lovaglás gyermekes álm-örömét. A koronából száz fehér kéz mozgatta újját aranyom felé, szemecskék és arczocskák virultak a napfényben, mint a ne-felejts és a rózsa. A ló így szólt: „Hát most válassz, ezek az ország eladó leányai! Legjobb lesz valami csinos

asszony!“ Én meg büszkén és kívánczozva pislogtam le rájuk s gondoltam is olyant, hogy kalandozásaimat s át-élt balságomat tisztos házassággal zárjam le, mikor hirtelen kemény hang hallatszott, mely így kiáltott: hát nincs senki, a ki azt az országrontót lehuzza a levegőből?

Itt vagyok már! felelt a vastag Tell Vilmos, a ki ott ült elrejtve egy hársfa koronájában s íjját rám fogta s nyílával le is lőtt. Mint valami új Ikarus, a sárgával együtt csörömpölve zuhantam a templom tetejére s onnan nyomorúságosan lecsúsztam az útra, a mitől fel-ébredtem s olyan összerázottnak találtam magam, mintha valóban leestem volna. A fejem lázasan fájt, mialatt az álmodottakat sorra vettem. Ez a felfordult világ, melyben az ébren tétlen agyvelő éjszakai alvásban a maga kedvére összefüggő meséket s a könyveknek megfelelő allegóriákat eszelt ki és szőtt tovább, valahol olvasott minták után iskolás szavakkal és gúnyos vonatkozásokkal: ez a felfordult világ megijesztett, mint valami nehéz betegség előhírnöke, — sőt kísértetiesen lopódzott belém a félelem, hogy ilyen mód az én szolgáló eszközeim engemet, vagyis az eszemet végre egészen kívül tesznek az ajtón s bolond szolgáló-gazdálkodásra vetemednek.

Mikor a dolgon tovább elgondolkoztam, éreztem annak veszedelmét, ha az ember természete és szokása ellen a teljesen lélektelennel akarja magát foglalkoztatni és táplálni, de mégsem tudtam, hogy ez ígézetből mint szabadulhatnék. E töprengés közben megint elaludtam s az álmodás megint megkezdődött, ám most elült a kísérteties allegorizálás s a törvénytelenység uralkodott tovább.

A félig összetört és zsákokkal rogyásig megrakott lovat most valami hegyi úton hajtottam fölfelé anyám házához, s egy kínos örökkévalóságig tartott, míg végre odaértem. Itt az állat összeesett s a legszebb és legdúsbabb dolgokká és mindenfajta különösségekké változott, a milyenek a zsákokból is előkerültek s a minőket nagy útrakról szokás ajándékba hozni. Én pedig kínosan megzavarodva álltam a feltornyozódott drágaságok mellett, a melyek szabadon terültek el az úton s hiába kerestem a kapu kilincsét s a csengetyűt. Tanácstalanul és szo-

rongva őriztem a kincseket, felnéztem a házra s csak most vettem észre, mily furcsa a formája. Olyasféle volt, mint a régi nemes pohárszék és faburkolatú munkák, végig sötét diófából, számtalan párkánnyal, beillesztéssel és ereszzsel, mind a legfinomabb munkájuval s tükrös fényesre csiszolva. Tulajdonképp kifelé fordult belseje volt a háznak. A párkányokon s az ereszekon ódon ezüstkancsók és poharak álltak, porcellán edények és kis márványszobrok sorjában. Kristályablakok csillogtak titokzatos fényben, sötét háttér előtt habosra gyalult szoba- vagy szekrényajtók között, melyekből fényes aczélszekrények álltak ki. E különös homlokzat felett sötétkéken boltozódott az ég s félig esti napfény tükröződött a diófa sötét pompájában, a kancsók ezüstjében s az ablakok üvegén.

Végre azt is észrevettem, hogy gazdag faragású lépcsők visznek fel a folyosóhoz s én felfelé tartottam, bejárást keresve. Ám, ha egy ajtót kinyitottam, csak szobát találtam, mely mindenfajta holmival volt tele. Itt könyvtárra akadtam, melynek bőrkötései aranytól pompáztak, ott szerszámok és edények voltak egymásra hámozva, a mit csak az élet kellemetességéhez kívánni lehetett, amott meg egy hegyre való finom vászon volt feltornyozva, vagy illatos szekrény nyílt meg száz kis ládika fűszerszámmal. Rendre becsuktam az ajtókat, igen elégedetten a látottakkal, csak azon aggódva, hogy seholsem találom anyámat, hogy ebben a pompás háztartásban menten el is helyezkedhessem. Így keresséve hajoltam szorosán az egyik ablakhoz s halántékomhoz tartottam kezemet, hogy a kristály-tábla tükröződését megtörjem s ekkor szoba helyett gyönyörűséges kertbe láttam le, mely ott terjeszkedett a napfényben s mintha azt láttam volna, a hogy anyám ifjúság és szépség fényében, selyemruhákba öltözötten sétál a virágágyak között. Fel akartam nyitni az ablakot s rákiáltani, de semmiféle tolózárt vagy gombot nem találtam, mert hiszen kívül álltam a házban, noha a belsejéből néztem ki a kertbe. A végén már csak egy gazdag kirakású falhoz szorulva álltam, keskeny párkányon, a hol a lábamnak is alig volt helye. Mikor kihajoltam megnézni, mint tudnék leszállani

e veszélyes helyről, az utcán egy gonosz kis tökmag kölyket láttam, kiszáradt őszhajút, a mint egy pálczával dobálta szét az én kincseimet.

Rögtön megismertem az én ifjúkori ellenségemet, azt a toronyról lezuhant Meierlein gyereket s hamarosan lemásztam, hogy elkergessem. Ez azonban dühösen el kezdett szitkozódni s gyermeki uzsorás és hitelező gyanánt ismét követelni annyi esztendő után a tartozását. Most végre meg akar zálogolni, kiáltott mérgesen, hogy végre megkapja, a mi jár neki, — mert a számadása pontos és rendben van.

— Hazudsz, kis gazember, — kiáltottam rá, — pusztulj innen azonnal! — Ekkor azonban felemelte botját ellenem, csakhamar hajbakaptunk s irgalmatlanul megtéptük egymást. Dühös ellenségem mind a szép ruhát, a mi rajtam volt, rongyokba tépte s csak mikor lihegve és kétségbeesve torkon ragadtam, akkor tünt el kezem közül s engem ott hagyott az árnyékos, hideg úton. Kimerülten láttam ott magamat mezítláb állani. A ház azonban a mi igazi régi házunk volt, csak hogy félig elpusztulva, lehámló vakolattal, megvakult ablakokkal, melyekben üres vagy kiszáradt virágcserepek álltak s csapkodta a szél az ablakdeszkákat, a melyek csak egy vasukon lógtak.

Az én pompás álomkincseimből már nem látszott egyéb, mint a gyalogjárón egypár eltaposott maradék, a min semmi különöset nem lehetett észrevenni s kezemben sem volt egyéb, mint a gonosz ellenségemtől alragadt bot.

Rémülten mentem át az út másik felére s gondabborultan néztem fel a kihalt ablakokra, a hol tisztán láttam anyámat, öregem, megöszülten s halaványan a sötét ablaküveg mögül, a mint mélyen elgondolkozva fonta a fonalat. Kinyújtottam karomat az ablak felé, — ám mikor anyám halkán megmozdult, elbújtam egy kiszögelés mögé s szorongva igyekeztem kimenekülni a csöndes homályos városból, a nélkül, hogy megláttak volna. A házak tövében lopódtam tova s rossz botommal csakhamar egy végeláthatatlan országúton arra felé vándoroltam vissza, a honnan jöttem. Vándoroltam, csak ván-

doroltam, szakadatlan roskadozva s vissza nem nézve. A messzeségben egy épp ily hosszú úton, mely az enyémet keresztezte, apámat láttam tovalépkedni nehéz iszák-
kal a hátán.

Mikor felébredtem, mintha kő esett volna le szívemről, oly szomorú volt álmodott kalandjaimnak ez az utolsó része.

Így tartott ez éjszakákon keresztül, noha néha valamivel enyhébben, úgy hogy a megálmodott állapot valami nyugodt elégedettséghez közeledett. Egyszer azt álmodtam, hogy szülőföldem határán ülök egy hegyen, melyet felhő árnya sötétít be, míg maga az ország tündökölve terül el előttem. Fehér útjain, zöld mezőin nagy csapatokban járt-kelt és tolongott a nép és minden fajta ember s vidám ünnepekhez gyülekezett, különböző cselekedetekhez és életműveletekhez, a mit én mind figyelmesen szemléltem. Ám mikor ilyen csapatok s felvonulások közel mentek el mellettem, s az emberek rám ismertek, akkor rám szóltak elvonúltukban, hogy miért ülök így részvételen bánatba borulva, miért nem látom a mi körülöttem történik, s felszólítottak, tartsak velük. Én azonban barátságosan védekeztem s megmondtam nekik, hogy nagyon jól látom, mi mozgatja őket s részt is veszek benne. Csak most ne törődjenek velem, így jobb nekem.

Ezt a képzetet az én serény emlékeim nyilván egy ismeretlen verséből vették, melyet előttevaló este találtam valami rongyos nyomtatványban:

Ne szidjatok, hogy bánatomtól
Mást sem látok csak magamat:
A bánat fátyolán keresztül
Mindenkit látok, a ki elhalad.

Keresztül a tenger zúgásán,
Amely ellenem esküdött,
Nótáitoknak minden hangja,
Ha tompán is, de megütött.

És mint fáradtan a Danaida,
Szitát letéve tekintget körül:
Kíváncsian nézek utánatok,
Mit tesztek s melyötök minek örül.

NYOLCZADIK FEJEZET.

A vándor koponya.

Ilyenek voltak éjszakáim. Hogy napjaimat mint töltöttem el akkor, azt ma már alig tudom elgondolni; a legcsodálatosabb türelmi gyakorlat volt a végzettel, jobban mondva magammal szemben. S mint jól sejtettem, a kimenetel ezen a módon alakult ki legjobban a dolgokból. Egypár nap mulva kitünt, hogy özvegységre jutott gazdám felesége nélkül nem állhat meg, hogy kénytelen feloszlatni háztartását, gyerekeit egyelőre odaadni elhalt felesége szüleihez s a lakást otthagyni. A kicsik már otthon sem voltak, mikor az ember rosszkedvűen s közömbösen jelentette, hogy keressek más szállást, mert holnap ő is kihurczolkodik.

Én már évek óta laktam ebben a házban, s mivel a rossz sors az én szegény kis holmimat szerte fújta, nyomban elhatároztam, hogy visszatérek hazámba, a helyett, hogy koldusan vonulnék be valami új lakásba. Nem változtattam ez elhatározásomon akkor sem, mikor annak levonása után, a mivel gazdámnak s még egypár más embernek tartoztam, a Schmalhöfer uramtól szerzett gazdagságomból nem maradt annyi sem, a mennyivel utazhattam volna. Gyalogútra is csak kinnal futotta, ha a pénzt igen pontosan beosztom, éjjelt, nappalt szabadban töltök s csak keveset eszem.

Hogy azonban viseltes ruhámban mégse legyen teljesen csavargó formám, a legutolsó segítséghez nyúltam, t. i. a képecskékhez, melyek ott lógtak a zsidó szabómesternél. Nem vesztegettem az időt, fölkerestem, azt a nagyobb s a kiállításon póruljárt képet is magammal vittem s megkérdeztem, hogy a három kép fejében akarna-e tisztességesen kiruházni s mit adna még ezenfelül készpénzben.

Készpénzről természetesen hallani sem akart, e helyett a ruhának, a mit üzleti elvei szerint rögtön hajlandó volt ideadni, elég tisztességes volt a formája, sőt még egy rendes jó kalapot sem sajnált tőlem, melynek karimája megvédhette nyakamat az esőtől. Én meg voltam vele elégedve, nem éreztem magamat kifosztottnak s barát-

ságban váltam el segítőmtől, miután egy benyílóban ruhát váltottam s a régít emberséges bánásáért való hálám fejében otthagytam neki.

Visszamenet habóztam egy kicsit, ne keresném-e fel az öreg Schmalhöfert is, hogy tőle is elbúcsúzzam. Ám attól tartottam, hogy megint rácsábíthat valami semmiben sem határozó s lélekölő keresetre, így hát elkerültem házát, a hatóságoktól elkértem igazolványaimat és mivel az este közeledett, hazasiettem, mert a mint beesteledett, neki akartam vágni a vándorlásnak.

Ez ajánlatos is volt, mert a gazda már elvitetett minden bútort, az én ágyamat is, nem törődve vele, hogy utolsó éjszaka hol alszom. Ott találtam egészen magában állva a csendes lakásban, mely szokatlanul visszhangzott lépéseinktől és szavainktól, mert egészen üres volt. Csak egypár ruha s apróbb holmi hevert ott még egymás mellé téve, a mit nem tudott sehová berakni, mert nem volt hozzá ládája. Mondtam, hogy elviheti az enyémet, mert nekem úgy sem kell. Ezt elvette, de meg sem köszönte, a miért aztán egy kicsit megréfáltam. Mert mikor átmentem az én két szobámba s egy úti tarisznyába beraktam, a mi kevés fehérnemű még maradt, valamint szépen bekötött ifjúkori történetemet, s körülnéztem, hogy mi dolgom van még, nagy ijedségemre felfedeztem a Zwiehan Albertus koponyáját, mely gazdátlan lézengett ott.

Megrendülve vettem kezembe a boldogtalan tekét, mely csak nem talált nyugalmat s lelkifurdalást éreztem. Szegény Zwiehan, gondoltam magamban, valamikor Keletindiából Svájcba utaztál, onnan Grönlandba s megint vissza, aztán ide s most csak az isten tudja, mi lesz belőled, a kit oly könnyelműen vittem el a temetőből!

De ez nem használt semmit, az üres ládám tetejét felemeltem s beletettem az ódon koponyát, a továbbiakat menőfélben lévő gazdámra bízva, ki rossz csillagzata alatt oly kevésbé volt kedves hozzám, noha őt esztendejénél több, hogy családjának eltartásához nem egy jó tallérral járultam hozzá.

Ezután átvettém tarisznyáival az én külön szomorú-

ságos tanyámból kiléptem az általánosba, gazdámnak hamarosan kezet adtam s lefelé lépkedtem a lépcsőn. De alig értem az aljára, a rettentő ember odafentről utánam kiáltott s nevémen szólított: „Itt van, vigye ezt is magával, mert ez is a magáé!”

Egyben a halálfej gurult és kopogott lefelé a falépcsőn s jó keményen neki ütődött a sarkamnak.

Felvettem a szürkülő esthomályban, keservesen lelógott drótjáról álkapczája, mintha könyörgött volna, hogy ne hagyjam ott.

— Hát gyere, — szóltam, — haza is együtt mehetünk! Furcsa egy utazás volt.

Begyömöszöltem valahogy tarisznyámba, a mely attól olyan lett, mintha valami komisz kenyér vagy káposztafej volna benne.

Most még csak egy dolgom volt hátra, mely azonban nem volt könnyű. A Huldával való különös és váratlan szerelmi kaland óta egy szombat használatlan mult el s éppen most érkezett el a második. Ama nászutas földimnek híradásai után, meg az álmomban tapasztalt látományoktól is, elment a kedvem s a bátorságom, hogy megvalósítsam az én tannhäuseri tervemet, de valami meleg hálának, sőt gyengéd hajlandóságnak s emlékezésnek érzése mégis hajtott, hogy ne menjek el egy búcsúszó, egy értesítés nélkül. Azt reméltem, hogy az aranyos és becsületes teremtést azzal a vallomással, hogy nem vagyok mesterlegény, hanem elszegényedett művészember vagyok, a ki nem tudja mi lesz belőle s most itt kell hagynia ez országot, hogy ezzel nem lesz nehéz lebeszélnem gondolatáról, megvigasztalnom megint egy szeretőnek elvesztése miatt s így békességben válnom tőle. Tarisznyásan és botosan már neki indulva a vándorútnak, elébb arra felé tartottam, a hol lakott. Mivel még korán volt, bementem egy korcsmába, hogy utolsó vacsorámat költsem el e városban. Azután lámpafényben hamar megtaláltam a házat s egy szemben lévő kút árnyékában leültem egy kis padra. Csakhamar láttam is közeledni kedves alakját hétköznapi ruhában, de nem egyedül; egy karcsú fiatal ember kísérte, szemlátomást valami deák, vagy művész s igen szorgosan be-

szélt vele. A kapu közelében a leány lassabban ment s a hogy megszólalt, megismertem édes és nyílt hangját, mely csak valamivel szomorúbban és lágyabban hangzott, mint azon este.

— A szerelem komoly dolog, — szólott, — még tréfában is! De kevés a hűség és a becsület a világon. No de majd csak kipróbáljuk az ismeretséget, ha holnap kedve van megtánczoltatni, — kíváncsi a szívem, hogy milyen is az, ha az embernek úrral akad dolga!

Az új udvarló halk suttogással felelt valamit, a mit nem értettem, halk csókot is hallottam, jó éjszakát, mire a leány eltűnt a kapu mögött, becsapta, a fiatal ember pedig gyors léptekkel ment tovább.

— Ez is felmentés! — gondoltam magamban s megkönnyebbült lelkiismerettel keltem fel, de egy kicsit kusza érzéssel. Ám azért nem sokat néztem körül s egy perczig sem időzve tovább a városban, siettem a kapuja felé s kevéssel ezután az éjszakai országúton lépkedtem szülőhazám irányába.

Elégedetten a világos és kész alakkal, melyet ime sorsom öltött, sietség, de megállás nélkül raktam a lábamat egymás után, szemem előtt azzal az egyetlen czéllal, hogy anyám házfedele alá kerüljek, szegényen, gazdagon — mindegy. Órák hosszat ment ez így; nem ügyeltem arra, hogy keresztúthoz értem s az országútról egy észrevétlenül keskenyebb mellékútra tértem le, a hol ilyen elágazás mégegyszer ismétlődött, míg egyszer csak egy vidéki kocsiúton találtam magamat. Ám mivel a csillagok állása szerint körülbelül a helyes égtáj felé igyekeztem, valami nagyon nem vettem szívre a dolgot s némi eltévedést a gyalogutas szükséges élményei közé számítottam. Erdőkön mentem át, mezőkön és réteken, falvak mellett, melyeknek homályos körvonalai vagy elvesző fénypontjai messze-messze estek az úttól. Mély csöndesség lett úrrá a földön, mikor eljött az éjfél s én messze szántóföldeken vágtam át, — annál elevenebb volt a lassu járású csillagképektől átszótt levegő, mert a vándormadarak láthatatlan csapatai zúgtak s zajogtak a magasságban. Sohsem vettem ennyire észre az őszi égnek ezt az éjjeli forgalmát.

Valami nagy erdőségbe jutottam s a sötétség teljes lett. A kuvik halkan suhant el képem mellett s a mélységből a bagoly kiáltása hallatszott. Mikorra elfogott a didergés s elfáradtam, egy tisztáson szénégetőkunyhó füstjére akadtam s őrzője ott feküdt tapasztott kunyhójában s aludt. Halkan oda ültem a forró máglya mellé, melegedtem, elaludtam, míg egy csapat sikoltó vándor súlyom, melyeknek ezüst-kék szárnya s fehér melle az első pirkadatban felcsillant, el nem röpült az erdő fölött és fel nem keltett. A hogy felébredtem, a szénégető is ki kezdett mászni kunyhójából, lábával előre. Mint a ki vándoreMBER most ért oda, megálltam előtte, jó reggelt kívántam, a vidék után kérdezősködtem s a helyes országút iránt. Sokat nem tudott mondani, csak hogy nyugat felé kell mennem.

Az erdő véget ért s én egy messzi, német őszi reggeli tájakra léptem ki. Erdős és sötét hegységek nyújtózkodtak a láthatáron; a vidéken végig pirosan kígyózott a folyó, mivel a fele ég hajnalfényben lángolt s a bíborizzású felhőrétegek, mezők, magaslatok, falvak s egy tornyos város felett függöttek. Köd gomolygott az erdős hegyháton s a kékes-fekete hegyek tövéénél. Kastélyok, városkapuk és templomtornyok pirosan fénylettek, ehhez csengő vadászlárma fejlett ki az erdőben, közel és messze kürt szólott, kutyák muzsikáltak, s egy szép szarvas ugrott el mellettem, mikor éppen elhagytam az erdőt.

Persze a pirkadat nedves vacsora hírmondója volt s nem jó kilátást nyitott. Ha nem akartam eltérni vándorló tervemtől, akkor nem is gondolhattam arra, hogy éjjeli szállást keressek, mert egy napig nem ehettem volna. Némi ijedtséggel gondoltam az eljövendő vízöntésekre s hogy átázva kell majd a második éjszakát átvándorolnom. A nedvesség s a piszok pecsételi meg a sorsnak minden rossz tréfáját s az elhagyatottól még azt az utolsó vígasztalást is elveszi, hogy legalább végigvethesse magát az anyaföldön, a hol senki sem látja. Mindenütt feléje hideglik a könyörületlen nedvesség s kénytelen talpon maradni.

Néhány óra alatt szürke ködlepel takart el minden

fényt s a lepel lassankint nedves szálakban kezdett szétrojtosodni, míg nem erős és egyenletes eső kezdett esni távol és közel, mely eltartott egész nap. Csak olykor váltakozott a nedves hideg egyformaság még szakadóbb esővel, s ez a széltől korbácsolva mozgalmasabb ritmust vegyített a vízi életbe, mely elborított vidéket és utakat. Én fáradatlan lábaltam az áradatot, örülve, hogy új ruhámat jó szövetből választottam, mely kibírt egyet-mást. Csak ebéd időre tértem be, de ekkor pontosan, egy faluba, megettem egy meleg levest, valami kevés húst és főzeléket s egy darab kenyeret. Pihentem is egy órát s erre megint kimentem az esőbe. Mert ha nyolcz nap alatt, amennyi legalább kellett hozzá, haza is akartam érní, akkor minden tekintetben pontosan a megtervezett ren-dhez kellett tartani magam s nem volt szabad még kime-rülnök sem lennem, vagy éppen betegnek. Csak így tud-tam mindvégig magam ura maradni s nem kellett fél-nem senkitől . . .

Egypár óra múlva újra erdei úton jártam, mindig arra igyekezve, hogy elérjem a nagy országútat, mely-nek irányával az enyémnek lassankint mégis csak egybe kellett esnie. Mikor az út mellett egy nagy bikkfát találtam, melynek sárga lombja még elég sűrű volt, odamentem s a földből kiálló egyik gyökerén meglehetősen védett pihenő helyet találtam s ott leereszkedtem. Éppen egy öreg anyóka tipegett arra, ki egyik kezével egy nyomorult nyaláb kurta rözsét vitt ősz fején, melyen a haj durva és kóczos volt, akárcsak fölötte a targallyak, másik kezével egy letört kis nyirfát czipelt keservesen maga után. Reszkető léptekkel rángatta serényen és zihálva, sok szorongó sóhajtással az ellenkező bokrot minden-féle akadályokon át, szinte mint a hangya, amint túlsá-gos nehéz zsákmányt czipel tanyájok felé. Szánakozva néztem a szegény asszonyt s meg kellett magamban val-lanom, hogy ennek a teremtésnek bizony még rosszabb a sora, mint az enyém s mégsem áll meg, hogy védekez-zék. Pedig viszont én is elég nyomorultul voltam, mi-vel még csak nem is segíthettem rajta, nem is adhattam neki semmit. A hogy e tehetetlenségemen elszégyen-kezve odabámészkodtam, arra jött az erdőkerülő is,

maga is olyan vén, mint az asszony, de piros képü, nagy bajszu, kis gyűrűkkel a fülében, s szemét vadul forgatta. Így esett neki menten az asszonynak, a ki ijedten eresztette el a bokrot s rákiáltott szegényre:

— Hát megint fát loptál, te csavargó?!

Az öreg asszony minden szentekre esküdött, hogy a kis nyirfát már így találta letörve az úton, de az ember tovább kiabált:

— Még hazudsz is? No megállj, ezt kiverem belőled!

Ezzel az öreg ember a vén asszonyt fülön fogta, — kiszáradt vén fülénél fogva, mely félrecsuszott kartonfőkötője alól kandikált ki, ezt rángatta s ennél fogva akarta tovább vonszolni, úgy, hogy rossz volt nézni. Hirtelen ötlettel elővettem tarisznyámból a halálfőt, föltüztem a botra s kidugtam a cserjék közül, a melyek mögött el voltam bujva. Egyben haragosan kiáltottam:

— Hagyd békén azt az asszonyt, gazember! — s ezzel megráztam egy kicsit a koponyát, úgy hogy a foga vaczogott s megrezzent a lomb, a melyből kikandikált. Azok odakinn nem hihettek egyebet, mint hogy a halál van a bokorban.

Az erdőkerülő oda is nézett, a honnan a hangot hallotta, valósággal megdermedt, elhalványodott, mint a rosszul sült kenyér s eleresztette az anyóka fülét. Én visszahúztam a kísértetet; az erdőkerülő mozdulatlan báméskodott, de mikor valamivel feljebb bukkantam fel a bozótból, gömbölyü szemei oda is utánna tévedtek, mire kerekét oldott, a hogy csak reszkető lába bírta s egy hangot nem adva. Csak jó messziről, a hol már az út behajlott, nézett vissza, óvatosan s egy perczre megállott. Ekkor megbillenttem a koponyát, s a szökevény azonnal eltűnt a sarkon túl s már nem lehetett látni. Persze nem is volt oka föltenni, hogy ilyen időben s egy szegény vén asszony kedvéért az erdő sűrűjében képes valaki a bolondját járni s ezenfelül a fülönfüggője is arra vallott, hogy babonás ember volt. Az anyóka, a ki ijedtségében nem vett észre egyebet, mint a kinzója futását, nem tudta, mi történt vele, mindent ott hagyott s maga

is kereket oldott; reszkető kezével a levegőbe kapkodott s hangosan beszélt magában.

En pedig megint visszadugtam a megsárgult vén jószágot, mely ime ily jó szolgálatomra volt. A tréfába szépen kimelegedtem s még egy darabig pihentem, mint a győztes a harczmezőn, azzal az üdítő érzéssel, hogy senkinek oly rosszul nem mehet sora, hogy valami kis fordulattal fölébe ne kerekedhetnék. Gondolatban szemügyre vettem az elkergetett morczos embert s igyekeztem megtalálni baromiséga magyarázatát. Láttam ke-reken csillogó szemeit, párnázott vörös ábrázatát, őszbecsavarodott, jól ápolt bajszát, szolgálati kabátja fényes gombjait s úgy éreztem, hogy követelően durva pöffesz-kedésének alján határtalan hiúság lakik, mely, ostobául durva lévén az embere, csak ilyen mód tud megnyilatkozni.

Ez a barom, gondoltam magamban, a ki talán a legjobb apa és férj, s a magához hasonlók közt jó czimbora, ha csak meg nem akasztja benne a dicsekvés és a terpeszkedés: ez a barom szörnyen tetszik magának s a maga ostobasága mértékével mérve, nyilván hősnek érezte magát, mikor azt a gyámoltalan némbert fülönfogta. Nem mintha templomban vagy gyóntatószék mellett olykor be ne látná, hogy ő sem csalhaatlan, — a hiúság s a magahittség részegsége az, mely minduntalan elragadja s bálványá előtt térdet hajat vele. Annál jobban látja meg a hibát a föllebbvalójában, amaz meg az övében s így lépcsőnkint fölfelé, mikor is kiki a másét nagyon is észreveszi, de a maga komizságát dühösen kényére ereszti, nehogy valamiképp megrövidüljön és hogy urasága teljes maradjon. Mind az ezer egymástól függő ember, a ki egyik a másikat így neveli, így is sodrogatja őszülő bajszát és forgatja a szemét nem rosszaságból, hanem gyerekes hiúságból. Hiuak, ha parancsolnak, s hiuak, ha engedelmeskednek, hiuak, ha büszkék s hiuak, ha alázatosak; hiúságból hazudnak s igazat is nem az igazság kedvéért mondanak, hanem mert ez egyszer ez illet nekik. Irigységet, kapzsiságot, rossz szívet, rossz nyelvet és lustaságot: mindezt a bűnt meg lehet fékezni vagy el lehet altatni, — csak a hiúság van

mindig ébren s szakadatlan belerántja az embert ezer hazug vagy legalább is haszontalan dologba, durvaságba s kisebb, vagy nagyobb veszedelembé, mely végül mind más emberré teszi, mint aminő lenni szeretne. Ez is aztán a következése: beteges eltévelyedése önmagától, a helyett, hogy, mint akarta, erőssé tegye magát.

Ám ez csak a durvább fele, a lelki szegények csoportja. A finomabb fele, a tehetségeseké és a művelteké, nem tévelyedik el magától, hanem van egy varázsigéje, a mely így szól: Tudjuk és akarjuk, — akarunk hiuak lenni! Az ártatlan hiuság ártatlan ékessége az életnek! Aranyos háziszere az emberségnek, s ellenmérge a gonosz és rosszindulatu hiuságnak! A szép hiuság, mely a mi saját valóságunk kecses kiteljesítése és kikerekítése, kivirultatja mind a gyenge csirát, mely bennünket a világ számára hasznossá és kellemessé tehet, s egyben legfinomabb bírása s szabályozója önmagának s arra sarkall bennünket, hogy a jót és igazat, mely különben rejtve maradna, nemes alakban hozzuk napvilágra. Még Krisztus urunk is egy csöppet hiú volt, mert haját és szakállát megbodrozta s lábát is megkenette!“

Igy szól ez a szép nóta s ez a hiuság meg különösen az igazi moloh, melynek gyenge tüze megesz embert meg kavicsot. Ez a bálvány mindig az marad, a ki, nem fél s játszatja vas mosolyát, mialatt forróan éhes hasa izzik. Ezen ég el barátság, szerelem, szabadság és haza s minden egyéb jó dolog, s ha már nincs mit zabálnia, a hideg kályhának maradványa tele hamuval.

E buzgó prédikáció alatt, melyet magamnak mondtam, már útnak is indultam s mivel ez a gondolatszövegetés eltöltötte a nedves időt, hát tovább folytattam. Még pedig magamat vettem most sorra, szokásaimat s arra az esetre, ha a bűntől némiképp is ment volnék vagy lennék, a helyzetet, melybe az ilyen ember jut a hiú világgal szemben. Bizonyos, gondoltam, hogy a hiuak rabszolgái a szabadoknak, a kiknek tetszéséért törik magukat, — ám a rabszolgák föllázadnak és kegyetlenkednek, mint a négerek Sandomingóban. Mindkét esetben meg kell velük birkózni s meg kell velük félni, meg nem károsodva sem lélekben, sem testben. De hát miért is

kell tőlük különbözni? Miért föléjük helyezkedni? S erre a föléjük való emelkedésre miért megint csak hiúnak lenni?

Ezzel ime zsákutczába jutottam s mialatt a kijárást kerestem, töprengésemet szélroham szakította meg, mely egy fát oly hatalmasan megrázott, hogy ez a rajta megvülemlett vizet hirtelen vállamra és hátamra zúdította. Magam is megráztam magam s menedék után néztem, melvet azonban sehol sem láttam s nem is volt szabad keresnem. Mégis epekedtem valami könnyebbség után, — végre megtaláltam azt a Zwiehahn koponyájában, mely úgy kényelmetlen formájánál, mint súlyánál fogva, igen elkezdett nyomni. Ám mikor éppen letettem volna oldalt a sűrűbe, hirtelen megszállott a vágy és a szükség, hogy kényszerű helyzetemben valamit magamtól tegyek s ezzel, ha csak egy hüvelyknyire is, de föléje emeljem magam. Így hát megint felszedtem az askétai tárgyat s folytattam a keserves vándorlást, mely feleslegül még mindenféle eltévedt és járhatatlan ösvényre terelt.

KILENCZEDIK FEJEZET.

A grófi kastély.

Így tartott ez esti szürkületig, mikor a fáradtság, a hideg és mindennemű gyengeség annyira elhatalmasodott rajtam, hogy az erkölcsi összeomlásnak csak az a mérges megfontolás állotta útját, hogy hiszen szó sem lehet arról, hogy meghaljak vagy tönkremenjek, s ez a rossz kaland, mely pusztá megtréfáltatás, teljesen fölösleges. Még egyszer összeszedtem hát magam s megint fölül kerültem.

Végre kiértem az erdőkből s széles völgyet láttam magam előtt elterülni, melyen mintha nagyúri birtok feküdt volna, mert az erdő helyett szép kerti fák látszótak s egy csoport háztetőt vettek körül, messzebb meg mezők és legelők közt hosszan elnyuló faluhely volt elpettyegetve. Magam előtt pedig egy kis templomot találtam, melynek ajtaja nyitva volt.

Bementem. Odabent már meglehetősen sötét volt, s az örökmécs homályos piros csillag gyanánt lebegett az

oltár előtt. Nyilván igen öreg templom volt, ablakai még nagyrészt festett üvegből valók voltak s falait és földjét sírkövek és emlékek fedték.

— Itt töltöm majd el az éjszakát, — szóltam magamhoz — s ennek a templomnak árnyékában pihenek meg!

Beültem egy szekrényforma gyóntatószékbe, melynek ülését egy vastag párna fedte s éppen össze akartam húzni a függönyét, hogy azonnal elaludjam, mikor egy kéz megfogta a zöld-selyem darabot s az egyházfi, ki puha czipőjében utánam jött volt, előttem állt s így szólott:

— Csak nem akarja az éjszakát itt átaludni, barátom! Itt nem maradhat!

— Miért nem? — kérdeztem én.

— Mert mindjárt bezárom a templomot! Menjen már! — felelt az egyházfi.

— Nem tudok én még lépni sem, — szóltam, — ugyan hagyjon itt megülnöm, ha csak egy-két órát is, az istenanyja nem veszi majd rossznéven!

— Tüstént menjen! — kiáltott, — semmiképp nem maradhat itt!

Keservesen kisompolyogtam a templomból s az éber kötélrángató nekikészült, hogy bezárja az ajtaját. Kinn álltam a temető-kertben, mely szépen ápolt kerthez hasonlított, — minden sír magában vagy másokkal együtt virágágy volt szép elrendezésben; különösen a gyermeki sírok voltak kellemetesen elosztva, hol kis gyülekezetképpen valamely pázsitzigeten, hol meg magános, bájos duzzogásban egy fa alatt, hol pedig az öregek sírjai közt, mint a gyerek, a ki az édes anyja kötényét fogja. Az utakat kavics fedte, gondosan meg voltak gereblyézve s válaszfal nélkül mentek tova egy kerti erdő sötét fái között, jávorfák, szilfák és kőrisfák között. Az eső alább hagyott, de még elég bőven szitált, míg nyugaton egy csik vörös esti fény izzott az égen s gyenge világot vetett a sírkövekre. Önkéntelen leereszkedtem egy kerti padra, mely ott állt a sírok között.

Ekkor egy karcsu női teremtés bukkant ki a fák alól, gyors léptekkel, miközben sűrű sötét fürtjeit a szél zilálta s egyik kezével a vállkendőt fogta össze mellén,

míg a másikban könnyű esernyőt tartott, mely azonban nem volt kifeszítve. Ez az igen bájos alak roppant kedvére járkált a sírok között s mintha gondosan nézegette volna ezeket, hogy a palántáknak nem ártott-e a vihar és az eső. Itt-ott leguggolt, ledobta az esernyőt a kavicsos útra, egy-egy elszabadult őszikét újra felkötözött, vagy egy csillogó ollócskával levágott egy-egy őszirózsát s mit egyebet s ezzel tovább sietett. A mily kimerült voltam, a szép jelenést csak úgy elnéztem, a mint előttem lebegett s nem sokat gondoltam mellette, mikor az egyházi megint megjelent.

— Itt sem maradhat barátom! — szólt ismét hozzám, — ez temető-kert és némiképp az urasági kert-hez tartozik s idegen itt nem maradhat éjjeli időre.

Én nem feleltem semmit, hanem tanácstalan néztem magam elé, mert szinte nem is tudtam magam rászánni, hogy felkeljek.

— No, nem hallja, keljen fel isten nevében! — kiáltott hangosabban s megrázta a vállaimat, mint a korcsmapadon elaludtakat szokás felébreszteni.

E perczben ért közelembé az úri nő s megállott, gondtalan járkálás közben, hogy megnézzé, mi történik itt. Kíváncsisága oly gyermekesen bájos mozdulatu volt, szeme és személye oly szép volt, s a mennyire a homályban látni lehetett: annyira leplezetlenül és természetesen barátságos, hogy egy perczre mintegy feléledve keltem föl s kalappommal a kezemben álltam előtte. Csakhogy zavartan sütöttem le a szemem, mikor átázott és bepiskolt ruhámban figyelmesen végigmért.

Közben így szólt az egyházfihoz:

— Mi történik ezzel az emberrel?

— Jaj nagyságos kisasszony, — felelt az egyházfi, — isten tudja mi fajta ember lehet! Mindenáron itt akar aludni, ezt pedig nem szabad s ha valami szegény csavargó, akkor jobban is alszik a faluban valamelyik színbén.

Az ifjú hölgy barátságosan fordult hozzám.

— Miért akar itt aludni? annyira szereti a halottakat?

— Kedves kisasszony, — feleltem felpillantva, —

én őket e föld tulajdonképpeni birtokosainak és gazdáinak tartottam, a kik senki fáradt embert nem utasítanak el, — ám úgy látom, nem tudnak sokat s szándékukat úgy magyarázzák, mint azoknak tetszik, a kik fejük fölött járkálnak!

— De azt már ne mondja, — felelt mosolyogva a kisasszony, — hogy mi ezen a vidéken rosszabb indultak vagyunk, mint a halottak! Ha csak egy kicsit igazolja magát, s megmondja, hogy megy sora, akkor minket eleveneket is egészen tűrhető embereknek fog találni!

— Hát megmutassam az írásaimat?

— Azok hamisak lehetnek, inkább szóval.

— Hát kérem, én tisztességes ember fia vagyok s éppen abban fáradok, hogy a mily gyorsan csak tudok, visszaszaladjak oda, a honnét jöttem! Sajnos, nem megy simán, a mint látni tetszik!

— No és honnan jön?

— Svájczból. Egypár év óta itt éltem a kegyetek fővárosában művész gyanánt, hogy végre rájöjjeek, hogy nem vagyok az. Így most hazafelé tartok, kényelmes utikészség nélkül s azt hittem, elszaladhatok így, a nélkül, hogy valakinek terhére essem. Ebben meggátolt az eső s így azt reméltem, hogy látatlan húzhatom ki az éjszakát ebben a templomban s korán reggel csöndesen vonulhatok tova. Ha van itt a közelben valami eresz vagy nyitott szín, akkor, mivel nem tudok tovább menni, kegyeskedjék megparancsolni, hogy hagyjanak ott békén megpihenni s ne törődjenek velem, reggel majd hálásan tűnök el.

— Akad majd jobb kvártély is, csak jöjjön velem, egyelőre én vállalom, míg apám megjő, a ki már nem maradhat soká a vadászaton.

Noha dideregve álltam ott a nedves hidegségben, mégis haboztam, hogy kövessem-e. Mikor a kisasszony várakozva nézett rám, bocsánatot kértem, hogy bármily furcsa állapotban lát is, nem vagyok koldus s ajánlata keresztezi azt a tervemet, hogy idegen segítség nélkül érjek haza.

— Csakhogy ha még oly büszke is az úr, úgy megázott, mint az ürge! Ha szabad ég alatt marad reg-

gelig, olyan láza lesz, hogy még inkább nem mehet segítség és ápolás nélkül tovább. Egyelőre nem is viszem máshova, mint egy kis kerti házba, a hol a napot töltöttem s a hol be van fűtve. Hát ne sokat huzódozzék, mert még így szabadulunk meg magától kedve szerint leg hamarább. Kend pedig, egyházi, jöjjön utánunk szolgálatra, büntetésül, a miért ezt az ájtatos zárándokot olyan pogányul fogadta!

— Persze, persze, — dörmögött mérgesen az egyházi, — de aztán volna mit hallgatnom, ha éjszakára nyitva hagynám a templomot, vagy idegent csuknék bele. Sohse hallott a kisasszonyka templomrablásról? Sohse loptak még gyertyatartót, kelyhet, ostyartartót?

Ennél már elnevettem magam s így szóltam:

— Hát valami shakésperi Bardolphnak tart engem, a kit Franciaországban fölakasztottak, a miért szentségtartót lopott?

— Minekutána már Angolországban is ellopott volt egy kintornát, tizenkét óra hosszat czipelte s három krajczárért eladta? — tette hozzá a drága kisasszony, hangos felelő kacajjal nézve rám. Én meg visszafeleltem:

— Ha nagyságod a kártékony idézetekkel ennyire felkészült, akkor nyilván követhetem, mivel szemlátomást mindketten egy nyilvánosan titkos társaságba tartozunk, mely életét kölcsönös jótevással teheti hasznossá.

— Látja, így akad mindennek a világon jó oldala is, — szólt a kisasszony s előre lépkedett; én vele mentem s az egyházi elálmélkodva s bizalmatlanul követett bennünket a sötét parkon át. Nemsokára egy tágas kerti ház kivilágított ablakai csillantak fel a fák között, nyilván nem messze a lakóháztól. Egy kis terembe léptünk, melyet csak egy üvegajtó választott el a parktól; a kandallóban pompás tűz égett, a kisasszony egy nádból font karosszéket tölt közelébe s biztatott, hogy pihenjek le. Szó nélkül beleültem a székbe, de formátlan tarisznyám egy kicsit aggatott.

— Ugyan tegye le azt az általvetőt, — szólt a nagyságos kisasszony, — vagy tán igazán egy lopott kintornát czepele benne, azért nem akar tőle megválni?

— Körülbelül ilyesmit, — feleltem én, de azért le-
szedtem magamról a koponyától duzzadt átalvetőt, me-
lyet az egyházi a kisasszony egy intésére elvett tőlem
s a sarokba állított. Közben lábahegyével szinte észre-
vélsen megpróbálgatta a gömbölyű púpot, hogy talán lo-
pott dinnye lesz, mivel a kinternából nem okosodott ki.

A kisasszony, kinek ezenközben egyebütt lehetett
dolga, megint visszatért, elém állt s résztvevően kértett:

— Tulajdonképp hogy hívják, vagy egészen inkog-
nitóban akar utazni?

— Lee Henriknek, — szóltam.

— Hát kedves Lee, igen rosszul megy sora? Én
csak nehezen tudom elgondolni. De annyira csak nem
szegény, hogy ennivalója sincs?

— Hát nem olyan nagy dolog, de ebben a percz-
ben bizony így állok, mert ha napjában többször eszem
egyszernél, nem futja a hadipénztáram, a míg hazaérek.

— De hát miért teszi ezt, hogy teheti ki magát
ennyire a nyomoruságnak?

— Hát szándékosan éppen nem tettem, de mivel
hogy így került sora, még hálásan is fogadom, — már a
mennyire kényszerűségért hála járhat. Mindenből tanul
az ember. Nőknek ilyes gyakorlatokra nincs szükségük,
mert mindig csak azt teszik, a mit nem lehet meg nem
tenniök, — magamfajtájú embernek azonban kézzelfog-
ható lecke kell, mert a mit nem látunk és érziünk, azt
ritkán tudjuk elhinni s oktalannak s figyelemre nem méltó-
nak találjuk!

Menten oda hozott az egyházi segítségével egy
kis asztalt, melyen egypár tányér étel állott.

— Szerencsére itt a vacsorám, egyelőre harapjon
ebből, míg apám hazaér és törődhetik magával. Menjen
csak kend hamar a házba egyházi s adasson a gazd-
asszonynyal egy üveg bort. Fehéret iszik, vagy vöröset,
kedves Lee?

— Vöröset! — szóltam udvariatlanul, mert most
megint zavarba estem, hogy mint találjam meg a helyes
szót így a segítségre szoruló s ismeretlen vándorló le-
gény s a jól fogadott társaságbeli ember állapota között.

— Hát akkor adasson kend a vörös asztali borból,

— kiáltott a távozó egyházfi után, maga pedig meghuzott egy csengetyűzsinórt, mire egy falusiasan öltözött leány szaladt be, ki egy perczre meglepetve állt meg s engem csodálkozva vett szemügyre. Egy kertész lyánya volt, ki ugyanazon fedél alatt lakott, — mint később kiderült, egy személyben volt szolgálója és bizalmasa a kisasszonynak és tegeződtek is az úri leánynyal.

— Hol bujkálsz Rózsi, — szólt ez a leányhoz, — hamar gyújts világot, mert vendégünk van s egyelőre itt maradunk!

Én e közben fogtam a kést meg a villát, hogy nekilássak egy szelet hideg sültnek, de újra megzavarodtam. Az ezüst szerszám egy nyilván régóta használatban lévő gyerek evőeszköz volt, a kis villába gót betűvel a Dorottya név volt helyesen belevésve s mivel az imént érkezett Rózsi úrnőjét éppen most hitta Dórának, nyilvánvalóan a kisasszony evőszerszáma volt a kezemben. Le is tettem, — Rózsi ezt menten észrevette s fölkiáltott: De mi jut eszedbe Dóra, hiszen a magad evőszerszámát adtad oda ennek az embernek!

A Dórának nevezett kisasszony gyengén elpirult s így szólt:

— Csakugyan, — iám, ha az ember szórakozott! Bocsásson meg, hogy az én gyerekfegyvereimmel szereltem fel! Ha azonban nem utálja, akkor nyugodtan ehetik tovább, magam pedig lehetek szent Erzsébet, a ki a szegényeket a saját tányérjából eteti.

Ez ellen a kedves tréfa ellen már nem tudtam mit mondani. Csakhogy az evés sehogy sem ment; egyszerre csak egy csöpp étvágyam sem maradt, inkább olyas érzés szorongatott, mintha nem jó helyen volnék s szerettem volna kimenni az országútra, szabadon s viszont tudtam, hogy ez nem igen lehetséges. De mindjárt jobb lett az állapotom, mikor kiittam egy pohár bort, a mit Rózsi töltött, engem vizsga szemmel mustrálva. Majd visszadőltem a székbe s elnézegettem, mit csinál a két lány. A kisasszony odaült a terem közepébe egy kerek asztal mellé s a kertészleány mellette állt. Az asztalon mindenféle pohár meg korsó állott, tele virággal és tarka erdei növényekkel, a minőket az ősz terem,

vörös és fekete bogycsomókkal. Ezek közt különös bíborvörös vagy aransárga lombozat volt elvegyülve, tollazatos vagy szívformájú, különösen szép fényes zöld repkény-levelek, meg sás, mind arra való, hogy csokorba egyesíttessék, vagy így szabadon gyönyörködtesse a szemet. A virágok nyilván a temetőből valók voltak, a mint hogy láttam, a mint a kisasszony a ma szakítottakat éppen egy pohár friss vízbe tette. Egypár csokor friss volt, némelyik hervadt vagy félig hervadt, a mi mintegy arra vallott, hogy a szép hölgy szerető barátnéja és ápolója a halottaknak. Ez a szent Erzsébet történetére emlékeztetett, ki mint kis gyermek kis társaival szívesen játszadozék sírok fölött s beszélgetett halottakról, — s mivel ez a Dorottya maga is járatos volt azokban a legendákban, mindez lelkét a mélyebb érzés aranyfényével vontá be, míg viszont szabad és határozott viselkedése az egyházi kegyeskedést nem engedte föltenni róla.

Afféle elszenderedő gyönyörködéssel néztem az asztal felé, fél füllel, fél szemmel egy darabig még halottam is s láttam, mit tesznek, mit mondanak, — de már nem ügyeltem rá s végén egészen elaludtam. A széken mellette a kisasszonynak ott volt terjedelmes mapája, melyből nagyobb és kisebb leveleket szedett elő, a miket nagy ív erős papirosra ragasztgatott rá, hogy a lapok meg legyenek óva és széles kerettel vétessenek körül. Mindezt kis papirszeletekkel cselekedte meg s némi arab gummival, — s e dolgokat Rózsika adta neki kézhez.

— No most megint papirost kell vagdalnunk, — szólt a kisasszony, mikor a papirbélés elfogyott. Buzgón félretolták az asztalon a nyügös rendetlenséget, helyet csináltak, új ivatek terítettek szét s munka ollójukkal el kezdtek ott vagdalódnizni, mintha vászon volna előttük s törülközőket szabnának ki. Mivel a papirosnak nem voltak vezető szálai, bizony olyik helyt összetöpörödött az olló mentén vagy az olló félrevágott s a lányoknak ez apróbb bosszúságokat okozott, melyeket tréfálkozva dörgöltek egymás orra alá.

— Ejnye Rózsi, — szólt Dorottya, — hiszen mind

kirongyolod a szélit, apa nyilván eldobja munkánkat, ha meglátja s majd maga fekszik neki!

— Hát a te nagyszerű szemmértéked! Látod milyen ferdén áll ott az a térkép. Akkor már jobban csináljuk mi, apa meg én, mikor a zöldség-ágyakat osztogatjuk fel.

— Ugyan hallgass, tudom már! De hát olyan átkozott nagyok is vannak közte, hogy alig lehet átnézni. Már akkor az intézetben rendesebb formájúak voltak, a mikre a mi kis virágképeinket festettük, — de hát apa léniával meg czeruzával majd csak kiigazítja. Az a fő, hogy egy lapot se vágjunk kicsire, mert mindet egyformának akarja. Már szekrényt is csináltatott számára, a miben elfekhetnek, mint Ábrahám kebelében; egypár üveges farámát is rendelt a dolgozószobájába, hogy föl váltva ezt vagy azt a lapot akassza föl ott, a melyik különösen tetszik neki. Ezeknek a kereteknek a hátát szépen ki-be lehet tolni.

— De hogy mi látni való is van ezeken a dolgozon? Mire valók tulajdonképpen?

— Oh te csacsi, hát mulatságra, érteni kell hozzájuk, ez a mulatság! Hát nem látod, milyen kedves ez minden, mind ez a fa hogy nyüzsög és mozog a sok ágtól és levéltől s a nap hogy játszik vele? S ezt mind tanulnia kellett valakinek, hogy meg tudja csinálni!

Rózsi odakönyökölt az asztalra, orrocskájával lehajolt a papirosra s így szólt:

— Csakugyan, látom! Mint az apám zöld ünneplő mellénye! Ez itt valami tó?

— Tó ám a, majd megmondtam mi, te prücsök! Hisz ez a kék ég, a mint a fák fölött látszik! Hát mióta vannak a fák lent, a víz fent?

— Jó, jó, de az ég kerek és boltozatos, ez a kékség pedig sima és négyszegletes, mint a mi tavunk, a hová az úr a fiatal hársakat ültettette körül. Nyilván fordítva ragasztottad fel a képet, fordítsd csak meg, akkor a víz van alul, a fák pedig szép rendesen fölül vannak.

— Az, a fejkön! Hiszen ez csak egy darab az égből, lelkem. Nézz csak át az ablakon, akkor te is ilyen négyszegletest látsz, te négyszöglet!

— Te meg ötszöglet! — szolt Rózszi s a tenyerével gyengéden hátára ütött úrnőjének.

A lyánycsicsergés közben, mely eddig részvételem nélkül lopódzott be fülembé, igazán elaludtam, egypár perczzel később azonban felébredtem, mert egészen közel hozzám édes hangon a magam nevét hallottam. A kertészlány ugyanis egy darab idő múlva, mikor a felragasztott lapot eltette, annak sarkában véletlenül észrevette a nevet s az évszámot s így szolt: Hát ide mi van írva?

— Mi? — felelt Dorottyia, — a művész neve, a ki ezeket a tanulmányokat festette, — mert ezeket tanulmányoknak hívják, tájkép-tanulmányoknak! Lee Henriknek hívják, ebben a tokban minden ő tőle való! — Itt hirtelen megszakította a szavát, átnézett felém s felkiáltott:

— De hogy is lehet az ember ilyen gondolattalan! Hiszen csupa svájczai táj, apa mondja!

Mikor felnyitottam a szemem, a kisasszony szorosan előttem állt s egy nagy ívet helyesen a felső sarkainál fogva a melle előtt tartott, mint egy templomi zászlót s szép szája még nyitva volt, a hogy elkiáltotta: — Lee Henrik úr!

Én azonban még oly mámoros voltam az álmótól, hogy az első perczben nem tudtam, hol vagyok, csak egy édes teremést láttam magam előtt állani, ki a barátság szemecsillagával nézett le rám a kép felett. Csupa álmos kíváncsisággal hajoltam előre s rámeredtem a képre, míg végre ismerősnek tetszett előttem az erdei tájkép s vissza is emlékeztem aztán ifjúkori munkámra. A kép hosszúkás volt, felül ívbefutó és karcsú fatörzsek között helvét hómezőt csillogtatott. Különösen egy szélesen terjeszkedő bújá bürökfajtáról ismertem rá, melynek mély félhomály előtt lebegő fehér virágcsomóit tündöklően surolta a világosság. E festői növényben azokban az elmúlt napokban oly nagy kedvem telt, hogy a szokottnál szerencsésebb szorgalommal képeztem le s annyira gazdag volt és sikerült az ő különös száraival és levélcsozáival, hogy igazán nem volt szükségem második bürök-tanulmányra, a míg ezt a lapot láthattam.

Fájt is istenhozzádot mondani neki, mikor meg kellett tőle válnom.

Ám a kép felett most felnéztem az ábrázatra, mely reám lemosolygott s most ilyen közélről s a tűz fényes megvilágításában ez is hirtelen meghitt régi ismerősömnek tetszett. Törtem, törtem a fejemet, mert ez a jelenés e mai napon, melynek élményei különben szintén nem jutottak mindjárt eszembe, e napon túl a multakba nyult vissza. Szemének és nyitott szájának egy köszönő mozdulatáról hirtelen ráismertem arra a szép nőszemélyre, ki egykor az öreg zsidárusnak benézett az ablakán és kinai csészék felől kérdezősködött. Most már nem kételkedtem tovább, hogy még mindig az én rosszul sikerülő hazatértemmel játszom, valamelyik álomba vagyok belefogulva s így az egész jelenést incselkedő álmképnek néztem, felőle való gondolataimat pedig az álmodó lát-szólagos tudatossá váltának, a ki fél, hogy felébred s megint régi nyomorúságában találja majd magát. Ám mivel valóban ébren voltam s eleven elmével dolgoztam, mindent annál világosabban és erősebben éreztem, s mikor pillantásomat megint odafordítottam az ártatlan tájképre, melyen láttam, hogy megismerek minden tarka követ, minden fűszálat, köny gyült a szemembe s félrefordítottam a fejem, hogy elhessegessem az álmképét.

Még esztendőök multán is meglátom most e kis eseményből, hogy a mit az ember megér, olykor mégis lehet olyan szép, mintha álmodná, a mellett azonban több az értelme, — s hogy meddig tart, az végre sem fontos.

Dorottya elnémult s megindultan s részvétellel nézte viselkedésemet, nem tudott megmozdulni, egy perczig tehát megmaradt bájos állásában.

Végre újra nevémen szólított s így szólt:

— No beszéljen hát! Maga az, a ki ezt csinálta?

A szava teli hangjától felébredtem, felkeltem, megfogtam a papirost s kémlelve vettem kezembe.

— Persze, hogy én csináltam, — szóltam végre, — hogy került magához?

Egyben utólag a többi képet is egészen észrevettem, melyekkel félálomban láttam a nőket bibelődni. Egy-két kézfördulattal felkavartam az egész mappát, —

mind az én rajzom és tanulmányom volt, úgy látszott nem hiányzott semmi, szép rendben egymáson feküdtek, mint valamikor nálam.

— Micsoda kaland, — kiáltottam most már én is elcsodálkozva, — ki hinné, hogy ilyesmi megtörténhetik! — Ezzel megint a kisasszonyra tekintettem, ki mozdulataimat épp oly feszült, mint örvendő kíváncsisággal s nyitott szemmel kísérte. Majd így szóltam:

— De a kisasszonyt is láttam már s most már tudom, hol vette ezeket a dolgokat, — nem nézett be egy nap a vén Schmalhöfer ablakán s nem kérdezősködött valami régi csészék felől, mikor valaki odabent flótázott?

— Persze, persze, — kiáltott a lyány, — de hadd nézzem csak.

Tartózkodás nélkül tette kezét vállamra s jól a képmbe nézett:

— De hol is van ma az eszem, — szólt új elcsodálkozással. — Persze, hogy persze! Persze, hogy láttam ezt az arcot. A vén boszorkánymester odvában, mint a hogy az apám nevezi. Közénk s közé bár felleg álljon, valami ilyest furulyázott, ugy-e Lee, vagy micsoda Henrik úr, hogy is megy tovább?

„A nap az égen ott marad. Nem vakeset úr e világon, hanem látó szent akarat!“ De mit gondoljak most erről?

— No ha mindenáron mitologizálni akar, hát csak hadd uralkodjék a Véletlen aranyos istensége, a míg ily kedves ötletei vannak. Csupa rózsabimbót, mandulatejet kellene neki áldozni, hogy mindig ily könnyedén, ily gyengéden s ily jótékonyan uralkodjék! Most azonban legalább hadd fogadjam annak rendje s módja szerint, mint a hogy megfelel az emlékezetes eseménynek s a körülményeknek! Itt a házban van egy egyszerű vendégszoba, mindjárt megteszem a szükséges intézkedéseket, hogy egyelőre átöltözködhessen. Addig maradj itt Rózsika, hogy szegény Lee urat senki se bánthassa! Ezzel elsietett.

Nem tudtam, hogy szerencsének ítélem-e ezt az új fordulatot, s sóhajtva nézegettem rajzaimat, melyeket oly váratlan találtam meg újra, hogy újra elveszítsem.

A Rózsi nevű lyány, ki hamar bele találta magát úrnője jókedvébe s azt hihette, hogy én zavarban vagyok, barátságosan szólott:

— Ne törődjék vele! A gróf úr meg a kisasszony mindig azt teszi, a mihez kedve van s a mi jó. S úgy is gondolják, a hogy teszik s nem törődnek vele, hogy a többi uraság mit szól hozzá.

— Micsoda, hát még grófnál is vagyok? — szóltam inkább ijedten, mint kellemesen meglepetve.

— Hát nem tudja? W . . . . berg Detre grófnál.

Ilyenformán minden egyébhez még az is hozzájárult, hogy teljesen tudatlan voltam az idegen rangbéliekkel való bánásmódban, soha életemben nem beszéltem eleven gróffal s roppant kalandos képzeleteim voltak az ilyen urak élete módjáról és követeléseiről, melyek az én velem született egyenlő polgárérzésemet zavarták. De ha meggondoltam, hogy még ha a gazdám paraszt ember volna is, én, a milyen czipő van rajtam, már ekkor sem állnék vele egy lábon, akkor még jobban meg kellett zavarodnom a fordulaton, mely vándorlásomban beállott. Ám a lyány jólelkűen tovább biztatott.

— Az úr egészen biztosan csodálkozik és örül majd, hogy magát ilyen váratlanul itt találja, mert mikor annak idején az első képeket hozta ki a fővárosból s később mind több érkezett, az uraság minden nap megnézegette őket s a toknak mindig kéznél kellett állnia.

Nemsokára Dóra is visszajött.

— Tegye meg a kedvemért s menjen egy emelettel feljebb, — szólott. — Rózsi majd felvilágít s az ő édes apja majd szolgálatára lesz. Tegye magát olyan kényelembe, a hogy hamarjában lehetséges, hogy majd jó állapotban üdvözölhesse apát s én ne kapjak orrot, hogy megszegtem felebaráti kötelességemet!

Fogtam az iszákomat, melyet azonban Rózsi vett el tőlem s gyertyával együtt vitt előttem. Így vándoroltam isten nevében a kerti ház emeletére s a kertész lakószobájába. Ez az egyházfival esti itala mellett ült s olyan jövevény gyanánt fogadott, a kinél már minden rendben van; az egyházfí is úgy nézett, mint a jól beajánlott s így is várt vendéget, a ki csak holmi bolond tréfával köszön-

tött be. A kertész egypár lépcsővel feljebb vezetett, hol a kerti háznak a kastélyra néző hátsó felén egy faoszlopokon nyugvó termecske volt kiépítve. Ez az odabigyesztett lakocska kívülről oszlopaiktól fogva tetejéig piros vadszőlővel volt befuttatva, — belől úgy állt benne s minden egyéb szerszám olyan bőségesen, hogy nemcsak éjjel, de nappal is el lehetett benne lakni.

A székeken kényelmes ruhaneműek voltak kitergetve, melyeket a kertész nekem ajánlott fel. Hogy ne kelljen rájuk szorulnom, inkább mindjárt lefeküdtem, mivel amúgy is majd leragadt a szemem s kértem a kertészt, hogy mihelyt levetkeztem, vigye ki nedves ruhámat s száríttassa s tisztogattassa meg. Mikor mindezek után már sötétben feküdtem, lódobogást, kocsizörgést hallottam s kutyaugatást. Nyilván az uraság tért haza s hogy nem kell már ma elébe kerülnöm, azt nem értéktelen haladáéknak tekintettem.

TIZEDIK FEJEZET.

Forgandóság.

Olyan mélyen és sokáig aludtam, hogy java délelőtt volt már, mire felébredtem. Ruháimat rendes állapotban már rég behozták nesztelen a szobába, s mikor odapillantottam, áldottam a vásárt, amit a barátságos héberrel kötöttem. Így ad a pillanat külön értéket a dolgoknak. Munkámnak csekély bére egy tisztességes öltözet ruha formájában most kedvesebb volt előttem, mint más időben a kétszerese vagy négyszerese lett volna.

Míg így az öltözködés foglalt el, valaki kopogtatott az ajtón. Szabad kiáltásomra kinyilt s egy szép, magas férfi állt benne, kezét a kilincsen tartva s figyelmesen nézegetvén a szobát és lakóját. Akkor még szokatlan nagy szakáll verte mellét, ez meg a haja már egy kicsit deresedni kezdett, kurta szürke vadász zeke volt rajta szarvasagancs gombokkal.

— Jó napot! Ne zavartassa magát, — szólott frissen

csengő hangon, — csak meg akartam nézni, hogy van vendégem.

— Nagyon jól gróf úr, már amennyiben igazán a ház urához volna szerencsém, — feleltem egy kissé megzavarodva, letéve a fésűt, mely éppen kezemben volt s meghajolva a hogy tudtam.

— Kérem folytassa csak s tegyen úgy, mintha otthon volna, de mindenekelőtt Isten hozta.

Ezzel egészen belépett a szobába, megrázta kezemet s e perctől fogva nem voltam vele szemben többé elfogult, mert keze, pillantása és hangja a szabad férfiúra vallott, ki fölötte áll a véletlen dolgoknak.

— No de most mondja meg, — kiáltott élénken, beülve a nyitott ablakba, hogy engem ne zavarjon, — hát csakugyan a mi emberünk, csakugyan az a Lee Henrik, a ki mindenütt rá van írva a rajzokra? Nagyon örülnék, ha az volna. Régebben t. i. magam is rajzolgattam, de abbahagytam, mert túlságos ügyetlen voltam, — viszont igen örülök, ha sikerül egypár természet után való rajzhoz jutnom, a mi azonban ritkán történik. Gondolhatja, hogy örültem, mikor úgyszólván egy egész ilyen vagyon birtokába juthattam, mely egy becsületes törekvő teljes fejlődését s egyben egy csomó valóságos dolognak a képét foglalja magában. Mikor annál a furcsa zug-maecenásnál rábukkantunk erre az alkalomra, menten gondoskodtam, hogy minden az én kezembe kerüljön, a forráshoz is hozzá szerettem volna jutni, de az öreg makacsul el tudta titkolni.

Kivettem iszákomból egy kis papircsomót, melyben anyám levelein kívül ott volt az útlevelem. Odatartottam a gróf elé az okmányt, mely hivatalból fedte fel nevemet és foglalkozásomat.

— Nincs másként gróf úr, — szoltam jókedvűen, — a regényes végzett részemül juttatja, hogy még egyszer lássam s jó kézben ifjú éveim szerény gyümölcseit, mielőtt visszatérek oda, a hol keletkeztek.

A gróf fogta az útlevelet s figyelmesen átolvassa, csakhogy az esetet elméjébe vesse, mondotta, s nem mintha szavaimban kételkedett volna.

— Pompás véletlen, — tette hozzá, — de most már

nem lehet szó tovább utazásról, ha e véletlent méltóképp meg akarjuk tisztelni! Kíváncsi vagyok, hogy került kínos állapotába, hogy alakul ilyen élet s mitévő lesz majd tovább s mindezt nyugodtan megbeszéljük, mialatt nálunk egy kicsit megpihen.

E perczben tágra meresztett szemmel nézett az asztalra, a honnan szórakozottan vettem el a törülközőt, hogy megtörüljem a kezem, melyet időközben megmostam. Az elébb, mikor kopogtak, ezt a kendőt vetettem volt hamarjában a táskám fölé s most ott feküdt a gazdám szeme előtt a koponya s ifjúkorom bekötött története.

— Ez igen különös útikésztség, — kiáltott az asztal mellé lépve. — Halálfej és zöld selyem könyv aranykapocscsal. Talán lélekidéző az úr és kincsásó?

— Sajnos nem, a mint a gróf úr láthatja, — feleltem én, s néhány vonásban megvázoltam előtte a koponyával való keserves történetet s mivel a kis napvilág mégis már felderített és beszédesebbé tett, elmeséltem a tegnapi tréfát is, a mit az erdőkerülővel követtem el. Nyugodt sugárzó szemével a gróf áthatóan nézett rám.

— Hát ez a könyv mi?

— Ezt akkor írtam, mikor már nem volt mit tennem és miből élnem, — egyszerűen fiatal életem leírása van benne, melylyel meg akartam vizsgálni magamat, azonban nem lett belőle egyéb pusztá visszaemlékező mulatságnál. Erről a bolond kötésről nem én tehetek.

Elmeséltem, hogy a könyvkötőtől félreértetvén, mint költöttem el utolsó forintomat is, mint ismerkedtem meg éhséggel s a fuvolacsoda útján hogy kerültem a zsibárushoz.

— Hát ez annak a története, a hol Dorottya magát flótázni hallotta? — szólt a gróf szíves nevetéssel. — No de tovább: mi történt azóta?

Elmondtam még a zászlónyelekkal való kalandot, a csendes elégtételt, melyet ez számomra szerzett, a szállásadó asszonyom halálát s mi egyet-mást mind a gazdámnak a koponyával való hajigálózásáig, a miről már beszéltem. A Hildával való rövid találkozást és a továbbiakat elhallgattam.

A gróf kezébe vette a könyvet.

— Fel szabad nyitni, talán olvasni is benne? — kérdezte; én szívesen mondtam igent, ha nem untatja.

— Akkor átmegyünk s reggelizünk valamit, mert csak három óra múlva eszünk.

A könyvet egyik hóna alá vette, a másik karjába az enyémet fűzte s így mentünk át a kastélyba, a hogy a főépületet hívták, mely a mult század elején építtetett. A gróf bevezetett az ő földszinti szobáiba, melyeknek középpontja egy világos könyvtárszoba volt nagy dolgozó asztalokkal. Az egyik asztalon állt a reggeli s mellette a mappa, a melyben az én tanulmányaim voltak. Mialatt Detre gróf barátságosan megfelezte velem a frisztöt, felnyitotta a tokot.

— El kell rendeznie ezeket a dolgokat, — szolt — egyelőre legalább ezzel töltheti az időt. Sok lapon nincs is kelet, pedig a mód meg az ügyesség, gondos meg pongyola, szerencsésen sikerült meg balul sikerült s mindez egyben igen egyenlőtlenül kísérve biztosságtól vagy bizonytalanságtól: annyira össze-vissza fonódik, hogy magam nem igen tudom idő szerint elrendezni. Nem is vagyok benne biztos, hogy megért-e. Itt van teszem egy lap, mely bár fejletlen tudást mutat s ezzel kora kezdetekre vall vissza, mégis fején találja a szeget és bájosan naiv sikertől van koronázva; amott a megcsinálásnak eléggé fejlődött biztossága nem óvja meg a képet annak a szemmel látható fiaskójától, a mit a művésze akart, — egy szóval mindez érdekel, egyáltalában a gyűjteményt lehető időrendben szeretném elrendezve látni, jobban mondva egyelőre függőben tartani, hogy általában mint határozunk felőlük. Már ma reggel is ezen töprenkedtem.

Meg voltam lepetve a helyes hozzáértéstől, melylyel idevonatkozó példákkal indokolta ítéletét. Majd elővett szekrényéből még egypár füzetet.

— De van itt még egy eset, melyből nem okosodom ki, — ezek a dolgok is valóban kegyedtől valók? Látom, hogy csupa összeszabdalt dolog, de nem tudom összeilleszteni.

Az én nagy karton-kigondolásom volt. Csakhogy

a kis zsibárus a különböző füzetek lapjait össze-vissza dobálta, tarkákat s szürkében szürkéket, kisebbeket és nagyobbakat osztogatva el minden füzetbe s így az ő hite szerint a változatosságnak egyenletesebb értékét helyezve a bolondos gyűjteménybe. A gróf sem igen nézhette még át gyökeresen s én megértettem, hogy ilyen módon csakugyan nehéz volt megtalálni az összetartozást. Én hamarjában szélyel válogattam a sok lapot, kikerestem a szobapadló egy némiképp megfelelő szabad részét s azon illesztettem össze az ó germán tölgyligetet.

A gróf némán szemlélte a rengeteg micsodát s így szólt:

— Hát ilyesmivel vesződött? S miért vagdosta össze?

— Mert az öregre csak ily módon tudtam rásózni, mert ezért az egész nagy tarka képért alig adott volna többet, mint a mint egyenként adott a töredékeiért. Azonkívül az igazat megvallva nem szerettem volna, hogy ezek a rengeteg lobogók valahogy bekerüljenek az ő nyomorult odvában s innen Isten tudja hová sodródjanak. Hiszen eszébe juthatott volna valamely sörkorcsmárosnak, hogy a tekepályát ragassza ki vele s én, mivel e kísérletekről a művésznép már tudott, igen szomorú módon váltam volna közmondásossá. Így legalább kevésbé kellett ettől tartanom.

Ezzel újra felszedtem a lapokat s odatettem a bölény-vadászatot, majd a középkori várost s a többi ki-gondolásokat.

— Hát most már értem, mit akar, — szólt a gróf, — de micsoda barbár ember maga, hogy tudjuk ezeket a képeket megint hiányosság nélkül összeállítani?

— A legközelebbi asztalosnál az ember léczrámát csináltat fenyőfából, ráfeszít valami könnyű szövetet s egyszerűen rányvezi a lapokat, úgy a hogy összevalók, — csak finom hasítéknyomok látszanak, a mi nem árt egy cseppet sem. De hát mit csinál majd az egészszel?

— Itt a könyves szekrény fölé akasztom majd a képeket. Sötéten berámázva s egyrészt még nem is készen, így mindenestől, mint a törekvés és a munka em-

lékei lesznek helyükön s számomra, kivált mert alkotójuk is itt lakott, tisztességes kézzelfoghatóság lesznek. A magas szoba falain a tölgyaszekrények felett még valóban elég hely volt, ha munkám különös gyümölcsseit oda fel képzeltem, igazán örülnöm kellett a barátságos végzetnek, mely még részükül jutott. Mert fölöttük ünnepeélyesen emelkedett a terem félig boltozott menyezete, s egypár antik mellszobor, földteke s egyéb, mi a tölgyaszekrényeken állott, inkább diszítette s ékesítette a képeket, semmint eltakarta vagy elrútította volna.

— Ám a gróf folytatta:

— Most visszaadom a kérdését: mitévő lesz majd saját magával?

— Az ebben a perczben legalább részben világos lett előttem, amennyiben most külső megbecsültetéssel, hogy úgy mondjam megbékélt szívvel mondhatok istenhozzádot a félszepségnek, a melylyel eddig vesződtem s még utolsó órában olyan élet felé fordulhatok, mely inkább nekem való, bárha szerényebb is . . . Mi lesz, azt persze még nem tudom. De nem válogatok majd sokáig.

— Azonban ne is határozzon sietve, noha azt hiszem, értem mostani kedvét. Csakhogy mindenekelőtt — jó hogy eszembe jut — hozzuk rendbe a vásárt! Vissza kívánja-e venni tanulmányait, s ha nem, milyen áron hagyja meg nálam?

— De hiszen a kegyedei, — szoltam elcsodálkozva.

— Ugyan! Csak nem hiszi, hogy miután most már ismerem s itt tisztelem házamban, ezt a gyűjteményt azért a kevés pénzért meg akarom tartani! Mert ne higye, hogy az öregnek sokat kellett érte fizetnem, — igen kis nyereséggel megelégedett. Vagy talán már is meg akar ajándékozni?

— Azt tartom, hogy ez a rajzok betöltötte hivatását s megtette szolgálatát. A nyomorúság idejét segített kibőjtölnöm, — minden garas, a mit hozott, felért számomra egy-egy tallérral s így én nem vesztettem rajt az árán. A mi elveszett, az hadd vesszen.

— Ez igen tetszenék nekem, ha a körülmények egy kicsit másformák volnának. Így azonban kényeskedés,

a minek nincs értelme. Én gazdag ember vagyok s a gyűjteményt minden megadható áron megvennem, ha maga nem kapna is belőle semmit, tehát minden tekintet nélkül magára. Tanulja meg, ne hagyja a jussát, ha senkit nem nyom és nem tör vele, még ha csak erkölcsi is, s a mi érték magának kijár, fogadja el huzódozás nélkül, aztán tehet vele, a mit akar. Mondjon valami árat, a mit jónak gondol, — én örülök, ha a dolgait megtarthatom!

— Hát jó, — feleltem mosolyogva s nem titkos öröm nélkül, hogy körülményeim ily hamar megjavulnak, — hát csináljuk meg a vásárt gyökeresen! Körülbelül nyolczvan teljesebben megrajzolt jó lap lehet, mely rendes forgalomban tisztességesen megbecsülve átlag megér mindegyik két aranyat, némelyik kevesebbet, némelyik többet. Lehet aztán vagy száz csekélyebb hulladék vagy vázlat, mely közt egészen értéktelen is akad. Ezeket össze-vissza forintjával számítjuk, s az egész summából, mely így adódnék, tessék levonni, amit Schmalhöfer uramnak tetszett mindenestül fizetni!

— Lássá, — szólta a gróf, — ez okos beszéd. Mindjárt meg is mondhatom, hogy az öregnek mind a dolgokért, a kartonokat is beleszámítva, háromszázötvenkét forintot és negyvennyolcz krajczárt fizettem.

— Hát akkor csakugyan nem keresett annyit, mint hittem, — feleltem én, — mert körülbelül fele ennyit én is kaptam tőle.

— Úgy látszik, az ő virágzó üzletének ehhez az ágához nem sokat értett! De hogy visszatérjek a kartonokra, melyeket maga majdnem elpusztított, azokra majd később alkuszunk, ha majd megint egészek lesznek. Most számoljuk össze, mi van a tokban, hogy mire asztalhoz ülünk, tudja mennyi a vagyona és megszabaduljon a mai nap gondjától.

Megkezdtem két rakást a könnyebb meg nehezebb fajtájú jószág számára s a lapokat minéműségük szerint hosszabb gondolkodás nélkül dobtam valamelyikhez. A gróf egypárszor megmentett egy-egy túlságos könnyűnek talált lapot s áttette a jobbik oldalra. A végén átszámoltuk és megszámlítottuk mind a két rakást,

mire a gróf bement belső szobájába s visszatért a pénzzel, több mint másfélezer forinttal. Aranyban számolta elém s én örömtől kipirulva köszöntem meg, kivettem kis bőrszényemet, melyben keserves úti pénzecském árválkodott, azt kiszedtem s helyébe tettem az aranyat, melytől a zacskó egészen kerekre duzzadt. Most már tudtam, hogy jobb körülmények közt térek immár haza s anyámnak visszaadhatom egy részét a pénznek, a mit rám áldozott.

— Hát most milyen a kedve? — szólt a gróf, mikor látta vidám elégedettségemet, mivel egy valóságos marékkaal volt a zsebemben abból a bizonyos álomaranyból, — nem volna kedve újra megfordulni s a dolgot még egy kicsit folytatni? Mert e kezdet után, melyet megindítanom nekem jutott részemül, a jobbra való fordulásnak könnyen következhetik folytatása!

— Nem, az nem következhetik! Ezenkívül az egész kalandon nagyon is rajta van a bélyege az egyetlenségnek, mely soha többé nem ismétlődik meg. Aztán meg elhatározásom már mélyebb rétegre hatolt, mint a pusztá tűrhető megélhetésé; láttam magamnál különb embereket, a kik végbevitték, java jövedelmes munkáság közben, csak mert lelkük nem volt igazában a munkánál.

Elmeséltem neki az Erikson s a Lys történetét. Ám ő fejét rázta s így szólt:

— Ezek az esetek egymás közt is különbözők s a magáétól is különböznek. Hiszen igaz, hogy maga sem egyszerűen valamely ostoba kontár, ha az volna, akkor e hivatás elhagyása semmit sem jelentene s nem beszélénk róla tovább. Persze megvallom, némely körülmények közt nagyon tetszhetik nekem s láthatok benne lelki erőt, ha valaki eldob magától olyan mesterséget, a melyhez ért, a mit átlát és átérez s eldobja, csak mert nem tud annak teljesen megfelelni. Ám úgy vélem, maga még nem próbálta ki magát teljesen. Éppen mert nem érte még el annak a két férfinak külső magasságát és biztosságát, nem is igen lehet joga megtenni a visszavonulás büszke lépését.

Nevettem, elgondolva az ilyen eljárásnak az én

körülményeim számára való költséges voltát, de erről nem szóltam semmit, csak ennyit jegyeztem meg:

— Téved gróf úr. Én elértem az én szerény ne továbbomat és sohasem tudnék jobbat alkotni, — kedvezőbb körülmények közt is csak afféle dilettáns akadémikus volnék, a ki valami különös akar lenni s nem illik bele sem a világba, sem az időbe!

— Ne higye, én mondom magának: csak a jó ösztöne volt, a mely miatt nem tudta megcsinálni, a mit akart. A ki jobbra született, a rosszabbat mindig rosszabbul csinálja, a mint kényszerítve csinálja. Mert az elfogulatlan csak a legjobbat csinálja meg jól, a mi egyáltalában telik tőle, minden egyébben csupa bolondot és ostobát csinál. Más az, ha mintegy pajkosságból megint előszedi az alacsonyabbrendűt, — ez ilyenkor játszva sikerül neki. S ezt, gondolom, még megpróbálhatja. Nem kell olyan nyomorúságosan megszöknie, hanem rendes tisztességgel válhatik meg ifjúkorának mesterségétől, hogy senki ne vághasson utánna görbe képet! Még a miről lemondunk, arról is szabad akarattal mondjunk le, ne mint a róka a szőlőről!

E szavaknál én ráztam meg a fejemet, csakis arra gondolva, hogy váratlan zsákmányommal mint térjek mentül elébb haza. Ám a beszélgetést megszakította egy papos úri ember érkezése, a helység káplánjáé, ki megtudva az egyházfiótól, hogy micsoda kalandos vendég érkezett, élt azzal a jogával, hogy beállítson az asztalhoz, lecsillapítani kíváncsiságát. Lábán magas fényes csizmát viselt, fekete kabátja szépen meg volt keféelve, botját, kalapiját egyik kezében tartotta, a másikkal nagy ívben köszönt s vidáman, mély meghajlásokkal, mint a kastély úrnőjének követje mutatkozott be. A kisasszony azt izente, hogy találta s ő a kerti terrazon var bennünket. „Mert, szól a káplán tréfálkozva, én nem fáradok bele, hogy a kisasszony lánczait addig viseljem, míg ezekkel a menyországba fel nem vontat!”

Elébb összeismerkedtem a szent férfiúval, mire együtt mentünk a megjelölt helyre. A kisasszony a terrazon sétált a gyenge napfényben, mely ma a vidéken elterült. Barátságosan köszöntött, azt mondta, hogy már

egy örökkévalósága nem látott, megkérdezte, hogy vagyok. De a helyett, hogy a feleletet megvárta volna, felszólította a káplánt, nyujtsa neki karját, a mit ez mindig egyformának maradó tréfás körülményességgel cselekedett meg s így lépkedett a lyány a gróf előtt s előttem a házba s fel a széles lépcsőn, míg az ebédlőbe nem értünk. Már ez a kis felvonulás is a széles lépcsőházba s a hosszú folyosókra visszagondoltatott a vesződség ösvényére, melyen még huszonnégy óra előtt jártam s mikor négyesben ültünk a kerek asztal körül egy csöndes fekete embertől kiszolgáltatta, a ki fehér keztyűt huzott, engem egészen meglepett a végzet csodálatos változása, mely viszont mégis az én kezem munkájával függött össze és saját tovaszállott életéveimmel. Azonban az ebéd oly kevésbé volt díszes vagy hosszadalmas, s beszélgetésünk hangja oly szabad s elfogulatlan volt, hogy csakhamar átengedtem magam a legnyugodtabb jóérzésnek s hagytam a dolgokat a maguk módján folyni. A mulatság terhét főképp a káplán vállalta, számos tréfás szót váltogatva a kisasszonynyal, a melyeknek értelme nem volt világos előttem.

— Tudnia kell ugyanis, — fordult hozzám hirtelen, — hogy a mi nagyságos kisasszonyunk engem az ő vidám tanácsosának, magyarán szólva lelki udvari boldondjának választott, s hogy én e nehéz hivatalt csak azért vállalom, hogy hitetlen lelkét mégis csak megmentsem, a mi nem is fog elmaradni!

— Ne higgyen neki! — szólt Dorottya; — inkább a tisztelendő úr, a ki lelkemet úgyis elveszettnek hiszi, csak úgy játszik velem, mint a hogy a pajkos czicza a pillangót tépegeti szét!

— No csak ne olyan vastagon a tréfával, — vetette közbe a gróf; — a mi barátunk sem esett a feje lágýára; tudja, kit hogy tegyen lóvá s még a világ rendjébe is belé tud így avatkozni!

Ezzel elmondta az asztali társaságnak az erdőke-rülővel neg a halálfejjel való dolgot. A kíváncsiság, a tetszés, a mit az eset keltett, rácsábított, hogy most már elmondjam a Zwiehan Albertus teljes és igaz históriáját, már a minőnek megállapodott bennem, főképp hogy a

két szépség, Kornélia meg Afra, jobban mondva a kettőjük közt való ingadozás következtében mint vesztette el örökségét és életét. Dorottya nyitva felejtette szájacskáját, úgy hallgatott, miközben viruló ajakát mosoly játszotta be s gégéjében kis, megszakított harangcsengések vallottak valóságos nevetésre, melyet azonban nem hagyott megszületni.

— Ezzel csak az történt, a mit megérdemelt! — kiáltott, — hiszen ez hitvány egy ember volt!

— Én nem ítélném el ily kegyetlenül, — bátorodtam felelni én; — végre is származásra és neveletésre félig vadember volt s a gyerek önzésével kapott minden lánghoz, mely fellobogott előtte, nem tudva, mi a szerelem s hogy az ilyesminél meg lehet égetni magunkat!

Ez értő kijelentés közben azonban a magam képét is előntötte a forróság, s menten megbántam, hogy így szélnek eresztettem; nemcsak azt vettem észre, hogy a káplán még egy deákkori kardvágástól benyomott orrával odafintorított a kisasszony felé, de a magam élettörténetének gyengéit is éreztem, melyek nélkül nem is vőtődtem volna ide. Magamban föltettem, hogy a mint lehet, fölszedem a sátorfámat, s mikor ebéd után arra fordult a szó, mivel üssék agyon a nap hátralévő részét, én azt mondtam, hogy szeretnék már valami mesterembert találni, a ki a helyreállítandó nagy kartonok számára meg tudná csinálni a feszítő ráamákat. A káplán ajánlkozott, hogy elvisz a falusi asztalozhoz, a ki az egyszerű munkát nyilván vállalhatja. S mikor aztán a bélés is szóba került, a mi a kartonok aljára kellett, kitünt, hogy a paplakban, melynek fentartása a gróf kegyúri kötelessége volt, éppen munkában van egy szomszédságbeli mesterember, a ki a káplán lakószobáját kárpitozza frissen.

— Van annál papiros elég, — szólt a pap, — hogy ráterítse a ráamákra, hosszú masinapapirosa, a mit a tapéta alá ragaszt, hogy jó meleg legyen a szobám!

— Az nem jó, — felelt a gróf; — oda jó szövet kell, hogy tartson. De mivel az a kárpitos derékaljakat is csinál, nyilván lesz vele ilyesmi is. Majd Lee úr megteszi a

rendelést. Aztán jöjjön el asztalos is, kárpitos is, az a gyalult léczekkel, ez a szövettel, hogy itt szemem előtt szabják ki és készítsék el, pontos mérték szerint a rá-mákat.

Örülve, hogy dolgom akadt, felkerekedtem a káplánnal az igen jó formájú faluba, melyben az új építésű nagy templom állott. A falunak egy volt a neve a grófi vagy hajdan báró nemzetséggel s a káplán, a ki ki nem fogyott abból, hogy mulattasson, egy hegyháton meg is mutatta egykori származó helyük romjait. Az ő segítségével vidáman láttam el kis megbízatásomat s hosszú séta után, a melyet magamban tettem meg, visszatértem a kastélyba.

A gróf kilovagolt volt, a kisasszony után kérdezősködni nem tartottam illendőnek. Magam maradtam hát a terasszon s elnézegettem az esti fellegeket, e barátságos kísérelőket, kik fáradatlan feloszladoznak s meg újra összeállnak, hogy ezredszer is magukra vonják s magukon megpihentessék a téveteg szemet. Micsoda gazdagság, gondoltam, melyben a mi az élethez legszükségesebb, egyúttal kimeríthetetlen bőségű látni valót is ad szegénynek, gazdagnak, fiatalnak, öregnek, s minden helyzetekben tükre az ember kedvének s egyben csendes bírása is, ki mindent lát . . .

E szelíd szemlélődésből Dorottyának nyugalmas lépte riasztott fel, mely már nem volt ismeretlen előttem. Sebesen jött fel a lépcsőn, az én szép zöld könyvemmel a kezében.

— Hát ilyen magára hagyják! — kiáltott felém. — Tudja honnan jövök? A temetőből, ott olvastam a maga füzetében a kis Emerenciáról, a ki nem akart imádkozni! Szabad volt, szabad még olvasnom belőle? Apa ma délután eltöltött vele egypár órát, aztán nekem adta ide, hogy azt a történetet elolvassam. Látja, itt egy repkénylevelet tettem bele valamelyik gyereksírról! De most már kezét is adhatna az embernek, ha találkozunk; hiszen ismerősek volnánk!

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Schönfund Dorka.

Egypár nap múlva elkészültem a tanulmánylapok elrendezésével s a kisebb-nagyobb tájképek helyreállításával. Ez utóbbiakat egyelőre, míg a fővárosból majd megjöttek a foglalataik, így akasztották fel helyükre, a hol a gróf elégedetten nézegette hol egyiket, hol másikat. A nélkül, hogy nagyobb értékre tartottak volna számot, igazán nevelték a könyvtárszoba festőien komoly képét s nekem azt a jól eső érzést szerezték meg, hogy becsületes törekvés tanúságaiképpen ilyen jó helyre sikerült megmentetniök, — a mint ezt egyszer már megjegyeztem. E mellett a gróf egyre biztatott:

— Akár folytatja, akár nem, — szolt, — művészi pályafutását, e képek egyformán becsesek maradnak előttem, első esetben mint fejlődésének útmutatói, a másodikban, mint illusztrációi vagy kiegészítői ifjusága történetének, melyet már végig olvastam. Minden embernek van valami kedvtelése; én abban lelem kedvemet, hogy végig figyeljek olyan pályafutásokat, a minő a magáé is. Mert maga embrenyi ember, csak az a baja, hogy úgyszólván jelképekben él s ez veszedelmes mesterség, kivált ha oly naiv módon történik! De ennek a gondjába most ne öszüljünk bele, legalább maga ne; a mi engem illet, én már javában benne vagyok, nekem most az a dolog, hogy kárpótoljam valahogy az ékességért, melyet ez a könyvtárszoba magának köszönhet.

— De hiszen azt már megtette! — szoltam én szinte megijedve, hogy már megint pénzt kapok, oly gyanús volt előttem e szokatlan szerencse; pedig tulajdonképp inkább csak szemérmeteskedtem, semmint komolyan huzódoztam volna, noha nem akartam komédiázni. Mert a magam szegénységén keresztül szinte sajnáltam a grófot, hogy ilyen nagy kiadása van.

De ő visszafelelt:

— Ne mókázzon édes fiam, ne vegye ép en a képei árának, mert hiszen azt én is tudom, hogy ilyesmit nem

könnyű eladni s nem is mindenki vehetné hasznát; ez az én számomra szívbeli ügy, maga pedig rászorul. S mivel ez így szépen találkozik s ezenfelül hozzájárul a mi különös kalandunk bekoronázásához, miért ne adnánk meg neki ezt a tisztességet?

Ezzel egy teli boríték bankjegyet tolt levéltár-czámba; mint később megszámlálhattam ugyananyi volt, mint amennyit egyszer fizetett, úgy hogy ilyenformán most kétszer olyan gazdag voltam, mint még egypár nap előtt is.

— Most pedig, — folytatta, — beszéljünk a fő dologról, vagyis arról, hogy mihez fogjon? Azt magam is érzem, hogy nyeretget kell változtatnia; egyszerű tájképfestőnek túlságos nagyban rendezkedett be, túlságos sok sarokkal, útvesztővel és nyugtalansággal, ide más háziúr való! Csakhogy az aztán ne történjék olyan szontyorodottan és akaratlanul, hanem a mint mondtam, a szabad akarat tisztességével, a mely mást is választhatott volna!

— Hiszen a mi a tisztességet illeti, abból elég részem volt a tisztességben, melylyel az én kétes alkotásaimat fogadta!

— Nem így gondolom! Maga-magától kell bizonyoságot kapnia, hogy ha nem is fényesen, de tisztességgel meg tud állani a hivatásban, a melyet választott; csak aztán köszönhet és mehet tovább! Fessen itt nálunk egy egész képet, minden erejét összeszedve, de könnyű szívvel, bátran, gond nélkül s én fogadok, hogy el tudom adni!

Megint csak fejemet ráztam, mert a hónapokra gondoltam, a melyekbe ez a vállalkozás kerülne.

— Ez a cselekedet, — szoltam, — még ha sikerülne is, megint csak nem volna egyéb, mint afféle jelkép, a minőben, mint a gróf úr mondja, életem eltelik, csak hogy most olyan, a mely nekem túlságos sokba kerülne! Aztán meg, gróf úr, a nagylelkűségével maga okozta, hogy a haza utazhatnék benne reszket már minden porczikámban!

— Nézze, — felelt a gróf, — ne habozzunk soká! Egy éjszakát azonban még aludhat e dologra. Készüljön fel úgy, hogy holnap reggel tovább utazhassék, a kocsi is álljon befogva; reggel aztán a szerint, hogy mit mond,

vagy a svájci postakocsihoz viszem, vagy együtt utazunk be a városba, a hol úgy is dolgom van s a maga munkája számára szükségeseket megvehetjük. Helyes?

Én ráálltam, kezet adtam, de nem kételkedtem benne, hogy a hazautazást választom majd.

Ma azonban ebédre az úgynevezett lovagteremben terítették, mely a felső emeleten volt s én még nem ismertem. Dorottya kisasszony jött le a könyvtárba, hogy ezt tudunkra adja. Azt mondta, hogy a terem a napos oldalon lévén, olyan jó meleg, hogy fűteni sem kell s a szép őszi nap besétálhat ablakain. Maga a kisasszony, mint csöndes csodálkozással láttam, olyan volt, mint a világos nyári nap, a gróf is egy perczig csodálkozva szemlélte. Fekete atlasz ruha volt rajta, nyakát s mellét finom csipkedisz borította s ebbe egy gyöngysor veszett bele. Sötét fürtjeinek terhe pedig ma különös lendülettel esett vissza nyakába s halántékának ily módon kibukkanó fehére szép fejét a szabadságnak vagy tán a büszkeségnek kifejezésével sugározta be.

— Mi szándékod van, hogy így kiöltözködtél, — szólt a gróf, — vendégeket vársz tudtomon kívül?

— Nem, nem, — felelt a kisasszony, — csak a szép idő s a terem kedvéért csiptem ki magam egy kicsit. Meg aztán, hogy mindezekkel együtt valami tarkaságot szerezzek a mi Lee barátunk szeme számára; ki tudja, ha majd folytatja az ő történetét, ezt is leírja-e vagy egy féloldalon s a teremmel együtt az én gyanus figurám is belecsempésződik a könyvbe. Ma különben is Narcisszus napja van úgy katolikus, mint protestáns naptár szerint s ilyenkor szabad egy kicsit a hiúságnak hódolni, ugyebár Henrik úr?

Noha e szavakat félig ellágyúlt komolysággal, félig bájos elmosolyodással mondta el, szemlátomást minden bántó szándék nélkül, mégis ez a Narcisszus szó, mintha az én írott naplóm magammal való kaczerkodásával ugratott volna, legalább hajlottam arra, hogy ezt érezzem, mert amúgy is egy kicsit kiszaladt a föld a lábam alól, a miért azt az írást kiadtam kezemből. És szállt fel legyen ez az ugratás bármily mélységéből akár az ítéletnek, akár a pusztá tréfának: egyforma megszegye-

nítőnek tetszett előttem, s éreztem hogy ábrázatom elvörösödik a nélkül, hogy egy szó feleletet találtam volna. De ő nem ügyelt erre vagy nem vette észre, úgy hogy nyilván mégis túlságos sok szándékot tettem fel róla.

Az említett terem valóban elég tarka volt, de méltóságos és ünnepi. Skarlátpiros szőnyeg volt kifeszítve az egész padlón, a mennyezetet teljes széltében-hosszában egy freskófestmény fedte, a falon pedig e közt s a mintegy embermagasságnyi faburkolat közt csupa ősök arczképe lógott. A fekete márvány kandalló felett régi fegyverek s vérteszettek voltak feltornyozva; egyéb finom fegyverek üvegszekrényekben csillogtak, kivált értékes szablyák és kardok, melyeknek mását nem egyszer meg lehetett ismerni hajdani viselőjüknek egy-egy képén. De voltak olyan századokbeli fegyverek is, a melyekig nem nyúltak vissza képek. Így egy kis háromszegletes paizs már alig megismerhetően, de még megmutatta a nemzetiségnek legrégebb egyszerű czímerét, mely csak egy a mostani czímer húsz mezősége közül, a melynek felső szélén négy koronás sisak ül, mint négy kakas egy rudon.

Nem tudtam megállani, hogy buzgón körül ne járjak és szememet mind e szép dolgon ne legeltessem; a gróf megmagyarázott egyet-mást, Dorottya tálakat vett elő s felnyitotta egy nagy pohárszék gondosan lezárt ajtait, melyek mögött ódon ezüstnemű csillogott. Egyéb szekrények a falak faburkolatába voltak beépítve s pergament kéziratokat őriztek benne, fénylő miniatűrökkel sok okmányt, melyeken fa vagy ezüst tokban lógott a pecsét, de néha tok nélkül is és félig letöredezve. A gróf előszedett egypár ilyen oklevelet s széjjel teregette, de én nem tudtam elolvasni, mert a tizenkettedik vagy éppen a tizenegyedik századból származtak, s császári levelek voltak, melyek arra a darab földre vonatkoztak, a melyen álltunk. Mikor elcsodálkoztam az emlékek s az okmányok e sokaságán, a minőt még soha együtt nem láttam, a gróf megmagyarázta, hogy minden családi dolgát ebben az egy teremben halmozta fel, a hol úgy lehet a világon, hogy ne zavarja lépten-nyomon az élőket. Az ő öröme tehát csak mérsékelt, s nem nagyobb, mint a minőt körülbelül minden gyűjtő is érez.

— Ugyan, — szóltam, — így megláthatni és végignézhetni egy hosszú múltat, mely ránk magunkra vonatkozik: az ilyesmit csak nem lehet tetszés szerint elfelejteni vagy kitörölni, s az ember örülhet neki, a nélkül, hogy elfogultan visszaélne vele!

— Az ember azt hiszi, de a kinek van benne tapasztalata, tudja, hogy néha bizony bele lehet fáradni abba az öt-hat századba. Kívántam is már magamnak, hogy valamely szabad jogállamban az államfentartó arisztokráciához tartozzam származásomnál fogva, — arisztokráciát természetesen a magasabb önkéntes szolgáltatók értelmében értve. Ám ezek csak álmok, különböző okokból, s így a ki beleunt a nemesi állapotba, annak nem marad egyéb hátra, mint hogy felolvadjon általában a nemzetben. De ennek is megvannak a maga nehézségei, s szerencsés események nélkül nem könnyű végbevinni s így ebben sem oly könnyű a sorsot igazgatni, mint az ember hinné. Apám, ki főképp születésénél fogva volt lovastiszt, a francia forradalmi háborúkat segítő egyik hadseregben orosz földön veszett el nyomorúságosan. Bátyám, a kit megkötyagosodott embernek tartottak, kiment Délamerikába, hogy a maga módja szerint új életet kezdjen, — ám itt meg éppen martalékul esett az ostoba véletlenségnek s időnek előtte elpusztult. Egy spanyol nemesi hölgyről, kivel röviddel azelőtt házasságot kötött, semmi további értesítésünk nem érkezett. Most én vagyok a család feje s az egész uraság az én két szememen áll, mivel a mi águnknak föltétlen utolsó sarjadéka vagyok. Ha volna fiam, már rég átmentem volna vele az új világba, hogy a megfiatalító néptengerben elmerüljek. De magamért már nem éri meg a fáradságot, kivált mert egyebekben nem is olyan rossz az életem! Hanem jó lesz asztalhoz ülnünk, ha már a kisasszonyunknak úgy tetszik, hogy egyszer az ősanyát adja!

— Hát igenis azt teszem! Egyelőre igen jól el vagyok ebben a teremben, a melyet nem kell lenézni! — szólt némiképp kimérten Dorottya, s engem e hang megint zavarba ejtett, mert nem értettem meg ezt az új szeszélyét s nem tudtam sem kárhoztatni, sem csodálni. Különben a teremben való tartózkodás valóban ünne-

pies volt úgy a beözönlő napos levegőtől, mint valami finom füstölő illatától, a mit elébb a teremben égettek. A színpompa, mely körülvelt bennünket, mintha ettől még meggyarapodott volna erőben és mélységben.

Így ültünk egy darabig meg-megtöredező futólagos beszélgetésben, mikor Dorottya barátságosan leereszkedő, de félig közömbös módon valóságos nagyúri dáma módjára hozzám fordult s így szólt:

— De hát Lee úr, hiszen maga sem érzéketlen a jó helyről való származás iránt s polgári rendjében szintén örül derék szüleinek s mindjárt a feljegyzései elején biztatja magát, hogy nyilván van magának is vagy harminczkét jóra való öse, ha nem ismeri is őket?

— Az igaz, — feleltem magammal elégedetten, s egy kis daczczal, — igaz is, hogy nem szedtek fel az utczáról!

Erre a lyány hirtelen felujjongott, tapsolni kezdett s az ő rendes természetes módján vidáman felkiáltott:

— No tekintetes úr, most megfogtam! Engemet tudniillik, a hogy engem itt lát, igenis az utczáról szedtek fel!

Elképedten néztem a kisasszonyra s nem tudtam, mit jelentsen ez, de ő nevetve folytatta:

— Igen, igen, nagyságos uram, szigorú és jóra való származású! Én bizony mindenképpen talált gyerek vagyok, Schönfund Dorkának hívnak,* ez az igaz nevem, erre kereszteltetett az én drága nevelő apám!

Most a grófra kellett csodálkozva nézmem, ez felnevetett:

— Hát erre való volt ez a tréfa? Tudniillik e napokban nevetnünk kellett, mikor azt olvastuk a maga naplójában, hogy ha orron fogja magát, biztos benne, hogy magának is van harminczkét öse. Mikor aztán tovább olvastuk, hogy mégsem tudja megállani, hogy egy keveset ne elmélkedjék apáiról, ez a kis lyány elkezdett duzzogni s felpanaszolta, hogy mindenki, nemes ember, polgár, paraszt, mind örül származásának, csak ő neki

* A német eredetiben Dortchen Schönfund, vagyis szép lelet vagy szép, a kit találtak. Lefordítani oly bonyodalmas és erőszakos volna, hogy jobb meghagyni német formájában. Ford.

kell szégyenkeznie, mert ő neki nincs származása, mivel hogy igazán az utcán találtam s ő nekem az én aranyos és okos kis nevelt lányom!

Szeretettel simította vissza a lány hajfürtjeit, melyek szépformájú nyakszirtjén való számkivetettségük-ből visszaigyekeztek illő helyükre, piruló orczái mellé. Megilletődve s elérzékenyedve kértem bocsánatot érzelmeinek szándéktalan megsértéséért. — A magam megszégyenülésére, — tettem hozzá, — rászolgáltam, amiért rácsábítottam magam, hogy a büszkének hitt grófnét le akarjam tromfolni, ahelyett, hogy hagynám olyannak lenni, a milyen. Különben a kisasszony származása mégis csak a legelőkelőbb, mert egyenesen isten kezéből jön s az ember a legmagasabb s legcsodálatosabb dolgokat gondolhatja mellette!

— Nem, — vetette ellen a gróf, — ne tegyük meg elvárásolt királykisasszonynak. Ezt az egyszerű esetet itt mindenki tudja s a mit minden gyerek tud, azt maga is megtudhatja. Húsz évvel ezelőtt, mikor feleségem, az én egyetlenem, meghalt, fájdalomtól zaklatva s vigasztalan bolyongtam az országban. Egy este megszálltam az osztrák Duna mentén egyik városi házunkban, hol a drága gyakran és szívesen lakott volt. Mikor beléptem a házba, egy szép két-három éves gyereket láttam csendesen megülni a kapu mellett a kőpadon s nem vettem rá ügyet. Még egyszer kíséltám, hogy megnézzem a napszállatot a széles víz fölött, melyet az elhúnyt oly gyakran fölkeresett; a gyerek már aludt. Mikor egy félóra múlva hazatértem, ébren volt s csendesen és félénken sirdogált. Előkiáltottam a kapust, ki az ő részvétlenségében semmi egyebet nem tudott, mint hogy egy csapat kívándorló vonult volt át a városon s a gyerek nyilván azokhoz tartozott. Meghagytam, hogy vigye be a házba s viselje gondját, s mivel láttam, hogy lassan és kedvetlen teszi, fölvittem a kis lányt, s a magam vacsorájából adtam neki. A kívándorlók valóban itt jártak, de már tutajokon és hajókon lementek a Dunán. A rendőrség kutatásai szerint Svábföldről jöttek s déli Oroszországba mentek, ám sem régi, sem új hazájukban nem akart senki sem tudni a gyerekről; sehol sem kerestek elveszett gyereket és

sehöl sem volt nyoma a kivándorlottak könyveiben vagy írásaiban. Egy cigánycsapat, mely a város közelében fölbukkant, újabb kutatásra adott okot. Ám ebből sem sült ki semmi. Egyszóval a kis lyány megmaradt talált gyereknek, még pedig a legszebb fajtának, amint szemével láthatja. Sorsát szépen elrendeztem, elhunyt feleségemet megtettem keresztanyjának s az ő nevééről kereszteltem el Dorottyának. A Schönfund vezetéknevet hivatalból tétettem hozzá s mikor a kis kisasszony nagyon helyre lyány lett, annak rendje s módja szerint gyermekemül fogadtam, hozzátéttem az idevaló helység és kastély nevét. Schönfund W . . . . . berg, grófnének persze nem tétethettem meg, de hát nem is kell!

— Hát most sajnálni való vagyok, vagy irigyelni való? — kérdezte a szép teremtés halkán, lecsüggedt fővel.

— Minden bizonynyal irigyelni való, — szoltam én fölocsudva meghatott csodálkozásomból, — olyan, mint a csillag, mely az ég mélységéből újonnan jelent meg s a melynek új nevet adtak. De a csillag megint eltűnhet, míg a halhatatlan lélek, mely a kisasszony nevét viseli, soha el nem múlik.

Ám a lyány csöndesen rázogatta a fejét, mintha nemet mondana s így szolt:

— Ezzel a vigasztalással ne legyünk nagyra. S a talált gyerek épp oly csöndesen megint eltűnik, mint ahogy jött!

Mikor e szavakat nem tudtam mint értelmezni, mert a magam beszédét, mely azokat előidézte, a lyány szemléletében már elfelejtettem, a gróf magyarázta meg:

— Tudnia kell, a mi Dorkánkat arról lehet megismerni, hogy ő egészen magától nem hisz a halhatatlanságban, még pedig nem holmi belevert tanítások vagy idegen befolyás következtében, hanem mondom, magától, úgyszólván piczi gyerekkorától fogva.

Dorottya elszégyelte magát, hogy szívbeli titkát így elárulták, piruló képét rászorította a damaszt-abroszra, úgy hogy fürtjei szétterültek rajta. Én rám pedig ez az eset olyan benyomást tett, mely valami váratlan gyöngé ijedséghez vagy megborzadáshoz hasonlatos, mikor va-

laki, aki már bájoságával beszött bennünket, valamely határozott tulajdonságával hirtelen egészen közel a lelkünk elé áll.

— Hát ha már ennyire kiismertek és átlátnak rajtam, — szólt egyszerre fölemelkedve s bájos mosolygással, — legjobb lesz visszavonulnom s inkább azzal törődnöm, hogy valami jó zugot találjunk, a hol a kávékat megihassuk.

Mikor később a grófot elkísértem útjain, mivel jószágjain a legfőbb felügyeletet maga látta el, bővebben kikérdeztem.

— Valóban úgy van, — felelt, — mióta egy kicsit is tudja az eszét s efféle dolgokról hallott, már nem is tudjuk megmondani, mily korán, egészen elfogulatlanul, gyermeki és tiszta szívből kereken kimondta, hogy semmikép nem tudja átlátni és megérteni, mint lehetnének az emberek halhatatlanok. Hiszen nem ritkán előfordul, hogy minden rendbeli tisztas emberek ezt az eredendő egyszerű mulandósági érzést egyenest természetanyánktól kapják, s a nélkül, hogy tamáskodó vagy nyügös-ködő természetűek volnának, gondolkodás nélkül megérik, mint valami ártatlan magától értetődőt. De olyan bájosan és természetesen, mint ennél a gyermeknél, ezt a jelenséget még sehol sem láttam s a kis lyány ártatlan meggyőződése engemet, ki Istenen és halhatatlanságon már rég nem törtem a fejem, rászoritott arra, hogy bölcseleti tanulmányaimon még egyszer végigmenjek, s mikor így gondolat és könyvek útján megint csak odaértem, a hol a kis lyány eredettől fogva volt és Dorka vállamon át bekandikált könyveimbe, akkor meg éppen furcsa volt, hogy a gondolattól is megtámogatott érzés mint alakult benne. A ki azt mondja, hogy halhatatlanságunkba vetett hit nélkül nem volna sem költészet, sem magasabbrendű élet, annak ezt a kis teremtetést kellett volna látnia; nemcsak a természet s az élet, a mely körülvette, de ő maga is mintegy megdicsőült ekképp. A nap fénye százszor szebbnek tetszett neki, mint más embereknek, minden dolog léte szent lett előtte s hasonlóképp a halál, a melyet igen komolyan vesz, a nélkül, hogy félne tőle. Rászoktatta magát, hogy min-

den órában gondoljon rá, vidám öröm és boldogságos érzés közepett s hogy egykor minden tréfa nélkül és mindenkorra válakoznunk kell. Személyiségünknek egész átsuhanó ittléte s találkozásá egyéb mulandó eleven vagy élettelen dolgokkal, a világ fényében való e fölczikázó s tovatűnő tánczunk az ő számára hol szelid gyászszal, hol kecses vidámsággal zománczozódik be, mely nem hagyja megszületni az egyes ember nehézkes igényeinek nyomását, mikor a közösség úgyis tovább él. S mennyi kegyelet és részvét él benne a haldoklók s a halottak iránt! A kik, mint mondani szokta, megkapták bérüket s el kellett vonulniok: a sírjukat fölékesíti, s nem múlik el nap, hogy egy órát ne töltsön a temetőben. Ez az ő sétáló kertje és belső szobája s hol vidáman és pajkosan, hol csöndesen s elgondolkozva tér onnan vissza.

Hát persze ez a kedves mód csak az ilyen gondatlan, szenvedéstelen s kipallérozott élethez s egészséges ifjúi erőhöz illet, — mégis, a hogy leírták, növelte részvéteimet s elfogultságomat.

— Hát Istenben sem hisz a kisasszony? — kérdeztem.

— Tudja, kérem, — felelte a gróf, — iskolásan a két kérdést nem lehet egymástól elválasztani, de a mi Dorokánk, asszonymódra, nem sokat törődik logikával, mivel az ő fogalmaival itt úgysem boldogul. Édes Istenem, úgymond, mit tudhatok én, szegény teremtés! Istennél minden lehetséges, még az is, hogy van! Tovább aztán nem megy furcsa beszédében, sőt inkább beszéd vagy olvasás közben a kifejezés túlságos szabadsága vagy orzátlansága csak kényelmetlenséget okoz neki és nagyon is durva kifakadásokat egyáltalában nem tűr. Nem látja át, úgymond, hogy a jó Istennel szemben, még ha biztosak is távollétéről és nem félnek tőle, miért kellene gorombának, vagy szemtelennek lenni. Ez inkább ocsmányság, mint bátorság.

Utunkról visszatérve, fölkerestem kerti házbéli bájos tanyámat, a hol kértem, hogy hagyjanak meg, mikor át akartak telepíteni a kastélyba. Csakhogy a kis lakást nem találtam üresen, mert Dorottya, ki gyakorlata után megint lent volt az alsó teremben, feljött ide a ker-

tészleánynyal megnézni, hogy nem hiányzik-e semmi. Mikor beléptem, láttam, hogy két pompás hosszú nád-szálat tűztek a tükör mögött keresztbe szakállastól együtt. A tükör alatt, melynek fakuló rámája ezüstözött rézből volt verve, a fiókos szekrényen ott feküdt a Zwiehan koponyája, lágyan megágyazott zöld moha-talapza-ton s halántéka körül örökzöld volt koszorúba kötve. Rá-könyökölve a hasas bútor darabra, Rózsi föléje hajolt a fejnek s figyelmesen szemlélte elfintorított orrocskával s furcsán összecúcsorított szájjal. Valamivel hátrább állt úrnője, kezét a hátán összefonva, s úgy látszott komoly gondolatokkal szintén kezemunkáját szemlélve.

— Lássá, micsoda jó szobadiszitők vagyunk, — fordult felém, — hogy megszépítettük a maga néma uti-társának a szállását s egy kicsit magát is hozzágondol-tuk. Különbén éppen azon gondolkodom, hogy megsza-badulhatna már barátjától s hagyhatná szegényt békes-ségben. Alkalomadtán eltemethetjük a mi sírkertünkbe, ki is kerestem számára egy jól megvédett kis fekvőhe-lyet a fák alatt, melyet soh'sem ásnak föl.

Ez az „alkalomadtán“, mely mint a rózsalevél súly-talan hullott alá ajakáról, oly vendégszeretően hangzott, hogy menten földerítette szívemet. Mégis azt feleltem, hogy eltökélésem szerint a koponyának velem kell jön-nie hazámba s ott akarom megint visszaadni az anya-földnek, ha ez üres és haszontalan cselekedetnek tet-szik is.

— Hát mikor megy? — kérde Dorka.

— Azt hiszem, holnap, a hogy megbeszéltük.

— Nem megy, hanem azt teszi, a mit apa mondott! Nézze, mutatok itt magának valami szépet! Ezzel fölnyi-tott egy régi berakott szekrénykét, mely ott állt a sarok-ben s kivett belőle egypár igen tarka, finom és igazi ki-nai csészét. — Lássá, ezeket a maga, vagyis a mi ósze-res emberkénktől szereztem; még többel is bíztatott, de eddig még nem tartotta meg a szavát. Idehoztuk eze-ket, hogy egyszer meghívhasson bennünket kávéra, ide, vagy le a terembe s hogy valami csinos is legyen a szo-bájában! Te, Rózsi, ládd, Lee úr így flótázott, mikor először láttam!

Ezzel fogta a botomat, szájához emelte, mint a fuvolát s énekelt hozzá egypár sort a Bűvös Vadászból:

Közénk s közé bár felleg álljon —

majd letéve a botot, egyre sebesebben s pajkosan ledarálva, a végső czifrázatot oly gyönyörűen és biztos hangon énekelte, hogy újra csodálkozásba ejtett. De egy hangot sem énekelt tovább, mint a mennyi a jókedv egy hirtelen fölobbanásában megfér s a dal épp oly hirtelen végződött, mint ahogy megkezdődött. Egyszerre meglátta a káplánt a téren átmenni s kikiabált neki az ablakból:

— Tisztelendő úr! jöjjön csak föl egy kicsit, itt pletykálunk, a míg teához nem ülünk s a mi sokat próbált Odysseusunknak udvarolunk. Rózsika a Nauzikaa, magáé lesz Alkinoosz, a feákok nemes urának szent hatalma s én Arété mama leszek, az istenekhez hasonló Rexenor leánya!

— De hisz akkor kedves pogány nagysága az én feleségem volna, — szólt a tisztelendő úr lihegve, mikor valóban fölfáradt a lépcsőn.

— Vesz észre valamit — nevetett a kisasszony, — oh, nyírott szolgálja a szent szűznek, ki a levegőégben uralkodik s aranyoltárokon trónol?

— Ez a társalkodás túlmegy az én szegény eszemben, — szólt Rózsika, miután a káplánnak odatölt egyet a kevés székbl, s ezzel ki is ment, mialatt a pap vidám csevegésbe fogott s folytatta a kisasszonynyal a háborúságot. Végre a gróf is feljött megnézni, hol maradunk s részt vett a beszélgetésben, míg be nem sötétedett s a kert fái fölött ki nem bukkant a hold, beküldve fényét a szobába. A hold formáján megismertem, hogy éppen négy hét telt el, mióta a munkáslyánynyal ott ültem volt a víz mentén a rezgő nyárfák alatt s elcsodálkoztam a dolgok váltakozásán ilyen egyszerű életben belül.

A kastélyban a kis társaság még sokáig ült együtt. Dorka eleinte még kihevülten vidám volt, majd egyre csöndesebb lett s megelégedett azzal, hogy olykor a zongorán egypár ütemet kiverjen, végre eltűnt búcsúzás nélkül.

Én azon éjszaka nem tudtam megtalálni álmomat, míg csak a hajnal nem szürkült, a nélkül, hogy ezért rosszul éreztem volna magam. Alig aludtam rövid ideig, fölkeltek, mert ütött az indulás órája. Zavartan és kapkodva öltözködtem föl s átszaladtam, a hol a gróf már reggeli mellett ült, a kocsi a kapu előtt állt s a kocsis a lovak mellett. Mikor beszálltunk, azt kérdezte a gróf, hogy hát hová megyünk. Dorottyának nyoma sem volt s én sem kérdezősködni nem mertem utána, mert bizony már elvesztettem elfogulatlanságomat, sem búcsúzatlan nem akartam elmenni az országból. Azt mondtam hát egy percnyi gondolkodás után s utolsó pillanatban, hogy megfogadom a gróf úr tanácsát.

— Jó! — szolt a gróf s a város felé hajtatott, a honnan idejöttem.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

A megfagyott keresztyén.

A kastély északi felén egy magasabb ablak jelölte a helyet, a hol a házi kápolna volt beleépítve. E században aligha látott istentiszteletet, de azért templomi edények és eszközök még voltak falain, boltozata még be volt festve, csak kőpadlójáról hiányoztak az ülések. E helyett vaskályha állott a közepében, mely a termet testével és csövével eléggé átmelegítette s egy gyékényen festőállvány, előtte meg én ültem s meglehetősen szorgalmasan dolgoztam, mialatt könnyű hóréteg borult a vidékre.

A hosszú szünet, az élmények, a lemondás eltöklése kétségtelenül a nézés szabadságát, a dolgok újságát okozta bennem, jobban mondva ébresztette föl, a mely most hasznomra vált. Már a fővárosban való legutóbbi ottlétemkor régi és új képeket mintegy új szemmel nézgettem, mintha hályog esett volna le szememről s egyre esett volna, a hogy most egyszerre hevesen és hűvösen, egyszerre veszettül, gondtalanul és óvatosan dolgoztam, minden vonásnál a következőre gondolva, de habozással

még sem hagyva megakadni a folyamatot. Ez a jelenség, hogy később és pedig közben való gyakorlat nélkül tud az ember valamit, a mire előbb nem volt képes és pedig akár lelkierőnek pusztá megpihenése, akár sorsában való változás folytán, nyilván gyakrabban előfordul, mint az ember hinné. Itt előfordult, persze csakis azokon a határokon belül, a melyek egyáltalában számomra rendelkeztek.

Egyszerre két képbe fogtam bele, mely ezenmód mindkettő szépen haladt előre, állandóan derüs és meleg hangulattól vitetve. Az igazi teremtető azonban a fölébredt hajlandóság, szeretet vagy szerelem volt, vagy nem tudom, hogy nevezzem azt az állapotot, melynek nevet csak akkor lehet adni, mikor az idő már elrendezte, de mindig mindennapos jelenség, mint minden nagy szükségességek. Annakidején a szívről azt tanultam, hogy izom, vagy szivattyús gépezet, most mégis abban a csalódásban éltem, hogy azoknak a mozdulatoknak a lakóháza, melyek szerelmi dolgokból fakadnak s bármennyit tréfálnak a mézeskalácsokon, a játszókártyákon s egyéb népi jelképeken való címerformájával, mégis megtartotta régi tekintélyét, mikor a Dorottya alakja az ő homályos származása dícskörével, az ő különös világnézetével, szépségével és műveltségével bevonulását szinte nem fejembe, hanem szívembe tartotta, — vagy legalább is fejem az ő fény és hang számára nyitott kis helyiségével pusztá kapus- vagy őrszolgálatot teljesített, hogy a mit észrevett, leküldje az indulat sötét bibormalmába.

Még józanságom is indulatomnak szolgált s hűbéri igyekezettel próbált megfelelni neki. A hogy Dorottya szemén át az életet mulandónak és vissza nem térhetőnek láttam, a világ is nemsokára ugyanoly erősebb és mélyebb fényben tündöklött előttem, mint ő előtte. Epedő boldogság rázott meg, ha elgondoltam a lehetőségét, hogy e rövid életre együtt legyek vele ezen a szép világon. Ezért minden fönnakadás nélkül hallgattam, ha azon dolgok létéről vagy nemlétéről volt szó s öröm és fájdalom, gúnyolódás és nehézség nélkül éreztem, mint oszlik föl s mozdul meg bennem az Istenről és halhatatlanságáról belém nevelt gondolat. E fölszabadu-

lás indítéka persze maga rabság volt s férfiember számára nem valami dicsőséges, — ám éppen ezt érezvén, okokkal akartam magamat kitanítani és nekifeküdtem a gróf könyvesházának. Ismertem a bölcsélet történetének durvább körvonalait, melyekből az avatatlan számára a legvégsőbb kérdések nem világosodnak ki. Most az élő filozófusnak éppen elterjedni kezdő munkáihoz nyúltam, ki e kérdéseket az ő klasszikusan egyhangú, de indulatos nyelvén a közönséges elme számára hozzáférhetően ide-odaforgatta s mint valamely boszorkányos madár a magános csalit rejtekében, ezek kebeléből kiénekelte az istent.

A gróf lélekben és egyrészt személyében is azok kötelékébe tartozott, kik ama filozófus lelkes tiszteletét gyarapították, ha nem osztozott is abban a nézetben és reményben, hogy ez legalább is és elsőbb a politikai szabadságot mindenesetre meghozza. Mint vendéglátó gazdám, eleinte nem akart a dologgal sarokba szorítani, mikor azonban a szokott kezdő ellenkezéssel vettem lábamat az új befolyások ellen s megvizsgáltam a változásokat, melyek erkölcsi tekintetben várnak rám, megkezdődött a nagy politikus csizmadiáskodás a jó Isten felől, mely persze már gyermekkorom óta velem járt.

E dolgokkal már rég tisztában lévén, a gróf egy kicsit türelmetlen volt s így szólott:

— Nekem egészen mindegy, hogy hisz-e a jó istenben, vagy nem, mert magát annak a fajta embernek tartom, kinél nem azon múlik, hogy létének és tudatának alapját magán kívül vagy magába belehelyezi-e; ha nem így volna s azt kellene hinnem, hogy maga más ember, ha hisz Istenben, s más, ha nem hisz, nem bíznám magában úgy, mint a hogy igazán bízom. Aminthogy ez az, a mit az időknek meg kell hozniok: tudniillik a jogos és erkölcsös felől való teljes biztosságot bármely hit vagy világnézet mellett, és pedig nemcsak az állami törvényben, hanem az emberek személyes és bizalmas közlekedésében is. Nem atheizmusról van itt szó vagy szabadgondolkodásról, frivolságról, kétkedésről és világfájdalomról, vagy mi minden csúf nevet találtak ki beteges dolgok jelzésére. Arról a jogról van szó, hogy az ember nyugodt maradjon

lelkében, bármik is eredményei a gondolkodásnak s a kutatásnak. Különben is az ember mindennap iskolába jár és senki sem mondhatja meg előre, hogy élete estéjén mi lesz a hite. Ezért kívánjuk a lelkiismeret szabadságát mindenfelé. De a világnak el kell annyira jutnia, hogy ugyanazon csöndes nyugalommal, mint a minővel valamely ismeretlen természeti törvényt vagy az égen új csillagot fedez föl, fogadja és szemlélje a lelki élet jelenségeit és eredményeit is, mindenre elkészülve s magához mindig hasonlóan, mint olyan emberiség, mely kinn áll a napon s azt mondja: itt állok!

Am nem sokáig tartott, hogy már nem volt szükségem a szabadgondolkozó gróf útmutatásaira, hanem önállóan vándoroltam tovább ugyanazon ösvényen s kiigazodtam a nagy istenkedvelő egyhangúan izgatott beszédében, — ha akár gúnyosan, akár komolyan így lehet nevezni az olyant, a ki egy életen át nem tud megválni kedves tárgyától. Sőt, mint minden újonnan megtért, én buzgóbb voltam a többieknél, s a fáklya, melylyel régi gondolaterdeimbe bevilágítottam, annál forróbban égett, mert a szerelem tüzén gyulladt volt meg. Most tehát ellenkező értelemben ontottam a szót, különösen a hosszabbodó estéken, mikor a furcsa káplán, a kit vonzott a vitatkozás, megjelent, hogy az új elpártoltat a maga módja szerint számadásra vonja.

Ez az ember három dologban vált ki: tudniillik igen szeretett enni-inni, roppant vallásos idealista volt s még nagyobb humorista, ez utóbbi szinte csakis abban az értelemben, hogy minden fertályórában beleszötte szavába a humor szót s megtette mértékül és kriteriumul minden számára, a mi bármikép végbement vagy mondatott. Bármit tett, mondott vagy érzett, azt elsőb is humorosnak jelezte, s bár csak legritkább esetben volt ilyen s inkább ellentétekkel, képekkel s hasonlatokkal való mértéktelenül egyhangú dobálódzásban s görögtüzelésben állott, ez a módja mégis legalább hatásában humoros volt, kivált ha valamennyien együtt ültünk s ő rettenetes szóbőséggel magyarázta, hogy mi a humor s hogy bennünk nincs egy mustármagnyi sem Istennek ebből a drága adományából.

Buzgón olvasott is minden humoros írást s mindent, a miben a humorról volt szó — s valóságos rendszert épített föl e nedves, folyékony, éteri s mint ő mondta, világot körülcsobogó valamiről, a mely rendszer meglehetősen összefüggött az ő teológiája természetével. Cervantest épp oly gyakran emlegette, mint Shakespearet, de legnagyobb gyönyörűsége a teméntelen verésben telt, a miből Sanchonak s a lovagnak kijutott, a beszappanozásokban, a lóvátételben s a mindenfajta durva dolgokban. A mily kevésbé érezte ki a bölcsesség s a nemesség kincseit, melyeket a szerző az örültség kitöréseivel való hirtelen váltakozásban adott a Manchabeli lovag szájába, épp oly kevésbé akarta vagy tudta megérezni a finomabb gúnyt, különösen, ha ez róla szólott, a mi aztán mulatságos ellentétben állott a maga humora felől való erőlködésével. Így például a Montesino barlangjabeli kalandban csak egy külső kómikumú mókát látott. A mi humor a hosszú kötélben foglaltatik, melyet egészen haszontalan csavarnak le, mikor a lovag már az elején behúnyja a szemét, mint mindenki, a ki magát csalja s ezzel másokat megfélemlít — s a mód, a hogy a barlangban látottak miatt viselkedik újra meg újra: mindez nem ötlött szemébe, vagy észrevétlen orrot fintorított hozzá.

Idealizmusa (s ő, hol dicsekedve, hol mentségül ideálistának mondta magát) abban állott, hogy hallgatói előtt, kik minden valóságosat és megtörténőt, ha csak saját valóságát elegendően és sikerülten kifejezi és jelenti, ideálisnak tartottak: ezt a valóságosat és lettet materiális és durva szemétnek vagy pornak szidta, s viszont minden soha nem látottat, meg nem értettet, névtelent és kimondhatatlant ideálisnak nevezett, a mi épp olyan találó volt, mintha az égen valami ürességet Pomerániának keresztelnének el. S így nevezett ideális törekvésnek minden dilettáns kontárkodást is, a miből nem válhatik semmi, ha még oly viszás és túlkapó volt is; ellenben a tudományban és művészetben való önfeláldozó s komoly munkát, mely sikeres is volt, földhöz tapadó sikerhajhászatnak bélyegezte, hiúságnak és pénzvágynak. Az építész, kinek templomtornyai bedőltek, tragikusan hajótörött ideálista gyanánt magasztalta, azt,

a kinek a tornyai megmaradtak, materiálistának, szerencsevadásznak szidta.

Katholikus lelkész gyanánt türelmes volt s fölötte állott egyházának; erről szerényen hallgatott s nem dicsekedett vele. Ám a fölvilágosult istenhitet, a melyet vallott, vadabbul hirdette, mint bármely barát az ő tételeit. Valóságos pokoli kényszerítést próbált kifejteni ideális és humoros szólamokkal, s máglyáit ellentétekből építette fel, sántító hasonlatokból s erőltetett elmésségekből, melyeken az ellenfél eszét, jóakarátát, sőt lelkiismeretét akarta elégetni kellemetes áldozatul a maga véleménye számára.

Ez a harcziás főfoglalkozása hozta őt a gróf vendégszeretete mellett gyakran a kastélyba, s mivel egyben derék ember s minden jótékony vállalkozásban becsületes segítség volt, hasznát is vették s el is mulattak vele. Különösen Dorottya tudta őt a legkönnyedebb kecsességgel ide-oda czepleni, az ő vakbuzgó humora útvesztőiben pajkosan elsuhanni előtte s átcsúszni badar elmésségeinek csaltáján. Azt nem lehetett kitudni, hogy inkább vidám jóakarát volt-e, vagy nem tövistelen pajkosság, mert valahányszor a káplánnak módot adott arra, hogy ragyogjon, egyben hiúságát odacsalta a jégre, a hol az elméssége kitörte a lábát.

Ez igazán arra termett ember volt, a kin új fegyveremet kipróbálhassam, s ezt annál kíméletlenebbül tettem, mert olyan neveletlenségek ellen küzdöttem, a nőknek nem egy tekintetben hódoltam volt magam is. Elpártolásomon való első fájdalmas elcsodálkozása után kétszeresen összeszedte erejét, hogy bekerítsen, — ám mikor a kíméletes mértéket, a melyet megszokott, kevesebb tisztességtudással, mint inkább neofita harczi kedvvel átléptem, s fantasztikus kiszólásokért s humoros szurkálásokért hasonló rossz pénzzel fizettem neki, igen elkedvetlenedett s nem egyszer megrövidült a társas felfrissülésben, melyet naphosszat való miseolvasás és minisztrálás után keresett. Ez meg engemet ejtett gondolkodóba; elcsodálkoztam, hogy az ember mint megváltozhatik, mikor visszaemlékeztem a Lys Ferdinándal való élelményemre, mikor én még helytelenebbül vi-

selkedtem s karddal a kezemben álltam a másik oldalon, a káplánén. El is határoztam, hogy mérsékelem magam s megjavulok, de újból visszaestem a régi hibába. Ezzel mint nekiinduló csendháborító, magam is kíméltre szorultam, ezt éreztem s magam is elszontyorodtam.

De volt róla téve, hogy a szorongatott káplánnak váratlan segítsége érkezzék. Egy napon nyitott kocsi állított zörögve a kastély elé, a melybe egy nehézkes parasztló volt befogva. A bakon falusi kocsis ült, pipával a szájában, a medencze formájú kocsiban pedig, mint a Vénus kagylójában, egy különös ember ült, széles karimájú puha kalappal, hasonlóképp pipával a szájában. Melléje embermagasságnyi gabonaszák volt támasztva, mely azonban, úgy látszott, sok mindenféle kisebb-nagyobb szegletes és kerek dologgal volt megtöltve s csak kinnal összekötve, úgy, hogy fején csak alacsony ránczkoronácska ugorhatott szét. Ezt a zsákot a jövevény egyik kezével egyenesen tartotta, mindenkifelett arra vigyázva, hogy gondosan rakják le. Mikor ez megtörtént, menten utána ugrott s megállt a zsák mellett, azt egyenesen tartva, mert a világért sem akarta lefektetni a kissé nedves földre. Ettől aztán nehezen folytathatta a kocsissal most következő szóváltást, mert az ember nem akart a fuvarbérre való várással időt veszíteni, míg az utas egyrészt sokallotta, a mit kért, másrészt azt mondta, hogy várjon, a míg átadta leveleit s a grófi birtokon való megérkezését annak rendje s módja szerint végbe vitte. Hadarva és akadozva, mindig a pipája mellett beszélve, igyekezett a fuvarossal meg egyezni, de mindig meggátoltnak érezte magát a szükséges mozdulatokban s a levelek előkeresésében, mert a zsák fel akart bomolni, ha eleresztette. Végre előkerült egy inas, a ki megkérdezte, mi járatban van.

— Ez a holmim, kedves barátom, — szolt az ember, — tartsa egy kicsit, a míg kikeresem ajánló leveleimet a gróf úrhoz, a kit, kérem, hívjon ki.

Az inas tartotta a zsákot, az utas egy vastag levéltárczából egypár levelet vett elő s odaadta az inasnak, a miket az bevitt a házba, míg a zsákot megint az utas tartotta. Egy idő múlva megjelent a gróf egyik

levéllel a kezében, hogy utána nézzen a jövevénynek. Ez az ő zsákoszlopára támaszkodva, a szabad kezét feléje nyújtotta és így kiáltott:

— Üdvözlöm önt, nemes férfit és testvérem! Hát nem öröm élni, hogy Huttannel szóljak?

— Gilgus Péter urat tisztelhetem magammal, a kit itt barátaim ajánlanak nekem? — kérdezte Detre gróf.

— Az vagyok! Hát nem öröm élni?

— Hogyne! De tán egy kicsit kényelembe tenné magát! Nem adná ide a podgyászát s jönne fel a házba?

— Nem, mielőtt egy szót nem szóltam a gróf urral.

A gróf közelebb lépett az emberhez, ki bizalmasan mondott neki valamit, mire gazdánk a kocssal megértette, hogy majd kielégíti, egyelőre hajtson be a gazdaságba s ott egyenek valamit ő is meg a lova is.

Ezek után a zsákot két ember szép rendben bevitte a házba, az idegent pedig a gróf bevezette szobájába, a hol tovább beszélgetett vele.

Gilgus Péter uram valahonnan Közép-Németországból szökött meg mint tanító s apostola az atheizmusnak, ki betű szerint világgá ment, hogy megismerje a világot s kigyönyörködje magát benne, minekutánna a jó Istent kikergették belőle. Ezt az eseményt kimondhatatlan nagy szerencsének tekintette és szakadatlanul azt lelkendezte, akárhová került: Öröm élni! — mintha a világ valóban éppen most szabadult volna meg legnagyobb ellenségétől és elnyomójától, mióta ő annak a filozófusnak a munkáit olvasta. S ehhez képest úgy is viselkedett, mintha mindig vasárnap volna és pirulna a sült a tepsiben, vagy mint valami kis hercegség lakóssága, a melyeknek megszökött a zsarnoka, vagy mint egy lyuk egér, ha nincs otthon a macska.

Mint tanítót a papok nyilván nagyon megszorogathatták, — de azért az isten elkergettetésén mégis jobban örült, mint illendő lett volna. Mindig újra meg újra elcsodálkozott a gondolat nagyszerűségén, hogy valóban szabad attól a boldogtalan fogalomtól s megszabadult az azzal való bármely nagyobb vagy kisebb függeteségtől. Újra meg újra ökolbe szorult a keze az emberképű istennel teli egész hosszú multon; s újra meg újra föl-

mászott minden kis dombra, égnek emelte kezét s dicsérte a zöld világ szépségét, újjongott a megistentelenített égbolt felhőtlen mély kékjén s hasmánt fekvve ivott forrásokból és patakokból, melyeknek sohasem volt oly tiszta és friss a vize, mint most. Ez azonban nem gátolta abban, hogy mihelyt hosszan tartott a hideg, vagy régóta esett, igen mérges ne legyen, s személyes haragot ne mutasson ki olyan hagyományos káromkodásokkal, a minőkkel kellemetlen okozatoknak személy szerint meglévő okozói ellen szokás csak kifakadni.

Világgá menetelekor mindenekelőtt az iskola fejét, a filozófust kereste föl, egy hétig tisztességet tett neki s továbbutazására kölcsönvette a kevés készpénzt, a menyinyije az önkéntes szegénységben s igénytelenségben élő bölcsnek éppen volt. Ez egypár levelet is adott vele jobbmódú tisztelőihez, emezek meg megint más barátaikhoz küldték, s így vándorolt egy év óta városról városra, egyik birtokról a másikra, pompásan és csupa gyönyörűségben élt s dicsérte az elkövetkezett új időszakot. Így érkezett meg végre Detre grófhhoz, ki nyilván már tudott róla. Mikor új vendégével asztalhoz ültünk, már mintha egy kicsit fáradt lett volna hangos beszédjétől és lelkendezéseitől, — ám a vendég, megmártván kanalát a jó levesben, vastag szájával szakadatlan kiáltotta és öblögette: „Öröm élni!“

Én bennem menten megszimatotha a ház pártfogoltját és vele együtt vendégét, ebéd után nyakamba varrta magát s beerőltetett a neki szánt szobába; ezer kérdés közt kezdett elrendezkedni s kirakta zsákját, mely úti ládául szolgált neki. Egy csomó különböző ruhadarab mellett, a melyik egyik sem illett a másikhoz, a legcsudálatosabb czók-mók került itt napvilágra s minden darabnak valami külön becse volt számára. Minden egyes kötetét külön kendőből hámozván ki, előszedte s ünnepélyesen rakta föl az íróasztalra a mester munkáit veres bőrbe kötve. Aztán egy vastag vég fehérítetlen parasztvásznat húzott elő, sok rőfnyit, a melyből nyárára német tornászruhát akart szabatni magának. Majd megint könyvek következtek, majd egypár véka szép borizú alma gurult elé, a mit, mint mondta, egy szép földesúrnétól kapott;

majd egy darab füstölt hús következett papirosba göngyölve, ezután pedig egy világoskék összehajtogatott paplan, a mely között egy matring kötőpamut feküdt, új harisnyáknak való. Mind e dolgok láttára meg kellett adni, hogy Gilgus uram az isteni gondviselést meglehetősen pótolni tudta s nem felejt el semmit, a mire netán szüksége lehet. Miután még egyet-mást kihúzott a zsák mélységéből, egyebek közt egy kis schwarzwaldi órát, fejfelé bemászott s legaljáról egy összesodort veres virágos házikabátot szedett elő. Ezt kibontva, egy közepes nagyságú iskátula került napvilágra, melyben egy szem mintája feküdt, körülbelül akkora, mint egy gyerekfej. Gilgus kinyitotta az iskátulát s gondosan kivette a szemet, megnézni, nem történt-e benne kár. Viaszból és üvegből volt s szét lehetett szedni, hogy tanítási czélokra megmutassák az emberi szem szerkezetét. Világgámenetelkor Gilgus uram ezt a szemet is magával szöktette iskolájának kis természetrajzi tárából s ennek következtében mindenféle kis hivatalos fölszólítások is szaladgáltak utána, valahányszor tartózkodása helyét kikutatták, — de ő nem adta vissza.

Most lefújta róla a port, ünnepélyesen az íróasztalra tette, fölkiáltott: Ez az igazi istenszeme!

Ez az istenszeme természetesen a legdurvább csinálású volt s Gilgusnak a tudománya nem ment túl rajta, — de neki mégis arra szolgált, hogy üdvözítő híradását a természettudomány köpenyegével ékesítse, s e szemet mintegy jelképül czepelte magával a nagyban való jelenység számára, mikor az említett tudományok egy új sor fölfedezés megkezdése alkalmából a Végtelennek mindannyiszor odakiáltanak: Jó, jó, most már tudjuk, hogy hogy csinálják!

A szem ezenkívül még titkos levéltárul és kincstárul is szolgált neki, kinyitotta szivárványát s kirakta kivájt belsejét, melynek tartalma a sok utazás közben össze-vissza zöcskölődött. Egy nagy csomó vattából egy arany melltűt göngyölt ki, egy ezüst óralánczocskát és egypár gyűrűt és mind e kincseket kedvtelve mutogatta nekem. Egy kis köteg számlára, egy puncs-receptre, egy köteg szerelmeslevélre, melyet gazdáinak szobalyá-

nyaitól kapott, csak úgy futtában mutatott rá, míg ellenben egy lutriczédulát komoly ábrázattal teregetett szét, mintha állami járadék volna s volt is rányomtatva sok mindenféle százezres — kisebb meg nagyobb papirba göngyölgetett készpénzecskeje pedig tartalékot jelentett neki, melyhez semmiesetre sem nyúl s melyet ezért őriztten. Egy elszáradt kis virágcsokor egészítette ki e gyűjteményt s fűzte kibékítően össze a szeretetreméltóan emberivel.

Mindez bent találtatott a szemben s Gilgus uram e tölteléket most áttette az üres iskátulába, ezt pedig bezárta egy fiókba, mert magát az anatómiai mintát az elkövetkező tanulságos beszélgetések rendjén szándékozott fölhasználni.

Mindjárt első este, mikor a káplán eljött a társasághoz, Gilgus uram őt választotta apostoli buzgalma cél-táblájának, s rettenetes lárma kerekedett, míg a lelkész a jövevényben észre nem vette a karrikaturát, mikor aztán hirtelen vidám pislogással megváltoztatta vívását s a lármazó s istentagadó merészségekkel dobálódzó Gilgus Péternek hízelkedni kezdett. Boldognak vallja magát, — így szólt, — hogy ilyen határozott s a maga nemében tökéletes jelenséget tisztelhet és tanulmányozhat; a mi egymással homlokegyenest ellenkezik, az erősebben vonzza is egymást, mint a félség s végre magasabb elemben kell egyesülniök. A heves istenhívő s a heves istentagadó valójában ugyanazon szekeret húzza, melytől egyik épp oly kevésbé szabadulhat el, mint a másik — s ezért, mint hú társa, barátságát ajánlja föl neki. Mert ilyen szorgalmas és állhatatos istentagadás voltaképpen csak más fajtája a rejtett istenfélelemnek, mint a hogy kezdetben voltak is szentek, kik nagy bűnösség színében mutatkoztak, hogy a megvetettség közepett annál zavartalanabban engedhessék át magukat az isteni áhítatnak.

Az elképpedt Gilgus nem igen értette, mi történt vele és patakzó izetlenkedéssel próbált magán segíteni, — ám a vidám káplán oly sűrűn befonta száz gyöngéd tréfácskával, s vigasztalta, hogy az úristen már régóta szemmel tartja s majd csak jóra válik minden, hogy Gilgus uram némiképp mégis csak megtiszteltnek érezte magát s más-

napra meg is hivatta magát a káplánhoz jó papi reggelire. Ott elébb megint szóharczot vívtak, aztán ittak és barátságot kötöttek, így vonultak együtt ki a földekre s ideoda a kocsmákba, a hol a káplán minduntalan új tréfát űzött barátjával, mert ő mindig eszén maradt és gonosz tudott lenni, míg Gilgus menten elvesztette az eszét, a mint leitta magát és sorsának nagyszerűsége és az idő ünnepeyessége miatt, a mikor öröm élni — keservesen sírva fakadt. A mikor a káplán ilyen állapotban este vagy délben be tudta hozni a kastélyba, a szent atya öröme ilyenkor szállott tetőpontjára. A gróf hol vidáman, hol bosszúsan mosolygott, Dorottya azonban csupa kíváncsi jókedvvel nevetett, mivel effélét még sohasem látott, kivált mikor Gilgus térdre hullott előtte és sírva csókolta ruhája szegélyét, — mert a kertészlyányt, a kivel elébb kikezdett, azonnal hoppon hagyta, a mint megtudta, hogy Dorka nem grófnő és erőslelkű és szabadgondolkodású személy. Nyilván egyelőre arra rendeltnek tekintette a lyányt, hogy megossa vele a világi nagy perczen és az életen való örömet.

Ha aztán egypár ilyen jelenet után megint kijózanodott, mélységes szomorúságba esett, s hogy a csorbát kiköszörülje, mindenféle legénykedésbe fogott. Noha jó hideg volt, bevetette magát tavakba és malmos patakokba, úgy, hogy hol közel, hol messze váratlan föl-lebukni látták mezítelen alakját. Kék ábrázattal és nedves hajjal mutatkozott be aztán, mint a ki újra és újjá született s úgy a káplán, mint Dorka, de még a hunczut Rózsika is, mindennapos multságukat találták a bolondságán. Kivált mert a káplán tudta, hogy a parasztok meg arról beszélnek, hogy egyszer csak kihalásszák a pogány viziembert s majd zabszalmával szárazra kefélik. A minek a tiszteendő úr már előre örült.

Engem azonban ez az egész eset nemcsak arra bírt, hogy a magam vitatkozó kedvét mérsékeljem, sőt meghúzzam magam, de megszegyenítettnek is éreztem magamat, hogy e furcsa ember mellett mint nem kevésbé kalandos jövevény állhatok. Kivált a mód, a hogy Gilgus a szép lyányra szemet vetett, eszembe juttatta, hogy magam is ezt tettem s teszem is, ha nem árultam is el s

ez óráig nem akartam is elárulni. S az édes nevetésre, melyet Dorottya minden illedelem közepett gyakran hallatott, szívem legbelsejében bizony már magam is rászolgáltam. Ha őszinte akartam magam iránt lenni, meg kellett vallanom, hogy csakis a Dorottya kedvéért maradtam még itt, csak nem volt meg a bátorságom, hogy megéreztessem, vagy valamit reméljek. Így hát, ha lehet, még bolondabb voltam, mint Gilgus Péter.

Mindez ellenmondó érzések és gondolatok mintha megbénítottak volna, a mely állapotban visszavonultam munkámhoz s a filozófiai könyvek csöndes böngészéséhez, a nélkül, hogy a vitatkozásokban tovább is részt vettem volna. A szerelem azért tovább tartott, de csak mint a virágzás, mely tavaszi fagykor egy darabig határozatlan áll meg a félig nyílt kelyheknél. S egyenletesen megmaradtam a versenytárs megvetésében, a minek tekintenem kellett Gilgust úgy új világnézete dolgában, mint a lánnyal szemben, — a mi persze sem időszerű nem volt, sem túlságosan emberséges.

Egy délelőtt Gilgus izgatottan és kiöltözötten rontott be hozzám, mikor magamat meglehetősen összeszedve ültem munkám mellett, de mégis savanyúan, mint egy vén kisasszony. Barna frakk volt rajta aranyozott gombokkal, — a fején világos útisapka, noha tél volt. — A Dorottyával való dolognak, — kiáltotta, — végre is düllőre kell jutnia. Olyan férfiúnak, mint ő, olyan személylyel való egybekelése, mint Dorottya, sokkal tipikusabb, hogyszem abbamaradhatna, — valóságos bölcselettörténeti kötelesség, mert a világnak az isten gondolatától való megszabadulása igazán csak akkor megy végbe, ha a nemek szabad jelképezői találnak egymásra . . . és így tovább. Én a hajlandósággal való ennyire rossz társaságtól úgy elszégyeltem magam s úgy elkedvetlenedtem, hogy ezen a bolondságon még csak nevetni sem tudtam. Általában a dolog semmiképp sem mulattatott, mert mintha valami gyöngé árnyékot vetett volna magára az elfogulatlan leánykára is.

Kelletlenül azt kérdeztem tehát, hogy így frakkostól talán már útban is van, hogy megkérje a lány kezét.

— Nem, — felelt ő, — ma még nem! Előbb egy pár

napig valamivel gondosabban öltözködöm, mint a hogy lyánykérőben illik. Ez a frakk csak illik nekem? Egy atheista bankártól kaptam ajándékba, a ki nagy jóakarója a mi szövetségünknek. Persze azért vasárnap még eljár a templomba, mert kell még tekintenie egyre-másra. Jaj, ha szegény édes anyám megérte volna még e szerencsém.

— Az édes anyja? Hát meghalt?

— Már két esztendeje! Nem látta már szemmel szegény az emberi nem fölszabadulását! A préselt virágokat, a miket az isten szemében őrizek, még utolsó születésem napjára adta nekem, a melyet megért. Egy krajczárért vette a piaczn!

Újra mintha szíven szúrtak volna. A bolondnak hát volt jussa szerető anyára is, sőt a végén még jobb fiú is volt, mint én, a ki itt lebzseltem s az enyémet szinte elfelejtettem, noha tudtam, hogy vár rám.

Igy szövődik életünk botlásokból, úgy, hogy felebarátunkat alig illethetjük megrovással, melyet, még mielőtt ő meghallotta, már magunkra ne vonatkoztathatnánk.

Egypár perczzel később, miután Gilgus már elrohant volt, Dorottya egy kosár szép szőlővel és körtével lépett be.

— Maga most oly szorgalmas s oly visszavonult, — szólt a lyány, — hogy ezeket a kis frissítőket utána kell hozni. Egyék ezekből a gyümölcsökből, különben elfonynyadnak! Cserébe értük egy jó tanácsot adhatna, de csak fessen tovább, én szívesen nézem!

Széket húzott elő s leült.

— Apa leveleket ír, — folytatta, — a melyekkel azt a Gilgust tovább akarja adni, mert már nem állja tovább. Gilgus uram ma reggel a szántó-vető emberekbe beleprédikált, mint Jónás a ninivebeliekbe, hogy tegyenek penitenciát s tegyenek le a pogány istenességéről. Ez így nem mehet tovább. Apa még ma el akarja küldeni, mentül messzebbre s jószándékú Uriás-levelekkel azon dolgozni, hogy tovább is gondját viseljék s valami becsületes mesterséghez kössék.

— No és én mit tanácsolhatok ebben? — kérdeztem én.

— Ne is annyira tanácsoljon, mint inkább segítsen. Ha huzakodnék a jámbor, beszélje rá s értesse meg vele, hogy elutazása roppant szükséges és nagy öröme lesz benne. Aztán van itt egypár útiláda, melyekbe valahogy csak el lehet rakni az ő rettenetes zsákjának a tartalmát. Mivel maga mellette lesz a búcsú órájában, meg kell őt győznie, hogy a zsák illetlen és gyanus s mintegy véletlenül elő kell hozatnia a ládákat. Megtörténhetik ugyanis, hogy megveti a négy lábát és ellenkezik, apa pedig nem akarja, hogy avval a gabonás zsákkal menjen ki a házából.

Noha nem féltem, hogy Gilgus a ládákat visszautasítja, mégis megígértem, hogy teszek, a mit tudok. A leány azonban így szólt:

— De most egy kicsit nézném, hogy fest, ha ugyan megengedi, — s ezzel összefonta karját s vagy egy negyedórát ült mellettem, a nélkül, hogy akár ő, akár én egy szót ejtettünk volna.

Mikor végre képem előteréből a kenőlapáttal elvakartam egy rosszul sikerült követ, a leány megszólalt:

— Hopsza, el vele, — ezzel fölkelte, megköszönte a kegyes audienciát s visszavonult, egyben azt ajánlva, hogy láttassam még magam ebéd előtt, megtudni, mi újság abban a bizonyos dologban.

Abban pedig minden nehézség nélkül minden úgy történt, a hogy kívánták, — Gilgus szép csöndben és el-lágyulva utazott el jól megrakott kocsiján a legközelebbi postaállomásig, hogy onnan korán reggel továbbutazzék. Mikor a káplán este eljött teára, olyan csöndet és békeséget talált, mintha egy malom megállt volna. Utóbbi időben olykor magával hozott egy-egy régibb német misztikust, azzal a szándékkal, hogy az ilyen lelkek mélységes és bátor mivoltát szembeszegezze a legújabb lélekkel, ki ugyanily mélységes és merész volt, még a Gilgus torzító előadásában is, — s mivel a káplán számára legfontosabb az volt, a mi a képzeletet táplálja s a mi képletes. mert hiszen mindig ilyesmi után vetette magát, hát bő szüretje volt, hol a maga javára, hol a másokéra. Ma este az Angelus Silezius Kherubi Vándorló Emberét kapta s hozta föl s igen sajnálta, hogy Gilgust már nem találta itt, mert szerette volna a különös versek fölolvásával

Gilgust izgatni s megigézni, bennünket pedig, így remélte, tréfás zavarba ejteni.

Kértük, hogy azért olvassa föl, s kis társaságunknak nagy gyönyörűsége telt a heves istenlátóban, eleven beszédében s költői tüzeiben. Ám ez nem tetszett a káplánnak, — mind buzgóbban és nyomatékosabban olvasott s minden levéllel, a melyet elfordított, nőtt érdeklődésünk a friss lelki jelenség iránt, míg a tisztelendő úr a könyvecskét félig bosszankodva és elfáradva le nem tette. De ekkor a gróf vette föl, lapozgatott benne s végre így szólt:

— Biz ez igen tartalmas és kemény vonású könyvecske! Mily helyesen és találóan kezdi menten ezzel a rimpárral:

Sáraranyul tisztán, kőszikla keményen
Kristályos átlátszó a te szíved légyen.

Lehet-e minden ilyen gyakorlatoknak és gondolkodó módoknak, legyenek bár igenlők vagy tagadóak, pontosabban megjelölni fundamentumát és értékét, melyet eleve hozzá kell fűzni, ha a dolognak valami jelentősége legyen? De ha tovább körülnézünk, azt tapasztaljuk örömmel, hogy a végletek találkoznak és fordultával egyik átszap a másikba. Nem hinné az ember, hogy a mi Feuerbachunkat hallja, ha ezeket a sorokat olvassa:

Nagy vagyok, mint isten és ő oly kicsi mint én,
Lehet-e fölöttem s én alatta szintén?

Továbbá:

Jól tudom, nélkülem az isten nem élhet,
Ha pusztulok, őt is elhagyja a lélek.

Vagy ez:

Hogy az isten boldog s él epekedetlen:
Ő én tölem vette, s én ő tőle vettem.

Avagy:

Olyan gazdag vagyok, mint maga az isten,
Mi ne vón' közösünk, még egy porszem sincsen.

Vagy éppen ez:

Mit istenről mondtak, mind nem elég nékem,
Felettevalóság szövétnekem s életem,
Hát hová tarts, lelkem?
Isten fölé kell a pusztaságba mennem.

S mi egyszerűn, igazán találni meg az idő valóságát a „Túl kell emelkedni“ versikében:

Mikor s hova felhágysz: a hol a lábad van,
Örökkévalóság minden pillanatban.

Aztán: az ember az örökkévalóság:

Örök vagyok, ha én s az idő elválunk,
S velem isten, én ő vele összeállunk.

S az idő az örökkévalóság:

Örökkévalóság és idő is egyek,
Itt a különbséget, ember, magad tetted.

— Mindez szinte azt a benyomást teszi, mintha a jó Angelusnak csak élnie kellene s csak egy kicsit más sorának lenni, hogy az erővel teli istenlátó épp oly erős és lendületes bölcsője legyen a mi mostani időnknek!

— No ez már mégis csak sok, — kiáltott a káplán, — a gróf úr csak azt felejtí el, hogy hiszen Scheffler idejében is éltek már gondolkozók, filozófusok és kivált hitújítók, s ha csak egy erecskéje is lett volna benne a tagadásnak, annak bő alkalma lett volna, hogy kifejlődjék.

— Igaza van, — feleltem én, — csak nem úgy, a hogy gondolja. A mi a jó Angelust visszatartotta volna s alkalmasint ma is visszatartaná, az az a szemernyi frivolitás és elméskedés, a mivel az ő izzó miszticizizmusa elvegyül, — ezek a kis alkotórészek gondolkozásának minden ereje mellett benne tartanak ma is mistagógikus táborban.

— Frivolitás! — kiáltott a káplán, — ez egyre czifrább lesz! Mit akar ezzel mondani?

— A címében, — feleltem, — a kegyes költő az ő könyvét Elmés gondolati és szóversezeteknek nevezi. Igaz, hogy az elmés szó az akkori nyelvben nem egészen azt jelentette, a mit ma, — ám ha könyvecskéjét figyelmesebben átolvassuk, azt találjuk, hogy valóban mai értelem szerint is egy kicsit túlságosan elmés s nagyon is kevésbé egyszerű, úgy, hogy az a meghatározás ma szinte iróniás jóslatnak tetszik. Aztán figyelje meg az ajánlást: a dedikációt, melylyel a mi emberünk verseit a jó istennek ajánlja, egészen abban a formában, még a nyomtatás elrendezésében is, a hogy azokban az időkben

nagy uraknak volt szokás ajánlani a könyvüket, még aláírásában is: Holtig öröklő s haldokló szolgája, Angelus János.

— S gondoljon csak a keservesen komoly Isten emberére, szent Ágostonra s vallja meg őszintén: feltenné-e róla, hogy egy könyvet, melybe beleöntötte az ő egész vallásos szíve-vérét, ilyen elméskedő és kényeskedő ajánlással látott volna el? Egyáltalában hiszi-e, hogy szent Ágoston tudott volna ilyen kaczerul vidám könyvecskét írni? pedig volt olyan elmés, mint akárki, de mennyire féken tartja magát, mikor Istennel van dolga. Olvassa el vallomásait, — mily megható és tanulságos látni, mennyire vigyáz, hogy kikerüljön minden érzéki és elmés képletességet, mennyire elzárkózik akár önönmagának, akár istennek érzékletes szóval való csálása ellen. Hogy inkább minden egyes szabatos és egyszerű szavát mennyire egyenesen istenhez intézi s isten szemét érzi magán, mikor ír, nehogy vallomásaiba valami oda nem illő ékesség kerüljön, ábránd, vagy a tisztátalannal való bármiféle szépelgés.

— A nélkül, hogy magamat ilyen prófétákhoz, vagy egyház-atyákhoz számítanám, mégis velük együtt tudom érezni ezt az egész és komolyan gondolt Istent, s csak most, mikor már elvesztettem, látom át ifjúságomnak egész önkényes és tréfálkozó módját, melylyel az én, úgy hittem vallásosságomban, az isteni dolgokat tárgyalni szoktam volt — s most utólag magamat is frivolsággal kellene vádolnom, ha föl nem kéne tennem, hogy az a virágos és tréfás mód tulajdonkép már leple volt a teljes lelki szabadságnak, melyet végre megszereztem.

— Haha! — nevetett most a pap, teli torokkal. — Hát ez az! Lelkiszabadság, frivolitás! Így ficzkándoz megint a hal a hosszú zsinegen s azt hiszi magáról, hogy légtornázó! Majd levegő után kap mindjárt! Az ördögöt ezek az emberkéek sohasem érzik, kiáltana föl az ember, ha nem a jó Isten dolgáról volna szó, Isten bocsássa meg bűnömet!

Mérges voltam, hogy a tréfás légyvadásznak már megint hálójába estem s azért abbahagytam a társalgást, hallgatag támaszkodtam az ablakhoz, a hol a gönczöl-

szekere csillagait csöndben láttam útjukon haladni. Egyszerre csak fölkiáltott Dorottya, ki közben a könyvet kezébe vette:

— Istenemre, itt a legkedvesebb tavaszi dalocska, a mit valaha láttam! Halljátok csak:

Virulj ki, megfagyott keresztyén,
Kapud előtt a kikelet,
Ha most és itt ki nem virulsz
Csak a halál marad veled!

A zongorához sietett és a verset valami ódon kartéltelben játszotta és énekelte, epedően csalogató hangon, de minden egyházas formája közepett szerelmesen remegő, világias hangon.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

A vasbálvány.

Noha még karácsony előtt voltunk, a természet rendje mintha megváltozott volna, olyan szép tavaszi idő volt. Mialatt a Dorottya tavaszi dalának szavai s hangjai csengettek fülembé, egész éjszaka a déli szelet hallgattam, a vékony hó olvadását a háztetőkről — s reggel természetellenesen meleg napsütés ragyogott a fölszáradt mezőkön, míg a patakok megdagadva zúgtak tova s mormoltak. Csak a virágok hiányoztak: a kankalin s a hóvirág, s mégis egyre az csengett bennem: Kapud előtt a kikelet, ha most és itt ki nem virulsz, csak a halál marad veled!

Még tegnap is azt hittem, hogy elhallgatott szerelmemmel magasan felette állok mindennek, a mit valaha szerelemről gondoltam, vagy éreztem — s most azt kellett tapasztalnom, hogy sejtelmem sem volt a változásról, mely e hamis tavaszi éjszakán végbement bennem.

A mi nemiség az emberben van, valóságának minden hatalmával föltámadt bennem; az élet szépségének s mulandóságának érzése megkettőződött s egyben mintha a világ minden üdvössége azon a két szép szemem épült volna. Míg azonban a lyányt már szinte hálá-

ból is szerettem és tiszteltem csak azért, hogy a világon van, mégis óvakodtam, hogy bár gondolatban is személyemmel terhére legyek, csupa alázatosságból és félelemből, de viszont ez az alázatosság és félelem megint csak hazugság volt, mikor huszszor is váltakozott háttározatlan reménységekkel, szerencséről és boldogságról való elképzelésekkel — a helyett, hogy bölcs menekülés eltökéléséhez vezetett volna.

Pihenésről, munkáról szó sem lehetett többé, mert a mint valamihez hozzányultam, szemeim a messzeségbe tévedtek s gondolataim a leány képének szálltak utána, a mely egy percze sem tágítva mindenütt körülöttem lebegett, mialatt ugyanazon időben. mintegy vasból öntve lakott szivemben, szépen, de kérlelhetetlen keményen és nehezen. E vasas nyomástól, mely igen újnak s kegyetlennek tetszett előttem, csak Dorka közelében éreztem magam szabadnak; mihelyt nem láttam s nem hallottam, megint beállított ez az érzés s bátran tekinthettem úgy testi, mint lelki nyavalyának. Ez állapot hevességét semmiben sem enyhítette a megalázó tudat, hogy a nemrég számkivetett Gilgus Péter az én furcsa czimborám ebben a bajban, mint a hogy egyáltalában nem tartok sokat arról a véleményről, hogy testi vagy lelki bajt könnyebb viselni, ha mások is osztoznak benne. Ha Gilgus másfajta ember volt is, mint én, abban egyformák voltunk, hogy mint szegény vándorok kerülünk a házba s a lyány után való esenkedéssel végeztük.

Az idéetlen tavasz hetekig tartott; az erdőkben már nyílt a boroszlán, úgy hogy karácsony este, mivel egyebem nem volt, egy marék ilyen illatos vörös ágat tehettem az ajándékos asztra. Ez különben csak a tisztviselőknek s a cselédségnek volt elkészítve, minden különösebb ünnepiesség nélkül, mert a gróf azt tartotta, hogy nem illik az istenesekkel csak a vidámságot megosztani s nem egyben a penitenciákat és az ájtatosságokat is. Mikor az asztal megüresedett s az emberek elmentek, az én bokrétám még ott feküdt. Dorottya fölvette s így szólt:

— Tulajdonképp kié az a szép dafne? nyilván az enyém, látom rajta!

— Ha az évszak nem nagyon gyanus a kisasszony

előtt, — feleltem én, — akkor könyörüljön meg ezeken az időnek előtte jött követeken.

— Ugyan, a jót úgy veszi az ember, a hogy kapja. Szépen köszönöm az ágakat, mindjárt vízbe állítom, hadd legyen tőlük szagos az egész ház!

Dorottya nemcsak ez este, de egész karácsony hetében vidám volt s aranyosan jókedvű, kivált újév napján, mikor először, mióta itt voltam, nagyobb társaság gyült össze ebédre. Nemcsak a káplán, hanem a plébános is eljött, aztán az orvos, a szolgabíró, egypár nemes úr, fiatalkori barátjai a grófnak, kik szerették, bármily helytelenek voltak is meggyőződései. Még egypár jóeszű idősebb asszonyság is áthajtatott s menten szétárasztotta azt a jó szabad vagy szabadon jó levegőt, mely némely időkben szinte csakis az idősebb nők hatalmában van, a kik már más napokat is láttak, semmitől sem félnek, és semmit sem remélnek. Semmi olyat nem mondtak, a mit mindenki ne hallhatott volna és mégsem hallgattak el semmit, a mit jóakaró vidámsággal ki lehetett sütni. Mindenkinek jutott alkalom, hogy szóhoz jusson s egyik sem élt vele vissza, mivel a találó s ezért színre ujjabb már meg volt mondva, ha ugyan az ember arra igyekezett, hogy ilyesmiben remekeljen. Még a káplán is az ő kedvteléseit udvarias tartózkodással üzte, s a plébános, a ki hívő, de nem rosszindulatu katolikus volt, már eleve oly adakozóan vontá meg kényelmes személye körül a még mindig eltűrhetőnek vonalát, hogy e határ túllépése senkinek sem jutott eszébe, sőt még csak szemmelátható közeledéssel sem próbálkoztak meg.

De bármi jó is volt ott, idejénvalónak láttam, hogy visszavonuljak, mert ottmaradásommal sem feltűnni, sem zavarni nem kívántam. Valamivel nyugodtabb lévén, elmentem az ódon házikápolnába, s egyet-mást tettem vettem képeim körül, melyek beszáradva álltak ott.

A hogy ily mély csöndben találtam magam, hirtelen anyám jutott eszembe, ki ott ült távol szülőházamban, s nem tudta, hol vagyok, mialatt nekem itt olyan jól megy dolgom. Már rég hírt adhattam és kellett is volna adnom magamról — hiszen körülményeim most már vi-

gasztalóan megváltoztak: de hogy mégis egyre halasztottam, az zavarosan egymásba folyó okokból történt. Mindenekelőtt, mióta meg voltam váltva a nyomorúságtól, a dolgaimat sem találtam olyan fontosaknak és megbeszélni valóknak; aztán azt is gondoltam, hogy a hirtelen megérkezés örömeivel mindent jóvá tehetek, s a mi rövid idő addig eltelik, az elmúlt évekhez képest nem jó már számba; végre öntudatlanul húzódtam attól, hogy mostani belső állapotomban egy hang is elhagyja számát, kivált, mert titkos magamszeretete minden ellenkező gondolatmenetek és eltökélések ellenére sem akarta megvallani magának, hogy semmiféle döntést nem lehet elképzelni. Mikor így némi nyugalommal tekintetem át e zűrzavart, mégis csak elhatároztam, hogy fölhasználok a csöndes órát s megírom anyámnak, hol vagyok, hogy megy sorom s hogy nemsokára hazatérek. E végett átmentem a kerti házba, a hol ott feküdt néhány könyvem és írószerem. Útközben észrevettem, hogy a társaság gyönyörködve andalog a mintegy tavaszi világosságban pihenő parkban, s ez mint elég nevezetes képe egy új év napjának és tartózkodásom helyének, mindjárt bevezetésül is szolgálhatott levelemhez. Alig értem azonban szobámba, jobban mondva hálószobácskámba, kopogás hallatszott, s Rózsika jelent meg, a kertészlyány, azon vidéki, de a legfinomabb szabású vasárnapi viseletben; a gyapjúból való kis prémes bundát csak karján viselte, úgy, hogy ezüstcsattos és pitykés zöldselyem pruszlikja a csinos lyány növését annál finomabban mutatta. Fekete selyemből és csipkéből összetett főkötőből buggyant ki két vastag arany hajfonata, melyek közül az egyiket mintegy pajkosságból előrevetette a vállán s a bundácskával együtt fektette a karján.

A kisasszony küldte hozzám azzal a parancscsal, hogy menten a hírhozóval együtt menjek hozzájuk s mutassam meg az asszonynépnek a helyet, a hol a virágzó boroszlánt találtam. A lyány kedvesen és hunczutul nevetett ez üzenethez, jól érezve, hogy milyen csinos, — a szép látvány nekem is megkapta szememet, de én még ezt is az úrnője javára írtam, kinek szépségéhez a leányét is hozzászámítottam. Habozás nélkül abbahagytam, a

mibe belefogtam, s fákon és tanyákon át a temetőhöz siettem, a hol Dorottyá várt rám.

— Hol bujkál? — kiáltott elém. — Keressünk még abból a viruló boroszlánból, — ezt nem minden újév napján lehet. Különben is magunk vagyunk itt fiatalok s a magunk módjára szabad egy kicsit örülnünk az életnek!

Belémkarolt és Rózsikától követve, a bükkerdőnek tartottunk, melyet nyolcz vagy tíz percz alatt elértünk. A talaj száraz volt, mint nyáron, s a hogy az erdőbe értünk, Dorka danolni kezdett, még pedig valóságos népdalt s a hogy a nép maga éneklé, szívből s még azokkal az apró czifrázatokkal is, a melyekkel a nótát ékesíteni szokta. Csakhamar Rózsika is beleszólt a második szólammal, egy kicsit mélyen és nyersen, hogy úgy hangzott, mintha két egészséges parasztyány menne át vásárnap az erdőn. Természetesen szomorú szerelmi történetek voltak, a melyekre egyik a másik után rágyújtott s a miket ájtatosan végigénekeltek, a nélkül, hogy Dorka a karját kivette volna az enyémből, s míg vöröses csillogás nem jelentette, hogy a keresett palántából néhány bokor itt van a közelben, — mert a lenyugvó nap átkévélett a bükktrözsék között s rávilágított a, mint Dorka előttem ismeretlen növénytani nevükön nevezte, dafneák virágzó ágaira. A kisasszony vidáman fölújongott s mind a két lyány menten odaszaladt, hogy az altatóan illatos ágak közül a legszebbeket letörje, míg én egy levágott fatörzsre ültem s elnéztem őket, kedvtelve követve szemmel minden mozdulatukat.

Mikor itt learattak, Rózsika tovább ment, hogy más bokrokat keressen, s lassankint eltűnt a fák mögött. Dorottyá azonban visszajött s leereszkedett mellém, orrom alá tartva a bokrétát.

— Hát nem szép itt, — kérdezte, — s nem örül, hogy kihúztuk az odvából?

— Anyámnak akartam írni, — feleltem.

— Nem küldött neki már elébb a mai napra újévi levelet?

— Nem írtam neki, mióta itt vagyok, azt sem tudja, hol élek.

— Nem tudja? Hát hogy tehet ilyet?

Félrenéztem s ujjammal lekapartam egy kis mohakertet, mely oda volt telepedve a törzsnek ezüstszürke héjjára. Aztán azt feleltem, hogy ilyen hosszú tartózkodást nem láttam előre s végül is azt hittem, hogy anyámat annál örvedetesebben lepem meg, ha egyszerre csak magam termek ott.

— Na hát — kiáltott a lány, — holnap írnia kell neki, ezt nem hagyom annyiba! A kinek ilyen édesanya van, az köszönje meg a jó Istenének! Tudja, hogy a könyve olyan mint egy herbárium? A hol valaminek megörültem, vagy meg szerettem volna mosni a fejét, egy zöld levelet vagy füvet tettem bele. Ott van bezárva az íróasztalomban. Nem egyszer, mikor édesanyjáról olvastam, elgondoltam, hogy lám, ha te is odabujhatnál egy ilyen jó édes anyához, a milyet sohsem ösmertél! De holnap írnia kell! Az én szobámban kell majd megírnia a levelet, s én nem tágítok oldala mellől, míg el nem készül s le nem pecsételte, s ha jól viseli magát, még magam is beleírok egy tiszteletet!

— Az majd nem igen megy, — szóltam én.

— Mért ne menne? Mért ne menne, maga megfagyott keresztyén? Nem szabad az anyját tiszteltetnem, vagy maga nem akar neki írni?

Felelet helyett szorgalmasan tovább irtogattam a mohafoltot, mert a Dorottya vasképe megfordult szivemben, a mit sohasem tett máskor, mikor így az eredetije mellett ültem, s úgy éreztem, mintha nehéz vaskezének rettentő nyomásával nekivetemednék sötét tanyája falának. Közben a lány megfogta kezemet s halkabban ismételte:

— Miért nem akar írni? Vagy én írjam maga helyett, mintegy megbízásából? Nem, azt nem lehet! De tollába mondhatom, a miről azt hiszem, hogy édesanyjának örömet szerez, magának csak le kell írnia. Jó?

Mielőtt felelhettem volna, megérkezett Rózsika, felénk tánczolja egy egész kötény hóvirággal, a mit valahol talált s ideje volt visszatérni a kastélyba. Dorka abbahagyta a beszélgetést. Hazamenet nem karolt belém, de szorosán mellettem ment. Egyszerre csak így szólt:

— Rózsika, add ide a bundádat, ha nem kell! Mégis csak fázni kezdek.

Rózsika odaadta, csakhogy a Dorottya nagyobb termetének olyan kicsiny és szűk volt, hogy nem vehette föl.

— Nem venné föl az én kabátomat? — kérdeztem élheteretlen tréfával, s a lány így felelt:

— Nem, a maga bőrébe nem bujnék bele, maga halvérű ember!

A kastélyba visszatérve, Dorkának a teára kellett ügyelnie, a melyet még elfogyasztottak, aztán sorra elbúcsúztatni a vendégeket. Mikor nekem még a gróffal és a káplánnal egy pohár puncsra össze kellett ülnöm, a lány jó éjszakát jött kívánni. Rátette kezét a gróf vállára s tréfásan siránkozva szólott:

— Az ilyen fogadott lyánynak mégis csak nyomorult az élete! Még apját sem csókolhatja meg, mikor aludni tér!

— Hát persze, hogy nem, csacsi, — szólt a gróf nevetve. — Nem illik!

E szónál a vasbálvány megint megfordult szívemben s keservesen nyomott egész éjszaka. Aztán nyakamat fojtogatta s én máskép nem tudtam lélekzethez jutni, mint hogy elfakadtam sírva s patakozott a könnyem s kínoosan zokogtam először életemben szerelmi okok miatt. E gyöngeségemen való mérgem még növelte a bajt s minden ezen fölül még az a kellemetlen fölfedezés is nyomorulttá tett, hogy e valóságos szenvedély által, a minek e dolgot tekintettem, személyem, szabadságom s minden józan magam felől való határozásom elment a pokolba.

Mire megvirradt, a hamis tavasznak vége volt s esővel elegendő hó hullott alá. Mikor a kastélyba fölmentem, Dorka már nem beszélt a levélírásról s én magam meg éppen nem tudtam neki ülni. Legfrissebb új tapasztalatom pedig az étel iránt való útálat volt, a melyet sohsem hittem volna, hogy ilyen okból is lehet érezni. Eltitkolnom ezt, hogy föl ne tűnjék, kivált mert igen elkámficsorodott ábrázattal járt, meglehetősen fáradságomba került, s hozzá olyan korban, a mikor már jóval túl voltam a konfirmáczió. Azt is sajnáltam, hogy ez a szép kenyérmeg-

takarító szenvedélyem nem inkább éhezésem idején fogott volt el, mikor sokkal több hasznát vehettem volna. S hogy viszont ezt a gyakorlati gazdasági megfigyelésemet nem mondhatom el Dorottyának, hadd mulasson rajta: ez is nyomta a szívemet.

Dorottyának ellenben nem volt rossz a kedve, sőt mindennap javult, a nélkül, hogy sokat törődött volna velem. Pénzdarabokat tánczoltatott végig, mint a csigát, az asztalon, kis gyerekeket czepeelt elő s papírsüvegeket hajtogatott a fejükre, az udvaron apportírozta a kutyákat s mi egyéb ártatlan tréfálkozás akadt, s mindez mélységesen csodálatosnak s igézetesnek tetszett előttem és teljesen elbűvölt. Mind e kis ördögösségek minden nap világosabban megmutatták lelke eredendő bájos mozgékonyosságát, s pihekönnyű fordulatokkal árulták el, hogy ezer apró ördög bujkál fürtei között. S ha még ezen fölül a nyílt és tiszta szívbeli jóság is megkap bennünket, a mit asszonyi bájosságnak szokás nevezni, akkor a végén, a mint együgyűségünkben fölfedezzük, hogy kedvesünk nemcsak szép és jó, hanem okos és fürge is, a szive vidám gyermeki hunczutsága végkép elveszi nyugalmunkat és eszünket, — s így engem is új világosság szállott meg s egyben heves ijedség, hogy nyilván sohse lesz többé nyugtom, mivel éppen ezt az időmulasztó asszonyi életet nem nevezhetem majd soha magaménak. Mert ha a szerelem nemcsak szépséges és mélységes, hanem valósággal időmulasztó is, akkor a rövid életen keresztül minden perczen maga újítja meg magát, s megkettőzi az élet értékét — és semmi sem búsítja el az embert annyira, mint látni az ilyen élet lehetőségét, a nélkül, hogy megnyernék. Igen, a legszomorúbb emberek éppen azok, a kik azt hiszik, hogy minden megvan bennük, a mitől a legvidámabbak lehetnének, de szomorúnak kell lenniök jó társaság híjján. Így gondolkoztam s éreztem én akkor, mivel nem tudtam, hogy vannak a világon fontosabb és tartósabb dolgok is, mint a fiatalos mulatás.

Mivel a szép teremtés napról-napra másnak s érthetlenebbnek tetszett előttem, noha mindig ugyanaz volt, lassankint elvesztettem vele szemben minden elfo-

gulatlanságomat, s hogy megpróbáljam meggyógyítani betegségemet, visszavonultam a vadonba, mint a remete, vagyis azzal a kifogással, hogy mégis csak meg kell néz-nem egyszer a vidéket, a környéket s az embereket, lassankint minden időjárásakor, jó időben, rossz időben az egész napot a szabadban töltöttem. De többnyire az erdős magaslatokon tartózkodtam, vén fenyvesekben vagy elhagyott szénéégető kunyhókban, emberi társaság nélkül, a mi azért is jó volt, mert mindig ugyanazon dologgal elfoglalva s elfeledve magam fölött az uralmat, elkezdtem hangosan gondolkozni és beszélni, különösen a keserves nyomást panaszolva föl, mely mint valami idegen betegség vetődött reám, s melyet százszor el akartam törölni kezemmel.

— Hát ez az ördögösség csakugyan az igazi szerelem? szoltam egy nap, hangosan magam elé beszélve, a mint magam ültem a fák alatt és elnéztem végig a vidéken. Csak egy darab kenyérrel is kevesebbet ettem-e, a mikor Anna beteg volt? Nem! Egy könnyet is hullattam-e, mikor meghalt? Nem! S mégis mily nagyra voltam érzelmeimmel! Megesküdtem, hogy a halotthoz örökké hű leszek, — ám ennek az élőnek hűséget esküdni még csak lehetséges sem volna, mert hiszen ez magától értetődik, s másképp el sem tudom gondolni! Ha ez súlyosan megbetegednék, vagy éppen meghalna, tudnám-e ezt oly figyelmesen szemlélni, vagy éppen leírni? Nem, érzem, megszakadna belé a szívem s elsötétednék körülöttem a világ! S mégis milyen élelmes gyerek voltam, mikor olyan plátóian, olyan egészen annak rendje és módja szerint szerettem és éretlen tacskó voltam! Mily szemtelenül csókoltam, a kicsit, a nagyot, reggelire és vacsorára! S most, hogy jó pár esztendővel öregebb vagyok s jó darab világot láttam, elakad a lélekzetem, ha csak gondolok is arra, hogy ezt a szép és jó teremést valamikor, valahogy egyszer megcsókolhatnám!

Ezután megint kimeresztettem szemem a levegő-égbe, de alig mult el néhány percz, mialatt kíváncsian szemlélttem egy felhőt vagy valamit a szemhatáron, vagy egy megingó ágacskát lábaim alatt, gondolataim csak visszatértek régi terhükhöz; mert a vasbálvány nem en-

gedte, hogy hosszasabban elsétáljanak. Mikor egy este egy meredek sziklaösvényen mentem lefelé, szomorú szórakozottságomban félreléptem s mint a ki eszméletét vesztette, gurultam le a sziklákön, úgy, hogy nem tudtam, hogy értem le, s mérgekre és szégyenemre eléggé összeütöttem magam. Máskor meg a mezőn ültem egy elhagyott ekén, mely ott állt a félbehagyott barázdákön; igen szomorú és ostoba képet vághattam, mert egy vidám, vigyorgó mezei kamasz, a ki egy hátán lógó savanyú-vizes cserépkantácskával arra mászkált, megállt előttem, belebáméskodott a képembe, aztán egyszerre csak féktelen nevetésben tört ki, kabátja ujjával törülgetve száját meg orrát. Már a szegény kantácska is bántotta a szememet, hogy oly csöndes vidámsággal és szemtelenül lóg a kamasz vállán, a ki nyilván esti italát vitte benne. Hogy lehet ilyen kantácskával mászkálni, mintha nem is volna a világon semmiféle dolga?

Mivel a goromba ficzkó csak nem ment el s tovább báméskodott a képembe, én keltem föl és sírósan és bánatosan odalépve hozzá, úgy fültövön teremtettem, hogy szegény mamlasz beletántorodott, s még mielőtt összeszedhette volna magát, minden bánatomat átporoltam erre az idegen hátra, s összetörtem a kantácskáját is, hogy a kezem vérezett bele, míg a kamasz, a ki azt hitte, hogy az ördög szántja a hátát, kereket nem oldott, csak messziről kezdett el kövel hajigálózni felém. Ez ember-séges hőstett után lassan tovább mentem, ráztam a fejemet és sóhajtoztam a sok szívbeli fájdalomon, a mivel tele van a világ!

Ilyen viselkedéstől magam is megviseltetve, nem akartam, hogy tönkremenjek bele, hanem kerestem az utat, mely kivezessen a tévetegből. Sorra vettem és összehasonlítottam mind a körülményeket, hogy megállapíthassam, hogy nem vagyok az az ember, a ki egy Dorka fajta lányban hajlandóságot kelthetne.

A mit nem akarsz magadnak, ne tedd felebarátodnak, s a milyen az adjon isten, olyan a fogadj isten — ez két szent igazság, szerelmi dolgokban is, legalább különben eszes emberek számára — s beteg szívnek legjobb orvosság a kétségtelen bizonyosság, hogy betegségében

nem osztakoznak. Csak megátalkodott s önző lelkek kerülnek abba a veszedelembe, hogy belepusztulnak, hogy nem szereti őket viszont, a ki tetszik nekik. Ám, a mi lehetett volna, de nincs, mégis csak szerencsétlenné teszi az embert. s nem használ az a vigasztalás, hogy elég nagy a világ s a hegyeken túl is laknak emberek. Mert csak a mit ismerünk, a jelen való: az szent és vigasztaló.

Miután így megállapodtam magamban, hogy Dorka nem gondol rám, valamivel nyugodtabb lettem s azon töprenkedtem, hogy kedvességeért való hálából föl-fedjem-e előtte a dolgot. Ha igen, akkor úgy gondoltam, hogy alkalomadtán, mielőtt elutazom, nevetve és illedelmesen bevallom majd neki, milyen kavarodást okozott bennem s egyben megkérem, ne törődjék vele, mert most már minden rendben van s én is jól vagyok és vidám vagyok. Másfelől azonban fölmerült bennem az aggodalom, hogy ilyen vallomást mégis csak olybá vehetnek, mint valami ravaszformájú szerelmi esengést s ez énrám árnyéket vetne, kedvesemnek pedig rossz napot szerezne. Így megint nyugtalan és szomorú töprenkedésbe merültem, hogy megtegyem-e vagy sem, míg végre mégis csak lehetségesnek tetszett előttem, hogy elfogulatlan bizalommal s tréfa és nevetés között nyíltan lefestve előtte a rámszakadt égi háborút, egy derüs perczet szerezzek a lyánynak, a ki ezt bizony megérdemli s egyben visszaszerezem elvesztett nyugalmamat. Legjobb lesz, ezt határoztam, nem is várni tovább. Éppen szombat volt s jó idő ígérkezett másnapra is. Elhatároztam hát, hogy a csöndes, fényes vasárnap reggelt használom majd fel a vakmerő előadásra, ma azonban nem láttatom már magamat, nehogy új benyomások eltérítsenek eltökélésemtől.

A reggel gyönyörű is volt, valóságos kora tavasz nevetett be felhőtlen egével minden ablakon, s bár valami édes szorongás fogott el, mégis jókedvű voltam, mivel nyomorúságos elfogódottságomból való közeli felszabadulásomnak s megváltatásomnak néztem elébe s azt képzeltem, hogy nem is akarok egyebet. Pedig az egész édes izgalom, a mely közepett ünnepnaposan kiöltözködtem s egyre új tréfákon törtem a fejemet, a melyeket majd

csevegésembe beleszöjje, magamcsalásán épült, mely-lyel eltitkoltam magam elől, hogy nem él bennem egyéb vágy, mint Dorottyával így vagy úgy, de szerelemről beszélni.

Ám úgy esett, hogy a lány már szombaton jó néhány mérföldnyire elutazott meglátogatni egy barátnőjét s onnan a fővárosba volt menendő, hogy általában egypár hétig távol maradjon. Ezzel minden reménységem megsemmisült, és szemem előtt a kék ég besötétedett, mint az éjszaka. Az első, a mit tettem, az volt, hogy jó húszszor megjártam az utat a kerti háztól a temetőig ide-oda, folyton arra a felére szorítva magamat az ösvénynek, a melyen Dorka szokta a ruhája szegélyét végighúzni. Ám e stáncziókon semmi végre nem jutottam, csak régi nyomorúságom szakadt rám megújult erővel s józan-ságomat mintha elfújták volna. Szívemben is újra ott volt a vasnehezék, s nyomta, a hogy tudta.

A gróf az egész idő alatt egyetlen kedvtelésének élt, a vadászatnak, tehát keveset maradt otthon. Most mintha egy kicsit belefáradt volna a multságba, s újra föl-fölkeresett. A kápolnában akadt rám, mivel nem volt már okom kiszaladgálni a vadonba s itt lehettem leginkább magamban.

— No, hogy' állunk a képekkel, Henrik mester? — szólt vállamat megveregetve, — haladnak?

— Nem igen, — feleltem csüggetegen és szomorúan.

— Hiszen nem sürgős, még sokáig szívesen látjuk, de látom a képén, hogy magának volna jó, ha valami tisztességes módon megszabadulhatna már a dologtól.

— Nem is tudod, milyen igazad van, — gondoltam magamban s hirtelen oly dühös eltökéltséggel vettem magam a munkára, hogy három hét letelte előtt készen voltam képeimmel. Mialatt száradni álltak a levegőn, megrendeltem az asztalosnál a ládákat, melyekben a fővárosba küldjem a festményeket. Aztán megint elkódorogtam egypárszor, hogy ne kelljen tétlen hevernem. Mikor egyszer késő tértem haza, a kert felől világot láttam Dorottya szobájából. Álmodtam, melyet az utóbbi szorgalmas napokban újra megtaláltam, megint mintha elfújták

volna, noha még nem tudtam, hogy a leány valóban megjött-e.

Reggel megjelent Rózsika és meghítt reggelire, melyet úrnője megjövedele tiszteletére közösen költsünk el. Mire felértem a kastélyba, a Dorka hangja végig csengett a házon; játszott és dalolt, mint pünkösdi reggelén a fülemüle s minden csupa élet volt és vidámság, csak én voltam szomorú és szükszavú, mert hiszen a válás már küszöbön állott.

Ám a leány mintha nem vett volna észre ebből semmit, ki nem fogyott a pajkosságból, a mivel újra meg újra fölizgatott és zavarba ejtett, s e mellett mindig másokhoz fordult s kivált a kezes Rózsikát használta fel a mókái személyének és segítőjének. Mikor Rózsika egyszer az ő ezüstös nevetésével elnevette magát, a mit én az én savanyú kedvemre vonatkoztattam, utána-szaladtam a lyánynak, megfogtam és egyik karommal átöleltem, míg a másikkal fejecskéjét fogtam:

— Kit nevetnek itt ki, s mit akarsz tulajdonképpen, te kis mákvirág?! — kiáltottam. Az üde teremtés ficzkándozott és ki akart bontakozni, de azért tovább nevetett. Egyszerre azonban elcsendesedett és fülembe súgta:

— Ugyan, hagyjon bennünket nevetni! A nagyságos kisasszony olyan boldog, hogy már megint itt lehet! Tudja miért?

Mikor a kis hunczutot meglepetve és elpirúlva eleresztettem, vállamra tette kezét és tovább susogott:

— Olyan szomorú volt az egész idő alatt, mert szerelmes szegényke, tudja kibe?

Éreztem, hogy a szívem dobogása eláll, hangtalan kérdeztem:

— Kibe?

— Egy vasas német kapitányba, — lehelte most egész halkán. — Égszínkék ruha, hófehér köpenyeg, aczélvért, magas ezüst sisak, nagy tarjú, mindenestül olyan szép, mint Hektor, mondja a kisasszony, noha a mi fekete kutyánkat hívják így!

Ezzel már el is ugrott, utána úrnőjének, ki már elébb elosont. Én persze észrevettem, hogy tréfa az egész, de

azért egy szép lovaskatona leírása ebben az összefüggésben már maga is rosszul esett nekem.

Szerencsére megérkeztek a képek számára való ládák s menten munkáinak láttam. Magam szegeztem le felüket, míg a kápolna csak úgy visszhangzott a háragos koppanásoktól, mert minden egyes kalapácsütéssel keményebben eltökéltem, hogy másnap elmegyek, s úgy tetszett most már, mintha a magam koporsójába verném a szögeket. De minden koppanás után vagy csengő kaczagás, vagy vidám trillázás szólt be a folyosó vagy a lépcső felől; a lányok kergetőztek ide-oda és csapkodták az ajtókat.

Ennek az lett a következése, hogy átmentem kerti lakomba s mindjárt be is csomagoltam útiládámba, melyet minden belevalóval együtt legutóbb a székvárosban vásároltam volt. Mikor ezzel elkészültem, igen nehéz szívvel, de azért nem hagyva magam, mentem ki a szabadba s a temetőbe, leültem a Dórka kedves padjára s reméltem, hogy majd csak odavetődik s én még legalább egy pár perczet ülhetek mellette, a nélkül, hogy bármi rossz vagy veszedelem volna benne, s még egyszer szívem szerint megnézegethetem. Csakugyan egy negyed óra múlva arra suhogott, de vele volt a kertészlány és a fekete Hektor kutya. Én viszont sietve elsöktem, abban a hiszemben, hogy még nem láttak s a templom mögé szaladtam. Mikor ott megint csak a lányok hallottam beszélni és nevetgélni, zavarómban a faluba mentem s beléptem a paplakba, hogy a káplánnál keressek menedéket. Kifogásom az volt, hogy bejelentem neki utazásomat.

Évés közben találtam, az asztalnál, mely fölött be-sütött a délutáni nap.

— Uzsonnálátok itt, — szólt, — nem tartana velem?

— Köszönöm, — feleltem, — ha megengedi, majd csak amúgy maradok társaságában!

— Szép fiatalság ez a mai, — szólt a tisztelendő, — nincs is már meg a rendes, tisztességes német étvágya! Hát persze, a gondolataik se különbek, nem is válhatik ebből egyéb, mint semmi és megint csak semmi!

— Hát szent atyám mióta ily materialista?

— Ne tévessze össze a megteremtettet a meg nem teremtetel, boldogtalan adeptus, és különben foglaljon helyet! Egy korty sörtől csak nem lesz nehéz a feje!

Ezzel buzgón újra nekilátott a nagy tálnak, a mely előtte állott. A tálban pedig egy frissen ölt disznónak aprólékai és arczél porcziói találtattak, a füle, az orra és kunkorodott farka, a hogy most került le a tűzhelyről, a lelkésznek kellemetesen illatozott orrába. Dicsérte a feltornyozott eledelt, hogy mily utólérhetetlen gyöngé, egyszerű és ártatlan s egy jó korsóval megivott hozzá az aranybarna sörből.

Alig ültem ott tíz perczig, kopogtattak és Dorottya lépett be, csak a szép kutyától kísérve, bájosan és udvariasan, de mintha egy kissé elfogódott lett volna.

— Nem akarom az urakat zavarni, — szólt, — s csak a káplán urat kérném, hogy legyen estére a vendégünk, mert Lee úr holnap elutazik. Remélem, ráér?

— Minden bizonynyal eljövök, — felelt a lelkész, ki közben megint leült, hogy kellemetes munkáját folytassa. — Ugyan barátom, tegyen csak oda egy széket a nagyságos kisasszonynak!

Ezt én nagy buzgalommal cselekedtem meg s egy második széket állítottam az asztal mellé, magammal szemben. Dorottya barátságos mosolylyal köszönte meg s szerényen nézett maga elé, miközben helyet foglalt. S én ime mégis boldog voltam, mert a barátságos és napos lelkészszobában szemben ültem a lyánynyal, s ő oly jószágos volt és olyan csöndes. A káplán egyre evett s folyton beszélt s mindig maga, nekünk csak oda kellett hallgatni, miközben a kutya tátott szájjal, szikrázó szemmel nézte a tálat s követte a tisztelendő úr kezét és száját.

— Szegény kutya, milyen ehetnék! — szólt Dorka, — tisztelendő úr megeszi ezt is, vagy megengedi, hogy odaadjam neki?

Ezzel a felkunkorodott disznófarkára mutatott mely illedelmesen emelkedett ki a tál széléről.

— A farkát? — szólt a káplán, — nem drága kisasszony, azt nem adhatja neki, azt magam eszem meg! De megálljon csak, itt van valami a számára, — s ezzel

az ételt megkívánt állat elé egy tányért tólt, a melyre mindenféle csontot és porczogót tett. Dorka meg én önkéntelen egymásra néztünk s mosolyognunk kellett, mert a tisztelendőnek e szerény dolgon való zavartalan öröme magunkat is felderített. A kutya is, mely mohón esett neki tányérjának, boldogságával csak növelte e vidámságot. Dorka megsimogatta a fejét, mikor az én kezem éppen végigszaladt az állat fényes hátán s mikor nem gondolt arra a veszedelemre, hogy a kezünk összetalálkozhatnak, én az enyémet udvariasan visszavontam, a miért a lány egy gyors félmosolylyal nézett fel rám.

A nyitott ablakon halkan mozgatta a szellő a függönyöket s az ablak előtt egy raj csillogó bogárka tánczolt a napban, külön, alig megismerhetően, oly sietséggel és hevesen, mintha ismerték volna a nékik adatott idő rövid voltát, mely, ki tudja, már talán csak félórák szerint volt kimérve.

E pillanatban a gazdasszony kihívta a tisztelendő urat, hogy a távollevő plébános helyett egy beidézett békétlen házaspárt kihallgasson.

— Hogy nem lehetnek meg veszekedés nélkül, szörnyűség ezekkel a házaselekkal! — kiáltott a megzavartatásán felmérgesedett czelebitárius; — vigye el, Teréz, aztán már nem eszem tovább!

Ezzel átszaladt a plébános dolgozó-szobájába, tőlünk el se búcsúzva, s így ott kellett várnunk rá a fehéren megterített asztalnál, mert a gazdasszony csak a tálat s a tányért vitte ki, az abroszt fennhagyta. Én szótlán néztem a fehér, kerek területet, mely az ifju naptól megvilágítva ragyogott.

A „házaselek“ szó, melyet a pap utoljára mondott, még szinte a levegőben rezgett, mivel senki nem beszélt; mert Dorka is hallgatag ült egy helyben, kezét a kutya fején nyugtatva, ki szintén elkészült uzsonnájával. A kényes szó azonban nem összefüggésével csengett tovább, hanem két teremtés képét keltette fel bennem, kik házias elzárkózottságban boldogan ülnek szemben egymással egy asztalnál. Mintha a kerek fehérség a boldogság képeitől elvenedett volna meg — s engem mély részvét fogott el Dorka miatt, mivel isten ucsse nem tudtam elgon-

dolni, hogy más oldalán, mint az enyémen boldogan és elégedetten öregedhetnék meg. Söhajtva emeltem fel megnedvesedő tekintetemet s ijedten láttam, hogy Dorka szemei mintha részvéttel pihennének rajtam, mialatt lezárt ajkára lágy és nem barátságosan komolyság ült ki szépen és nemesen, s feje mélázva hajlott oldalt. Még miután felnéztem is, akkor sem mindjárt változtatta meg tartását és nézését, s csak mikor az ő szeme is nedvesebb fényben úszott, akkor szedte magát össze. E pillanat képe meg is maradt bennem, hasonlatosan a csillag csöndes fényéhez, melyet egyszer szokatlanul átlátszó levegőben láttunk és soha többé el nem felejtünk.

Küzködve kerestem a szót, hogy megtörjem a hallgatást, s Dorka, ki ugyanily szándékának hamarabb meg tudott felelni, éppen szóra nyitotta száját, mikor a paplak gazdasszonya megint belépett, s el sem ment mindvégig, mivel azt érezhette tisztének, hogy az uraság kisasszonylyányát elmulattassa. Nem sok idő múlva a káplán is visszatért dolgáról, melyet hamarabb ellátott, mint remélte, s mivel most holmi gazdasszonyi beszélgetés fejlődött ki, felhasználtam az alkalmat, köszöntem és elmentem, hogy teli szívemmel kimeneküljek. Dorka szemmel követett s utánam kiáltott, hogy ne jöjjen későn a kastélyba.

Egy kevés kószálás után ahhoz a helyhez értem, a hol ideérkeztemkor kiléptem volt az erdőbe, s a hol akkor megpillantottam az esti esős vidéket s a birtokot s az ódon templomot. Egyenest a templomnak tartottam s bekerültem kapuján, s mivel egy öreg anyóka térdepelt benn, imádságát mormolva, mögötte surrantam be valami kriptafélébe, mely az épület legrégibb része volt s félhomályos helyiség, melynek román ívű ablakai félig be voltak falazva. Ebbe a helyiségbe raktak le idők folytán sok mindent össze-vissza, a mitől alig lehetett benne járni.

Legkivált egy fekete mészköből faragott síremléktől nem lehetett, melyen egy hosszú lovag feküdt kinyújtóztatva, kezét a mellén összekulcsolva. Mellette a szarkófág szélén egy szorosan elzárt és beforrasztott bronz-szelencze állott, kis urna formájában, finoman megöntve és kicsiszolva s ugyanazon érczből való karcsú

láncon erősítve a kőlovag mellvértjéhez. A hagyomány azt tartotta, hogy a szelenczében az odatemetettnek bebalzsamozott és összeszáradt szíve foglaltatik. Az edényt és a lánctól egészen belepte a nemes rozsda s zöldeesen csillogott a kripta félhomályában. A síremlék pedig egy burgund lovagé volt, ki a XV. század vége felé mint vad és nyughatatlan, de becsületes természetű férfi mindenféle balságtól és asszonyi rosszaságtól üldöztetve járt be országot-világot, s a gróf őseinél találta meg utolsó menedékét, a hol szíve végre is egy utolsó árulás miatt szakadt volna meg.

A síremléket ő maga csináltatta magának, kikérve hozzá e magános helyet, mivel a grófi család sírboltja már akkor a nagyobb templomban volt elhelyezve. A szelenczebeli szívhez a legkülönfélébb mondák kapcsolódtak, a melyek a nép száján forogtak, mint hogy például a szerelmes burgundi azt rendelte volna, hogy szíve addig maradjon sírjához kötve, míg élve vagy halva el nem jön érte egy bizonyos asszonyság, s haza nem viszi házába, — ha pedig ez meg nem történik, az asszony épp úgy ne találja meg az örök nyugodalmat, mint a hogy nem találja meg ő sem, — s viszont minden más asszonyszemély, ki a szelenczét s a szívet kezébe merné venni, köteles legyen azt háromszor megcsókolni s három miatyánkot imádkozni hozzá, különben a szerelmes burgundi megbénítja a kezét, vagy eltöri a lábát, vagy egyéb kárt tesz benne. Efféle hagyományok teheték, hogy a szelencze s a lánctól oly sok ideig megmaradt egyazon helyen.

E regényes síremléssel szemben ültem egy sötét szegletben, kiszolgált szentségtartók és búcsújáró készségek között s átengedtem magam a közeledő válás felől való gondolatoknak, melyek annál szomorúbbak voltak, mert ez utolsó órában azt kellett magamnak mondanom, hogy a most megéltek minden kalandossága közepett is a szerencse aligha folytatódhatik annyira, hogy még egy oly ragyogó hódítást is élém terítsen, mint a minő a lelkemet megszongatta. Ez okos átlátásra a döntő pillanat szüksége szorított rá s ehhez még a szégyenkezés is hozzájárult, hogy mily gyerekességbe keveredtem bele,

mikor menten utána kaptam a fényességnek. Ily érzésekkel küzködve igyekezett feldolgozni magát a megbékélt hajlandóság, a mely a maga számára semmit sem remélve, csak szeretete tárgyának akart szolgálatára lenni, már a mennyiben ez maga is nem volt álorczás kívánczóság, — egyszóval így töltöttem az időt a kripta derengésében, míg a külső templom felől könnyü léptek kopogását nem hallottam, s egyben asszonyi hangokat is. Odafigyelve a Dorka s a Rózsika hangját ismertem meg. A leányok ezúttal nem nevetgéltek, hanem mintha buzgóan tanácskoztak volna valami felől. De ezt a komolyságot csakhamar megunták, mert egypár lépcsőn leosontak a kriptába s Dorka elkiáltotta magát: „Gyere Rózsika, nézzük meg a szerelmes lovagot!”

Odaálltak a síremlék elé s kíváncsian néztek a köember becsületes sötét képébe.

— Szent isten! félek! — suttogta Rózsika, s meg akart szökni. De Dorka nem eresztette s hangosan szólt:

— Ugyan mitől, csacsi! Nem bánt itt senki! Nézd milyen derék ember!

Kezébe vette az érczedényt s elgondolkozva próbálgatta, milyen nehéz, de hirtelen megrázta, a milyen erősen csak tudta, úgy, hogy az az elszáradt valami, mely négyszáz év óta bele volt zárva, világosan meghallatszott belül, s a láncz is csörgött hozzá. A leány lélekzete meggyorsult s a hogy egy fénycsík arczára esett, láttam, hogy az mint váltja színét s rózsapirosról márványfehérré fakul.

— Hallod a zörgő diót? — kiáltott, — zörgesd meg te is!

A reszkető Rózsika kezébe nyomta az edényt, de ez elsíkította magát s leejtette a szívet. Dorka ügyesen elkapta s újra megzörgette.

Én, kinek ottlétéről sejtelmük sem volt, egészen elcsodálkozva néztem kergetődzésüket.

— Na megállj, ördög, — gondoltam magamban, — rád mégis csak rád ijesztek!

Hamar megszáritottam nedves szememet, tompa sóhajt hallattam s szomorú hangon, melyet nem is igen

kellett elváltoztatnom, ófrancia nyelven szoltam: Dame, s'il vous plaît, laissez cestuy coeur en repos!*

Kettős kiáltással rebbentek ki a leányok, mint az eszeveszettek, a kriptából s a templomból, elől Dorka, egy lendületben ugorván le a lépcsőkön s ki a templomajtó küszöbén, holt haloványan, de még mindig nevetve fogva össze ruháját s átsietve a temetőn, míg padjához nem ért, s arra oda nem vetette magát, a mit én mind megfigyelhettem az egyik ablakból, a hová hamarosan felmásztam.

Dorka, kinek képe szinte olyan fehér volt, mint a foga, hátradőlt a padon, kezét térdére kulcsolta s Rózsika felkiáltott:

— Teremtő isten, kísértet járt!

— Az, az, kísértet, — szolt Dorka s nevetett, mint a bolond.

— Te istentelen, hát nem félsz egy csöppet sem? Nem kopog a szíved jobban, mint az a halott szív zörgött?

— Az én szívem? — felelt Dorka. — Mondhatom, annak semmi baja!

— De hát mit is mondott? — kérdezte Rózsika, ki egyre a maga szíven tartotta mind a két kezét s felváltva próbálta, hogy tudja-e még mozgatni. — Mit is mondott az a francia kísértet?

— Kisasszony, azt mondta, ha úgy tetszik kegyelmednek, vedd e szívet s tedd meg túpárnádnak! Menj vissza, s mondd meg, hogy majd meggondoljuk! Menj, menj, menj!

Felugrott, mintha csinos kis szolgálólányát igazán vissza akarná tolni a templomba, de hirtelen nyakába esett s heves csókokat nyomott arczára. Aztán mindketten eltűntek a fák között.

Jó darab idő mulva én is kibújtam búvóhelyemről, hogy ellássam, a mi még utolsó pár tennivalóm akad. Bementem a kerti lakba s egészen beraktam podgyászomat, s a koponyát csakugyan megint kint felejtettem s megint helyet kellett csinálnom neki. Végre ez is el

* Kisasszony, ha úgy tetszik kegyelmednek, hagyjon nyugságot e szívnek.

volt helyezve, még pedig egyetlen olyan darabom gyanánt, a mit még hazuról hoztam ide idegenbe. Ezért, ha jól meggondoltam, az árva jószág most volt csak igazán kedves előttem; hosszú éveken át feküdt szülőházam földjében, aztán megosztotta szobácskámát és ha csak néma bútor gyanánt, mégis velem együtt szemlélte eltelt napjaimat s így régi felszerelésemről legalább nem egészen megfosztva térhettem most haza.

Ezek végeztével átmentem a grórhoz, elmondani neki mindazt, a mit ittlétem utolsó órája parancsolt s egyben a hála kötelessége is. Ám az most tudni sem akart efféle tárgyalásról, hanem megmaradt a mellett, hogy újra bekísér a városba, hogy tanúja lehessen, mibe fogok képeimmal és mi sors vár reám.

— Útját kell állani, — szólott, — hogy mindjárt az első nekiiramodás után ne keressen fel megint egy zsidárust.

— Ettől nem kell félni, — feleltem én, — mivel most már van annyi pénzem, hogy a képeket egyelőre megtartsam s magammal vigyem haza, a hol legalább tanúságot tehetnek arról, hogy mint töltöttem időmet.

— Nem a, — mondta erre a gróf, — abban a művészvárosban okvetlen lesz hatásuk, máskülönben eltökélésemet nem is lehetne mire építeni.

A gróftól átmentem a terraszra, hogy ott töltssem el az időt esti találkozásunk órájáig. Egy odavivő szoba asztalán egy tál finom czukornemű állott, a minőt tarka papirosba szokás csavarni, s mindenféle emlékverssel vagy jelmonddal kísélni. Dorkának megvolt az a szokása, hogy az efféle torkosságot maga csavarja papirba s a rendes, közönséges klapancziák helyett jó kis emléksorokat, distichonokat vagy nótákat tegyen beléjük, melyeket mindenféle költőkből s mindenféle nyelveken keresett össze. Egész gyűjtemény ilyen kedvességeket egy ívre nyomtatott, melyet szükség szerint lehetett felszabdalni, s megvolt az a tehetsége, hogy minden alkalomra olyan helyes választékot szerezzen, mely a társaságot asztalbontás előtt kedvesen vidám, vagy csípősen elmés, vagy ezzel is, azzal is váltakozó czélzásokkal nem ritkán igaz jókedvre derítse. Ezenfelül mindenféle mókát üzött,

gyakran különböző költőknek ragasztva össze két sorát; az ember azt hitte, hogy ismerőset olvas, mialatt az új fordulat, az ellenkező értelem, mely az ismerős ismeretlenből következett, az olvasót megtévesztette. Mindig volt készen egy ezüst drótkosár ilyen elrendezett nyálksága, a melyet használatkor még virággal is felékesített s alkalomadtán maga kínált körül. Nekem ez a játék tulajdonképp nem volt inyemre, de szerelmes elfogultságomban, ha nem tartottam is nagyszerűnek, mégis bocsánandónak és kedvesnek tetszett előttem, mint a hogy az ember mindig szeret a szeretett személyn apró hibákat felfedezni, hogy ezeket menten megbocsáthassa neki s vele együtt szeresse.

Dorka nyilván most is egy ilyen kosárkát akart újra megtölteni, s alkalmasint hirtelen elhívták munkájától. Mivel a kriptabeli eset s a rám váró elválás a szokottnál szabadabbá tett, nem bántam, ha a lyány visszatérve rajta kap is, s az asztalhoz ülve megnéztem, mit csinált ma Dorka. Úgy is volt, hogy már egy halom édes táblácskát fényes papirosba göngyölt s beletette a kosárkába, s mikor tovább keresgéltem, hogy micsoda fajta verset akar melléjük tenni, egy csomó gyenge-zöld papirosra nyomtatott czédulát találtam és valamennyin ugyanezt az egy költeményt:

A reménység csalni csalja,
De csak azt, ki állhatatlan,
A reménység átkarolja
Szívemet, ha hű maradtam.
A reménység horgonyát
Szíved tartja, nem a szád.

A hol a kis papircsomót gyengéden szétválasztottam (mert zöld selyem szalagocskával volt összekötve) mindenünnen ez egyszerű, őszinte s mégis izgató szavak néztek fel rám. Óvatosan kivettem néhány már elkészített táblácskát a kosárból, egy kicsit felütöttem, s minden boríték alatt ugyanezt a zöld versikét találtam. Úgy csengett elém, mint a magános mezőn a fűrj vígasztaló kiáltása, vagy mint az erdő mélyén a rigó halkán erőbe kapó s meghittten megszakadó félfüttye.

Mivel tudtommal mára nem vártak nagyobb társa-

ságot, a melyik ilyen torkosságra számot tartott volna, a Dorka mostani ötletének szándéka valami jövő alkalomra vonatkozhatott, a mely előttem titok volt. Hirtelen mindent otthagytam, s kiosontam a terraszra, hol bevettem magam egy székbe s elgondolkozó sóhajtások között töltöttem a hátralévő időt. Nem sok időbe telt, hogy Dorka is megjelent egypár halványpiros, gyenge rózsával, melyeket nyilván a melegházból hozott, s égő gyertyával, mivel az alkonyat már teljes sötétségbe ment át. Gondtalanul folytatta munkáját, még egy féltuczat czukor, vanília, s egyéb darabot csavart össze a czédulákkal, s félhangon zümmögte hozzá többször ezt a két sort:

A reménység csalni csalja,
De csak azt, ki állhatatlan.

Majd az utóbbi sornál átugrott a végére:

A reménység horgonyát
Szíved tartja, nem a szád!

Ezt tudja isten micsoda nótára, valamivel hangosabban s a legmélyebben csengette ki, a mire csak a hangja képes volt. Aztán a finom czédulácskák felhasználatlan maradékát hamar a ruhája egy zsebébe rejtette, megtűzgélte a kosárkát a rózsákkal s az egész bájos készséggel, s felkapva a gyertyát, kiment a teremből, én pedig e kedves munkát az egyik magas ablakon át figyeltem meg, persze félig eltakarva annak csipkefüggönyeitől.

Majd meg hallatszott a káplán vidám hangja, — én nem késlekedtem, hanem lementem a terrasz lépcsőjén s elébe a lelkésznek, kivel együtt léptem be ismét a házba s a termekbe, a hol az estétet tölteni szoktam. E mesterséges kerülő úttal elejét vettem, hogy Dorka még csak sejttesse is, hogy ismerem a kosárkája különös titkát. Mikor aztán így négyesben ültünk az asztalnál, az idő túlságos gyorsan múlt számomra, mert magam kedvelése kéjelgett a jó indulatban, mely személyemet tette az utolsó társalkodás tárgyává, s az a bizonyosság, hogy Dorka jelenlétében igazán utoljára gyönyörködöm, felével megrövidítette az órákat. A gróf olyasmit mondott, hogy megszokta társaságomat s ha csak ő róla volna

szó, még sokáig nem hagyna menni, ám a káplán nemet kiáltott, hogy csak menjek, és a mit biztosra vesz, a légváltás útján és szép szülőházamban újra megtaláljam elvesztett ideáljaimat.

Nevetve vágtam vissza, hogy álmaimnak némely jóslatai szerint mindenesetre új ideákhoz jutok majd, s elbeszéltem nekik a kristálylépcsőt, melynek fokain az ideák kis asszonyszemélyek formájában szenderegtek. A káplán csodálkozott ezen s mind bámészabban meredt rám, mikor tovább festettem előttük ama boldogtalan időkbeli álmaim szüleményeit, mert ezzel bebizonyítottam előtte, hogy álmomban még bolondabb, vagyis az ő fogalmai szerint még ideálisabb lehetek, mint ő ébren. Beszéltem neki az identitás hídjáról, az aranyesőről, melyet a repülő lóról szórtam szét, s hogy gurultam le a templom fedeléről, s mint állottam végre gondbaborultan az anyai ház előtt, minekutána az elébb csodálatosan csillogott volt szememben.

Mivel a tüzes extrabortól, a mit hörpintgettünk, nagyon megjött a szavam, e dolgokat még mindenféle hozzátétellel és káprázatokkal is kiczifráztam, s a végén úgy végeztem, mint a mesemondó, a ki a jámbor nép előtt az ő egyszer volt, hol nem voltját kitergeti.

— Hisz ennek úgy jár a szája, mint a . . . majd megmondtam micsoda! — hebegett a káplán, kinek a nagyszerű szószátyárkodáson való zavarában majd hogy valami népies kitétel nem szaladt ki a száján, mert végre is keményen belekontárkodtam az ő mesterségébe, valóssággal megtörténtet adván elő, mely mindazonáltal csak semmiség volt, csak álom.

A gróf azonban így beszélt:

— Ezt az ékesszólást igazán nem tudtuk eddig fölfedezni barátunkon! De ha már megtörtént, semmi sem állja útját, hogy azt gondoljam, hogy egy nap majd komolyabb dolgokra fordítja. Igyunk mindnyájan az ő szép jóvendőjére!

Megtöltötte a poharakat s mi koczcintottunk, anélkül, hogy szavai világos megértésével vesződtem volna, mert váratlanul Dorkát láttam az ő rózsákkal megtűzdelt kosárcájával közeledni.

— Én is szólnék egy szót, — mondotta, mikor mel-
lém ért, de megtalálásukat rábízom a jól ismert orákulu-
mos kosárka véletlenségére. Vegyen ki egy czukrot, de
csak egyet s óvatosan és vigyázva!

Csodálkozva és kérdően néztem fel hozzá, mert hi-
szen tudtam, hogy valamennyi finom kis göngyölegbe
ugyanazon mondás van belecsavarva.

— Hát melyiket parancsolja, hogy kivegyem? —
kérdéztem felindult lélekkel, de a leány egykedvűen
felelt:

— Nekem nem szabad beleavatkoznom, különben
az orakulum nem hat!

— Vegyem ezt?

— Nem tudom.

— Hát tán ezt?

— Semmit sem mondok, sem igent, sem nemet!

— Hát akkor ezt veszem és szépen köszönöm! —
kiáltottam, kibontva a kis papirost, míg Dorka sietve
húzta vissza kosarát.

— No mi áll benne? — kiáltott a káplán, s én örül-
tem a kérdésnek, mert nekem a versike valósággal a tor-
komon akadt elmondás közben. Neki adtam hát át a czé-
dulát, s kértem, olvassa fel ő. Ezt meg is tette, igen he-
lyesen.

— Szép mondás, — szólott, — ezzel meg lehet elé-
gedve. Kegyes és hűséges világnézetből fakad, a minő
már nem igen gyakori! De most, nagyságos kisasszony,
tartsa ide nekem is a kosárkát s hadd lássam, hogy én, itt
maradó, mit kapok!

Mohón nyúlt a kosár után, de a lány visszavágott:

— Jövő vasárnap a tisztelendő úr kiválaszthat va-
lamit ittmaradásra. Ma csak annak jut, a ki elmegy! Ez-
zel elsietett s a kosárkát gondosan bezárta egy szek-
rénybe.

Mikor másnap délelőtt a gróf meg én már már benn ül-
tünk a kényelmes hintóban, Dorottya, ki már kezét adott
volt mindkettőnknek, hirtelen még egyszer a kocsí mellé
lépett:

— Majd elfelejtettem, a zöld könyve itt maradt az
én gondomra bízva, felszaladjak érte?

— Hagyd csak — szólta utitársam, — most megint várni kéne rá; ha barátunk, a mint remélem, ír nekünk, a könyvet még épségben küldhetjük utána. Ugyebár?

Én vidáman fellélekezve bólintottam, hogy igen, mivel úgy éreztem, hogy könyvemmel együtt magamnak egy darabja maradt a Dorka közvetlen közelében.

— Ne féljen, jó helyre zárom, és nem esik benne kár, — szólta a lány, s teli, barátságos pillantással intgetett, mikor már elindultunk, utánam. A szép teremtest akkor mégis csak utoljára láttam életemben.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

Visszatérés és Ave Caesar.

Két széles aranyráma, a melyet előre megrendeltünk, készen várt már bennünket a városban, a hova ime másodszor utaztunk be így együtt. Pártfogóm menten neki látott, hogy felhasználja a befolyást, mely rangja és személye kedvéért is ártalmatlanabb dolgokban rendelkezésre állott, a minek folytán a képek egypár nap mulva a legiobb világításban lógtak a kiállítási helyiségben, hol egykor oly ügyetlenül és homályban léptem volt fel. Remekmunkák, igaz, nem voltak, de nem voltak tartalmatlanok sem, s a korlátoltabb képességnek úgy haladását, mint veszteglését magukba zárhatták, az egyszeri nekiirramodás után való örök megpihenését, mikor a nekiirramodó magába szállott s a sokaktól megjárt arany közepűt útszélén maradt ülve.

Csodálkozásomra az a két kis kép is ott lógott, a melyeket egyszer az izraelita szabónak és képárúsnak engedtem át egy öltözet ruha fejében. A gróf, a ki tudott a dolgról, felkutatta e képeket s harmadkézből magához váltotta. Most czédulák ékeskedtek rajtuk, rájuk írva a jelentős szót: Eladatott. A gróf e kis csselfogása kedvező véleményt keltett a négy darabból álló kis gyűjtemény iránt, s egy igen elterjedt nagy ujság legközelebbi tudósítása már meg is emlékezett róluk egy pár biztató sorban, ha nem is igen találó szavakkal. Egyszóval néhány nap

mulva már jelentkezett egy kiváló képkereskedő, a ki beutazta a német festőiskolákat, hogy egész képgyűjteményeket szerezzen be, isten háta mögötti helyek számára. E vevő révén, ki azt remélte, hogy képeimhez olcsón jut majd hozzá, nevem mellé odakerült volna a jelzés, hogy az „X-i iskola tagja“, a mily tisztességről nem rég még álmodni sem mertem. Ám a gróf azt tartotta, hogy képeimet műbarátnak kell eladnom, nem boltosnak s ő már tud is egyet.

Még egypár nap mulva a képtári őr egy északról érkezett levelemet adta át. Eriksontól volt való, a ki ezt írta:

„Kedves Henrik, most olvasom az odavaló ujságban, melyet feleségem kedveért járatok, hogy még mindig ott vagy s négy képedet állítottad ki, két kisebbet, két nagyobbat. Ha egyik vagy másik számára még nem tudsz helyet, engedd át nekem valamelyik párt s küldd el, biztosan számítok rá. Az árát szabd meg tisztességesen s ne nagyon szemérmatosan, mert tudnod kell, hogy jól megy sorom. Megint helyreállíthattam házunk állapotát, a nélkül, hogy feleségem pénzéhez kellett volna nyúlnom, azonkívül szereztem is valamit, tudniillik két kis betyárt, a kik közül az idősebbik nem rég már ráfestette a falra az ördögöt és pedig cseresznyelevkvárral, minekutána az édesanyjától azt hallotta, hogy ezt ne tegye az ember. Jó madár, mi, s még nincs három esztendő. Ha megkaphatom a képeket, írj melléjük bőven.“

Habozás nélkül e baráti ajánlat javára döntöttem, mely legkönnyebben meghagyta abbeli eltökélésem szabadságát, hogy lemondjak a művészetről, mert hiszen ilyen baráti jóindulatból való vásárlás még nem bizonyított az igazi művészi elhivatás mellett. A gróf sem tudott mit ellene vetni, noha abban gyanakodtam, hogy az ő eladóterve sem lehetett nagyon más természetű.

A képeket elküldtük Eriksonnak. Levelemben, melyet teli szívem miatt nem írtam olyan körülményesen, mint barátom szerette volna, arra kértem őt, hogy a vételárat küldje hazámba, a hová most menendő vagyok. Így hát nemcsak eddigi körülményeimhez képest tetemes készpénzt vittem haza, hanem még járandóságot is,

melynek messze távolból való megérkezése, minekutánna én magam ilyen jó állapotban megérkeztem és az első feltűnés lezajlott, igen örvendetes hatást kelthet majd.

Am, mint hogyha az aranyról és egyéb jószágokról való boldogtalan álmodozás most kicsiben valóra akart volna válni, mindez még nem volt elég. Miután új tartózkodásom ismeretes lett a hatóság előtt s én éppen oda is akartam hagyni, idézést kaptam, hogy valami hivatalos közlésért menjek el. Már korábban fel akartam volt keresni az én barátságos, öreg zsidó barátomat, Schmalhöfer József urat, de sötét boltját zárva találtam, s megtudtam, hogy a magános ember már jó néhány hete meghalt. Nagy csodálkozásomra a bíróságnál azt adták tudtomra, hogy az öreg, ki után nem maradt örökös, egész tetemes vagyonát valami jótékony alapítvány javára hagyta s személyemről utolsó akaratával 4000 forint rámhagyásával emlékezett meg. Ha tehát be tudom bizonyítani, hogy valóban az örökhagyótól gondolt személy vagyok, az említett summa készen áll számomra, miután minden eddigi kutatás sikertelen volt. Különösen az most a kérdés, hogy én vagyok-e az a bizonyos, ki a megboldogultnak némely nagyobb számú kéziratokat stb. adott el s egy fejedelmi eljegyzés ünnepe alkalmával zászlórudakat festett be.

A gróf két szóval meg tudta adni a legdöntőbb felvilágosítást, már a mi a rajzokat illette, egyebekben is az ő szavahihetősége elég volt a törvényszéki tisztviselő számára, mikor kijelentette, hogy az a valaki, a ki a rudakat befestette, nem lehetett más, mint én.

Igy hát négy darab járadékpapírt adtak kezembe, egyenként ezer forint értékűt, a gróf ezeket eladta, s az árukon jó váltókkal látott el, úgy, hogy most már háromféle vagyonnal is el voltam látva; készpénzzel, követelésekkel és váltókkal.

— Csak most a vastag Tell ne jöjjön nyílastól s a templom teteje ne következzen! — szoltam én, mikor még ott ültünk a fogadó ebédlőasztala mellett, a hol feleslegül még a gróf vendége voltam. — Igyekezniem kell, hogy elkerüljek innen, különben ez a sok természetellenes szerencse mégis csak álommá foszlik!

S valóban szorongó érzés fogott el s nem igen bíztam szerencsém fordulataiban.

— Ugyan mit nyavalyog már megint efféle nyomorúságokkal, — szólt a gróf, — mindabban, a mi most tulajdona s maga előtt oly mérhetetlennek tetszik, nincs egy fillér, melynek jog szerint való forrását ne kereshetné önnönmagában! S hogy beszélhet álmról és szerencséről, mikor e néhány forinttal szemben annyi szép pár esztendejével van veszteségben?

— De hát az a hagyatéki história mégis csak szerencse dolga!

— Az sem! Annak is a gyökere magában van. Elfelejtettem, hogy átadjak magának egy teleírt papirost, melyet az egyik járadékpapír hajtásában találtam, mikor a bankáromhoz vittem. Itt a czédula, a mit az öreg magának hagyott.

A gróf egy papírdarabot adott a kezembe, melyen a zsbárúsnak előttem ismerős gyámoltalan s az elkövetkezett gyengeségtől még jobban megromolhatott írásában a következők voltak olvashatók:

„Hát nem kerestél fel újra fiacskám s én nem tudom, hol lehetne rád akadni. De szeretnék, mivel félek, hogy a halál az én czókmókjaim között rövidesen meglátogat, valamit tenni érted, s valamit neked juttatni, a mit én magam aztán úgy sem használhatok, sajna! S azért teszem ezt, mert mindenkor megelégedtél azzal, a mit pingálásodért adtam neked s kivált, mert oly csendesen és szorgalmasan dolgoztál nálam. Ha így kezedbe kerül, a mit hosszú éveken át megtakarítottam türelemmel és óvatossággal s most néked ajánlom fel: élj vele egészséggel és okosan, mivel sajnos, nekem meg kell válnom tőle, s ezek után Isten veled, te derék legény!”

— Mégis csak jó, — szóltam új elcsodálkozással, — hogy minden fajta viselkedés számára kétféle bíró akad! A mit mások, mint könnyelműséget, sőt elzüllést írtak rovásomra, a derék öregtől megkapja az erénydíjat!

— Ezért is igyunk hát az ő örök üdvösségére, a miért ily igazságosan ítélte, — felelt a gróf jókedvűen — s most éltessek a mi barátságunkat és igyunk meg a bru-

dert, ha magának is úgy tetszik, — szólt újra megtöltve a poharakat.

Koczcintottunk, s én kiittam a magamét, de oly meglepetve s megzavarodva néztem magam elé, hogy a gróf is észrevette, mikor kezemet megrázta, mert a korbeli és rangbeli különbség effélett még sem váratott velem.

— No, ne ijedj meg a brudertól, — szólt vidáman, — én nyereségnek tekintem, ha egy más kormányforma alól jövő és fiatalabbkorú fajtámbelivel tegeződhetem. S te is megnyugvással hódolhatsz a régi jó német szokásnak, mely szerint alkalomadtán ifjak, férfiak és aggok, kik ugyanazon czélra törnek, testvéri lánczba állanak. Most pedig beszéljünk rólad, magadról! Mihez fogsz majd otthon?

— Az a szándékom, hogy a borghesei vívón való abbanhagyott tanulmányaimat újra megkezdjem, — feleltem én. Mikor megkérdezett, hogy ez mit jelent, röviden elmeséltem neki, mint jutottam át arról a szoborról az ember tanulmányozására, és most már, bár többé nem alakjáért, de eleven valóságáért s összefüggéséért választánám hivatásomul. Mivel most a szerencse megadta rá az időt és a módot, remélem, hogy hamar és czélszerűen megszerezhetem még a szükséges tudnivalókat, hogy magamat a közszolgálatnak szentelhessem.

— Ilyesmit magam is gondoltam, — szólt grófi czimborám, ám a hogy a dolgok állanak, külön tanulmányokkal nem vesztegetnék sok időt, kivált mert nálatok úgy sincs hivatali rangsor, kötelező egymásután való következéssel. Én a helyedben elébb egy kicsit nyugodtan körülnéznék, aztán, ha nem megy másképp, önkéntes gyanánt vállalnék valami alacsonyabb hivatalt s úgy tanulnék úszni, hogy menten a vízbe ugranám. Ha regulává teszed, hogy a mellett minden nap egypár órát államtudományi dolgokat olvass és gondoldj át, hát akkor rövid idő alatt gyakorlott és egyben eleget tanult tisztviselő vagy, s a tanultság különbségei évek folytán mindjobban kiegyenlítődnek, míg ellenben kiütközik, a mi igazában teszi az embert. Persze a bíraskodást, s a mi azzal összetartozik, a gyökeresen képzett jogászokra hagynám, és

rajta volnék, hogy a többiek is ezt tegyék. Fődolog, hogy később a törvényhozásban tudd, hogy ők hovávalók s hol kell a szót nekik adni, s hogy tiszteletben tartsd őket, valamíg a jogot megelevenítik, nem pedig megölik, és ezzel a népet megrontják. Legkevésbé pedig gyáva bírakat tűri az országban, hanem buktsd el őket, s hozz rájuk szégyent...

— Megállj, nagyuram! — kiáltottam, mikor így nagy hevületbe beszélte bele magát, és az én mostani dolgomról megfélemedezett, — még nem vagyok sem konzul, sem tribun!

— Mindegy, — kiáltott most még hangosabban, — ha meg egyszerre egy gyáva, meg egy igazságtalan bírád van egymás mellett, mindkettőnek a fejét vétesd és az igazságtalannak a gyáva, a gyávának az igazságtalan fejét tetesd a nyakára! Aztán ítélkezzenek, a hogy tudnak!

Csak most hallgatott el, ivott egyet, újra szólt: Hát körülbelül így gondolom, te csak megérted!

A különben nyugodt embert még sohasem láttam ily izgatottnak; a puszta elgondolása is annak, hogy egyenesen köztársaságba vagyok menendő s annak nyilvános életében majd részt veszek, mintha egyéb rokonképzeteit s az elégedetlenség régi bajait ébresztette volna fel benne.

E közben végre ütött a búcsú órája és semmiféle kifogást nem lehetett találni elhalasztására. Mivel dolgomat elintézte és engem útra készen látott, a gróf is menten ebéd után elutazott, hogy még aznap hazaérjen birtokára, míg én a pályaudvart kerestem, melyet akkor tájt nyitottak meg először. Mert felső Németország vasútjainak némely töredék darabjai megkapták első összekötetésüket, s én ez új úton hamarább érhettem el a svájczí határt, ha még nem is egyenes irányban. E változáson is megmérhettem, mily hosszú ideig voltam távol.

Mikor átléptem a Rajnát s beértem hazámba, ezt éppen felverte azoknak a politikai folyamatoknak zivaja, melyek egy ötszáz esztendőös államszövetségnek szövetséges állammá való átalakulásával végződtek, olyan szerves folyamatban, mely erejével és sokféleségé-

vel elfeledtette az ország külső kicsiny voltát, mivel magában semmi sem nagy vagy kicsi, s egy soksejtű, zümmögő, jól fegyverzett méhkas jelentősebb, mint egy hatalmas homokdomb. Gyönyörű tavaszi idő volt, az utak s a korcsmák tele, s én elhallgattam a heves lármázást, mindenféle sikerült vagy nem sikerült erőszakosságok miatt. Kellő közepében éltek itt az emberek mindenféle véres vagy száraz átalakulásoknak, választási mozgalmaknak és alkotmányváltozásoknak, melyeket puccsoknak neveztek s melyek sakkhúzások voltak Svájc különös saktábláján, a hol minden egyes mező egy kisebb vagy nagyobb népfenség volt, az egyik képviseleti, a másik demokratikus, ez vétóval, az a nélkül, az egyik városias, a másik vidékies, a harmadik meg teokratikus olajjal úgy megkenve, hogy nem látott túl az orráh.

Hamarosan átadtam podgyászomat a postának, s elhatároztam, hogy hátralévő utamat gyalog teszem meg, hogy azonnal valami előzetes tudomást szerezzek a dolgokról, saját szememmel, mert éppen az én utamon füstölgött a világ, nem is egy helyen.

Pedig az egész ország égszínkép párában úszott, melyből kiszikrázott a hegylánczok, a tavak és folyóvizek ezüsthénye s a harmatos gyenge zöldön tarkállott a nap. Láttam hazám gazdag alakzatait, a síkokon s a vizeken nyugodtnak s vízszintesnek, a hegységeken meredeknek s merészen fogazottnak, lábtól viruló föld, az éghez közel mesés sivatag, s mindez szakadatlanul váltakozva s mindenütt sűrűn lakott völgyi és választó-kerületeket rejtve. Az ifju s a gyermeki kor gondolatlanságában az ország szépségét történetpolitikai érdemnek tekintetem, mintegy a nép hazafias cselekedetének s egyetjelentőnek magával a szabadsággal, s jó erőben lépdeltem katólikus és reformált vidékeken át, felvilágosodottakon és makacsul homályban maradtakon — s a hogy így ezt az egész teli szita alkotmányt, felekezetet, pártot, uralmat s polgárságot elgondoltam, melyen át kell majd végre szürekeznie a biztos és világos jogú többségnek, a mely egyben az erőnek, a léleknek s a szívnek is többsége és képes arra, hogy tovább éljen: magamat is elfogott a lelkes kedv, hogy mint egyes ember s az egésznek tükrö-

zetes része hozzátársuljak a küzdelemhez s ennek legközepében frissen buzgó erővel készszé kovácsoljam magamat, derék és eleven külön emberré, a ki a többiekkel együtt töpreng és tesz s fáradhatatlan rajta van, hogy segítsen elejteni a többség nemes vadját, melynek ő maga is egy része, s mely mégsem drágább előtte, mint a kisebbség, melyet lebírt, mivel ez viszont egy hús és vér a többséggel.

— Ám a többség, — szoltam magamban, — az egyetlen igazi és szükséges hatalom az országban, annyira kézzelofgható és érezhető, mint a testi természet, a melyhez hozzá vagyunk bilincselve. A többség az egyetlen csalhatatlan támaszték; mindig ifjú s mindig egyformán hatalmas, — ezért kell hát rajta lenni, hogy észrevétlenül józanná és világossá tegyék, a hol nem az. Ez a legmagasabb és a legszebb czélpont. Mivel a többség szükséges és elkerülhetetlen, minden végletes kótyagosság ellene fordul, miközben ő maga mindig bevégzést jelent s még az alulmaradtat is megnyugtatja, míg örökifju bája az ő vele való új birokra izgatja, s így annak saját lelki életét megtartja és táplálja. A többség mindig szeretni való és kívánatos, s még ha téved is, az általános felelősség segít a kárt elviselni. Ha tévedését megismeri, az abból való fölébredés olyan, mint a friss májusi reggel, s hasonlatos a legbájosabbhoz, a mi a világon találtak. Egyáltalában nem jut eszébe, hogy nagyon szégyelje magát, sőt az általánosan elterjedt derűtség szinte nem is kívántatja vele, hogy bár az elkövetett hibát el ne követte volna, mivel végre is tapasztalatokban gazdagodott tőle, az kellett föl benne a javulás kedvét, s az eloszló homály mutatja csak igazán világosnak a világosságot. A többség az az izgató feladat, a melyen az egyes megmérheti magát s ezt megtéve válik csak egész emberré, s csodálatos kölcsönhatás kezdődik meg az egész s az ő eleven része között.

A sokaság elébb tágranyilt szemmel nézi meg az egyest, a ki valamit eléje terjeszt, ez pedig bátran kintartva legjobb valóságát tárja eléjük, hogy győzzön. De ne higgye, hogy igazán a mesterük, mert előtte már mások jártak s utána majd mások jönnek s mindegyiket a

sokaság szülte; ő maga is egy része e sokaságnak, melyet az maga elé állít, hogy vele, gyermekével és tulajdonával, magánbeszédet folytasson. Minden igazi népszerű beszéd csak monológ, melyet a nép maga tart. De boldog, a ki szülőházájában tükre lehet népének, mely semmi egyebet nem tükröz vissza, mint a népet, míg ez maga csak egy kis tükre a messzi eleven világnak és ennek is kell lennie.

Így hevítettem bele magam annál nagyobb lelkesedésbe, mennél kékebben fénylett az ég s mennél közelebb értem szülővárosomhoz.

Persze, nem sejtettem, hogy idő és tapasztalat majd nem hagyja zavartalan a politikai többségek ez idilli képét, még kevésbé vettem észre, hogy ugyanabban a perczben, a melyben magam feje szerint eljárónak terueltem magamat, máris elfelejtettem a történelem tanítását, még mielőtt az első lépést megtettem. Hogy nagy többségeket egyetlen egy ember is megmérgezhethet, vagy megronthat s köszönetül ezért a többség viszont megronthat és megmérgezhethet becsületes egyeseket, — hogy többség, melyet egyszer hazugsággal megejtettek, azontúl már akarja is, hogy hazugsággal megejtsék s egyre új hazugokat emel pajzsára, mintha csak egy egységes, tudatos és eltökélt gonosztévő volna, — hogy végre a polgárnak s a parasztembernek egy többségi tévedésből való fölébredése, melylyel maga rabolta volt meg magát, szintén nem olyan rózsás, mikor kárvallva álldogál: mind ezt nem gondoltam meg és nem ismertem.

Am még ezzel az árnyékkal is a többség, melynek helybenhagyása nélkül a leghatalmasabb zsarnok is semmiségbe vész — a többség elkerülhetetlensége, szüksége és, ha romlatlan s tiszta, nagysága elég erős lett volna, hogy eltökélésemet fönntartsa s az új életöröm után való szomjúságomat el ne mulassza. Így hát lépteim mind hetykébbek és vállalkozóbbak lettek, míg hirtelen városunk kövezetét nem éreztem talpam alatt és mégis dobogó szívvel, mindinkább csakis anyámra gondoltam, a ki ott élt.

Podgyászom időközben megjöhetett a postán, arra felé tartottam hát elébb, hogy előre kezemben vigyek egy

nagy iskátulát, melyben anyámnak szánt szerény ajándékaim voltak, nevezetesen egy finomabb ruhára való szövet, melyről reméltem, hogy rábeszélhetem, hogy viselje, s egy kis külföldi sütemény, fűszeres és nem romlandó, hogy majd jó szájaíze legyen tőle.

Ezzel az iskátulával kezemben még világos délután kerültem be a mi régi utcánkba; élénkebbnek tetszett előttem, mint évekkkel ezelőtt, azt is láttam, hogy nem egy új boltot állítottak, nem egy régi, kormos műhely eltűnt, több ház átépült, s olyik legalább frissen volt kidi-szítve. Csak a mienk, mely valaha egyik legtisztább volt, látszott most feketének és füstösnek, mikor feléje közeledtem s szobánk ablakába fölnéztem. Nyitva állottak s meg voltak rakva virágcserepekkel, de idegen gyermek-ábrázatok néztek ki belőlük s tüntek el megint. Senki sem vett észre, vagy ismert, mikor éppen be akartam fordulni az ismerős kapun, egy embert kivéve, a ki mérővesszővel és plajbásszal a kezében sietett arra az utcán. Az a mesterember volt, a ki egyszer nászútján meglátogatott.

— Mióta van itt, vagy csak most jött? — kiáltott, sietve nyujtva kezét.

— Ebben a perczen jöttem, — feleltem, ő pedig feleletül arra kért, hogy hamar térjek be egy percze odaát nála, mielőtt fölmennék. Szorongó feszültséggel tettem meg ezt s egy csinos boltban találtam magam, melyben hátul az íróasztalnál ült benne a fiatal asszony. Ez is nyomban elém sietett, így szólt: Az isten szerelmére, mért jön így későn?

Ijedten álltam előttük, még nem tudva kitalálni, mi lehet, a mi az embereket így fölizgatja. De a szomszéd nem késett, hogy felvilágosítson.

— Szegény jó édesanyja beteg — oly súlyosan, hogy talán nem is tanácsos, hogy bejelentetlenül és hirtelen toppanjon elébe. Reggel óta nem hallottunk róla ujságot, most az lesz a legjobb, ha a feleségem átszalad, megnézni, mi van vele. Maga azalatt itt várhat!

Anélkül, hogy ily szomorú fordulatban hinni tudtam volna, de mégis szorongó szívvel, szó nélkül leereszkedtem egy székre, térdemen az iskátulával. Az asszony átszaladt az utcán s eltűnt a kapuban, mely még el volt

zárva előlem, mint valami idegen előtt. A szomszédasszony könnybe borulva tért vissza s fátyolos hangon szólt:

— Jöjjön hamar, félek, nem húzza már sokáig, pap is van ott! Szegény már nem tud magáról.

A szomszédasszony előttem sietett, hogy segíthesen, ha kell, s én reszkető térdekkal követtem. Hamar és könnyedén szaladt föl a lépcsőn; a különböző emeleten ünnepiesen állottak ajtaikban az emberek, halkán beszélve, mint a hol halott van. Lakásunk előtt is állott egy csomó, a kit nem ismertem; a ki régi, apai házamba kalauzolt, a szomszédasszony, ezek mellett is elsietett, s én követtem fel a padlásra, hol régi butorainkat összezsúfolva találtam s anyám ott lakott egy kamrácskában. A szomszédasszony lassan nyitotta ki ennek ajtaját, — szegény anyám ott feküdt a halottas ágyon, karját elnyujtva a takaró fölött, holtra vált arczát sem balra, sem jobbra nem fordítva, s halkán pihegve.

Kivésődött vonásaiban mintha egy mélységes bánat járta volna utolját, hogy helyet adjon a megadás vagy az ájulás nyugalmának. Az ágy mellett ott ült az egyházközség diakonusa s egy halottas imát olvasott. Én nesztelen léptem volt be, s meghúztam magam, míg ő az imát végig nem olvasta. Mikor a könyvet vigyázva betette, odalépett hozzá a szomszédasszony, megsúgva, hogy megjött az asszonyság fia.

— Hát akkor én visszavonulhatok, — szólt a pap; egy perczig figyelmesen nézett rám, köszönt, aztán elment.

A szomszédasszony most az ágyhoz lépett, egy kis kendővel lágyan megtörülgette a beteg nedves homlokát és ajkát, aztán, mialatt én még mindig úgy álltam, mint a kit törvénybe idéztek, kalapom a kezemben, az iskátula a lábamnál, a szomszédasszony lehajolt s gyenge hangon, mely nem ijesztette meg a szenvedőt, elmondta neki, hogy: Leené asszonyság, megjött a Henrik!

Bár e szavakat minden gyöngédségük mellett oly érthetően mondotta, hogy a nyitott ajtó előtt gyülekezett asszonyok is meghallhatták, anyám már nem adott egyéb

jelet, mint hogy szemét gyengén a szomszédasszony felé fordította. Nekem ekközben a gyászon kívül a kamrácska fülledt, fojtott levegője is elfogta lélekzetemet, mert az ápoló asszony, ki ott guggolt a sarokban, oktalanságában nemcsak ablakot nem nyitott, hanem még a zöld függönyt is eléje húzta, s ezen is megismertem, hogy ma még nem járhatott ott orvos.

Önkéntelen félrehúztam a függönyt s kinyitottam az ablakot. A friss tavaszi levegő s a vele beáramló világosság az élet egy rezzenésével világították meg a megmerevedő komoly ábrázatot; sovány arczának csontja fölött halkán megmoczszant a bőr; erősen fölvetette szemét s egy hosszú, kérdő pillantást vetett rám, mikor kezét megfogva, lehajoltam hozzá; ám a szót, mely szintén remegő ajakát megmozgatta, már nem tudta kimondani.

A szomszédasszony kivitte magával az ápolónőt s csendesen betette az ajtót, én pedig leborultam az ágy mellé, s zokogva mondogattam: — Anyám, anyám, — és sírva fektettem fejem a takarójára. De egy hörgőbb, erősebb lélekzetre megint föl kellett pattannom, s hű szemét már megtörve láttam. Kezembe fogtam élettelen fejét s e főt talán először életemben tartottam így, a mennyire emlékezni tudtam, kezemben. Csakhogy most már mindennek vége volt.

Eszembe jutott, hogy nyilván le kellene fognom a szemét, hiszen arra való vagyok s ő talán megérezné még, ha nem tenném meg, ám mivel új és gyakorlatlan voltam e keserű mesterségben, bizonytalan, huzakodó kézzel cselekedtem meg.

Kevésre rá beléptek az asszonyok s mikor látták, hogy anyám elhunyt, ajánlkoztak, hogy ellátják s kiöltöztetik tetemét a koporsó számára. De ha már én is ott voltam, tőlem kérdezték meg, melyik ruháját adják rá halottasnak. Kinyitottam egyet a padláson álló almáriumok közül, a mely tele lógott csupa jó ruhával, a melyeket mind évek óta kíméltek s eltettek s már rég divatjukat múlták. Ám az ápolónő azt mondta, hogy kell valami halottasruhának lenni, a mit a megboldogult emlegetett előtte s ezt csakugyan meg is találták, fehér kendőbe bugyo-

lálva, az almáriom legalján. Hogy mikor csináltathatta, nem tudom.

Az asszonyok arról is beszéltek, hogy a halott mily kevés fáradságot okozott nekik betegsége alatt, mily csöndesen és türelmesen feküdt és sohasem kellett neki semmi.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

A világ sorja.

Míg így az asszonyok ágyat s halottat elláttak, a hogy kell, én követtem a szomszédasszony meghívását, hogy menjek át hozzájuk, s ott pihenjek ki. A szomszéd, mielőtt tovább beszélgetett volna velem, óvatosan ki akarta előbb tapogatni, mint állok, s minő a sorom. Nem titkoltam előtte, hogy mikor abban a városban találkoztunk, nagyon kutyául ment dolgom, de tudtára adtam a dolgok jobbrafordultát, elmondtam neki mindent, kivéve a szerelmi históriát s mintegy igazolásul megmutattam neki könnyes szemmel a pénzértékeket, a melyek velem voltak. Aztán eltoltam pénzt, bankót, s fejemet megint sírva támasztottam az idegen ember asztalára.

Az megrökönyödve s hallgatva ült helyén, s csak mikor egy kicsit nyugodtabb lettem, mutatott valami fölháborodást a dolgok szerencsétlen menetén, s nem állhatta meg, hogy ezzel meg ne ismertessen. Mikor anyám már régebb ideje várt hazajöttömre, vagy legalább is hírre felőlem s már betegeskedni is kezdett, egy nap meghívást kapott a rendőrséghez. Nyilván, a hogy most magyaráztuk, a német bíróság kutatása lehetett személyem után, Schmalhöfer uram hagyatéka dolgában. Már most, hogy az az otromba megfélemezés, hogy a kutatás okát nem írták ki, már magától a német bíróságtól származott-e, vagy sem, mindegy; mikor anyám hollétem felől kikérdeztetve, erre felelni nem tudott, ijedten állt ott s reszketve kérdezte miről van szó, azt felelték neki, hogy nem tudják; egyszerűen meghívásuk jött, hogy jelenjek meg a törvény előtt; nyilván adósság vagy egyéb ilyesmi elől szöktem meg. Ez a magyarázat tovább ter-

jedt, s szegény asszony mindenféle czélzásoktól még megerősödött abban a hitében, hogy eladósodva és nyomorúságban bolyongok a világban.

Nemsokára rá, mikor a házra fölvelt pénzért a keservesen összegyűjtött kamatot lefizette, a tőkét fölmondták s most még keserves gondjai közepett új kölcsön után is kellett járnia. De nem sikerült neki pénzt találni, mert éppen az volt a szándék, hogy a házat vegyék el tőle, e terv mögött pedig nyereszkes emberek álltak, köztük az ezenközben kissé megtollasodott s még mindig házunkban lakó bádogosmester, a ki azt remélte, hogy majd maga szerezheti meg a tanyát. Mert városunkat is végre megközelítette a vasút, a pályaudvart a mi utcánk közelében tervelték, a telkek értéke napról-napra emelkedett, a nélkül, hogy anyám az ő nagy egyedülvalóságában e dolgokról tudott volna.

A kétszeres és háromszoros gond minden bizonnyal megrövidítette életét, mert a fizetség napja minden héttel közelebb esett.

— Ha csak sejtelmem lett volna a dolgról, — szolt most a szomszéd, — könnyen adhattam volna tanácsot, de édesanyjának zárkózottsága megkönnyítette a betyárok abbeli igyekvését, hogy az üzletet titokban tartsák, csak néhány napja hallottam véletlenül, mikor már az urak azt hitték, hogy a préda a kezükben van. Most, hogy maga itt van, a pénze tizedrésze elég arra, hogy az adósságot letörlessze s a házat fölszabadítsa, — különben sincs, a mennyire tudom, nagyon megterhelve s szép haszna is lehet belőle, ha most el akarná adni. Mert noha a ház régi és nem mutatós, mégis jóépítésű és sok kihasználható hely van benne, a mit könnyű lakhatóvá alakítani. Hát hogy mind ennek így kellett jönnie!

Az a gondolat, hogy szerencsétlen véletlen s nyereszkes emberek csalafintasága is részes lehetett a játékban, semmivel nem enyhítette a terhet, mely hirtelen lelkiismeretemre szakadt olyan súlylyal, a minőhöz képest a Dorottya vasképe ma már könnyűnek tetszett, mint a pihe, — vagy talán megfordítva: azt mondhatnám, hogy a nehézség érzése ürességbe ment át, mint a hogy a legfőbb hidegségi fok olyan, mint mikor megégetik ma-

gukat. Szinte mintha a saját személyem költözött volna el belőle.

A barátságos szomszédok meghívása elől, hogy éjszakára hozzájuk szálljak, köszönettel kitértem, mert lehetetlennek tetszett előttem, hogy anyámat magára hagyjam. Mire az alkonyat borongani kezdett, visszamentem házukba. Most a fekete bádogosmester is ott állt már a szobája ajtajában, köszöntöttem, s ő kutató pillantással hitt, hogy térjek be nála, de én nem mentem, csak egy gyertyát kértem tőle. A gyertyával újra fölmentem a padlásra, beléptem a kamrácskába s meggyújtottam a vén bádoglámpácskát, melynek világánál évtizedek hosszú téli estéin láttam üldögélni anyámat. A lámpácska elhanyagolt volt, már nem fényes, de tele olajjal. Ott fekiüdt hát anyám békességben s én, ki oly gondolatlan tétovtáztam volt, hogy visszatérjek hozzá, némi vigasztalást most már csak csöndes jelenlétében találtam, melynek megszűntére nem volt szabad gondolnom. Az én szerencsétlen iskátulámmal próbáltam elveszödni; fölbontottam s kivettem belőle a finom gyapjú-szövetet, melyet ruhának szántam volt a megboldogultnak. Szét akartam bontani a szövetet, hogy könnyed védelmezö takaróul vessem az ágy s a holttetem fölé s így valahogy mégis csak összehozzam anyámmal, mikor ilyen komoly órában ilyen csinált cselekedet haszontalan volta hirtelen ránehezedett lelkemre. Összegöngyöltem hát a szövetet s megint elrejtettem az iskátulába. Noha a többnapos gyaloglástól el voltam fáradva, az éjszakát ülve töltöttem az ablak mellett a kis nádszéken; közbe-közbe el-elaludtam, mikor aztán az ébredés mindannyiszor kétszeresen fájdalmas volt, a hogy újra megbizonyosodtam csöndes anyám jelenléte felöl.

Másnap eljött a temetkezési egylet embere, a mely egyletet még atyám segített volt alapítani s az ember ellátott mindent, nekem egy lépést sem kellett tennem. A költség is már rég fedezve volt anyám pontos befizetései által, sőt utólag egy keveset még vissza is fizettek. Így hát e tekintetben is másokra való minden kellemtelenség nélkül költözött el anyám a világból. Mikor a megkívántató papirosok után kutattam hagyatékában, ál-

talában ki kellett nyitnom a szekrényt, íróasztalt és sok mindenféle rejtett dolgot találtam, a mit még sohse láttam. Egy bádogdíszítésű faládikóban fakultak fiatalkorából való czifraságai, teszem mesterséges virágok, egy pár fehér atlaszczipő, pántlikák szoroson besodorva, alig vagy egyáltalán nem használva. Aztán egypár régi aranyozott almanach, alkalmasint rég elévült ajándékok, és, a mi a legjobban meglepett, egy könyvre való kis gyűjtemény leírt költeményekből és nótákból, a melyek lyánykorában tetszettek neki. A könyv levelei közt egy összehajtogatott külön lapot találtam, ugyancsak akkori, elhalványodott írásával és arra ez a vers volt írva:

VESZTETT IGAZ, VESZTETT SZERENCSE.

Igazság a szerencsébe':
 Boldog ország s büszke népe;
 Szerencsében igazság:
 Milyen édes vigasság!

Igazság balszerencsében:
 Mint a vészes tenger épen,
 Istenien bőszi viharja
 Mélye gyöngyét felkavarja.

Egy hajóst, őszöreget,
 Láttam a vizen menet, —
 Mint Medúza pajzsi képe:
 Nyugalanság fagyva érczbe.

S így dalolt: sok ezer ízbe'
 Siklám hullámvölgyi vízbe,
 Szálltam újra habtetőre
 S pihent vizen pihenőre, —

S szolgám volt a hab, bilincsen,
 Mert igazam volt a kincsem,
 Tegnap itt hált még velem,
 Ma már ott a mélybe lenn.

Messze mélyben, mély sötétben
 Egy lehullott csillag ég lenn,
 S szinte ezer éve van,
 Hogy enyém volt igazam.

Most ha tenger csapkod égig,
 Mesterét már nem dicsérik,
 Érdemetlen ér szerencse
 S megcsal jó vagy balszerencse.

Mi tetszhetett egy olyan fiatal lyánynak ezen a különös versen, hogy leírta s megőrizte?

Találtam egyéb írott maradványokat is, és pedig az utóbbi évekből, ha ugyan nem a legutóbbi időből. Egy kis mappában, melyben egy kevés üres levélpapír volt, ott volt egy beírott lap is, nyilván egy levél folytatása, mert az írás legfelül kezdődött a bal felén. A töredék így szólt:

„Ha Isten csakugyan megengedi, hogy fiam tönkremenjen és földönfutó legyen, nem kerülhetem el a kérdést, hogy nem én, az édesanyja vagyok-e oka, mert tudatlanságomban nem fogtam keményebben a gyepelője szárát s gyermekemet korlátlan szabadjára és kedvére eresztettem. Nem azon kellett volna-e lennem, hogy tapasztalt emberek segítségével akár erőt is vegyek rajta, s fiamat biztos kereset felé fordítsam, a helyett, hogy, ki a világot nem ismerte, neki nem járó kedvteléseknek engedjem át, a mik csak a pénzt emésztik és céltalanok. Ha látom, hogy jó módú apák mint kényszerítik fiaikat, hogy olykor már huszadik esztendejük előtt megkeressék kenyerüket s hogy ez e fiaknak mint válik nyilvánvalóan hasznára: a keserves régi szemrehányás duplán rámnehezedik s én az én gyanutlanságomban sosem hittem volna, hogy ilyen tapasztalat látogathat meg. Igaz, hogy annak idején körüljártam tanács után, de mikor a gyerek kívánságának nem feleltek meg, abbahagytam a kérdezősködést és megtettem a kedvét. Ezzel föléje emelkedtem állásunknak s mikor elhittem magammal, hogy lángelmét szültem világra, megsértettem a szerénységet s gyermekemben olyan kárt tettem, a melyből talán sosem gyógyul ki. Hova forduljak most már segítségért?”

Itt megszakadt az írás, mert a következő szónak már csak kezdetűje volt leírva. Kinek szólhatott a levél s ezzel a fentebbi töredékkal együtt vagy a nélkül ment e címére, azt nem tudtam kitudni s feleletet rá megőrzött levelei közt nem találtam. Alkalmasint mégis csak elhallgatta ezt a részt. Viszont lelkemben az elvesztett szerencséről szóló vers soraiban fölvetett különös igazsági kérdés egybeolvadt a levéltöredékben kifejtettel s rámszakadt teherül, mint az adósság egyetlen kezesére.

Igy hát a tükör, melynek a népi életet kellett volna visszatükröznie, cserepekben hevert s az egyes ember,

ki a nép többségével oly reményteljesen akart együtt nőni. jogtalanná lett. Mert mivel a közvetetlen életforrást, mely népemmel összekötött, megsemmisítettem, nem volt már jogom, hogy e néppel együtt akarjak munkálni. A hogy a közmondás is tartja: A ki világot akar javítani, seperi a maga háza előtt.

Miután szegény anyám sírja bezárult, még egy darabig ott laktam a szobácskában, a hol meghalt. Aztán eladtam, a szomszéd tanácsa szerint, a házunkat és igazán több ezrest nyertem az üzleten, úgy, hogy azzal együtt, a mit hazavittem, egy kis vagyonom volt, a melyből szerényen és visszavonultan megélhettem. Ám e nyul farknyi gazdagság véletlen volta nem engedett benne kedvemet találnom, még kevésbé, hogy tétlen életet építsek rá — s mivel különben is az embert nemcsak testi, hanem erkölcsi önfenntartó ösztön is fűti, mégis csak nekifeküdtem egypár tanulmánynak, mint a hogy grófom tanácsolta, nem hogy kitegyek vele magamért, hanem a mennyi arra kellett, hogy egy igénytelen és csendes hivatal ellátására előkészüljek s a rendet, melybe az bele volt építve, úgy ahogy, átlássam. Egyébként, részint nehezebb, részint szebbfajta általános természeti dolgokat olvastam, hogy elfogódott és szorongatott gondolataim számára némi szabadságot és elszóródást szerezzek. Mert mialatt anyámért való töredelmem lassankint az örömtelenség komor, de egyenletesen nyugodt háttérévé állandósult, a Dorottya képe megint elevenedni kezdett bennem, anélkül, hogy fényt derített volna a sötétségbe.

A reménységről szóló verssel benyomtatott zöld papirost még mindig levéltárczámban viseltem mellemen s el-elolvastam olykor, hirtelen sóhajtozással és fejcsóválással. Feltéve a szerencsét, melyet ez egyszerű szavak ígérni látszottak, mégis olyan helyzetben voltam, hogy még ettől is félnem kellett, szinte a nagyszájú ember lelkiállapotában, a ki valahol a távolban magához ígezett egy ragyogó szépséget, kinek nem szabad megmutatnia a rossz kunyhót, a mely tanyája. Még a távolban való pusztá baráti érintkezésre sem éreztem már magamat képesnek, mivel állapotom valóságát bevallani átallottam, de hazudni még sem akartam. A tréfás kérke-

dések s képzeleti játékok ideje még a szó legártatlanabb értelmében is bizony már elmúlt.

Beletelt vagy tíz hónap, míg rá tudtam magam szálni, hogy a grófnak írjak, a nélkül, hogy hazug legyek, de túlságosan nyomorultnak se tesseem.

A gróf a hanyagságért nem fizetett hasonlóval, sőt hamar választ kaptam tőle, hosszú levelet, melyben állapotomat, már a mennyire átláthatta, okos szavakkal beszélte meg, világ sorja gyanánt tüntette föl, a mint az végigmegy palotán és kunyhón, meglátogat igazakat és hamisakat s természete szerint egyre váltakozik.

..A mi a mi Dorkánkat illeti, folytatta, neki és nekünk is ugyancsak kijut mindenből. Mióta elmentél, az a kaland történt, hogy a lányról egyszerre csak kiderült, hogy nem más, mint az én vérbeli unokahugom! Nem fejthetem ki a dolgot bőven, csak egypár vonással jelezhetem: Kevéssel azután, hogy bátyám a délamerikai zavarokban elpusztult, meghalt a felesége is, s az végrendeletében úgy hagyta meg, hogy a gyermeket megbízható emberek vigyék haza német rokonaikhoz. Ám az emberek nem feleltek meg a bizalomnak. Hogy megtarthassanak némely pénzeket, a miket, bár csekélyeket, meg gondolatlanul velük adtak, a gyereket kitevés útján játszották kezembe. Valóban azokkal a déloroszországi kivándorlókkal voltak együtt, jobban mondva a Dunavidekén csatlakoztak hozzájuk s a dolgot igen ravaszul ütötték nyélbe. Mivel Amerikából soha többé nem tudakozódtak s persze sem a gyerek elküldéséről, sem az anyja haláláról nem jött hír, így szépen meg lehetett csinálni mindent. Csak nemrég, hogy a megvénült bűnös párt a lelkiismeret s nyilván valamely kegyelmes jutalom reménye is elkezdte furdalni, jelentkeztek a hunczutok, minden, efféle megtalálási esetekben szokásos jól megőrzött bizonyítékokkal, s így most egy grófnénkkal többünk van e német hazában! Hogy meddig tart majd, míg hugomat egy vagy több regény tárgyává teszik meg, azt várjuk ki szépen, — én már előkészítettem egypár népszínműre és melodrámaóra is. De ő nem hallgat rám, mert már belefogott a regény második részének kidolgozásába. Most négy hete, hogy W . . . berg Dorottya grófkisasz-

szony (igazán Izabelnak hívják) gyűrűt váltott az ifjú W . . . berg Teodor báróval. Ez tudniillik igen csinos és derék legény, az ily nevű nemzetség egyik olyan ágából, melynek a mienkhez már évszázadok óta nincs köze. Maid megszerezzük neki a grófságot s én megengedem, hogy a majorátus ő rá szálljon át. Mert épp oly kevésbé van okom nevünk megmaradásának útjába állani, mint a mily kevésbé töröm magam azért, hogy megmaradjon. A hogy a dolgok állanak, egészen közömbös számomra, ha csak azt az örömet nem nézem, a mit a lyánynak szerzek azzal, hogy vőlegényéhez szíves vagyok.

„Most pedig olyan elmélkedés következik, a mely, kedves barátom, minket kettőnket illet! Jól láttam én, hogy te Dorkába beleszerettél! Ugy tettem, mintha nem látnám, mert effélékbe nem elegendem bele, a hol az emberek maguk is tudnak magukon segíteni, s tudják, mi a tenni-valóik. Kivált a hosszúhajú népség oly kiszámíthatatlan, hogy nem tanácsos szükség nélkül kitenni magunkat valamely jó tanácsos való póruljárásnak. Te sem voltál a lyány előtt közömbös, most is jó szívvel van hozzád s a dolgod körülbelül így áll: Ha, a mit mint mérték-tartó ember nem tettél, ittléted idejét hasznodra fordítottad volna, vagy mindjárt hazatérted után hallattál volna magadról, Dorka mind e mostani óráig a tied maradt volna. Ám, hogy oly érthetetlen nagy időt hagytál eltelni, bizony átugrott a szakadékon, mikor megjelent a nem tépelődő udvarló, a ki egyben ily szerencsésen beiktatja a világ rendjébe.

„Ám mind e megérthetőket nem is nézve, még ha a lyány állhatatlan lett volna is, nem szabad ezt keményen megítélnünk. Szegény asszonynépek, annyira magukra vannak utalva, s a mit főznek néha annyira maguknak kell megenniök sok mindenféle bajjal és keservesen, hogy ebből bizony meg lehet magyarázni a hirtelenséget, melylyel ösztöneik olykor egyet fordulnak. Virágzásuk oly hamar elmúlik, hogy a míg határozó szó nem esett: kivárára, mely csak úgy ígérkezik, nem nagyon hajlanak, s magukban minden elhatározást maguknak tartanak fenn. Ha ők reményt nyujtottak s nem fogják őket idejében szavukon: bizony napirendre térnek,

mert gyermekeiket mint fiatal anyák, nem pedig mint félig matronák akarják megszülni és fölnevelni. Éppen a legszebbek és legegészségesebbek törnek határozottan rendeltetésük felé és sokszor egyáltalában letesznek a házasságról, ha a legalkalmasabb perczet elhibázták.

„Az én magam házassága unikum számba ment, — az emberek azt mondták, nem is lehet másképp, hiszen két unikum házasodott össze. Ez, a mennyiben az én szemlévemet illette, természetesen gúnyolódás volt az én előítéletektől való elszakadásomra, — de feleségemre a szó legszebb értelmében ráillett, s mégis csak egy hajszálon múlt, hogy nem más embernek lett a felesége.

„Hát bizony ez is a világ sorja.“

Nem volt szükség az idősebb barát e meghitt vigasztalására, hogy az indulat rossz lelkeit megfékezze bennem. Maga az a valóság, hogy Dorottya jegyben jár s W . . . berg Izabel grófnénak hívják, elképzeltette velem az állapotot, a melybe belesodortam volna, még ha megmaradt volna is talált gyermeknek, de én kevésbbé lettem volna tartózkodó és frigyben kerültünk volna össze. Akár csak egy szép nagy kerti madarat valami bogárházba zártak volna. Mint a kő, úgy esett le szívemről a titkos gond, hogy legszebb szerencsém révén ilyen szegyenbe juthatok, s helyébe csak elvesztett szerelmem után való csöndes epekedésem lépett, összefonódva anyámért való gyászommal. Persze a világ e sorja nekem egy kicsit sokba került, — mert a grófi kastélyon át való kerülő útért nemcsak anyámmal fizettem, hanem viszontláthatásába s általában a jó Istenbe vetett hitemmel — igaz, hogy olyan dolgokkal, melyeknek értéke nem pusztul ki a világból s mindig újra elébukkan.

TIZENHATODIK FEJEZET.

Isten asztala.

Vagy egy évvel később már egy kis főszolgabíróság hivatalát láttam el, mely azzal volt határos, a melyben az én régi szülőfalum feküdt. Itt szerény, de mégis változa-

tos munkásságban csöndesen elédegelhettem s mintegy középiütt voltam a községi és állami igazgatás között, úgy hogy betekintésem nyílt fölfelé és lefelé is, s megtanultam, honnan jönnek a dolgok és hová mennek. Ám földeríteni nem tudták az árnyékokat, melyek kifosztott lelkemet eltöltötték s mivel mindenre ráborultak, a mit észrevettem, az emberi dolgok is, melyekkel az új területen találkoztam, sötétebbeknek tetszettek előttem, mint a minők voltak. Ha láttam, hogy itt is kibukkan az ernyedéshez s a kötelességszegéshez való hajlandóság, vagy hogy mindenki a maga malmára akarja hajtani a vizet, s hogy irigység és féltékenység a legkisebb hivatali vonatkozásba is zavaróan beférkőzik, kész voltam e bajt az egész nép és közösség rovására írni, mely emlékezetben és messziről olv csalókan csábított magához. De ha megterhelt magamismeretére gondoltam, akkor elhallgattam, a helyett, hogy, mikor ideje volt, nyíltan megmondjam véleményemet. Megelégedtem azzal, hogy dolgaimat oly rendesen és zajtalan végezzem el, a hogy csak tudtam. éppen csak, hogy az idő teljék — nyugtalanság nélkül, de egy frissebb élet reménysége nélkül is. Ezt aztán az emberek a rendes hivatalvitel mintájának tartották, s mivel jobbak és jobbindulatuak voltak, egypár további év múlva, a nélkül, hogy rászolgáltam volna, sőt akaratom ellen, az egész járás élére állítottak. Ez állásomban nem kerülhettem el, hogy elvegyüljek az emberek közé s különböző összejövetelekben vegyek részt, mindig azon elég rosszkezdvű és hallgatag tisztviselőül, a kivé lettem. Most, hogy a politikai mozgalmakat nagyban és közelebbről láttam, megismertem egy bajt, mely előttem csakugyan új volt, noha szerencsére nem volt általános. Láttam, hogy voltak emberek az én szeretett köztársaságomban, kik ezt a szót üres szólammá tették s úgy járkáltak vele, mint a hogy a rossz némberek, mikor vásárra mennek, egy üres kosarat vesznek karjukra. Mások a köztársaság, a szabadság, a haza fogalmát három kecskének tekintették, a melyeket szakadatlan fejték, hogy a tejből mindenféle sajtocskát készítsenek. Közben szemforgatva mondogatva e szavakat — szakasztott, mint a farizeusok és mint Tartuffe. Még mások, mint indulatjaik rabjai, mindenütt

rabságot és árulást szimatoltak, mint a kutya, melynek az orrára bűdös sajtot kentek s az egész világot ilyen szagunak érzi. Ennek a rabság-szimatolásnak is volt valami kis forgalmi értéke, ám a hazafias öndícséret még mindig magasabban állt. Mindez összevéve kártékony penész volt, mely elrothaszthat egy közösséget, ha túlságos sűrűn nő, de a javarész egészséges volt, s a mint komolyan megmozdult, a penész magától leporlott.

Én azonban az én lelki bajommal a hamisság kárát tízszer nagyobbban láttam, mint a mekkora volt, mégis nallgattam, a helyett, hogy az ámitó szószátyároknak tyukszemükre léptem volna — s ezzel bizony sokat elhallgattam, a mit igazán hasznos lett volna megmondanom.

Éreztem azonban, hogy ez az élet nem élet s így nem mehet tovább, s elkezdtem töprenkedni, hogy lelkem ez új fogságából mint lehetne kiszabadulni. Olykor s mind érezhetőbben megmozdult bennem az a kívánság is, hogy régiobb volna nem élni.

Egy nap jó néhány órát töltöttem a járásombeli közúton, egy mérnök kíséretében, hogy ezek állapotát megvizsgáljam. Dolgunk végeztével elváltam az embertől, mert kedvem kerekedett még egyet sétálnom magamban. Így jutottam el egy félreeső, keskeny völgybe, két zöld hegyhát közé, a hol akkorra volt a csend, hogy a messzi sudarak susogása is odahallatszott. Egyszerre ráismertem, hogy ez a völgy szülővidékemhez tartozik, noha igen egyszerű volt alakzatára, sehol sajátos formát nem mutatott s a szem előtt semmiféle emberi épület nem mutatkozott.

Körülbelül közepén az útnak, mely a völgyet átszelte, elvettem magamat egy zöld kis földhullámon s elmerültem mind annak fájdalmas emlékezetébe, a mit már reméltem és elvesztettem, tévedtem és hibáztam. Hosszu idő után újra elővettem a Dorottya zöld czéduláját, melyet még mindig ott viseltem a jegyzőkönyvem zsebében. „A reménység átkarolja Szívemet, ha hű maradtam!” Ezt olvastam s csodálkoztam, hogy a hamis váltócskát még mindig itt hordom magamnál. Mivel éppen egy gyenge fuvalom szállott át a nyártól meleg föld fölött, eleresztettem a papirlapot s az lassan elrepdesett

füvek és mezei virágok fölött s én már szemmel sem követtem.

— Legjobb volna, — gondoltam, — ha magad is itt feküdnél e szelid föld keble alatt és nem tudnál semmit. Csöndes és édes volna itt pihenni!

E már nem új sóhajtás után szememet véletlenül végigjárattam szemközt a hegyháton, melynek félmagasságában kagylótörmelékből való sziklaszalag vonult el. Épp ilyen véletlenül egy könnyed s ugyanily szürke alakot láttam a sziklaszalag mentén levonulni vagy lebegni, s mivel a hegyhátra rásütött az esti nap, egyben árnyékát is vele láttam vonulni a falon. Tudtam, hogy ott a szikla pereme mentén egy keskeny ösvény fut tova s szemmel követtem a jelenést, mely olyan látható ütemben mozgott, a mi valahol valami megtörténtre emlékeztetett. Mikor az alak, mely félreismerhetetlenül női volt, elérte a sziklafal végét, megfordult s ugyanazon úton visszament. — mintha a hegy szelleme lépett volna ki a kőzetből, hogy az alkonyat fényében föl és alá andalogjon.

Örülve, hogy nehéz gondolataimat egy kicsit elrebenthetem, fölkeltem, átvágtam az úton, felhatoltam az erdőcskén, mely szemközt a hegyhátát benötte, egészen a kagylótörmelék aljáig, mely mellett az ösvény elvezetett. Egypár percz alatt odaértem. Onnan ki lehetett látni a völgyre s egyik felől a messzeségben az esti fényben ott ragyogni a helységet, mely hivatali székhelyem volt. E kilátáshoz fordulva ott láttam állani a sziklaszalag azon végén azt az alakot, és arra tekinteni. Aztán újra megfordult s visszafelé jött az úton, éppen szembe velem. Alig hogy közelebb ért, megismertem Juditot, kiről tíz év óta egy szót sem hallottam s noha idegenszerű ruha volt rajta; a félig falusi ruha helyett, melyben legutóbb láttam, úrinőnek volt öltözve, könnyű szürke szövetbe, szürke fátyollal nyaka és kalapja körül, de mind ebbe olv erőltetés nélkül, sőt kényelmesen, hogy meglát-szott, hogv meg nem tört mozdulatai a gazdagabb és szélesebb redővetődésben maguk szereztek maguknak helyet, a nélkül, hogy az asszony lomposnak vagy bár-csak szögletesnek is tetszett volna. Abban a perczben

persze nem tettem ilyen megfigyeléseket, mindez csak azt a benyomást magyarázza meg, melyet a nem remélt jelenség ébresztett bennem.

Arczán a tíz év nem okozott egyéb változást, mint hogy magaérzőbb lett s a szibillaság egy lehétől inkább megnemesedett, mint eltorzult. Tapasztalat és emberismeret ült homlokán és ajaka körül, s mégis szemében még mindig a természet gyermekének bizalmassága csillogott.

Igy láttam, szememet csodálkozva szegezve rá, felém közeledni s lépteit meglassítani, mikor meglátott. Én sem változhattam meg jobban mint ő, mert habozni látszott, majd megint nekiiramodott és mégis tartóztatta magát, a mint el próbált menni mellettem. Ez majdnem magamat is bizonytalanná tett, s csak mikor szorosán előtte állottam a keskeny ösvényen, nem tévedhettem többé s fölkiáltottam: Judit! De ezzel egyúttal nem színlelt s mégis mondhatatlan gyengéd öröm vonult át szép ábrázatán; kezem ott nyugodott erős, meleg kezében s régi népszokás szerint nem egyhamar eresztette el.

— Maga az? — szólott, nem szólítva nevemen, s én sem mertem az övét megismételni, mert én még kevésbé tudtam, hogyan szólítsam tulajdonképpen, mert nem igen tetszett valószínűnek, hogy ilyen szép teremtés magára maradhatott volna. Gyámoltalanul annyit kérdeztem hát csak, hogy honnan jön?

— Amerikából; — felelte, — kéthete vagyok itt!

— Hol itt? A falunkban?

— Hát hol egyebütt? A kocsmában lakom, mivel nem lakik itt már senkim!

— Magában van itt?

— Hát persze, ki lehetne velem?

A nélkül, hogy tovább gondolkoztam volna, ez a felelet boldoggá tett; ifjú boldogság, otthon, elégedettség, mindez mintha Judittal együtt csodálatosképpen visszatért volna, vagy inkább, mintha hirtelen kinőtt volna a hegyből. Közben tervtelen mentünk tova az ösvényen, hol egészen egymás mellé szorulva, hol egyik a másik mögött, a hogy lehetett.

— Tudja hol láttam magát utóljára? — szól most, visszafordulva hozzám. — Mikor kocsin mentem ki

az országból s maga mint katona állt a mezőn, egy kis sor ember között. Nyomban rá mintha zsinóron rángatták volna valamennyiöket, egyszerre megfordultak, s én azt gondoltam: Ezt se látod többé az életben!

Egy darabig hallgatva mentünk, aztán megkérdeztem merre tart, s szabad-e egy darabon elkísérem.

— Csak sétálni voltam, — szólt, — s azt hiszem, jó lesz már hazamenni. Messze volna, ha bekísérne a faluba?

— Örülök, ha magával lehetek, majd a korcsmájukban vacsorázom, — feleltem én, — aztán hazavitettem magam a korcsmáros kis kocsján, mert onnan jó három óra járás haza.

— Hát ez szép magától! Már reggel éreztem, hogy valami jó vár rám, s ime csakugyan itt van mellettem a Lee Henrik főszolgabíró úr s nekem kedves atyámfia!

Hamar rátaláltunk itt egy szélesebb útra s meghitt beszélgetésben mentünk a falu felé, de még mielőtt odaértünk volna, önkéntelen elkezdtünk tegeződni, a mit, mint vérszerint való rokonok, bátran meg is tehattünk. Az első ház, mely mellett elmentünk, meghalt nagybátyámé volt, de idegen népek laktak benne, az ő gyermekei szerte széledtek. Kis idegen gyerekek szaladgáltak utánunk, s kiáltoztak: Nézd, az amerikai asszony! Egypáran tisztességtudóan nyujtották felé kezüket s ő kis pénzeket ajándékozott nekik. Mikor házához értünk, egy perczre megálltunk. A mostani gazdája átépítette, de a szép gyümölcsös, a hol Judit egykor almát szedett, változatlan olyan volt, mint akkor. Az asszony csak egy fél pillantást vetett rám, majd lesütötte szemét s gyengén elpirult, hamarosan tovasietve. Ekkor láttam, hogy ez az asszony, a ki tengereket szelt át, egy megszülető új világot járt meg s tíz esztendővel öregebb lett: most mégis finomabb és jobb volt, mint ifjúságában s csöndes hazájában.

— Telivér, ezt mondanák a durva sportemberek, — gondoltam e bájos látványra.

A korcsmába érve csodálattal néztem, mily óvatosan s nesztelen gondnal, egypár szóval tudott engem jól el láttatni s oly figyelmesen törődni velem, mint valami jó

gazdasszony. Ebből arra következtettem, hogy Amerikában idejét városokban s jó házakban tölthette, — ám sorsának leírása és elmondása, melylyel a vacsora alatt kedves vidámsággal elmulattatott engemet s az odafigyelő korcsmárosékat, inkább azt mutatta, hogy az emberi nyomorúsággal való küzdelmében s a hogy kivándorló-társait valósággal nevelnie s együtt tartania kellett, kényszerűen nemesítette s emelte fel magát.

Mert mikor földijeivel odaért a telepre, s mások is csatlakoztak hozzájuk, szinte az egész társaság állhatatlannak és ügyetlennek mutatkozott a nehézségekkel szemben, mint a hogy többi tulajdonságaik is, melyek kivándorlásra vitték őket, nem egyhamar koptak el. Judit, kinek legtöbb volt köztük a pénze, megvette a föld legnagyobb részét, de földjét a többiektől használtatta ki s maga megelégedett azzal, hogy afféle kis kereskedő-irodát tartson a gyarmatocska különböző szükségletei számára. Ám mikor látta, hogy társai megrövidítik s el kell majd szegényednie, megváltoztatta eljárását. Visszavette földjét s nap számban műveltette meg azokkal, kik a maguk szakállára dolgozni lusták voltak, s így valamennyiöket rákényszerítette, hogy ne lopják a napot. Az asszonyoknak a lelkére beszélt, a beteg gyerekeket ápolta, az egészségeket nevelte, egyszóval az önfenntartás ösztöne nagy áldozatkészséggel oly szerencsésen volt benne elvegyülve, hogy a többiekben s velük együtt magában is addig tudta tartani a lelket, míg gyarmatuk közelében egy jó összekötő utat nem építettek, s ezzel mind több munkabíró ember nem került hozzájuk, a kik már gyakorlottabbak voltak, úgy hogy szemlátomást jobbra fordult valamennyiök dolga. Az egész idő alatt azonban egyre kéréket kellett elutasítania, a mire különben inkább tréfásan czélzott, komolyan nem beszélt róla; sőt időnként, mikor veszedelmes kalandorok kerültek oda és biztonságában fenyegették, még fegyvert is kellett tartania s csak magában bízhatott.

Mikor aztán az öregjén túl voltak, a jómód megindult s a gyarmatot a Krisztus előtti régi világ valamely nevezetes városa után elnevezték, Judit visszavonult s nyugodtabb életmódnak engedte át magát. Mert volta-

képp hajlandósága szerint nem volt nevelő, sem arra nem született, hogy tervek szerint járjon el. E helyett eladva földjét, megsokszorozta eredendő vagyonát s olykor egy-pár hétig elnézegette az állam fővárosában vagy egyéb nagy városokban az életet, vagy, ha társasága akadt, a széles folyókon behajózott az ország belsejébe, míg a vad indiánusokkal nem találkozott.

Mindezt töredékesen beszélgette el, s olyan erőltetés nélkül mulatságosan, hogy nem fáradtunk el hallgatásában, kivált mert minden szaván rajt volt az igazság bélyege. E közben az idő mint a pillanat telt el számomra, mivel évek óta nem ültem ily gondtalan és boldogan egy asztal mellett s a korcsmáros bricskája, mely majd hazavigyen, befogva állt, mivel reggelre több mindenféle hivatalos dolgom volt kitűzve.

Búcsúzáskor megköszöntem Juditnak a szíves vendéglátást, s meghíttam, hogy most ő legyen majd az én vendégem. noha ugyan szintén kocsmában kell majd ennünk, mert nem gazdálkodom otthon.

— Már a közeli napokban odaérkezem, — felelt, — ugyanezen diadalkocsin s megveszem rajtad a mai vacsorát.

Mikor már fenn ültem a kocsin, Judit a sötétben hallgatva megszorította kezem s szó nélkül ott maradt álltában, míg el nem tüntem szem elől.

Ám az új boldogság, melylyel elteltem, már másnap reggel elhomályosodott, mikor elgondoltam, hogy Judit előtt most föl kell fednem lelkiismeretem titkát és anyám sorsát, — mert ha volt most ítélet, a melytől féltem, úgy ezé az egyszerű és csodálatos asszonyi jelenségé volt, s még sem tudtam sem barátságot, sem szerelmet elképzelni kettőnk közt, ha nem tud mindent.

Ezért épp annyi félelemmel, mint türelmetlenséggel vártam, míg harmadnap délelőtt csakugyan el nem jött. A viszontlátás örömébe valami levertség vegyült úgy nála, mint nálam. Miután lakásomban egy kicsit körülnézett, kalapját, kendőjét letéve így szólt:

— Mégis csak szép itt ebben a nagy járási faluban, szinte mint a városban. Kedvem volna idehurczolkodni s közelebb lenni hozzád, hacsak —

Megzavarodva állt meg, mint egy fiatal lyány, de aztán így folytatta:

— Látod Henrik, mióta itthon vagyok, sokszor voltam azon a hegyi úton, a hol találkoztunk, hogy ide átnezzek, mert átjönni nem mertem!

— Nem mertél! Ilyen bátor teremtés!

— Hát látod, ez így volt: te már csak benne vagy a véremben s egy perczre sem felejtettelek el, mert minden embernek kell valamijének lenni, a mihez a lelke hozzá van nőve. Nos, nemrég odavetődött a mi gyarmatunkra egy idevaló földink, a ki azonban már egypár esztendeje hányódott odaát ide-oda. Mikor otthoni dolgokról került szó, úgy melleleg terólad is kérdezősködtem, hogy nem tudnak-e a faluban rólad, de nem reméltem, hogy megtudok valamit, a mint ezt már rég megszoktam. Az ember egy darabig elgondolkozott, aztán így szólt: Megálljatok csak, hogy is volt? Hallottam valamit . . . aztán elmesélte.

— Mit mesélt el? — kérdeztem én szomorúan.

— Hogy azt hallotta, hogy elszegényedve bolyongtál idegenben, anyádat adósságba keverted, és belehalattad szegényt, hogy aztán nyomorúságosan tértél haza, s szegény irnokocska gyanánt tengeted valahol az életedet. Mikor így a szerencsétlenségedet meghallottam, fölszedtem mindenem, hogy idejöjjek hozzád, és veled legyek!

— Judit, ezt tetted? — kiáltottam én.

— Hát mit gondolsz? — Hogy én, a ki mint szinte gyereket olyan szívből szerettelek és csókoltalak, most nyomorúságban és bánatban tudjalak, és el se jőjnek hozzád?... De hogy eljöttem, hát az egészből egy szó sem volt igaz! Édesanyád ugyan meghalt, de te jó állapotban tértél vissza idegenből, most a kormánynál van tisztességed és tekintélyed, a mit jól látok, noha azt mondják, hogy egy kicsit büszke vagy és barátságatlan — ez utóbbi persze szintén nem igaz!

— Hát én miattam jöttél át Amerikából, noha rossznak tartottál?

— Ki mondja ezt? Nem tartottalak én rossznak, csak szerencsétlennek.

— A legrosszabb a szerencsétlenségben mégis igaz,

az, hogy én voltam mindennek oka! Igazán bajt és gondot hoztam anyámra s éppen jókor jöttem, hogy a behalónak lezárjam szemét!

— Hogy történt ez? Mondj el mindent, de ne hidd, hogy bármi is elfordíthat tőled!

— Akkor nem ér az ítéleted semmit, ha csakis a jószágos hajlandóságod sugallja.

— Éppen ez a hajlandóság foglal magában elegendő ítéletet, s ezt el kell ismerned! Hát beszélj!

Ezt meg is tettem, körülményesen, olyan körülményesen, hogy a vége felé nem tudtam figyelni beszédemre, s szórakozott lettem, mert közben éreztem, mint múlik el lelkemről a régi nyomás s megértettem, hogy szabad vagyok és egészséges. Hirtelen félbeszakítottam magam s így szóltam:

— Nincs értelme a további fecsegésnek! Megváltottál Judit, s neked köszönhetem, hogy megint megjött a kedvem. ezért hálás leszek neked éltem fogytaig.

— Ez már beszéd, — felelt Judit csillogó szemmel s olyan elégedettséggel szép arcvonásaiban, hogy látása megint megtévesztett emlékezetemben, mikor az évek folytán meg kellett fontolnom, hogy a dolgok szépsége egészen még nem teszi, s ezeknek egyoldalú szolgálata épp oly képmutatás, mint bármi egyéb.

— De most éhes vagyok s ehelném, ha adhatsz mit, — szólt Judit, — csakhogy úgy rendezkedjél be, hogy a többi egész napot velem töltsd a szabadban. Isten szabad ege alatt majd nyélbe ütjük a dolgunkat!

Megállapítottuk, hogy ebéd után hazakísérem kocsin, de a völgy bemenetelénél, a hol először találkoztunk, elküldjük a kocsit s felmegyünk a kagylótörmelékes hegyre.

Vidáman és elégedetten ebédeltünk együtt az Arany-csillag vendégszobájában. Az ablakban egy két-százéves festett üveg világított egy házaspár czímerével, mely már rég elporladt. A két czímer fölé ez volt írva: „Mayer András Bíró Aranytsillag Fogadós és Hollenberger Emerentia Judita házasságuknak napja 1650. 1. May.“ A háttér, melyen a két czímer állott, kerti vidéket mutatott, rózsabokrok közt vigadó angyali figurákkal. Egy dísze-

sen öltöztetett pár, keztyűs kezekkel, jó lélekkel nézte a kis ivóczimborákat, legalól pedig végig az üvegen, egy széles szalagon ez a vers volt írva:

A reménység csalni csalja,
De csak azt, ki állhatatlan,
A reménység átkarolja
Szívemet, ha hű maradtam.
A reménység horgonyát
Szíved tartja, nem a szád.

A közös forrás, melyből az egymástól oly messzi két író, a vén üvegfestő s a grófkisasszony merített, ezek szerint valami igen régi könyv lehetett.

Engem azonban a véletlen tolakodása, mely az egész czímerképről lefénylett, inkább szorongatva ért, mint örvendetesen, mert e hatalom, úgy látszik, formá szerint vezéremmé akart feltolakodni s a vers új csalódás bejelentője lehetett. Judit nem ügyelt a képre, csak a verset olvasta s mosolyogva szólt: Milyen szép vers, és nyilván igaz. Csak olvasni kell tudni!

Utnak indultunk végre, a nem magas hegy lábánál elküldtük a kocsit s kényelmesen felkapaszzkodtunk, még pedig a legtetejéig. Ott messzire kinyulva a vidékre két ősrégi, hatalmas tölgyfa állott, alatta egy pad s egy möhától egészen belepett, kőből való asztal. Keresztyén idők előtt ez áldozóhely lehetett, később törvénytároló hely s ez utóbbi rendeltetéséből maradhatott meg ez az asztal. A fenségesen szétterülő ágak árnyékában a padon ülve, kezünk egymás kezében, néztünk ki körül a vidék kékes messzeségébe. Judit kalapját és ernyőjét az asztalra tette volt. Egy idő múlva, miután megszemlélte az asztalt és elmagyaráztatta, mire való lehetett, meggondolt és megindult szavakkal szólott:

— Hogy is híjják olyan országban, a hol királyok vannak, ha megkoronázzák őket s oltár elé állanak?

Nem tudtam mindjárt, mit gondol s egy darabig elgondolkoztam, de mikor láttam, hogy szemét nem veszi le a vén kőlapról, sőt kalapját és ernyőjét is leveszi róla, mintegy, hogy a dolgot világosabbá tegye előttem, eszembe jutott végre és megmondtam:

— Úgy mondják, hogy elveszik a koronát Isten asztaláról!

Judit gyengéden nézett rám s ezt suttozta:

— Igen, így mondják. Lásd, mink is így elvehetnök a boldogságot Isten asztaláról, már a mit a világ boldogságnak nevez, s lehetnénk férj és feleség! De minek koronázzuk meg magunkat! Mondjunk le arról a koronáról, hogy annál biztosabban megmaradjon boldogságunk, mely e perczig üdvözít bennünket, — mert érzem, hogy most te is boldog vagy és elégedett!

Megrendülten hallgattam, az asszony pedig folytatta:

— Lásd, már a tengeren, egyszer, vihar alatt, mikor az árbóczok körül czikáztak a villámok, a hullámok átcsaptak a fedélzeten, s én halálos szorongásban a nevedet kiáltottam, akkor is elgondoltam, s az utóbbi éjszakám alatt újra meg újra megforgattam elmémben és megfogadtam: Nem, ne élj vissza az életével a magad boldogságára! Legyen szabad ember s az élet szomorúsága ne foglalja le még jobban, mint már eddig is!

Ám én fejemet ráztam s megrendülve szóltam:

— Nem akarok szerénytelen lenni Judit, de mégis csak másképp képzeltem. Ha valóban jó szívvel vagy hozzám, nem jobb velem élned, mint mindig oly egyedül, oly egymagadban állnod a világban?

— A hol te vagy, ott leszek én is, a míg magad leszesz; fiatal vagy még Henrik, s magad sem ismered magadat. De ezt nem nézve is, hidd meg, a míg úgy vagyunk, mint most, ebben az órában: tudjuk, mink van és boldogok vagyunk! Hát mit akarunk többet?

Érezni és érteni kezdtem, mi dolgozik benne, — sokkal többet láthatott és izlelhetett a világban, hogysen egész és teljes boldogságban bízni mert volna. Belenéztem arcába, visszasímítottam lágy, barna haját, s fölkiáltottam:

— Igen. — mondtam, — tied vagyok s mindenhogy a tied vagyok, a hogy akarod!

Hevesen karjába zárt és drága, jó keblére szorított, aztán gyengéden szájon csókolt s halkán szólt: Most meg van pecsételve frigvünk! De neked csak a szemednek, szabad ember vagy és maradsz minden tekintetben!

S így is maradt a dolgunk. Judit még húsz évig élt; én megembereltem magam s nem hallgattam tovább, s a hogy Isten tudnom adta, egyet és mást el is végeztem s Judit mindennél a közelemben maradt. Ha lakóhelyet kellett változtatnom, egyszer követett, másszor nem, de valahányszor akartuk, mindig láttuk egymást. Néha mindennap, néha egyszer egy héten, néha csak egyszer egy esztendőben, a hogy a világ sorja hozta magával, de akárhányszor találkoztunk, akár mindennap, akár egyszer az esztendőben, ünnep volt számunkra. S ha kétségbe és kétkedésbe estem, csak szavát kellett hallanom, hogy magának a természetnek halljam a szavát. Ugy halt meg, hogy valami veszedelmes gyermekbetegség járt körül, s ő segítségre mindig kész kézzel sietett egy tanácstalan szegény család házába, mely tele volt beteg gyerekekkel s el volt zárva orvosoktól. E nélkül könnyen élhetett volna még húsz évig, s ugyanennyi ideig lehetett volna vigasztalásom és gyönyörűségem.

Valamikor, nagy örömeire, neki ajándékoztam a könyvet, melybe ifjúságom története volt megírva. Ugy rendelkezte, hogy visszakapjam hagyatékából, s hozzáfűztem a második részt, hogy mégegyszer bejárjam az emlékezet régi zöld ösvényeit.

2. k. is maradt a dokum. tehát még hárs évig élt.
 En megemlékeltünk magam a nem halgatam tovább, a
 hogy isten tudom adja, egyet és mászt el is végeztem
 a hirt mindennél a közelemben maradt. Itt lakóhelyet
 kellett változtatnom, egyszer követett másszor nem, de
 valahányszor akadtak, mindig látni egyrészt. Néha mindegyik
 denem, néha egyszer egy héten, néha csak egyszer egy
 esztendőben, a hogy a világ soha hozta magával, de
 akárhányszor találkoztunk, akár mindennap, akár egyszer
 az esztendőben, innap volt számunkra. 2. is kétségbe és
 kétségbe estem, csak azért kellett keltanom, hogy me-
 gyanak a természetnek hallam a szavát. Úgy hall meg,
 hogy valami veszőlteset gyerekkoromról írt körül, és
 a kétségbe mindig kéztől egy tanácsot adtam.
 szegény család házába, melyet a beteg gyerekekkel
 a volt háza orvoslott. Innap éltetett volna
 még hárs évig, a ugyanneműleg írték volna vigasztal-
 láson és nyugtalanításon.

Valamikor, nagy öröme, nekik ándékozni a köny-
 vet, melybe állásom története volt megírva. Úgy ten-
 delek, hogy visszakapjam hárs évig, a hozzáfűltem a
 második részt, hogy meggyászor belém az emlékezet
 1841-20 évig.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

